

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

ЧАСОПІС НАЙНОЎШАЙ ГІСТОРЫ

БЕЛАРУСКІ

РЭЗЫСТАНС

№ 1 (5)/2008

Заснаваны ў 2004 г.
у Менску.

Галоўны
рэдактар:

Сяргей Ёрш

Намеснік
галоўнага
рэдактара:

Андрэй Барткевіч

Набор:

Натальля Малашка

Вёрстка:

Андрэй Сынжэвіч

Карэктурা:

Віктар Панасеня

Пры перадруку
спасылка
абавязковая.

© Беларускі
Рэзыстанс, 2008

ЗЪМЕСТ

Кансъпрацыйная БАПЦ

Ад Рэдакцыі. Пра падпольле БАПЦ у
паваеннай Беларусі гавораць
дакумэнты.....5

Горбік С., Ю. В. Да пытаньня аб
канцэпцыях пабудовы Беларускай
праваслаўнай памеснасьці (аўтакефалії)
напярэдадні і ў часе II сусветнай
войны.....8

Горбік С., Катаўіцкая А. Духаўнік
беларускага Супраціву.....19

Горбік С. Змагар за незалежнасць Беларусі
святамучанік Георгій Бортнік.....46

Ёрш С. Падпольны друк беларускага
Супраціву вяртаецца зь нябыту.....50
Граматы, паstryрскія пасланыні, “Весьнік
БАПЦ”.....52.

Успаміны

Вайтовіч А. Застаюся сябрам Беларускай
Незалежніцкай Парты!.....100

Ліставаньне А. Вайтовіча з Л. Геніош, Б.
Рагулям, Ю. Луцкевічам.....137

В. Б. Як загінуў падпалкоўнік КГБ
Габа.....142

Паведамленыні

Ёрш С., Клявец Р. Новыя факты пра дзейнасць і
лёсы беларускіх камандас.....143

Ёрш С., Клявец Р. Стала вядомая дакладная дата
съмерці Васіля Русака 149

Барткевіч А. Форма “Асобнага атраду БНР”
захоўвалася ў дзяржаўным музее БССР.....151

Дакумэнты

Шыфроўка зь Менску: “прапануем расстраляць 3
тысячы чалавек”.....153

Рэцензіі

С. Ё. Баранавіцкая вобласць у фактах і
дакумэнтах.....155

Ёрш С. Прайсыцы двойчы праз пекла ГУЛАГу.....161

Згадкі

Нэкралёгі па А. Вайтовічу, Ц. Вострыкаву, К.
Мерляку, Я. Сажычу.....163

Публіцыстыка

Барткевіч А. Вайна з крыжамі.....167

Кроніка.....171

Дайджэст

Як у “банду” ў Іванаўскім раёне заслалі міліцыянта,
які “выдатна ведаў беларускую мову”.....177

Вясковы дэтэктыв.....178

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

Ад Рэдакцыі

ПРА ПАДПОЛЬЛЕ БАПЦ У ПАВАЕННАЙ БЕЛАРУСІ ГАВОРАЦЬ ДАКУМЭНТЫ

Здараенца, што дасьледчыку трапляюць у руці праста ўнікальныя дакумэнты, пра існаваныне якіх можна было толькі здагадвацца. Такая ўдача прыходзіць нячаста. Калі ж такі адкрыцьці здараюцца адно за адным за кароткі прамежак часу і некаторыя заходкі праста прыходзяць у рукі з розных крыніцай, складаюцца ў мазаіку, дык патлумачыць гэтую звязу з “рацыянальнай” кропкі гледжаньня праста немагчыма. Тым больш, калі гаворка ідзе пра гісторыю Царквы і яе пакутнікай.

Значная частка матэрыялаў гэтага нумару “БР” прысьвеченая кансьпрацыйнай Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царкве (БАПЦ), якая ў паваенныя гады дзейнічала ў нашай краіне пад савецкай акупацыяй. Доўгі час гэта была амаль суцэльная “белая пляма”. Толькі ў апошнія гады звязілася некалькі публікацый, якія, з-за адсутнасці дакумэнтаў, грунтаваліся пераважна на ўспамінах людзей¹.

Сёлета ў руکі некалькіх беларускіх дасьледчыкаў патрапілі сэнсацыйныя дакумэнты - патаэмныя выданыні БАПЦ і беларускага Супраціву другой паловы 1940-х гадоў. Ужо сам факт заходкі беларускага паваеннага падпольнага друку, які дагэтуль быў вядомы амаль выключна толькі з успамінаў², падзея даволі значная. Яму прысьвечены ў гэтым нумары “БР” асобны артыкул.

Адшуканыя дакумэнты адкрываюць нам невядомую дагэтуль кансьпрацыйную БАПЦ. Высьвятляеца, што дзейнічалі не асобныя сьвятарамі ці групы асобаў, якія летам 1944-га ня выехалі на Захад. У Беларусі існавала арганізавана беларускае аўтакефальнае падпольле з разгалінаванай структурай, на чале якой быў япіскап Наваградзкі Гэрман. У першыя паваенныя гады БАПЦ паширала сваю патаэмную дзейнасць, узрастала колькасць сьвятароў і вернікаў, друкаваўся “Весьнік БАПЦ”. Царква рэагавала на падзеі сярод беларускіх эмігрантаў (пераход япіскапату ў РЗПЦ, наступнае адраджэнне БАПЦ). БАПЦ на Бацькаўшчыне

ўсяляк аказвала падтрымку беларускаму антыбальшавіцкаму Супраціву, які вёў падпольную і партызансскую барацьбу за волю і незалежнасць Беларусі. Болыш таго, БАПЦ фактычна інтэгравалася ў Супраціў, яна абарабіралася на яго ў сваёй дзейнасці. У сваю чаргу Царква аказвала духоўную падтрымку змагарам, у беларускім партызанскім руху быў уведзены інстытут капэлянства.

Паколькі большасць сьвятароў БАПЦ служылі легальна, пад прыкрыццем РПЦ, яны знаходзіліся ў даволі ўразылівым стане, у адрозненіи ад партызанаў ці заканспіраваных патаэмнікаў. Сьвятарамі працавалі са сваімі прыхаджанамі, нярэдка арганізоўвалі іх супраціў палітычна-эканамічным мерапрыемствам савецкіх уладаў. Многія з іх былі рэпресаваныя, нам вядома, што некалькіх сьвятароў БАПЦ расстралілі альбо па-зыверску замучылі ў катоўнях і канцлягерах. Да другой паловы 50-х у выніку гэтых рэпрэсій патаэмная БАПЦ, як адзіная структура, спыніла сваё існаваныне на Бацькаўшчыне.

“БР” ня толькі перадрукоўвае патаэмныя выданыні БАПЦ і беларускага Супраціву, але і зъмяшчае некалькі артыкулаў, прысьвеченых арганізацыі і дзейнасці падпольнай Царквы. Нашыя аўтары аднаўляюць гісторычныя абставіны, якія папярэднічалі паўстанню ў 1942-м годзе Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царкве. Яны шмат у чым былі драматычнымі, а памылкі асобных рэлігійных дзеячоў альбо палітыкаў прыводзілі да непрадказальных наступстваў, якія адчуваюцца дагэтуль.

Як высьвятляеца, арыентацыя патаэмнай БАПЦ на чале з уладыкам Гэрманам на Канстанцінопальскі патрыярхат стала адной з прычынай замоўчання яе дзейнасці на Захадзе пэўнымі коламі беларускай эміграцыі. Гэтыя інтригі і непараўменыні не спрыялі публікацыі на Захадзе дакумэнтаў, зъмешчаных у гэтым нумары нашага часопіса. На шчасльце, у Заходній Эўропе і Амерыцы былі людзі, якія зьбіralі і пераходзівалі друкаваную спадчыну патаэмнай БАПЦ і беларускага Супраціву. Мусім аддаць даніну павагі гэтым людзям ды асьвятліць, якім жа чынам беларускія дасьледчыкі атрымалі доступ да архіўных матэрыялаў, што пераходзіліся ў прыватных зборах на Захадзе.

У пачатку 70-х гадоў настаяцель беларускага праваслаўнага прыходу сьв. Эўфрасіні (у юрысдыкцыі Усяленскага Канстанцінопальскага патрыярха) ў Саўт-Рыверы (ЗША, штат Нью-Джэрзі) а. Мікалай Лапіцкі пачаў працу над “альтэрнатыўнай” гісторыяй БАПЦ. Яшчэ ў 60-х ён вёў актыўныя перамовы з архіяпіскапамі Філафеям (Нарко) і Апанасам (Мартасам) пра іх сыход з РЗПЦ з мэтай злучэння ўсіх беларускіх праваслаўных прыходаў на чужынне і стварэння кананічнай БАПЦ пад юрысдыкцыяй Канстанцінопалю. Але ўладыкі вагаліся, думалі на працягу... дзесяцігодзідзяў.

Аднак а. Лапіцкі не адчайваўся ды не апускаў руکі. Ён папрасіў у шэрагу дзеячоў беларускай эміграцыі дапамогі ў справе збору матэрыя-

¹ Горбік С. Підпільний беларускій епіскоп // Сіверщына (Чарнігаў), 2006, 5 траўня; Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006; а. Горбік С., Катаўцікай А. На службе Богу і Беларусі. Малавядомыя старонкі Беларускага Супраціву 1939 — 1952 гадоў // Беларускі Рэзыстанс, 2007, № 1 (4), б. 37-48; а. Горбік С. Змагар за незалежнасць Беларусі съвятамучанік Георгі Бортнік // <http://kamunikat.org/> 2008, красавік.

² Дагэтуль быў надрукаваны толькі вокладкі дзвіюх брашураў беларускага паваеннага Супраціву. Гл. книгу С. Ярша і С. Горбіка “Беларускі Супраціў” (Львоў, 2006).

лаў па гісторыі патаэмнай БАПЦ на Бацькаўшчыне. Плянавалася выдаць ня толькі гісторыю БАПЦ, але й рэпрынтара выданьне падпольных выданняў. У Нямеччыне захапіўся гэтай ідэяй Дзімітры Касмовіч, які дапамог скантактавацца з архіяп. Філафеем. Менавіта апошні і каардынаваў збор выданняў патаэмнай БАПЦ і беларускага Супраціву. Іх знаходзілі альбо ў прыватных калекцыях, альбо ў зачыненых фондах архіваў на Захадзе. Архіяп. Філафей аплочваў і рэстаўрацыйную падрыхтоўку друкаў да выдання.

І тут, у жніўні 1976-га памёр а. М. Лапіцкі. Праца ягоная не была закончаная, лёс яе невядомы. У грунтоўнай книзе “У служэнні Богу й Беларусі” (Нью Ёрк — Варшава, 2005, укладальнік Ю. Гарбінскі) пра гэты праект няма нават згадкі.

Калекцыю сабранных дакумэнтаў надалей захоўваў архіяп. Філафей, які, нібыта, плянаваў іх выдаць. Аднак кіраўніцтва РЗПЦ забараніла яму выдаваць дакумэнты ад свайго імя. Рэстаўраваныя фотакопіі захоўваліся ў архіве ўладыкі, які жыў у Заходній Нямеччыне. Пасыля яго съмерці ў 1986 годзе частка гэтага архіву патрапіла да Дз. Касмовіча. Як вядома, большая частка архіва Касмовіча ў 2004-м была вывезеная ў ЗША і, нібыта, зьнікла. Але фотакопіі друкаў захоўваліся ня толькі ў архіве архіяп. Філафея, але і ў аднаго яго памочніка. Пасыля доўгіх перамоваў у траўні 2008 году іх атрымаў беларускі камбатант Ю. В., які адразу ж перадаў дакумэнты некалькім беларускім дасьледчыкам для публікацыі.

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

a. Сяржук Горбік, камбатант Ю. В.

ДА ПЫТАНЬНЯ АБ КАНЦЭПЦЫЯХ ПАБУДОВЫ БЕЛАРУСКАЙ ПРАВАСЛАЎНАЙ ПАМЕСНАСЦІ (АЎТАКЕФАЛІ) НАПЯРЭДАДНІ І Ў ЧАСЕ II СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Уступ

Працуючы над гісторыяй узделу беларускіх сьвятараў у вызвольным руху і паваенным праваслаўным падпольлем Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы (БАПЦ), сутыкаешся з парадаксальнай звязай: звычайны чытач абсалютна не разумее падставаў розных канфліктаваў у праваслаўным беларускім руху (як і ўнутры БАПЦ, так і па-за ёй), што значна ўпłyвае на разуменне гістарычнага матар'ялу. У дадзеным паведамленні мы паспрабуем асьвятліць розныя падыходы да адраджэння Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы напярэдадні і ў часе II сусьветнай вайны ды іх наступствы для беларускага праваслаўнага падпольля.

Не паглыбляючыся ў гістарычныя супяречнасці, трэба адзначыць, што ад 1686 году Кіеўская мітраполія перайшла ў кананічнае падпарадкаванье Маскоўскаму патрыярхату Расейскай Праваслаўнай Царквы. А пасыля падзелаў Рэчы Паспалітай — да кананічнай тэрыторыі РПЦ адышлі і землі Польшчы, што патрапілі ў склад Расейскай імперыі. Падобны стан рэччу не запярэчваўся ніводнай з праваслаўных Цэркваў да 1924 г.

Разам з тым, шэраг украінскіх і беларускіх актыўістаў (святараў і вернікаў) ужо ад 1917 г. прасілі Канстанцінопальскую патрыярху скасаваць акт перадачы Кіўскай мітраполіі Маскоўскаму патрыярхату РПЦ¹. Сінод япіскапаў Канстанцінопальской патрыярхату разгледзеў зварот беларускіх і ўкраінскіх япіскапаў, сьвятараў і вернікаў: 13 лістапада 1924 г. выйшаў Томас (акт, дэкрэт) Канстанцінопальской патрыярхата Рыгора VII, які вяртаў Кіеўскую мітраполію пад ягонае кіраваныне. Ад гэтага часу ўся тэрыторыя Кіеўской мітраполіі канца XVII ст. сталася кананічнай тэрыторыяй Канстанцінопальской патрыярхату. Паводле Томасу, усе беларускія праваслаўныя япархіі гублялі кананічную лучнасць з Москвой.

Такім чынам, Канстанцінопальскі патрыярх 13 лістапада 1924 году дэ-юрэ аднавіў статус Кіеўской мітраполіі Канстанцінопальской патрыярхату. Новаўтвораная, у выніку вызначэння Томаса Свяцейшага

¹ Акт перадачы 1686 г. шматлікія багасловы лічылі некананічным, выкліканым сіманіяй (съвецкі адпаведнік — подкуп) тагачаснага Патрыярха Канстанцінопальской.

патрыярха Канстанцінопальскага Рыгора VII, Польская Аўтакефальная Праваслаўная Царква аб’ядноўвала праваслаўных украінцаў, беларусаў, расейцаў і нават невялікую группу праваслаўных палякаў. Усе яны атрымалі права багаслужбы ва ўласнай мове і абраадзе. Дэ-факта ПАПЦ у міжваенны Польшчы заставалася падзеленай нацыянальна, моўна і абраадава. Іншая частка беларускай і ўкраінскай тэрыторыі, якая апнулася ў складзе СССР, фармальна была кананічнай тэрыторыяй Канстанцінопальскага патрыярхату. Але апошні не зрабіў аніякіх дзеяў, каб практычна зьдзейсніць сваю кананічную ўладу на гэтых землях, бо гэта было і немагчыма ва ўмовах бальшавіцкага таталітарнага рэжыму.

Абвяшчэнне ПАПЦ ад пачатку было ўспрынята япіскапамі, сьвятарамі, клірыкамі і сьевецкімі вернікамі міжваенай Польшчы далёка не адназначна. Досьць хутка сформавалася некалькі групаў, кожная з якіх мела ўласных прыхільнікаў.² Разгледзім кожную з іх.

Варшаўская і Палеская групы³

Асноўным кананічным падмуркам Варшаўской группы зьяўляўся Томас Канстанцінопальскага патрыярха, што вызнаваў вяртанье Кіеўскай мітраполіі пад амабор Канстанціопала. І, што асабліва істотна, вызнаваў ПАПЦ толькі ў межах тагачаснай Польскай дзяржавы. Прадстаяцель ПАПЦ мітрапаліт Дзіянісій (Дзяніс) ніколі не запярэчваў права беларусаў і ўкраінцаў мець “уласную” (памесную) праваслаўную Царкву. Больш таго, Сінод ПАПЦ 3 верасьня 1924 году пастановіў: “У дадатак да пастановаў Сьв. Сіноду ад дня 16 чэрвеня і 14 сінегня 1922 г. і ў разыўцы ёх — 1. дазволіць ужываньня ўкраінскай, беларускай, польскай і чэскай моваў у тых багаслужбовых чынах, тэкст якіх атрымаў багаслаўленыя вышэйшай Царкоўнай ўладай і ў тых парафіях, дзе таго заходаюць парафіяне і дзе гэта магчыма па мясцовым умовам... ”.⁴

Той жа пастановай дазвалялася ў народных мовах: казаныні, навучаныні Закону Божому, вядзеныне царкоўных метрычных кнігаў і г. д. Ужо 10 верасьня гэта пастанова была надрукаваная ў чатырох мовах і распаўсюджаная па парафіях у межах тагачаснай Польшчы. У верасьні 1925 г. дазвол на багаслужбы ўкраінскую, беларускую, польскую і чэскую мовамі дабраславіў, ад імя Канстанцінопальскай патрыярхіі, мітрапаліт Халкідонскі Якім, што прыбыў у Варшаву на ўрачыстае абвяшчэнне аўтакефаліі ПАПЦ.

Ужо да пачатку 30-х гадоў у Варшаве ствараецца беларускі праваслаўны асяродак (у будучым — Беларускае праваслаўнае брацтва сьв.

² Мэтай дадзенага артыкула ня ёсьць гісторыя Праваслаўной Царквы ў міжваенны Польшчы, таму пэўныя гістарычныя аbstавіны і падзеі не асьвяляюцца.

³ Тут і далей умоўныя назвы.

⁴ Пастанова Святога Сіноду ПАПЦ, Варшава, 1924 г.

Юрага), які атрымлівае падтрымку мітрапаліта Дзіянісія. Практычным кірауніком падрыхтоўкі беларускамоўных тэкстаў робіцца С. Паўловіч, а сярод сяброў беларускай праваслаўной групы былі д-р Аляксандар Вітушка, архіяпіскап (на той час — архімандрыт) Філафей (Нарко), І. Ермачэнка ды інш. З 1926-га па 1936 год Паўловіч падрыхтаваў і выдаў з дабраслаўленыя мітрапаліта Дзіянісія наступныя працы: “Свяшчэнная гісторыя Старога Запавету з 10 мажонкамі і геаграфічнай картай Палестыны”⁵, “Свяшчэнная гісторыя Новага Запавету: Падручнік для беларускіх школ і самаадукацыі”⁶, “Першая наўку Закону Божага з беларуска-славянскім букваром”.⁷ Таксама сябрамі беларускага праваслаўнага асяродка ў Варшаве былі выдадзены: “Праваслаўны Малітваслоў на царкоўнаславянскай і беларускай мове”⁸, “Багаслужбовае Евангельля”⁹; “Багаслужбовы Апостал”¹⁰.

Падобны асяродак ствараецца і ў Палескай япархіі, якой кіраваў архіяп. Аляксандар (Іназемцоў). Тут ўжо у 1926 г. зъяўляеца беларускамоўны “Службоўнік”, што складаецца з Ранішняй (Ютрані), Вячорній і літургіі сьв. Яна Златавуснага.¹¹ У 1933 г., на падставе перакладаў А. Луцкевіча¹², адбываеца выданыне багаслужбовых Евангельля¹³ і Апостала¹⁴. Па дабраслаўленыя ўладыкі Аляксандра, шэраг беларускіх праваслаўных парафій пераходзяць на беларускую мову багаслужэнія ў цалкам, а рэшта — частковая (уступнія малітвы, чытаныні Апостала і Евангельля, казаньні).

Перад пачаткам нямецка-савецкай вайны, яшчэ ў сінезні 1940 г., распачаліся кансультацыі Беларускага камітэту ў Варшаве і мітрапаліта Дзіянісія ў справе будучай арганізацыі БАПЦ. Падмуркам гэтае арганізацыі, на думку мітрапаліта і часткі беларускага актыву, мусіў быць Томас ад 13 лістапада 1924 году. Прадугледжваліся тры крокі да набыцця кананічнай аўтакефаліі: 1. Усе япархіі на этнографічных беларускіх землях аб’ядноў-

⁵ Паўловіч С. Свяшчэнная гісторыя Старога Запавету з 10 мажонкамі і геаграфічнай картай Палестыны. Вільня, 1926.

⁶ Паўловіч С. Свяшчэнная гісторыя Новага Запавету: Падручнік для беларускіх школ і самаадукацыі. Варшава, 1936.

⁷ Першая наўку Закону Божага з беларуска-славянскім букваром. Варшава, 1936.

⁸ Праваслаўны Малітваслоў на царкоўнаславянскай і беларускай мове. Варшава, 1935.

⁹ Евангельля (багаслужбовае). З багаслаўленыя Дзіянісія, мітрапаліта Варшаўскага. Варшава, 1938 г.

¹⁰ Апостал (багаслужбовы). З багаслаўленыя Дзіянісія, мітрапаліта Варшаўскага. Варшава, 1938 г.

¹¹ Службоўнік. Роўна, 1926 г.

¹² Новы Запавет Госпада нашага і Псалты / Пераклад А.Луцкевіча. Гэльсінкі, 1931.

¹³ Евангельля. Пінск, 1933 г.

¹⁴ Апостал. Пінск, 1933 г.

вающа, з дабраслаўленыня мітрапаліта Дзіянісія¹⁵, пад амафорам мітрапаліта Ўсіх Беларусі (на гэту пасаду меркаваўся архіяпіскап Пінскі Аляксандар). 2. Мітрапаліт Дзіянісій у суслужэнні архіяпіскапа Аляксандра ды іншых уладыкаў ПАПЦ, зьдзяйсьніе хіратонію новых япіскапаў на беларускія катэдры. 3. Адбываецца ўсебеларускі праваслаўны сабор, які звязаецца да Канстанцінопала з просьбай аб наданыні аўтакефаліі БАПЦ ды вызначэныні яе кананічных межаў. Да звароту пагадзіўся далучыцца і мітрапаліт Дзіянісій.

Подобны плян, апрача яго поўнай адпаведнасці праваслаўным канонам, меў яшчэ адну перавагу: Ён даваў магчымасць адхіліць ад кіравання (альбо недапусціць да яго) беларускім япархіямі праарсейскіх уладык з т. зв. расейской групы.

Расейская група

Па сканчэнні Грамадзянскай вайны ў Ресеі на тэрыторыі міжваеннай Польшчы апынулася значная колькасць уладык, сьвятароў, клірыкаў Расейскай Праваслаўнай Царквы, а таксама вайкоўцаў белых армій ды ўцекачоў-расейцаў. Усе гэтыя людзі марылі аб адраджэнні Расейскай імперыі ды вельмі варожа ставіліся да беларускага (і украінскага) руху. Польская незалежнасць імі таксама не віталася. Калі верыць дадзеным архіяпіскапа Аланаса (Мартаса), этнічных расейцаў (пераважна ўцекачоў ад бальшавікоў) было ў Польшчы больш за 168 тысяч асобаў.¹⁶

Пасля Томасу Канстанцінопальскага патрыярха і авбяшчэння ПАПЦ, гэтая “расейская група” фармальна раскалолася на некалькі частак:

Першая, найбольш ідэйная, ращуча не прыняла Польскай аўтакефаліі. Яны вызнавалі выключна РПЦ.¹⁷ Шэраг уладыкаў, у тым ліку і мітрапаліт (на той час — архіяпіскап) Панцеляймон (Ражноўскі), за невызначаныне Томасу нават былі ўвіязненыя ў манастырах альбо адхіленыя ад выканання сьвятарскіх абавязкаў. Подобныя дзеі польскай улады знайшли маўклівую падтрымку Канстанцінопальскай патрыярхіі ды падтрымку практычна ўсіх паместных праваслаўных Цэркваў. Супраць выступіла толькі сергіянская РПЦ МП.

¹⁵ Паколькі Канстанцінопальскі патрыярх не вызначыў іншага кіруючага архірэя для Кіеўскай мітраполії, ім аўтаматычна стаўся мітрапаліт Дзіянісій як старэйши правячы архірэй Кіеўскай мітраполії, афіцыйна прызнаны Канстанцінопальскім патрыярхам. Украінская дасьледчыкі, у прыватнасці І. Уласоўскі, наогул лічылі — мітрапаліт Дзіянісі атрымаў ад Канстанцінопальскага патрыярхія права на кіраванне Кіеўскай мітраполіяй яшчэ ў 1925 г.

¹⁶ Архіяпіскап Аланас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай. Нью-Ёрк-Менск-Варшава, 2005, б. 73

¹⁷ Спрабы арганізаціяў у Польшчы япархіі альбо парафій РПЗЦ, што адбываліся ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў, былі спыненыя польскімі уладамі на просьбу мітрапаліта Варшаўскага Дзіянісія.

Другая, больш памяркоўная, фармальна вызнала ПАПЦ. Але ў сваёй дзейнасці яна ўсяляк перашкаджала памкненням беларускіх і украінскіх сьвятароў-патрыётаў унесыці нацыянальны элемэнт у царкоўнае жыццё. Яны нават лічылі паланізацыю менш шкоднай, чым беларусізацыю альбо украінізацыю.¹⁸ Прадстаўнікі гэтай групы чакалі зручнага моманту, каб вярнуць япархіі на беларускіх ды украінскіх землях пад уладу РПЦ. Яскравым прадстаўніком гэтай групы ў міжваеннай Польшчы зьяўляўся Гарадзенскі уладыка Сава (Саветаў).

Варта адзначыць, што расейская група не была маналітнай. Частка схілялася да вызнання сергіянскай РПЦ, іншая — ращуча не ўспрымала бальшавізму і арыентавалася на РЗПЦ.

Віленскі беларускі цэнтр

Калі на пачатку XX ст. адбыўся новы ўздым беларускага адраджэнскага руху, цэнтрам якога стала Вільня, яго дзеячы мелі пераважна сацыялістычныя перакананыні і былі: альбо абыякавыя да рэлігійнага пытання, альбо дэкліравалі сябе практыкуючымі каталікамі. З няведання пра-васлаўных канонаў і, па вялікім рахунку, самой сутнасці праваслаўя, кіраўнікі віленскага беларускага асяродку ў 1917-1920 гг. лёгка патрапілі пад уплыў расейскай праваслаўнай агэнтury. Тому, калі ў першай палове 20-х гадоў вырашалася пытанье аб аўтакефаліі ПАПЦ, яны занялі фактычна праарсейскую пазыцыю і ращуча выступілі на толькі супрацьстварэння ПАПЦ, але й супраць адарваныя беларускіх япархій Кіеўскай мітраполіі ад РПЦ МП.¹⁹ Натхнільнікамі гэтай групы былі: пратаярэй Лука Голад, а. Аляксандар Коўш, сэнатары В. Багдановіч, А. Назарэўскі, В. Рагуля ды інш.²⁰

Неўзабаве “віленская праваслаўная група” стварыла “Праваслаўнае Беларускае Дэмакратычнае аў’яднаньне” (далей — ПБДА) і ўступіла ў саюз з “Расейскім народным аў’яднаннем”²¹, што зьяўлялася спадкаемцам віленскага асяродку чарнасоценскага “Саюза Рускага Народу”. У рэлігійнай палітыцы ПБДА, нягледзячы на агульную дэмакратычную патрабаваныні, выступала за забарону беларускай мовы ў якасці бogaслужбовай (падтрымлівалася выключна царкоўнаславянская), не вызнавала аўтакефаліі ПАПЦ ды фактычна прызнавала Беларусь кананічнай тэрыторыяй Маскоўскага патрыярхату. Подобныя пазыцыі выклікалі зяздзіленьне і абурэнненне на толькі праваслаўнай беларускай супольнасці пад-

¹⁸ Яны мелі рацыю, бо польскаясць зьяўлялася арганічна чужой для праваслаўнага асяродка і лёгка “змывалася”, тады як беларусскаясць альбо украінскасць была культурна-гістарычным чыннікам.

¹⁹ Хрысьціянская дэмакратыя ў Беларусі. Менск, 2004, б. 15.

²⁰ Тамсама, б. 17

²¹ Тамсама, б. 15

за Вільняй, але нават польскай газэты *Slowo*.²² Ужо ў 1943 г., выступаючы на зборах беларускага праваслаўнага брацтва сьв. Юрага, д-р Аляксандар Вітушкі съведчыў, што ад 1925 году віленскі беларускі актыў стаўся марыянскай у руках расейскіх ды камуністычных агентаў, а таксама невялікай каталіцкай групі, якая кіравалася з Ватыкану. Апошняя, паводле съведчання А. Вітушкі, зрабіла ўсё, каб “пахаваць” беларускі праваслаўны рух.²³ У пацверджаньне словаў А. Вітушкі съведчыў мэрамандум беларускіх ксяндзоў да папы Пія XI у сувязі з выданьнем беларускамоўнага Новага Запавету ў 1931 годзе. Замест звароту аб дазволе выкарыстаньня перакладу А. Луцкевіча, яны пісалі: “Народ можа стаць ахвяраю “сектантскіх” упльываў, калі каталіцкія съвятары ў Беларусі і далей ня будуць мець магчымасці карыстацца роднай мовай” і прасілі забараніць выкарыстаньне гэтага перакладу каталікамі абодвух абраадаў.²⁴ Адзначым, у ПАПЦ дабраслаўленыне на ўжываньне перакладаў А. Луцкевіча было дадзена ў 1932 г.²⁵

Падобныя нелягічныя, з кропкі гледжаньня съядомага беларуса, дзеі ПБДА вынікалі з плятформы супрацьдзеяньня ўсім пачынаньям уладаў Польшчы. Вынікам супрадзеяньня “віленскай беларускай групы” мітрапаліту Дзіянісію і архіяпіскапу Аляксандру быў фактычна разрыў сувязяў віленчукоў з беларускімі праваслаўнымі асяродкамі ў Варшаве і на беларускім Палесьсі²⁶, а таксама падпарадкованыне Віленскай духоўнай сэмінарыі працпольскай групе расейскіх праваслаўных дзеячаў. Найбольш трапна і крытычна аб ПБДА і ягоным “беларускім руху” выказаўся Вацлаў Пануцэвіч: “Аб беларускім праваслаўным руху [ў Вільні] можна казаць ня ў лучнасці з аўтакефальнай праваслаўнай царквой, але ў лучнасці зь невялікім гуртком праваслаўных (і часткова каталіцкіх) дзеячаў, пераважна віленскіх, якім польскія ўлады дазвалялі на далёка ізаляваныя формы беларускасці”.²⁷

²² Тамсама, б. 17

²³ Ю. В. асаўства прысутнічаў на гэтых зборах у 1943 г.

²⁴ Трацяк І. Біблія ў кантэксьце беларускай культуры. Гродна, 2003, б. 44.

²⁵ Евангельля. Пінск, 1933, б. 2.

²⁶ Ігнараваныне дзеянасці, у тым ліку і выдавецкай, беларускіх асяродкаў у Варшаве і на беларускім Палесьсі ў віленскім беларускам друку сярэдзіны 20-х – канца 30-х гадоў XX ст., а таксама ў мэмуарнай літаратуры “віленчукоў” на Захадзе пасля II сусьветнай вайны.

²⁷ Мікола Волаціч (Вацлаў Пануцэвіч). Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква // Запісы (Нью-Ёрк-Менск), 2004, №27, б. 163.

Пачатак нямецка-савецкай вайны. Першыя супярэчнасці²⁸

У канцы траўня-пачатку чэрвеня 1941 году Беларускі нацыянальны камітэт у Варшаве, маючы падтрымку мітрапаліта Дзіянісія, дамагаеца ад нямецкага вайсковага камандавання прысутнасці беларускіх праваслаўных съвятароў у перадовых вайсковых атрадах. Гэтыя съвятары мусілі пераніць кіраваныне існуючымі праваслаўнымі прыходамі ў Захадний Беларусі, а таксама арганізоўваць разбуранае рэлігійнае жыццё на тэрыторыі былой БССР (у межах да верасьня 1939 г.). Дзеля выканання гэтай місіі было вызначана 27 съвятароў-беларусаў, пераважна ераманахаў.²⁹

Распавядаючы аб першых кроках пабудовы праваслаўнага жыцця ў вызваленай ад бальшавікоў Беларусі, Вацлаў Пануцэвіч спрабуе асьвяціць толькі дзейнасць ераманаха Уладзіміра (Фінкоўскага), асобы ва ўсіх сэнсах няадназначнай³⁰, прыпісваючы яму дзейнасць усёй групы дасланых мітрапалітам Дзіянісіем съвятароў. Гэтыя съвятары сапраўды рухаліся разам з першым эшалёнам нямецкай арміі і, знаходзячы ацалелых праваслаўных съвятароў³¹, дапамагалі ім адраджаць рэлігійнае жыццё.

Ужо на пачатку жніўня 1941 г. начало ўзынікаць непаразуменіне паміж беларускімі актывамі Р. Астроўскага і съвятарамі “беларускай варшаўскай групы”. Апошняя, знаходзячыся ў бязумоўным падпарадкованыні мітрапаліту Дзіянісію, адмаўляліся падпарадковацца амбіцыйнаму

²⁸ Падзеі ад чэрвеня 1941 па жнівень 1942 г. у агульным добра выкладзеныя ў працы Вацлава Пануцэвіча “Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква”. Таму, не жадаючы паўторвращаць, мы спынімся толькі на “белых плямах”, недакладнасцях ды кананічным аналізе выкладзенага ў ёй.

²⁹ Успаміны суаўтара — Ю.В.

³⁰ Ераманах Уладзімір (Фінкоўскі) ад сярэдзіны 20-х гадоў зьяўляўся прыхільнікам ПБДА. За прынцыпава невызнаныне Томасу ад 13.11.1924 г. і падтрымку ПБДА, у 1935 г. яго высылаюць на працу ў Пружаны. Ён уваходзіць у давер да архіяпіскапа Аляксандра (Іназемцева). Як перакананы беларус, пагаджаецца падтрымаш плян “варшаўскай беларускай групы”, і летам 1941 г. пачынае дзейнічаць у Менску як адзін з прадстаўнікоў мітрапаліта Дзіянісія. Але, як выхаванец “віленскага асяродку”, не ўспрымае ўвядзеніня беларускай мовы ў царкве. Апошняе, разам з нежаданьнем падпарадкоўвацца съвєтскім асобам беларускага нацыянальнага актыву, выклікала абвінавачваныні а. Уладзіміра ў “антыйбеларускай дзейнасці”.

³¹ У СССР рэлігійная адукцыя была забароненая, таму ўсе выжыўшыя ў час бальшавіцкай акупацыі съвятары атрымалі яе яшчэ ў навучальных установах Расейскай імперыі. З-за адсутнасці беларускамоўнай богаслужбовай літаратуры яны служылі па-царкоўнаславянску, а іх мовай была беларуская траяніка (як і ў пераважнай большасці ўсходнебеларускага насельніцтва). Але далёка на ўсе яны былі ворагамі беларусізацыі, як гэта спрабуе давесыці Мікола Волаціч (Вацлаў Пануцэвіч). Гл.: Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква // Запісы (Нью-Ёрк-Менск), 2004, № 27, б. 176.

Р. Астроўскуму, прыхільніку “віленскай праваслаўнай групы”, у справе “разрыву лучнасыці з БАПЦ”. А прыхільнікі гэтых сьвятароў — М. Вітушка і Ў. Родзька — у той час былі занятыя падрыхтоўкай Палескай вайсковай апрацы.

Дзеля далейшай дыскрыдытациі “варшаўскай групы”, 23 альбо 24 жніўня 1941 г. у Менску збіраецца арганізаваны Р. Астроўскім “Менскі праваслаўны камітэт”.³² На яго паседжаньне запрашаюць а. Уладзіміра (Фінкоўскага) і Р. Астроўскі патрабуе ад яго “тэрміновых кроکаў па беларусізацыі праваслаўнай царквы”. Двухсэнсоўнасьць патрабаваньня была ў тым, што ні сам Астроўскі, ні ягоныя прыхільнікі нават ня ведалі, як мусіць выглядаць гэтая “беларусізацыя праваслаўнай царквы”.

Калі разглядаць Захаднюю Беларусь, дык там беларусізацыя пераважнай большасці парафій адбывалася натуральным чынам. Бо і пры паляках сьвятары-патрыёты прамаўлялі казаныні і, па магчымасці, чыталі Апостол і Евангельле па-беларуску. Ад чэрвеня 1941 г. па-беларуску вяліся і мятрычныя кнігі... Тым больш, што сьвятары, якія зъяўляліся прыхільнікамі РПЦ, у пераважнай большасці ўцяклі разам з бальшавікамі.

Ва Ўсходняй Беларусі царкоўнае жыццё было цалкам разбурана. Не хапала ня толькі сьвятароў, а і багаслужбовых рэчаў, кнігаў і посуду. Тэбна было не “беларусізаць” (бо не было чаго), а практична з нуля адраджаць Царкву. Ці было магчыма гэта зрабіць ва ўмовах вайны за два месяцы?

Вартак таксама нагадаць, што багаслужбовая літаратура на беларускай мове практична адсутнічала.³³ А некалькі беларускамоўных Евангельляў, прывезеных сьвятарамі, былі няздолныя рэальна паўплываць на беларусізацыю царкоўнага жыцця.

Такім чынам, ужо ў першыя месяцы пасля вызваленія Беларусі ад бальшавіцкай акупациі адбыўся канфлікт поглядаў “віленскай” і “варшаўскай” групай на разбудову беларускай праваслаўнай Царквы і пытання памеснасьці (аўтакефаліі).

Канфлікт поглядаў “варшавянаў” і “віленчукоў”, расейска-маскоўская гульні, німецкая інтарэсы і фатальная памылка Р. Астроўскага

У пачатку верасьня 1941 г. некалькі сьвятароў, прадстаўнікоў мітрапаліта Дзіянісія, вяртаюцца ў Варшаву з дакладам аб становішчы праваслаўнай Царквы ў Беларусі. Па выніках дакладу, 9 верасьня 1941 году мітрапаліт Дзіянісій стварае Беларускую Царкоўную Раду (далей — БЦР),

што мусіла пераняць кіраванье праваслаўнай Царквой у Беларусі. У склад Рады ўваходзілі: архіяпіскап Аляксандар (Іназемцаў)³⁴, архіяпіскап (на той час — архімандрит) Філафей (Нарко), архіяпіскап (на той час — ераманаў) Агнеш (Мартас), д-р I. Ермачэнка, д-р A. Вітушка, I. Краскоўскі, Б. Стрэльчык. Адразу пасля дабраслаўленыя складу БЦР мітрапалітам Дзіянісіям д-р I. Ермачэнка выяжджае ў Берлін, дзе атрымлівае згоду німецкага кіраўніцтва на плян “варшаўскай групы” па стварэнні БАПЦ і высьвячэнні трох новых япіскапаў дзеля кіраванья ёй.

У сярэдзіне верасьня 1941 г. архіяпіскап Аляксандар прыяжджае ў Менск і пачынае дзейнасць па арганізацыі БАПЦ. Адразу пачынаеца канфлікт поглядаў Р. Астроўскага і ўладыкі Аляксандра ня толькі на шляхі здабыцца аўтакефаліі, а і ў справе падпарадкованьня царкоўнай герархіі беларускаму актыву.³⁵ Менавіта гэта і выкарысталі расейска-маскоўская агэнты дзеля падману Р. Астроўскага.

У канцы верасьня з Жыровіцай³⁶ у Менск прыяжджае япіскап Берасцейскі Венэдыкт, які знаходзіўся ў юрысдыкцыі Маскоўскай патрыярхіі. Відавочна, маскоўска-бальшавіцкая агэнтура дзнесла прамаскоўскім герархам аб канфлікце “варшаўскай групы” ў асобе архіяпіскапа Аляксандра, і Р. Астроўскага. Неўзабаве адбываецца сустрэча япіскапа Венэдыкта і Р. Астроўскага, на якой ўладыка пераконвае беларускага дзеяча падтрымача мітрапаліта Панцеляймона на кіраўніка беларускага праваслаўя³⁷ і, адначасна, абяцае “Беларускую праваслаўную Царкву незалежную ад Масквы і Варшавы”³⁸ ды поўнае падпарадкованьне герархіі беларускаму актыву.

Падтрымка Р. Астроўскім пра расейскіх уладыкаў зрабілася фатальнай памылкай, што паклала пачатак ня толькі доўгай баражы “беларускага актыву зь япіскапамі за справу беларускай аўтакефаліі”³⁹, а і наогул фатальнай у справе яе нармальнага існаванья.

Як ні дзіўна, але пляны расейска-маскоўской агэнтуры ў царкоўным пытанні цалкам адпавядалі і агітацыйным плянам німецкага акупacyjнага кіраўніцтва.⁴⁰ Асаблівую радасть “віленскай групы”, выклікала патрабаванье гаўляйтэра В. Кубэ, што “архіяпіскап Панцеляймон як яе (БАПЦ — а.С.Г., Ю.В.) кіраўнік не павінен падпарадкоўвацца ні мітрапаліту Маскоўскаму Сергію, ні мітрапаліту Варшаўскаму Дзіянісію, ні

³⁴ На той час ён знаходзіўся у Пінску.

³⁵ Р. Астроўскі вымагаў фактычнага падпарадкованьня герархіі будучай БАПЦ беларускаму цывільному кіраўніцтву. — Ю.В.

³⁶ У чэрвені 1941 г. у Жыровіцах жыў і мітрапаліт (на той час — архіяпіскап) Панцеляймона (Ражноўскі), які таксама знаходзіўся ў юрысдикцыі РПЦ МП.

³⁷ Мікола Волаціч (Вацлаў Пануцкі). Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква // Запісы (Нью-Ёрк-Менск), 2004, № 27, б. 177.

³⁸ Съведчанье прат М. Лапіцкага Ю. В. у 1966 г.

³⁹ Запісы, 2004, № 27, б. 177.

⁴⁰ Таксама, б.178.

³² Назва прыватная, прыдуманая Р. Астроўскім — Ю.В.

³³ Беларускамоўны службоўнік, выдадзены ў Роўна, меў вельмі малы наклад і лякальнае распаўсюджаньне. Тоё самае было з Малітвасловам, Евангельлям і Апосталам варшаўскага друку.

мітрапаліту Бэрлінскаму Серафіму”.⁴¹ Гэта было фатальным патрабаваньнем, бо, апрача парушэнья Томасу Канстанцінопальскага патрыярха, юрыдычнае вызнаныне прарасейскім япіскапатам РПЦ МП “Царквой-маці” патрабавала першаснай згоды Масквы на беларускую аўтакефалію, а, як слушна піша Вацлаў Пануцэвіч, “гэта не адбылося б ніколі”.⁴²

У вінку памылкі Р. Астроўскага і пераарыентацыі акупацыйнага кіраўніцтва, прabelарускі ўладыка Аляксандар (Іназемцаў) пакідае Менск. Былі вымушаныя зъехаць зь Беларусі й шраг дасланых варшаўскай БЦР съядомых беларускіх съятароў. Але некоторых зь іх ад новага, нямецкага, выгнаныня выратоўваюць М. Вітушка, З. Касмовіч і Ўс. Родзька. Яны іх забралі з сабой у прыфрантавую зону, дзе ня дзейнічалі загады цывільнага акупацыйнага кіраўніцтва.

Такім чынам, праз амбіцыі Р. Астроўскага і прадстаўнікоў “віленской групы”, у верасні 1941 г. быў сарваны плян мітрапаліта Дзіянісія і беларускага актыву ў Варшаве і Пінску аб кананічнам абвяшчэнні БАПЦ.

Кампраміс 1942 г.

Доўгае змаганыне менскага беларускага актыву за абвяшчэнне аўтакефаліі праваслаўнай Царквы ў Беларусі, нават пры падтрымцы нямецкай акупацыйнай адміністрацыі, зайшло ў глухі кут ужо да сярэдзіны вясны 1942 году. Апрача перашкодаў абвяшчэнню беларускай аўтакефаліі з боку мітрапаліта Панцеляймона ды прарасейскіх япіскапату і часткі съятарства, стварылася і апазыцыя съядомых беларускіх съятароў з Зах. Беларусі. Апошня, маючи добрую багаслоўскую адукацыю, разумелі патрэбу менавіта кананічнай аўтакефаліі на падмурку Томаса ад 13.11.1924 г. і пагражалі непакорай.⁴³

Дзеля пераадолення ўсіх перашкодаў у канцы чэрвеня 1942 г. адбылася нарада прадстаўнікоў мітрапаліта Дзіянісія, архіяпіската Філафея і беларускага нацыянальнага актыву. У выніку нарады зъявіўся “тібрыйны” плян беларускай аўтакефаліі з улікам пажаданняў усіх бакоў. Падмуркам гэтага пляну было: ўлічванье Томасу Канстанцінопальскага патрыярха ад 13.11.1924 г. (Аўтакефалію прасілі менавіта ў Канстанцінопалі), але ён не згадваўся як першападстата аўтакефаліі ў выніковых дакументах Сабору; замоўчвалася першасная кананічная падпрадкаванасць япіскапаў (як мітрапаліту Маскоўскаму Сергію, так і мітрапаліту Варшаўскому Дзіянісію); съятары, што засталіся ў кананічным послуху мітрапаліту Дзіянісію, працягвалі душпастырскую працу ў Беларусі; мітрапаліт Дзіянісій падтрымлівае абвяшчэнне БАПЦ і пераход

у яе кананічна падпрадкаванага яму съятарства ў “Генэральны акурузе “Беларусь”.

Менавіта на гэтым падмурку ў канцы жніўня 1942 г. і быў праведзены ўсебеларускі царкоўны праваслаўны сабор і абвешчаная Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква. Але частка съядомага беларускага съятарства не прыняла гэтага кампрамісу і засталася ў падпрадкаваныні мітрапаліта Дзіянісія як прадстаўніка Канстанцінопальскага патрыярха на этнографічных беларускіх землях. Альбо яны засталіся ў падпрадкаваныні архіяпіската Аляксандра (Іназемцева), што быў дабраслаўлены мітрапалітам Дзіянісіям на кіраваньне праваслаўнай Царквой у Беларусі.

Кананічныя наступствы кампрамісу як падставы канфліктаў і расколаў БАПЦ

Калі вясной 1944 г. стала зразумела, што немцы пакінуць Беларусь і пачненца новая расейска-бальшавіцкая акупацыя, зноў паўстала пытаньне аб кананічным становішчы япіскапату і съятарства БАПЦ.

Так, япіскапат і съятарства, якія да 1942 г. знаходзіліся ў кананічным падпрадкаваныні мітрапаліта Дзіянісія, на мелі аніякіх перашкодаў у служэныні на эміграцыі альбо ў падпольлі з боку Канстанцінопальскага патрыярхату. Ня мог іх абвясьціць “некананічнымі” і Маскоўскі патрыярхат. Але дзеля мітрапаліта Панцеляймона ды некоторых іншых уладыкаў і съятароў, што ў свой час ня вызналі Томас Канстанцінопальскага патрыярха ад 13.11.1924 г., шлях у кананічныя Праваслаўныя Цэрквы быў зачынены. Адзным выйсьцем для іх заставалася падпольная Рэйская Ісцінна Праваслаўная Царква ў СССР, альбо — РЗПЦ.

Менавіта таму, разумеочы сваё становішча, мітрапаліт Панцеляймон і ягоныя памочнікі спрабавалі яшчэ вясной 1944 г. схіліць беларускі актыў да зыліцця падпольнай БАПЦ з падпольнай РПЦ, а БАПЦ — з РЗПЦ. А Радаслаў Астроўскі, выпраўляючы сваю памылку 1941 году, спрабаваў у траўні 1944 г. схіліць архіяпіската Аляксандра (Іназемцева) пераняць кіраўніцтва БАПЦ.⁴⁴

Закладзеныя ў перадваенны і ваенны час “міны” выбухнулі пасля вайны: пераход першага япіскапату БАПЦ у РЗПЦ, а пасля вяртаньне яго часткі ў РПЦ МП; вяртаньне кананічнай часткі БАПЦ пад аматор Канстанцінопальскага патрыярха; еўхарыстычнае ізаляцыя “БАПЦ у Амэрыцы” ды шмат чаго іншага.

⁴¹ Тамсама.

⁴² Тамсама.

⁴³ Съведчанне прат. М. Лапіцкага аднаму з аўтараў гэтых радкоў — Ю.В. —
у 1966 г.

⁴⁴ Імклівы наступ савецкага войска сарваў пляны абодвух бакоў.

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

святар Сяржук Горбік
Алена Катавіцкая

ДУХАЎНІК БЕЛАРУСКАГА СУПРАЦІВУ

*Дух святы паставіў вас за
япіскапаў, каб пасыўлі царкву
Бога, якую ён прыдбаў уласнаю
крывёй Сваёй.*

Дзеi 20:28

Летам 2006 году, рыхтуючы разам з Сяргеям Яшом книгу “Беларускі Супраціў”, мы ведалі аб япіскапе Гэрмане толькі агульныя звесткі і месца яго пахавання. Не на шмат больш дадзеных было і ў 2007-м падчас падрыхтоўкі чацвертага нумару часопісу “Беларускі Рэзыстанс”¹. Але Бог заўсёды дапамагае ўслыўленню сваіх святых. Таму сёньня мы можам распавесці значна больш аб япіскапе Наваградзкім Гэрмане, мужским патрыёце Беларусі, які паклаў жыцьцё за яго і незалежнасць, а таксама пра яго ахвярную працу.

Паводле афіцыйнай вэрсіі, бацькі а.Гэрмана паходзілі зь Нясвіжу, дзе 17/4 траўня 1903 г.² і нарадзіўся будучы япіскап. У пачатку 20-х яны пераехалі ў Вільню, дзе ў 1928 годзе будучы духаўнік беларускага Супраціву скончыў праваслаўную сэмінарыю.³ Ад таго часу, нібыта, і быў знаёмы з дзеячом беларускага нацыянальнага руху Радаславам Астроўскім, прэзыдэнтам Беларускай Цэнтральнай Рады ад 1944 г. а.Гэрман падтрымліваў сувязь з беларускім нацыянальным і праваслаўным рухам, за што цярпеў перасылед з боку віленскага ўладыкі Польскай Аўтакефальнай Праваслаўной Царквы. У сярэдзіне 1930-х прыняў манаскі пострыг ды часова адышоў ад палітычных спраў. Таксама вядома, што ад 1939 году ераманах Гэрман знаходзіўся ў Варшаве, акупаванай немцамі. У беларускіх вызвольных рухах ён вярнуўся ў ліпені 1941 году, калі па дабраслаўленыні мітрапаліта Варшаўскага Дзіяніса (Дзіяніса) прыехаў у Менск і далучыўся да адбудовы Беларускага праваслаўя.

Ераманах Гэрман працаваў ва Усходній Беларусі, дзе бальшавікі на працягу двух дзесяцігодзідзяў зьнішчалі храмы, расстрэльвалі і кідалі ў турмы святароў і вернікаў. Першым месцам ягонага служэнья

¹ а. Горбік С., Катавіцкая А. На службе Богу і Беларусі. Малавядомыя стронкі Беларускага Супраціву 1939 — 1952 гадоў // Беларускі Рэзыстанс, 2007, № 1 (4), б. 37-48.

² Нов. н.ст./ст. ст.

³ Паведамленне аўтарам удзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 8 лютага 2008 г. Ён спасылаецца на інфармацыю прат. М. Лапіцкага ад лета 1966 г.

быў акупаваны немецкімі войскамі Віцебск, куды ён прыехаў ужо летам 1941-га.

Практычна адначасова з прыездам а. Гэрмана ў Менск, беларускі нацыянальны актыў распачынае дзеянасць па абавязчэныі Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўной Царквы (БАПЦ), і ён усяляк падтрымлівае гэтыя пляны. Але, у адрозненьне ад групы Р. Астроўскага, што пакрочыла па шляху поўнай “незалежнасці”, ераманах Гэрман стаяў на падмурку Томаса Канстанцінопальскага патрыярха ад 13 лістапада 1924 г., калі Ўсяленскі патрыярх надаў Праваслаўной Царкве ў Польшчы (куды ў той час уваходзіла і тэрыторыя Заходніяй Беларусі) аўтакефалію на падставе скасавання некананічнага прысадечвання Расейскай праваслаўной царквой Кіеўскай мітраполіі ў канцы XVII ст. Пры гэтым практычна ўсе беларускія мэмуарысты ды эміграцыйныя гісторыкі забываюцца, што Канстанцінопальскі патрыярх вярнуў пад свой амафор усю тэрыторыю мітраполіі, а ня толькі землі міжваеннай Польшчы. Таму, калі Вацлаў Пануцэвіч піша, што “парваць лучнасць з Москвой у кананічным сэнсе магла толькі беларуская ярархія праз узнаўленыне ідэі БАПЦ на асобным Саборы”⁴, ён альбо не разумее кананічнага становішча беларускага праваслаўя, альбо съядома скажае факты з палітычных меркаваньняў.

Агульнабеларускі праваслаўны сабор 1942 году з кананічнай кропкі гледжання быў патрабны не дзеля “адарваныя ад Масквы”, а найбольш дзеля “кананічнага адарваныя” ад ПАПЦ. Пры гэтым, калі прааналізаваць усе вядомыя ўспаміны і дакументы, мітрапаліт Дзіянісій (першайарх ПАПЦ) ніколі не выступаў супраць аўтакефаліі Беларускай альбо Ўкраінскай праваслаўной Царквы. Але паказальная адмоўна ставіўся да украінскіх япіскапаў-аўтанамісташ, што дэкліравалі лучнасць з РПЦ, лічыў іх парушальнікамі праваслаўных канонаў. Мітрапаліт Дзіянісій лічыў, што пры спрыяльных абставінах, калі б у выніку паразы СССР паўсталі б незалежныя Польшча, Беларусь і Украіна, ПАПЦ “мірна і ў брацкай любові” падзялілася б на троі аўтакефальнія праваслаўныя Царквы: Беларускую, Украінскую і Польскую. Разуменне гэтага факту зъяўляецца вельмі істотным дзеля асэнсавання падзеяў у беларускім праваслаўі 1941-1944 гг. і, нават, сучаснага стану змагання за Беларускую паместную праваслаўную Царкву.

Ужо да канца восені 1941 г. усім беларускім патрыётам стала зразумела, што немцы не прынесцілі жаданага вызвалення і зъяўляюцца чарговымі акупантамі. Разумеючы патрэбу ў арганізаваным беларускім руху Супраціву дзеля змагання за вольную Беларусь, а. Гэрман у сінегні 1941 г. уступае ў кансьпірацыйную Беларускую Незалежніц-

⁴ Волаціч М. (Вацлаў Пануцэвіч). Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква // Запісы [Беларускага інстытута навукі і мастацтва] (Нью-Ёрк — Менск), 2004, № 27, б. 175.

кую Партыю, якой на той час кіраваў выбітны дзеяч беларускага нацыянальнага руху кс. Вінцэнт Гадлеўскі.⁵ Цалкам магчыма, што да гэтага спрычыніўся Ўсевалад Родзька, які ад ліпеня 1941 г. займаў пасаду бурмістра Віцебска і, адначасова, зъяўляўся адным з кіраўнікоў падпольнай БНП.⁶ Ад гэтага часу ўсё служэньне й дзейнасць а. Гэрмана — гэта няспынная барацьба за вольнасць беларускага народу.

Восеньню 1941 году нямецкія акупацыйныя ўлады разарвалі Беларусь на некалькі частак. “Генэральная акруга Беларусь” ахоплівала толькі 1/3 тэрыторыі былой БССР. Беларускае Палессе было далучана немцамі да Райхскамісарыяту “Украіна”. Але там жыло пераважна праваслаўнае беларускае насельніцтва, дзейнічалі атрады беларускага нацыянальнага партызанскага руху і беларускай самааховы. На Палесці існавалі і шматлікія беларускія праваслаўныя прыходы. Дзеля адлюстраванья колькасці беларускага праваслаўнага насельніцтва толькі на Піншчыне, варты зъяўрнуцца да савецкай статыстыкі ліпеня 1945 году. На той час, пасыль нямецкіх і савецкіх рэпрэсій, мабілізацыі ў Чырвоную Армію, нежаданыя часткі насельніцтва афішаваць сваю рэлігійнасць, пераходу вялікай колькасці людзей на нелігальнае становішча (атрады нацыянальнага Супраціву), там налічвалася: 71 сьвятар, 17 дыякану, 58 псальмоўшчыкаў і 126808 сьвецкіх вернікаў. З іх — 52608 мужчынаў.⁷ Відавочна, што ў 1941 — 1944 гг. сьвятароў, дыякану, кілійцаў і сьвецкіх вернікаў было яшчэ больш.

Менавіта таму, на загад кіраўніцтва БНП⁸, у лютым 1942 году а. Гэрман едзе на сабор УАПЦ у Пінск і сустракаецца з архіяпіскапам Аляксандрам (Іназемцавым). Было дамоўлена аб падтрымцы ўсіх беларускіх праваслаўных прыходаў⁹, што апынуліся ў Райхскамісарыяце “Украіна”, і гэта дамоўленасць дзейнічала на працягу нямецкай акупацыі.¹⁰

Большасць тагачасных праваслаўных уладык БАПЦ былі русафіламі. У выніку канфлікту з мітрапалітам Панцеляймонам і архіяпіскапам Філафеем на кананічным грунце (аб якім мы казалі вышэй) восеньню 1942 году а. Гэрман фармальна вяртаецца пад амайор мітрапалі-

⁵ Паведамленыне аўтарам ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 8 лютага 2008 г.

⁶ Ёрш С. Усевалад Родзька — правадыр беларускіх нацыяналістаў. Менск, 2001, б. 5.

⁷ Силова С. Праваславная церковь в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Гродна, 2003, б. 88.

⁸ ЦА ФСБ РФ. Справа № 3498-б, т. 3, б. 128 адв.

⁹ Паводле ўскосных звестак, праваслаўныя беларусы спрабавалі заарганізаціацца і па-за межамі этнографічнай Беларусі: у Сумшчыне, Кіеўшчыне ды інш. рэгіёнах.

¹⁰ Съведчаныне прат. М. Лапіцкага ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. у 1966 г.

та Дзіянісія. Але ў той жа час застаецца на Піншчыне¹¹, дзе на заданьне БНП кіруе капелянамі беларускіх збройных фармацыяў, а таксама зъдзяйсьняе сувязь паміж беларускім актывам і ўладыкамі Аляксандрам (Іназемцавым) і Георгіем (Карэністовым). Дзеля задавальненія нацыянальных патрэбай праваслаўных беларусаў Палесесься і ў выкананыне лютаўскіх дамоўленасцяў з уладыкамі Аляксандрам, летам 1942 году ў Пінску перавыдаецца роўненская выданыне беларускамоўнага Службоўніка 1926 г.¹² Паколькі на выданыні няма адзнакаў дазволу нямецкай акупацыйнай улады, ёсьць усе падставы лічыць, што гэтае выданыне было нелегальным і да яго выданыня мае дачыненіне а. Гэрман. Характэрнай асаблівасцю Службоўніка было ўжываныне тых-жэ моўных абаротаў, што і ў варшаўскім малітоўніку 1943 г.: “Амінь”; “дзеля малітваў Найчысьцейшай Твае Маці”; “і на векі вечныя”; “багаслаўлённа”; “багаславіць” і г. д.

На просьбу беларускіх вайсковых дзеячаў Міхала Вітушкі і Дзімітрыя Касмовіча ў 1942-1943 гг., а. Гэрман неаднаразова наведвае Смаленшчыну й Браншчыну. Ён арганізоўвае капэлянства ў “Беларускім краёвым войску” (так Касмовіч называў створаныя ў гэтыя рэгіёне аддзелы самааховы) і, адначасова, знаёміца з съвятарамі, што дэкліравалі сваю прыналежнасць да БАПЦ. Дзейнасць а. Гэрмана ня толькі нэйтралізавала праарасейскія заходы япіскапа Смаленскага і Бранскага Сцяпана (Сеўбы), а і рэальна дапамагала беларускаму духоўнаму адраджэнню. Калі ж зъяўляеца небясьпека новай бальшавіцка-расейскай акупацыі гэтих земляў, а. Гэрман пераконвае некалькіх праваслаўных сьвятароў-беларусаў рыхтавацца да ўдзелу ў беларускім Супраціве. Яны мусілі далучыцца да пакінутых на нелегальным становішчы беларускіх групаваў са складу ваякаў “Беларускага краёвага войска”.¹³ Гэтае закладаўся падмурок будучага беларускага праваслаўнага падполья і капэлянства атрадаў Супраціву на ўсходніх этнографічных межах Беларусі.

Ужо да восені 1943 г. стала відавочна, што нямецкія войскі будуць змушаныя пакінуць тэрыторыю Беларусі. Ва ўмовах савецкай акупацыі мусіць пачацца і новы этап беларускага Супраціву — змаганыне партызанскіх атрадаў і кансьпірацыйных групаваў арганізацыі “Чорны Кот”¹⁴ пад кіраўніцтвам Міхала Вітушкі. У падрыхтаваным М. Вітушкам пляне змаганыя вялікая роля адводзілася ня толькі духоўнаму ста-

¹¹ Паведамленыне аўтарам ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 8 лютага 2008 г. Ён спасылаецца на інфармацыю архіяпа Філафея (Наркі), атрыманую ў жніўні 1973 г.

¹² Службоўнік. Роўна, 1926 г.; Пінск, 1942.

¹³ Ліст да аўтара ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 20 траўня 2008 г.

¹⁴ Падрабязна аб беларускім паваенным Супраціве гл.: Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006.

ну беларускіх паўстанцаў, але і духоўнасці беларускага народу. Без духоўнай падтрымкі беларускі партызанскі рух не пратрымаўся бы на Бацькаўшчыне да пачатку 50-х гадоў. Адзін з партызанскіх камандзіраў адзначае: “*На веры ў Господа трывалася нашая надзея, а рэчавым сымбалем гэтага выры былі нашыя капяляны і святыары-падпольщицы. Яны не насілі зброі і не ўжывалі выхухоўку, але іхнія прамовы і пасланьня білі па ворагу лепш за любую гармату... А ўзорным прыкладам служэньня Богу і Беларусі быў наш уладыка Гэрман.*”¹⁵

Тагачасная БАПЦ, якая кіравалася праразейскімі ўладыкамі, не съяшчала пленна супрацоўніцаў з беларускім нацыянальным актывам у справе пабудовы менавіта Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, а тым больш — падрыхтоўцы беларускага нацыянальнага Супраціву. Менавіта таму Міхал Вітушкі паслаў ераманаха Гэрмана ў Варшаву, дзе з канца 30-х гадоў існавала Беларускае праваслаўнае брацтва святога Юрага, а з 9 верасьня 1941 г. — Беларускі праваслаўны камітэт. У складзе апошняга быў і брат М. Вітушкі — д-р Аляксандар Вітушкі.

послуху Царкве-Маці - Канстанцінопальскаму патрыярхату да часу атрымання Томасу аб аўтакефаліі...”¹⁶

¹⁵ Ліст аўтарам ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 19 траўня 2008 г.

¹⁶ “Пастырскае пасланьня да ўсіх святыароў, клірыкаў і міранаў БАПЦ”. Менск-Смаленск, 29 траўня 1946 г. Копія — у архіве аўтараў.

Ераманах Гэрман таксама сустракаецца з уладыкамі ЎАПЦ, якія ад 1943 г. знаходзіліся ў Варшаве на эміграцыі, з імі заключаецца пагадненне аб супрацы, а таксама падтрымцы тых беларускіх ды ўкраінскіх святыароў, якія заставаліся ў кансьпірацыі. За досьць кароткі тэрмін украінскія праваслаўныя ўладыкі (УАПЦ) узгаднілі з прадстаўнікамі М. Вітушкі (ераманахам Гэрманам і доктарам Аляксандрам Вітушкам) імёны надзеіных украінскіх праваслаўных святыароў, іх адрасы і паролі дзеля сувязі. Таксама ўладыкі таемна рукапакладлі ў святыары шэраг свядомых беларускіх патрыётаў.¹⁷ Гэта была найбольш дзеяздольная частка беларускага праваслаўнага падпольля, якая існавала да 1950-1951 гадоў. Была дасягнута дамоўленасць і аб распаўсюдзе на Палесьці (на беларускай тэрыторыі, якая да вясны 1944-га яшчэ належыла да Рэйхскамісарыяту “Украіна”) праз легальныя ды патаэмныя структуры ЎАПЦ беларускага малітойніка. Але найбольшая частка накладу малітойніка ў лістападзе-снежні 1943 г. увозіцца на Беларусь і распаўсюджваецца па беларускіх прыходах, а частка пазней патрапіць у бункеры “Чорнага Ката”.

Нямецкія спецслужбы разглядалі падрыхтоўку збройных фармаций і кансьпірацыі беларускага антыбальшавіцкага Супраціву выключна як плян выведачна-тэрарыстычнай арганізацыі з доўгатэрміновымі мэтамі. Стварэнне патаэмнай БАПЦ, як духоўнага апірышча беларускага Супраціву, іх не цікавіла. Таму Міхал Вітушкі пачынае дзейнічаць самастойна.

У канцы лютага 1944-га ў Менску адбылася сустрэча презыдэнта БДР Р. Астроўскага, М. Вітушкі і, паводле некаторых звестак, Ус. Родзькі з уладыкамі БАПЦ архіяпіскапамі Філафеем і Апанасам. Абгаворвалася пытанье супрацоўніцтва “падпольля БАПЦ” і беларускага Супраціву ва ўмовах савецкай акупацыі. Уладыкі паведамілі, што мітрапаліт Панцяляймон і пераважная большасць япіскапату разглядаюць магчымасць аўгустинізму БАПЦ з Расейскай Праваслаўнай Катакомбнай Царквой (у Беларусі) і з Расейскай Замежнай Праваслаўнай Царквой (на Захадзе). Паводле іх словаў, у маладой беларускай аўтакефаліі не было ні досьведу працы ў кансьпірацыі, ні прызнання Канстанцінопальскага патрыярха. Аднак, нябыта, усё гэта было ў расейцаў. Беларускія дзеячы выступілі катэгарычна супраць такога пляну. Вітушкі і Родзька настойвалі на прызначэнні асобнага капэлянства для беларускага Супраціву. Астроўскі, які зразумеў сваю памылку 1941 году ў пытанні арганізацыі беларускага праваслаўя ды прадбачачы будучую здраду тагачаснага легальнага япіскапату БАПЦ, настойваў на вы-

¹⁷ Паводле некаторых звестак, святыарскую годнасць прыняў і д-р Аляксандар Вітушкі.

свячэнні некалькіх надзейных япіскапаў¹⁸ для дзейнасці ў падпольлі. Ён прапанаваў некалькі кандыдатураў, але япіскапы пагадзіліся высьвяціць толькі ераманаха Гэрмана.

Падставай для спрэчак паміж беларускім нацыянальным актывам і ўладыкамі БАПЦ у арганізацыі будучага праваслаўнага падпольля была і назва катэдры будучага падпольнага япіскапа. Беларускі актыў адмыслю жадаў надаць катэдры гісторычна-палітычную беларускую назуву. Дзеля вырашэння спрэчак і кананічнага афармлення ўдалося паразумецца наступным чынам: Наваградзка-Баранавіцкая япархія БАПЦ, якую на той час фармальна ўзначальваў япіскап Веніямін (Навіцкі)¹⁹, дзялілася на дзве: Наваградzkую і Баранавіцкую. Кірауніком апошняй і надалей лічыўся япіскап Веніямін, а Наваградзкая япархія зьяўлялася вольнай. Паколькі япіскап Веніямін знаходзіўся на Валыні, ад 1942 г. праваслаўнымі Наваградчынны апекаваўся архіяпіскап Віцебскі і Полацкі Апанас (Мартас), які арганізаў там сваю рэзыдэнцыю²⁰.

12 красавіка 1944 г., падчас сьвяткаваньня Вербнае нядзелі, адбыліся беларуска-нямецкія перамовы і ў лік удзельнікаў будучай кансьпірацыйнай сеткі беларускага антыбальшавіцкага Супраціву ў якасці сувязнога афіцыйна быў уключаны ерамана Гэрман. Прадстаўнікі нямецкіх спэцслужбаў далі на гэта згоду. А вось на прызначэнне яго капэлянам беларускага Супраціву дазволу ў немцаў беларускія дзеячы не пыталіся.²¹

Да ініцыятывы беларускага актыву далучыўся і Пінскі архіяпіскап Аляксандар (Іназемцаў), які, на запрашэнні Р. Астроўскага, у траўні 1944 г. наведвае сабор БАПЦ у Менску.²² Фармальны падставай для склікання сабору было асуджэнне беларускім япіскапатам незаконнага і антыкананічнага абрання ў Маскве мітрапаліта Сергія (Старагородзкага) патрыярхам Маскоўскім. На агульной нарадзе зь япіскапатам Р. Астроўскі зноў настойваў на неадкладнам высьвячэнні некалькіх надзейных япіскапаў для дзейнасці ў падпольлі. Да патрабаваньняў беларускага актыву далучыўся і Пінскі ўладыка Аляксандар. Таму недарэмна савецкая агентура лічыла архіяпіскапа Аляксандра адной з найбольш “небяспечных” постачці Беларускага і Украінскага праваслаўя. Паводле адной з вэрсій, менавіта МГБ арганізавала забойства

¹⁸ Згодна канонам Праваслаўнай Царквы, рукапакласці новага япіскапа могуць толькі як мінімум двое ўладыкаў.

¹⁹ Запісы (Нью-Ёрк — Менск), 2004, №27, б. 187.

²⁰ Архіяпіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай. Нью-Ёрк-Менск-Варшава, 2005, б. 79-83.

²¹ Беларускі Супраціў, б. 249.

²² Мікола Волаціч (Вацлаў Пануцэвіч). Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква. // Запісы. Беларускі інстытут навукі і мастацтва. №27. Нью-Ёрк-Менск, 2004 г. б. 205

ўладыкі ў Мюнхэне (люты 1948 г.).²³ Але нават пазыцыя ўладыкі Аляксандра не паўплывала на архіяпіскапа Філафея і ён даў згоду толькі на высьвячэнне ерамана Гэрмана.

У пачатку траўня 1944 г. Пінскі архіяпіскап Аляксандар, архіяпіскап Магілёўскі і Мсціслаўскі Філафей, архіяпіскап Віцебскі і Полацкі Апанас таемна рукапаклалі ерамана Гэрмана на япіскапа Наваградзкага дзеля кіраваньня патаемнымі прыходамі БАПЦ у Беларусі. Рукапакладаньне адбылося ў Менску. Па шчасліваму зьбегу абставінаў, у справу рукапакладання ня быў утаямнічаны япіскап Берасьцейскі Ян (Лаўрыненка).²⁴

Прарасейскі япіскапат БАПЦ не адмаўляўся ад плянаў пакінуць у Беларусі сваё, прарасейскае праваслаўнае падпольле. Але магчымасці расейскіх антыбальшавіцкіх арганізацый былі вельмі аблежаваныя. Невялікія групы НТС (*Народно-Трудовага Союза*, арганізацыі расейскіх эмігрантаў), якія ў час Другой сусветнай вайны перанесла сваю дзейнасць на акупаваную немцамі тэрыторыю Расіі, Беларусі, Польшчы і г. д.), перадыссяляканыя немцамі казацкія фармацы і атрады РОА не выявілі зацікаўленасці плянамі мітрапаліта Панцеляймона (Ражноўскага). Таму архіяпіскап Філафей у канцы траўня 1944 г. сутракаецца з кірауніком БНП Ус. Родзькам і прапануе плян “уласнага” праваслаўнага падпольля. Паводле некаторых звестак, гэтае “паралельнае” падпольле мусіла працаваць у лучнасці з “каліноўшчыкамі” (сеткай партызанскіх і падпольных груп з сябром БНП, якую вясной-летам 1944 г. пры дапамозе авбэра ствараў Родзька). Піміж архіяп. Філафеем і Ус. Родзькам былі дасягнутыя пэўныя дамоўленасці.²⁵ Тады ж, паводле некаторых звестак, быў высьвячены на япіскапа Пружанскага і ўдэвы съвятар а. Аляксандар Гайноўскі, вядомы таксама пад прозывішчам-мянушкай “Караткевіч”, але архіяпіскап Аляксандар (Іназемцаў) у гэтай хіратонії ўдзелу не прымаў.

²³ Гарбінскі Ю. Уступнае слова // Архіяпіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай. Нью-Ёрк — Менск — Варшава, 2005, б. 8-9.

²⁴ Япіскап Ян (Лаўрыненка) у 1946 г. напісаў “пакаянны ліст” Сталіну да вярнуўся ў СССР. Савецкія ўлады яму “даравалі”. Япіскап Ян займаў япіскапскія катэдры ў РПЦ: Пермскую (1946), Алма-Ацінскую (1956), Чаялбінскую і Златавускую (1957), Кастрамскую (1961).

²⁵ Паведамленне аўтарам удзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 8 лютага 2008 г. Ён спасылаецца на інфармацыю архіяп. Філафея (Нарко), атрыманую ў жніўні 1973 г.

²⁶ Япіскап Пружанскі Аляксандар (Гайноўскі). Нарадзіўся каля 1905 г. Пасылья вайны пераходзіўся вернікамі РПЦ, арыштаваны ў 1947 г. Перабываў у вязніцах да 1953 г. Пасылья вызваленыя пераходзіўся як беларускі аўтакефальны япіскап у лучнасці зь падпольнай РПЦ, памёр у пачатку 80-х гадоў. Гл.: Православная душа России (Русская Истинно Православная Церковь в СССР). Париж, 1984 г. б. 76; Сергей Шумило. Советский режим и “советская церковь” в 40-е – 50-е годы XX столетия. Киев, 1997 г.-(эл. вар.)

Даведаўшыся аб гэтых падзеях, М. Вітушка ініцыяе сустрэчу яп. Гэрмана з архіяп. Філафеям у пачатку чэрвеня 1944 г. у Менску. На сустрэчы таксама прысутнічалі некалькі чалавек з беларускага актыву, а таксама прат. М. Лапіцкі. Апошні съведчыў, што згоды ўдзельнікі нарады не дасягнулі, але дамовіліся, што абедзьве структуры будуць дзейнічаць паралельна і ў кантакце.²⁷ Кіраўніцтва БАПЦ, якое выяжджала на эміграцыю, спадзявалася, што падобная структура падпольля і падвойнае высьвячэнне япіскапаў зробіць больш верагоднай выжыванье падпольных царкоўных структураў ва ўмовах савецкай акупацыі.²⁸ Каардынатарам дзейнасці абедзьвиюх групаў, паводле вэрсіі архіяп. Філафея, быў прызначаны архімандрый Серафім (Шахмуць), але ён нічога не ведаў аб кансьпірацыі “Чорнага ката” і мусіў чакаць сувязнога.

Архімандрый Серафім (Шахмуць)

Гародні мітрапаліт меў доўгую размову з архіяпіскапам Серафімам, на якой прысутнічаў і В. Баравы як асабісты сакратар уладыкі. Ула-

²⁷ Паведамленыне аўтарам удзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 8 лютага 2008 г. Ён спасылаецца на інфармацыю прат. М. Лапіцкага ад лета 1966 г.

²⁸ Гарбік С. Підпільний беларускій епіскоп // Сіверщына (Чарнігаў), 2006, 5 траўня.

дыка дабраславіў намер архімандрыта пакінуцца ў акупаванай саветамі Беларусі. Неўзабаве Баравы пратапоў, а архімандрыта Серафіма з прыходам савецкай арміі арыштавалі”²⁹.

У Горадні, пасля дабраслаўлення ўладыкі, архімандрый Серафім сапраўды мусіў чакаць сувязнога.³⁰ Але савецкая спэцслужбы досьць хутка выйшлі на сълед праваслаўнага падполья “каліноўшчыкаў”. Арышт архімандрыта Серафіма (Шахмуця) адбыўся ў канцы ліпеня альбо пачатку жніўня 1944 г. (у некаторых крыніцах датай арышту называецца верасень³¹). Неўзабаве былі арыштаваныя і іншыя сябры гэтай галіны праваслаўнага падполья: пратаярэй Канстанцін Шашко (парах царквы сьв. Марыі Магдаліны ў Менску), пратаярэй Іосіф Голуб (парах царквы сьв. Мікалая Цудатворцы ў Менску), пратаярэй Мікалай Ясінскі (святар царквы Святой Сафіі ў Бабруйску), пратадыякан Георгій Калядук, дыякан Ян Шышыла, настаўнік паstryрскіх курсаў Міхал Валасевіч ды іншыя. Таму цалкам магчыма, што “злыў інфармацыі” адбыўся праз асабістага сакратара мітрапаліта Панцеляймона — В. Баравога, які прысутнічаў на той нарадзе. Але аб ім крыху ніжэй.

У заканчэнні дасыльданьня пэрыяд даўніні дзейнасці япіскапа Гэрмана падчас Другой сусветнай вайны трэба адзначыць, што дзейнасць БАПЦ з лета 1941-га да лета 1944 году уражвае: толькі на тэрыторыі БССР (без уліку Смаленшчыны й Браншчыны, дзе таксама дзейнічалі парафіі БАПЦ) было адчынена больш за 600 храмаў і 6 манастыроў.³² На чэрвень 1945 г. у Беларусі легальна дзейнічалі 556 святароў, 97 дыяканоў і 378 псальмасып'еўцаў.³³ Зь іх ва ўсходній Беларусі (Бабруйская, Віцебская, Гомельская, Мінская, Полацкая вобл.) - 137 святароў. Досьць вялікая колькасць святароў і вернікаў ва ўсёй Беларусі, вялікі аўтарытэт святароў сярод насельніцтва, не дазволіла савецкім уладам правесыці зыншчэнне ўсяго лягальнага праваслаўя. Менавіта ацалелыя і перайшоўшы ў падполье святары сталі духоўнымі апірышчамі беларускага незалежніцкага руху.

Добрая кансьпірацыя і асьцярожнасць дазволіла яп. Гэрману і пераважнай большасці ўдзельнікаў “ягонай” падпольной БАПЦ бяспечна перачакаць найбольш цяжкі пэрыяд: з лета 1944 г. да восені 1945 г.

²⁹ Кавалёў Віктар, у 1944 г. — вайсковец БКА. Удзельнік аховы цягніка, на якім эвакуяўся арх. Панцеляймон. Архіў аўтара.

³⁰ Успаміны А. Д. Прыватны архіў а. Сяржука Горбіка.

³¹ Паводле нашага меркаваньня — дата ўвізінення архімандрыта ў менскай турме МГБ.

³² Российский государственный архив социально-политической истории. Ф. 17, вол. 125, спр. 593, арк. 81.

³³ Православная церковь в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны, б. 88.

Галоўны штаб беларускага партызанскага руху на чале з Міхалам Вітушкам аднавіў сувязь з япіскапам Гэрманам у канцы ліпеня — у пачатку жніўня 1945 году. Ён паведаміў, што савецкім уладам аб яго дачыненьні да БАПЦ нічога невядома і ён знаходзіцца на “добрым рахунку” ў РПЦ. Больш таго, нейкія знаёмыя съвтары з Масквы ўгаворвалі яп. Гэрмана пераехаць у падмаскоўны Загорск, дзе падшукалі яму значную пасаду. Япіскап Гэрман адмовіўся, спаслаўшыся на хваробу і жаданыне застацца ў Жыровіцкім манастыры. У канцы жніўня 1945-га савецкія ўлады прапанавалі япіскапу Гэрману неафіцыйна праінспэктаўваць некаторыя праваслаўныя прыходы Заходняй Беларусі і па выніках паездкі выкласіці свае меркаваныні аб съвтарах і актыўных прыхажанах. Гэтую нагоду ён выкарыстаў для асабістай сустрэчы з кіраўніцтвам беларускага Супраціву падчас верасёнёўскай канфэрэнцыі камандзіраў беларускага партызанскага руху ў Белавежскай пушчы.

Сама канфэрэнцыя, прысьвечаная арганізацыі беларускага антыбальшавіцкага Супраціву, ужо апісаная, як адным з яе непасрэдных удзельнікаў³⁴, так і ў кнізе С. Ярша і С. Горбіка “Беларускі Супраціў”³⁵. Таму варта спыніцца толькі на новых дадзеных аб становішчы беларускага праваслаўнага падпольля.

Паводле ўспамінаў адного зь яе ўдзельнікаў, канфэрэнцыя пачалаася з падзячнай Сьв. Літургіі, якую адслужыў яп. Гэрман пры дапамозе а. “Рапіді”³⁶. Потым, у працэсе дыскусіі, уладыка паведаміў пра стан падпольнай БАПЦ на верасень 1945 году. Было адзначана, што ня ўсё сталаася так, як плянавалася на пачатку лета 1944 г. Падрыхтаванае архіяп. Філафеем і Ўс. Родзькам “паралельнае” праваслаўнае падпольле амаль цалкам зынішчанае ў 1944-м – пачатку 1945 г.: дзясяткі нацыянальна съведамых съвтароў арыштаваныя за “супрацу з акупантамі”, шмат капэлянаў ня здолелі патрапіць у партызанская атрады з аб’ектуўных прычынаў (найболыш распаўсюджаная – не змаглі вярнуцца ў Беларусь з Нямеччыны).

Адзіны станоўчы факт — бальшавікі, навучаныя перадваенным досьведам, не вядуць бязылітасны тэрор супраць рэлігіі, а спрабуюць падпрадкаваць Царкву сабе і выкарыстоўваць яе ў сваіх мэтах. Гэтая сітуацыя спрыяе пэўнай легальнай дзейнасці пад прыкрыццём структураў РПЦ, а таксама дае магчымасць падрыхтоўкі новых съв-

тароў у сэмінарыях РПЦ.³⁷

Дзеля больш апэрату́нага кіраваньня праваслаўным падпольлем, на канфэрэнцыі ў Белавежскай пушчы былі заснаваныя наступныя экзархаты БАПЦ: Полацкі, Віцебскі, Пінска-Берасцейскі, Беластоцкі, Смаленска-Бранскі, Гродзенскі, Магілёўскі і Гомельска-Чарнігаўскі.³⁸ Натуральна, што як правячы архірэй, япіскап Гэрман пакінуў у сваім кіраваньні Наваградзкую япархію і горад Менск. Таксама былі прызначаныя і намеснікі яп. Гэрмана ва ўсіх трох галінах беларускага Супраціву і пры Галоўным штабе: Пратаярэй “Мітра” — група П-ч³⁹, Пратаярэй “Юр’я” — група Ц⁴⁰ (“часова пры Галоўным штабе”), Пратаярэй “Каўчэг” — група П-нь⁴¹, Пратаярэй “Псалтыр” — група Л.⁴² Дадзеныя Граматы яп. Гэрмана аб 4-х капэлянах цалкам супадаюць са съведчанынімі былога партызанскага камандзіра аб праваслаўных съвтарах у шэрагах Беларускага Супраціву пад кіраўніцтвам М. Вітушкі⁴³. З адной папраўкай: у кансырацыйнай БАПЦ былі дзясяткі съвтароў, а ня толькі згаданыя чацьвёртае капэлянай.

Як бачым з тэкstu Граматы, у верасьні 1945 году засноўваліся толькі экзархаты. Найхутчэй, большасць іх кіраўнікоў былі прызначаныя яп. Гэрманам пазней. Упершыню Грамата аб прызначэнні экзархаў зьяўляецца ў падпольным “Весьніку БАПЦ” ў канцы 1947 г. Хутчэй за ўсё, досьць доўгі час спатрэбіўся дзеля структурызацыі праваслаўнага падпольля і пошуку адпаведных кандыдатураў, бо экзархі мусілі дзейнічаць як легальныя съвтары РПЦ. Сённяня дакладна вядома, што Полацкім экзархам з канца 1947-га альбо пачатку 1948 г. зьяўляўся а. Георгій Бортнік.⁴⁴

Граматы аб заснаванні экзархатаў і прызначэнні намеснікаў-капяланай была надрукаваная для агульнага азнямлення ўдзельнікамі беларускага Супраціву значна пазней.⁴⁵ На нашу думку, яе друк быў агітацыйна-палітычным актам, разылічаным на падтрыманныне духа съядомага беларускага съвтарства і вернікаў. Вось як

³⁷ Паведамленне аўтарам ўдзельніка беларускага Супраціву Ю. В. ад 23 траўня 2008 г.

³⁸ Грамата яп. Гэрмана ад 23 верасьня 1945 г. Копія знаходзіцца ў архіве аўтараў.

³⁹ Поўнач.

⁴⁰ Цэнтар. Праўдападобна, гэтым капэлянам зьяўляўся а. д-р Аляксандар Вітушка.

⁴¹ Поўдзень.

⁴² Паводле нашага меркавання, атрад “Лесавікі”.

⁴³ Беларускі Супраціў, б. 248.

⁴⁴ Грамата падпісана “1947/1948”. Магчыма, адпавядзе старому стылю г.зн. Грамата выдадзеная пасля 1 студзеня 1948 г. па н.ст.

⁴⁵ Паводле съведчаныні ўдзельніка беларускага Супраціву Ю.В., ён даведаўся абліе друкаваным варыянце ў канцы 1947-га альбо ў пачатку 1948 г.

³⁴ “Белавежа”. Канфэрэнцыя камандзіраў беларускага партызанскага руху ў верасьні 1945 г. // Беларускі Рэспубліканскі архіў. 2007, № 1 (4), б. 33-36.

³⁵ Беларускі Супраціў, б. 178-182.

³⁶ У падпольле і партызанцы беларускія съвтары, як і іншыя ўдзельнікі, карысталіся мянушкамі. На сёняня удалося высьветліць імёны толькі некалькіх съвтароў.

распавядзе аб друках падпольнай БАПЦ адзін з партызанскіх камандзіраў: “Выдаўнічая дзейнасць праваслаўнага падпольля парушала ўсе ўмовы кансьпірацыі, але немагчыма перадаць той уздым духу, што лунаў у вачах нашых партызанаў, калі яны трymалі іх (падпольныя выданыні БАПЦ — С.Г., А.К.) у руках. Нашыя съвятары сапрауды былі душой змагання. Яны бяз страху крочылі ў першых шэрагах змагання, уласным прыкладам уздымаючы на барацьбу і першыя прымалі кулі ворага”.⁴⁶

Тады ж, на верасьнёўскай канфэрэнцыі, былі акрэсленыя асноўныя мэты дзейнасці кансьпірацыі БАПЦ у складзе беларускага Супраціву: падтрыманне духу змагароў і супрацьдзеяньне русіфікацыі ды саветызацыі насельніцтва. Абедзівye гэтых мэты паспяхова выконваліся съвятарамі-ўдзельнікамі праваслаўнага падпольля, да сярэдзіны 50-х гадоў.

У далейшым япіскап Гэрман, маючы легальную магчымасць пепросоўвачца па Беларусі, аказаў істотную дапамогу беларускаму Супраціву. Зь яго дапамогай была ўсталяваная сувязь з шэрагам “закансэрваваных” явак, знойдзеных некалькі беларускіх актывісташ, якія альбо ня мелі, альбо згубілі выхады на падпольныя структуры. Таксама ён стварае падпольную групу беларускага Супраціву і ў саміх Жыровіцах, у якой бяруць чынны ўдзел ня толькі съвятары і сэмінарысты (у тым ліку і съвятапакутнік Георгій Бортнік), але і съвецкія асобы — беларускія патрыёты. Фармальная прыналежнасць съвятароў-събраў групы да РПЦ давала магчымасць ездзіць па ўсёй Беларусі і ў памежных раёнах Украіны і Рasei. Зь ліку правераных съвятароў і сэмінарыстаў-беларусаў Жыровіцкай сэмінарыі, якая пачала працаваць у 1947 годзе, прызначаліся падпольныя экзархі БАПЦ у тых вобласці Беларусі, дзе не было надзейных япіскапаў,⁴⁷ а таксама капэляны партызанскіх атрадаў. Фактычна аднаўлялася падпольная БАПЦ, да якой далучаюцца і некаторыя украінскія съвятары са зьнішчанай маскоўскімі акупантамі ЎАПЦ з беларуска-украінскага Палесься.⁴⁸

У сyneжні 1945 г., са згоды большавіцкіх уладаў, Пінскім уладыкам быў прызначаны архіяпіскап Даніла (Мікалай Юзвюк).⁴⁹ Ён, як выклад-

чык Віленскай праваслаўнай сэмінарыі, ад сярэдзіны 20-х гадоў быў знаёмы з яп. Гэрманам. Неўзабаве пасыля партызанскай канфэрэнцыі верасеня 1945-га яп. Гэрман наведвае свайго былога настаўніка ў Пінску і дамаўляеца аб супрацы і єўхарыстычнай еднасці. Ад гэтага часу архіяпіскап Даніла становіща сябрам беларускага праваслаўнага падпольля і, маючы легальнае становішча Пінскага архірэя РПЦ, фактычна ўзначальвае падпольны Пінска-Берасьцейскі экзархат.⁵⁰ Апошні становішча ці не самай дзейнай галіной праваслаўнага падпольля БАПЦ. Беларускія і украінскія праваслаўныя съвятары-патрыёты Палескага рэгіёну яшчэ ад восені 1944 г. шчыльна контактувалі са збройным антыбальшавіцкім Супрацівам. Яны перадаюць партызанам харчы, хаваюць і лечаць параженых, арганізуяць супраціў сялянаў калектывізацыі, распаўсюджваюць падпольную літаратуру ды перапраўляюць да партызанаў людзей, на якіх пачынала паляваць МГБ. Пад кіраўніцтвам уладыкі Данілы съвятары Пінскай япархіі і падпольнага экзархату здолелі арганізаць рэальны антыбальшавіцкі супраціў, што асабліва выявілася пры змаганні з рабаўніцтвам беларускага сялянства праз прымусовую калектывізацыю, якую пачалі актыўна праводзіць у Захадній Беларусі з 1948 г.⁵¹

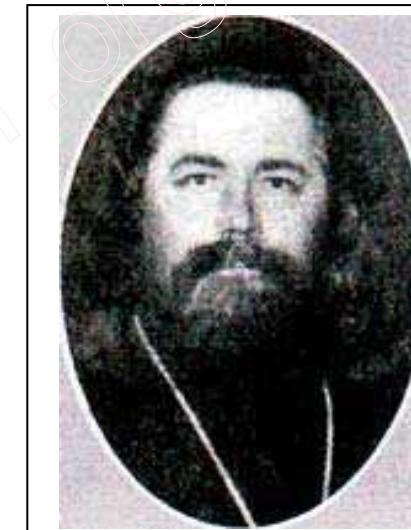
Арганізаваная дзейнасць Пінска-Берасьцейскага экзархату прыпынілася толькі 24 сакавіка 1950 г., калі ворганамі МГБ быў арыштаваны архіяпіскап Даніла. Падставай для арышту менавіта ў гэтых дзень былі ня толькі дакосы аб царкоўнай і грамадской дзейнасці архіяпіскапа⁵², а і падрыхтаване пра-

⁴⁶ Ліст удзельніка беларускага Супраціву Ю. В. да аўтараў ад 16 траўня 2008 г.

⁴⁷ Некаторыя ўладыкі, якія фармальна належалі да РПЦ, усяляк дапамагалі падпольнай БАПЦ ды вызваленчай барацьбе беларускага і украінскага народа.

⁴⁸ Пінскай і Берасьцейскай вobl. БССР, памежных раёнаў Валынскай і Роўненскай вobl. УССР.

⁴⁹ Япіскап Пінскі Даніла (Мікалай Юзвюк 02.10.1880 - 27.08.1965). Нарадзіўся ў в. Дзьмітравічы на Берасьцейшчыне. Ад 1918 г. прымаў ўдзел у расейскім антыбальшавіцкім руху. Дэпартаваны з СССР у Польшчу ў канцы 1921 г. У 1925 - 1939 гг. выкладаў у Віленскай праваслаўнай сэмінарыі. З 1942 г. - япіскап Ковенскі, з 1944 да 1945 г. жыў у Чэхаславаччыне.

Архіяпіскап Даніла (Юзвюк)

⁵⁰ Япіскап Гэрман афіцыйна ня мог прызначыць архіяпіскапа Данілу экзархам з агляду на субардынацыю (япіскап-архіяпіскап; час рукапакладання ў япіскапы; фармальная згода сыноду япіскапаў БАПЦ на ўваход архіяпіскапа Данілы ў склад яе япіскапату) ды некаторыя іншыя кананічныя моманты. Менавіта таму, Пінска-Берасьцейскі экзархат заставаўся фармальна вакантным (гл. Весьнік БАПЦ, 1947, [№ 1], б. 12), а ўладыкі Даніла “апекваўся” ім.

⁵¹ На службе Богу і Беларусі. Малавядомыя старонкі Беларускага Супраціву 1939 — 1952 гадоў // Беларускі Рэзыстанс, 2007, № 1 (4), б. 43-47.

⁵² Раённы архіў г. Пінску, ф. 679, воп. 3, спр. 14, б. 24.

vaslaўным падпольлем беларускага Супраціву царкоўнае съяткаваньне 25 сакавіка ў катэдральным саборы Пінску⁵³.

Ужо ў красавіку 1946 г. дзінве партызанскія газеты — “Вольны Селянін”,⁵⁴ і “Беларускі партызан”,⁵⁵ — друкуюць Пасхальнае пасланыне япіскапа Наваградзкага Гэрмана. У ім уладыка, звязанычыся да сыноў і дачок змагарнай Беларусі, піша: “Надышоў съяты і радасны дзень Хрыстовага ўваскрошання. Квітнёе прырода, съятуючы адраджэньня, радуюца верныя ўсюго съвету. Знаў і мы, сыны і дачкі съятоі беларускай зямлі, съятуем Вялікдзень. Съятуем у змаганыні, бо навы вораг гвалтуе нашу зямельку, зыняважае нашыя съятыні, зынічае наці народ. Але мы верым у старажытнае прарочтва: “Зынічана будзе навекі съмерць, і вытра Госпад Бог сълёзы зь усіх твараў, і здыме ганьбу зь народу Свайго на ўсёй зямлі; бо Госпад так кажа”. З намі Госпад і няма ў нас страху, вораг дарэмна чакае нашы маленіні аб літасыці. Усё, што супраць прауды і Бога, належыць труне Хрыстовай. А труна тая пустая! Госпад чакае ад нас веры і ў веры. Ён заўсёды зь кожным зь нас. Ён ў Евангельлі, у праудзівай Царкве, у Святых Таямніцах. Ён зь кожным беларускім паўстанцам і падпольшчыкам; Ён зь роднымі загінуўшымі і закатаванымі; Ён зь пакутваючымі ў бальшавіцкам палоне; Ён зь выгнанымі на чужыну; Ён сучышае плачучых і ўздымае зъяможных; Ён на нашых съязгах і ў нашых сэрцах. Таму зь радасыцю і верай звязнemся адзі[н] да аднаго зь Пасхальнай весткай — Хрыстос Уваскрос!”.

Паводле нашых звестак, гэтыя друкі былі выдадзены ў розных кутках Беларусі. Гэты і іншыя факты дазваляюць зрабіць выснову, што ад самага пачатку арганізаваная дзейнасць падпольнай БАПЦ ахоплівала значную частку тэрыторыі этнографічнай Беларусі.

У траўні 1946 году яп. Гэрман даведваеца аб пераходзе япіскапату БАПЦ, які знаходзіўся на Захадзе, у склад РПЗЦ. Падобны акт здрады пагражай беларускаму праваслаўнаму падпольлю расколам. Але ўладыка здолеў выратаваць становішча. У канцы траўня зъяўляецца “Пастырскае пасланыня да ўсіх съятароў, клірыкаў і міранаў БАПЦ”. У ім, у прыватнасці, адзначалася:

“Жахлівая вестка надышла зь Нямеччыны. Нашия ўладыкі пакрочылі Юдавым шляхам. Кінуўшы свой статак, давераны ім Госпадам нашым Ісусам Хрыстом, за трывцаць срэбранікаў пайшли ў рабы да лютых ворагаў ўсюго беларускага — маскоўска-царскіх патоў з Расейскай Замежнай Праваслаўнай Царквы.

І гэта ў туго гадзіну, калі ўся Беларусь вядзе гераічную барацьбу за Волю!

⁵³ Паводле съведчанья Ш. С. ад 1999 г., данёс аб падрыхтоўцы ўрачыстасці К. Р. Архіў аўтараў.

⁵⁴ Вольны селянін. Газета вольных сялянаў і работнікаў змагарнай Беларусі. №3, б. 1.

⁵⁵ Беларускі партызан. Выданыя Беларускага паўстанскага атрада “Вольны лесавік”. Красавік 1946, №2, б. 1.

[...]

Мы, верныя дзеци Зямлі Беларускай, ня мусім падаць у ростач. У гадзіну цяжкага выпрабавання мы мусім яничэ шчыльнеши абъяднаца вакол нашае Святоі Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, зынічыць якую анікія здрады і падкопы ворагаў ня здолеюць.

[...]

Мы, вернікі змагарнай Беларусі, абвяшчаем усюму съвету, што Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква застаецца вернай дачкой ў безумоўнам послуху Царкве-Маці — Канстанцінопальскаму патрыярхату да часу атрымання Томасу аб аўтакефаліі, але ніколі не адмаўляеца ад пастановаў Усябларускага царкоўнага сабору”.⁵⁶

Надрукаванае асобным аркушом адной з падпольных групай беларускага Супраціву, “Пастырскае пасланыня...” патрапіла ва ўсе асяродкі беларускай кансьпірацыі, дзе знайшло разуменіне і падтрымку. Характэрнай асаблівасцю гэтага дакументу ёсьць падвойнае пазначэнне месца выдання — Менск-Смаленск.

Аналіз шрыфта дазваляе зрабіць выснову, што набіралася і друкавалася гэтае “Пастырскае пасланыня...” ў адной з легальных друкарняў РПЦ, пры гэтым у ёй, відавочна, не было некаторых беларускіх літараў і наборшчыкі шукалі замену. Ёсьць съведчаныні, што падобная друкарня існавала ў 1946 годзе ў Смаленску. Магчыма, што менавіта там і было надрукаванае “Пастырскае пасланыня...”.

Мы ўжо згадвалі, што на Смаленшчыне ў гады вайны дзейнічала створанае М. Вітушкам і Дз. Касмовічам “Беларускае краёвае войска”, а сама яна ўваходзіла ў склад кананічнай трэтыорыі БАПЦ. Дэлегаты ад праваслаўных беларусаў Смаленшчыны ўдзельнічалі ў менскім саборы па абвяшчэнні БАПЦ. Кіраваў Смаленска-Бранскай япархіяй БАПЦ япіскап Сыцяпан (Сеўба).⁵⁷ З 1944 году на Смаленшчыне дзейнічала партызанска-падпольніцкія групы “Чорнага Ката”, і, як съледзства гэтага, падполье БАПЦ, арганізаванае ў Смаленска-Бранскім экзархат пад кірауніцтвам пратаярэя “Кадзіла”.

Праўдападобна тыя ж смаленскія падпольшчыкі ў 1947 г.⁵⁸ надрукавалі і “Чын памянання ўсіх праваслаўных ваяроў, і ўсіх за Беларусь і народ наш у змаганыні зь зверам бальшавіцкім загінуўшым”.⁵⁹ Аб гэтым, на нашу думку, съведчыць ідэнтычнасць шрыфта. Пры гэтым, невядома зь якіх меркаваньняў⁶⁰, прапушчана імя ўладыкі, але пазначана “багаслаўленыя галёўнага капялана пры галёўнам штабе”.

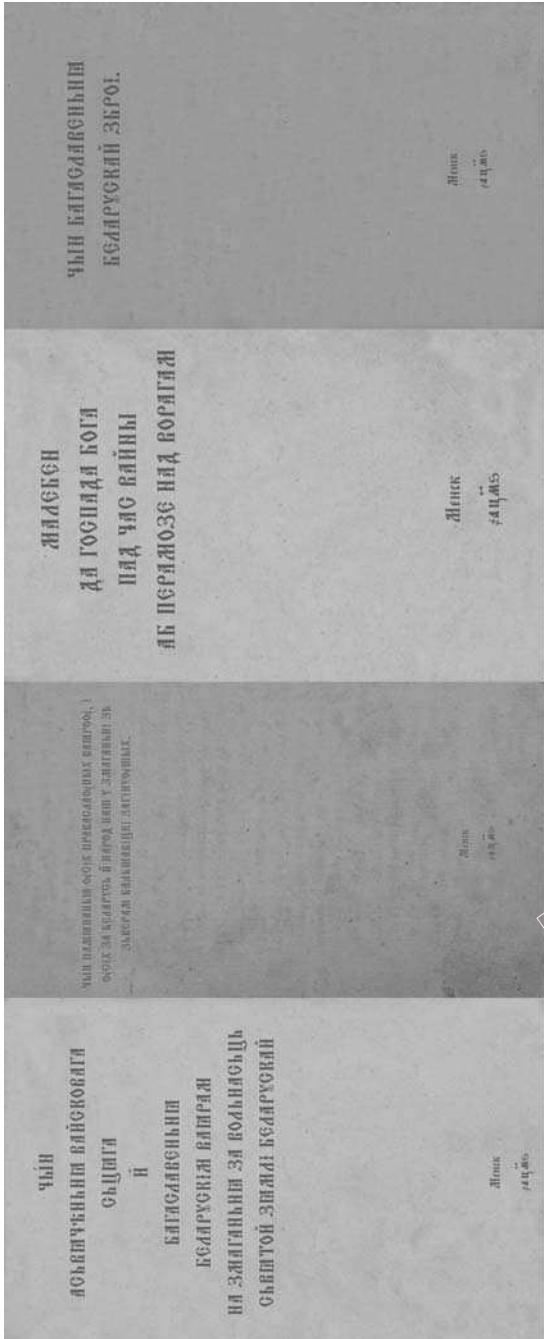
⁵⁶ Друкунца паводле копіі, якая знаходзіцца ў архіве аўтараў.

⁵⁷ Мікола Волаціч (Вацлаў Пануцэвіч). Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква. // Запісы. Беларускі інстытут навукі і мастацтва. №27. Ню-Ёрк-Менск, 2004 г. б. 197, 190

⁵⁸ На вокладцы выдання — 1946 г., але як съведчыць удзельнікі беларускага Супраціву, надрукавана ў 1947 г.

⁵⁹ Чын памянання ўсіх праваслаўных ваяроў, і ўсіх за Беларусь і народ наш у змаганыні зь зверам бальшавіцкім загінуўшым. Менск, 1946 г., 12 б. Копія знаходзіцца ў архіве аўтараў.

⁶⁰ Мы схіляемся да думкі аб друкарскай памылцы.

Богаслужбовый выданьні падпольнае БПЦ

Падобным чынам, але з пазначэннем дабраслаўленыя яп. Наваградзкага Гэрмана, былі надрукаваныя й некалькі іншых богаслужбовых тэкстаў: “Малебен да Господа Бога пад час вайны аб перамозе над ворагам”, “Чын асьвячэньня вайсковага сцяга й багаславеня беларускім ваярам на змаганьня за вольнасць сьвятой зямлі Беларускай”, “Чын багаславеня беларускай зброя”. Але, улічваючы розныя варыянты напісаньня некаторых словаў⁶¹, можна зрабіць выснову, што гэтыя друкі зьявіліся пазней. Цалкам магчымы, што падземнікі выкарыстоўвалі кляшэ “Менск, 1946”.

Агульная адметнасцю гэтых выданьня ёсьць тое, што выкарыстоўваўся набор адпаведнага чыну РПЦ зь некаторымі праўкамі⁶², а менавіта — напісаньнем некалькіх выгаласаў, малітваў і водпуска на беларуское мове, замена слова “отечество” словам “Беларусь” ды некаторыя іншыя. Відавочна, у падпольшчыку не было часу на беларускі перанабор усяго тэксту. Гэта яшчэ раз пацьвярджае вэрсію, што і пасланьне, і богаслужбовыя тэксты выдаваліся (альбо набіраліся) падпольна ў нейкай легальнай друкарні РПЦ. Але, наколькі нам вядома, у Менску царкоўнаславянскіх шрыфтоў у 1946 г. не было і літаратура РПЦ у сталіцы БССР не друкавалася. Тому пазначэнне Менску, як месца выданьня, ёсьць умоўным.

Ва ўсіх беларускамоўных устаўках у богаслужбовыя тэксты адчуваецца глыбокая вера ў Господа, справядлівасць змаганьня і непазбежнасць перамогі ў барацьбе. На наш погляд, найбольш ілюстрацыйнай зьяўляецца малітва з малебна: “Господ Божа сілаў, Божа выратаванья, Божа, адзіны творца чудаў, паглядзі ў міласці і щодрасьці на набожных рабоў Тваіх, верных дзяцей асьвячанай Табой зямлі Беларускай, і памітуй нас. Бо ворагі наши пайшлі на нас, каб зьнічыць нас і разбурыць съявитыні наши. Ты ж, усе ведаочы, ведаеш, што нягодны і бязбожны нясправядліва паўстаў на нас. І няздолны супрацьстаяць мы шматлікасці іх, калі не падаш нам дапамогі. Таму грэшныя і нягодныя, ў каянні молімся Табе: Дапамагі нам, Выратавальнік наш, і вызвалі нас дзеля славы імя Твайго. Ды не вымавяць ворагі нашия: Бог пакінуў іх й няма выратаванья ім. Але ды мовяць усе народы: Ты Бог наш і мы людзі Твае, пад аховай Уладарства Твайго заўсёды перабываєш. Выяві нам, Госпадзі, міласць Тваю ды будуць дзяля нас слова, прамоўленыя Маясем да людзей Ізраіля: Трымайтесь, стойце і побачыце выратаванья ў Госпадзе, бо Господ змагаецца за нас. Зрабі зь намі ў дабро, каб бачыў вораг наші праваслаўную веру нашу, і ганьбою пакрывацца, і зъмі-

⁶¹ Напрыклад, “багаслаўленыя” — у памянальніку і “багаславеня” — ва ўсіх іншых друках.

⁶² Чын паміновенія ў праваслаўных воніх, і ўсёх за віру ў Отчества на брэсцкіх.

Гэты чын, як і адпаведныя чынны іншых богаслужбовых тэкстаў, сустракаецца ў шматлікіх трэбніках РПЦ, у тым ліку і надрукаваных у канцы 40-х гадоў.

рыўся. Ты, Госпадзі Божа наш, моц і надзея, і абарона наша, не памятай грахой, беззаконья ѹ памылак людзей Тваіх, не пакарай нас гневам Тваім, але ѿ міласэрнасці і чюдрасці наведай рабой Тваіх, што няроўны бой вядуць зь ворагамі Тваімі за волынасць зямлі Тваёй беларускай й народу яе шматпакутнага, але ѿ набожнасці няпераможнага, і да Тваей дабрыні прыпадаочага. Узрадуй сэрцы нашы ѿ міласці Тваёй ды ўмацую нас у міласці Тваей. Паўстань на дапамогу нам і разбуры ѿсе намеры злыя ворагаў нашых, ѿ зынішчы дзерзкасці іх ды пераўтвары яе ѿ страхі і бегства. А праваслаўнай і справядлівай арміі дзяцей зямлі беларускай, на Цябе надзею маючых, падай адвалу ѹ мужнасць гнацу ворага зь зямлі Беларускай ды іменем Тваім перамогаць заўседы, а калі каму судзілася пакласці ѿ съявай барацьбе душу сваю за веру праудзвію ѿ Радзіму сваю, гэтым пррабач усе грахі іхнія, і як съвятых Тваіх у дзень судны вянчай вянцамі нянятленнымі. Бо Ты есьсь абарона ѹ перамога, ѹ выратаваныя надзею на Цябе ўскладаочых, ѹ Табе славу аддаю, Айцу, і Сыну, і Съвятыому Духу, цяпter і заўседы, і на векі вечныя”.⁶³

Калі верыць інфармацыі “Весьніка БАПЦ” за 1947 г., япіскап Гэрман прыяжджаў і служыў на Смаленшчыне ѿ падпольным прыходзе съв. Мяркура Смаленскага. Цалкам магчыма, што менавіта тады і былі падрыхтаваныя беларускія ўстаўкі ѿ богаслужбовыя тэксты.⁶⁴

Другое пасланыне ўладыкі Гэрмана пабачыла съвет у сярэдзіне чэрвеня 1948 г., пасыль фармальнага аднаўлення эмігранскай галіны БАПЦ пад амафорам архіяпіскапа Сергія (Ахатэнкі) 5 чэрвеня 1948 г. У ім уладыка паведамляў съвятарам, манаҳам і міранам пра гэтую падзею ды заклікаў аб'яднацца вакол новага Першагерарха БАПЦ. Але яп. Гэрман зноў падкрэслівае — БАПЦ ёсьць часткай Канстанцінопальскага патрыярхату да часу атрыманыя Томасу аб аўтакефалії.⁶⁵

Паводле нашага меркаваныя, варта параўнаць назвы Першага і Другога пасланыня япіскапа Гэрмана. Так, у звароце Другога пасланыня зъяўляецца слова “манаҳам”, што съведчыць аб іх зъяўленыні ѿ падпольнай БАПЦ. Бо з кананічнай кропкі гледжаныя кожнае слова ѿ падобных пасланынях вывяраеца дасканала. Вынік — беларускае аўтакефальнае падпольле, не зважаючы на ѿсе рэпрэсіі савецкіх карных ворганаў, разбудоўвалася. Пры гэтым ня толькі адміністрацыяна (эксархаты), а й колькасна.

Пасланыні япіскапа Гэрмана адчыняюць яшчэ адну таямніцу — маўчаныне аб ім і праваслаўным падпольлі сучаснай БАПЦ у дыяспа-

⁶³ Друкуеца паводле выданыя “Малебен да Господа Бога пад час вайны аб перамозе над ворагам”. Менск, 1946. б. 14-15. Копія знаходзіца ѿ архіве аўтараў.

⁶⁴ Весьнік БАПЦ, 1947 г. б. 3-4. Копія — у архіве аўтараў.

⁶⁵ Пастырскае пасланыня да съвятароў, манаҳаў, клірыкаў і міранаў БАПЦ. Менск, чырвень, 1948 г.

ры (афіцыйная назва — “Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква ѿ Амэрыцы”). Калі адзін з аўтараў гэтых радкоў вясной 2006 году паспрабаваў высьветліць дадзену аб яп. Гэрмане ѿ тагачаснага сакратара кансісторыі БАПЦ сп. Барыса Данілюка, той адказаў: “Калі яны (япіскапы БАПЦ ваеннага часу — С.Г., А.К.) каго і высьвецілі, то гэта быў такі ж здраднік, як і яны...”⁶⁶ Але, відавочна, япіскап Гэрман здраднікам ня быў, а авбінавачаныні з боку дзеячаў сучаснай БАПЦ ёсьць вынікам съвядомай падтрымкі яп. Гэрманам існаваныя БАПЦ выключна ѿ складзе Канстанцінопальскага патрыярхату да атрыманыя адпаведнага Томасу аб аўтакефалії. У далейшым падобную группу ѿ ЗША ўзначаліў і павярнуў пад амафор Канстанцінопальскага патрыярхату вядомы беларускі праваслаўны дзеяч, мітрафорны пратаярэй, магістар богаслоўя Мікалай Лапіцкі (1907 — 1976). Менавіта ён у 1966 году распавёў беларускаму камбатанту Ю. В. падрабязнасці аб падзеях траўня 1944 г.⁶⁷ Да годнасці сп. Барыса Данілюка трэба зауважыць, што, калі адзін з аўтараў гэтых радкоў у траўні 2006-га звязрнуўся да яго зъ просьбай даслаць афіцыйны ліст-запыт аб яп. Гэрмане ѿ архівы Украіны, запыты былі адпраўленыя без аніякіх запярэчаньняў альбо пытаньняў.

Дзеля ўмацаваныя маральнага духу ўдзельнікаў беларускага Супраціву і падпольля БАПЦ япіскапам Гэрманам яшчэ на верасьнёўскай канфэрэнцыі 1945 г. было запрапанавана друкаваць падпольны “Весьнік БАПЦ”. Але, у сувязі з рознымі абставінамі, падпольная група ѿ Жыровіцах здолела перадаць гравіраване клішэ вокладкі і калі 20 старонак машынапіснага тэксту на партызансскую базу атрада “Белавежа” толькі ѿ сярэдзіне сьнежня 1947 г. Паводле ўспамінаў камандзіра атрада Ю. В., клішэ і тэксты а сразу перадалі ѿ адну з падпольных друкарняў і нумар падрыхтавалі да праваслаўных Калядаў 1948 г. Практычна а сразу ён быў распаўсюджаны ѿ беларускіх партызанскіх атрадах і па падпольных парафіях БАПЦ.

Варта звязрнуць увагу на зъвест нумару. Гэта ня толькі пасланьне яп. Гэрмана да пачатку новага, 1948 году, праваслаўных Калядаў і грамата аб прызначэнні экзарху, а таксама і аналітычныя артыкулы, пераклады багаслоўскіх тэкстаў і жыцьцяпісаў беларускіх съвятых, вершы... Адчуваеща руплівы падбор матар’ялаў, спроба зрабіць “Весьнік БАПЦ” цікавым і пазнавальнym дзеля рознай аўдыторыі. Адным з аўтараў “Весьніка БАПЦ” быў і съвятапакутнік Георгій Бортнік (“Рыбак”).

Другі нумар “Весьніка БАПЦ” пабачыў съвет летам 1948 г., але пасыля першага (весенню 1948 г.) арышту япіскапа Гэрмана выданыне больш

⁶⁶ Ліст сп. Б. Данілюка да а. Сяржука Горбіка ад 8 красавіка 2006 г.

⁶⁷ Ліст Ю. В. да аўтараў ад 17 красавіка 2008 г.

Беларуская кансьпрацыйная група ў Жыровіцах. На сёньня апазнаныя наступныя асобы (зьлева направа): першы - кіраўнік падпольнай сеткі на Слонімшчыне “Настаўнік”, другі - падпольшчык “Лампада”, трэцяя - сувязная “Вясна”, пяты - камандзір Службы бясьпекі на Слонімшчыне “Хмара”, шостая - сувязная “Рагнеда”, сёмы - а. Георгій Бортнік (“Рыбак”); восьмы - “Айцец” (уладыка Гэрман, пад пытанынем).

не аднаўлялася.⁶⁸ На сёньня, акрамя згаданых вышэй, вядомыя яшчэ некалькі друкаваных пасланніяў яп. Гэрмана: Каляднае 1946 году (не захавалася), Каляднае 1947 году, Пасхальныя 1947 і 1948 гадоў.

Асобнай ўвагі заслугоўвае і дзейнасць падпольных экзархатаў БАПЦ. Мы ўжо згадвалі аб дзейнасці Пінска-Берасцейскага і Смаленска-Бранскага экзархатаў. З 1948 году пачынае актыўна дзейнічаць і Полацкі экзархат. Полацкі экзарх БАПЦ, а. Георгій Бортнік гуртуе вакол сябе сувядомых беларускіх сывятароў тагачаснай Полацкай вобласці, усталёўвае контакты зь яшчэ адной беларускай кансьпрацыйнай групай — “Саюзам Барацьбы Супраць Камунізму” пад кіраўніцтвам Пятра Шыпка. Пасъля таго, як Шыпко ў 1948-м гіне ў баю з супрацоўнікамі МГБ, а. Георгій ачольвае гэтую арганізацыю. Падтрымліваў ён і непасрэдную сувязь зь невялікім атрадам беларускіх паўстанцаў, што дзейнічаў у Пліскім раёне (цяпер Глыбоцкі раён). Ён праводзіць шэраг падпольных сывятарскіх збораў Полацкага экзархату

БАПЦ, на якіх сывятары абгаворвалі тактыку дзейнасці падпольнай БАПЦ ды дапамогу беларускаму ўзброянаму супраціву. Пад прафэсійным кіраўніцтвам а. Георгія, абодвы галіны беларускага супраціву (падпольна-партызанская сэтка Міхала Вішукі і падпольная БАПЦ) на Полатчыне здолелі дзейнічаць узгоднена. Менавіта праз сывятарскую сэтку “Саюз Барацьбы Супраць Камунізму” праводзіў найбольшую частку дзейнасці па распаўсюджыванню літаратуры і ўлётак. Паводле некаторых звестак, ён ня толькі зьяўляўся духаўніком атраду, але і перадаваў партызанам зброю, сабраную сябрамі “Саюза Барацьбы Супраць Камунізму”, харчаваныне і лекі. Неаднаразова а. Георгій наведвае Жыровіцкі манастыр і асабіста кантактаве зь яп. Гэрманам і кіраўнікамі кансьпрацыйнай групы беларускага Супраціву на Слонімшчыне.

Відавочна, дзейнічалі і іншыя падпольныя экзархаты БАПЦ. Але яны абмяжоўвалася сўхарыстычным жыцьцём, катэхізацыяй і, па магчымасці, агітацыяй сярод насельніцтва. Паводле ўспамінаў быльых партызанаў, яны наведваліся да сывятароў-падпольшчыкаў у розных патрэбах і заўсёды знаходзілі падтрымку.

Дзейнасцю япіскапа Гэрмана ўсё ж зацікавілася МГБ. Штуршком да гэтага былі ня толькі падпольныя выданыні БАПЦ альбо беларускага Супраціву (бо аб іх патрапленыні ў рукі савецкіх спэцслужбаў мы пакуль ня маем дакладных дадзеных), аале і даносы аднаго з клірыкаў РПЦ, што рэгулярна пісаліся Слонімскаму раённаму ўпраўнаважанаму МГБ. Гісторыя правакатара, які спрычыніўся да зынішчэння беларускага праваслаўнага падпольля БАПЦ, нечакана стала вядомая ў пачатку 2007 году. Але ўсё пасъядоўна.

Яшчэ ў пачатку 90-х гадоў адзін з аўтараў дадзенага дасыледаваньня некалькі разоў сустракаўся з вядомым расейскім дэсыдэнтам і актывістам дэмакратычнага руху а. Глебам Якуніным. Менавіта а. Глеб падаў першыя, але вельмі агульныя, звесткі аб падпольі БАПЦ 1944–1950 гг. І ён жа адзначыў: “Да правалу падпольля мае дачыненіе былы набліжаны да кіруючых япіскапаў клірык той-жа БАПЦ, які ад 1943 г. зьяўляўся таемным агентам НКВД”⁶⁹.

Доўгі час мы лічылі, што ўсе “канцы” дадзенай справы згубленыя. Першы, ваеннага часу, япіскапат БАПЦ выявіўся здрадніцкім і пасъля вайны перашоў у РПЗЦ. Да таго ж усе яны памерлі да часу правядзення нашых дасыледаваньняў. Памерлі альбо былі зынішчаныя саветамі і сывятары-патрыёты з падпольнай БАПЦ.

Але ж у сакавіку 2006 году ў Львове адзін з аўтараў гэтых радкоў сустрэўся зь вядомым дасыледчыкам беларускай рэлігійнай гісторыі сп. Юрасём Гарбінскім. Тэмай размовы была і гісторыя падпольнай БАПЦ,

⁶⁸ Ліст Ю. В. да аўтараў ад 16 траўня 2008 г.

⁶⁹ З размовы з а. Глебам Якуніным у 1991 г. Прыватны архіў а. С. Горбіка.

у прыватнасці, асоба яп. Гэрмана. Нечакана сп. Гарбінскі згадаў, што ў Маскве жыве былы сакратар мітрапаліта Панцеляймона (Ражноўскага) а. Віталь Баравы. Апошні зъяўляўся съведкам усіх падзеяў ад 1942 г., а з восені 1944-га прымай уздел у арганізацыі сэмінары РПЦ ў Жыровіцах.

Асоба съвятара РПЦ а. Віталія Баравога вельмі цікавая. Ён нарадзіўся ў 1916 у в. Несцераўка Барысаўскага павету Мінскай губэрні (цяпер Докшыцкі раён Віцебскай вобл.). Пасля сканчэння народнай польскай школы паступіў у чацвертую клясу Віленскай духоўнай сэмінары. У 1936-1939 гг. вучыўся на бағаслоўскім факультэце Варшаўскага ўніверсітэта. Ад сакавіка 1942 г. — сакратар Менскага мітрапаліта Панцеляймона⁷⁰ ў акупаванам немцамі Менску. Прарасейскія погляды мітрапаліта Панцеляймона (ён яшчэ ў міжваенны час упарт адмаўляўся прызнаць аўтакефалію Польскай Праваслаўнай Царквы⁷¹), а таксама ягонае вельмі адмоўнае стаўленыне да беларускага нацыянальнага руху добра апісаны вядомым беларускім эміграцыйным гісторыкам Вацлавам Пануцэвічам.⁷²

Летам 1944 г. Баравы, разам зь япіскапатам БАПЦ, ад'яжджае на Захад. Але, паводле съведчання былога вайскоўца БКА⁷³, ён збягае зь цягніка ў Горадні і, пасля прыходу савецкіх войскаў, выяўляеца прадстаўнікам НКВД. Яго не арыштоўваюць, як арыштоўвалі сотні простых супрацоўнікаў нямецкіх установаў, настаўнікаў, парафіяльных съвятараў і нават съвецкіх царкоўных актыўістаў, а як таемнага агэнта НКВД скіроўваюць ў Менск на службу ў РПЦ. 29 кастрычніка 1944 году Баравы быў рукапакладзены ў дыяканы, а 1 лістапада — ў съвятары. Неўзабаве ён прызначаецца інспектарам Жыровіцкай духоўнае сэмінары РПЦ.

Суаўтарка дадзенага дасьледавання некалькі разоў наведвала а. Баравога ў Маскве, спрабуючы высьветліць падзеі 1944-1950 гг. Выявілася, што ад 1942 г. а. Віталь ўсталяваў контакты з савецкім падпольлем (прадстаўнікамі НКВД альбо ГРУ, бо яны мелі сувязь з Москвой), перадаваў ім каштоўную інфармацыю. Съвядома “непажадаў ад'яжджаць на эміграцыю”. Таксама распавядаў, што “шмат хто са зраднікаў (супрацоўнікаў беларускіх установаў у часе нямецкай акупацыі, СБМаўцаў, вайскоўцаў розных беларускіх фармацыяў — С.Г., А.К.) спрабаваў схавацца пад выглядам праваслаўных съвята-

⁷⁰ Пасля капітуляцыі Нямеччыны архіяпіскап Панцеляймон далучыўся да РПЗЦ. Памёр у 1950 г. Неаднойчы і вельмі жорстка крытыкаў савецкі рэжым, быў непрыхаваным расейскім манархістам.

⁷¹ <http://www.librarium.orthodoxy.ru/switich.htm>

⁷² Запісы, 2004, №27, б. 155-221.

⁷³ Съведчанне Кавалёва Віктара (? – 1998), у 1944 г. — вайскоўца БКА, удзельніка аховы цягніка, на якім эвакуяўся мітрапаліт Панцеляймон. Архіў аўтараў.

роў, быў падобны і сярод навучэнцаў Жыровіцкай сэмінары...”⁷⁴

Пошукі працягваліся і ў лістападзе 2007 г. адшукаліся цікавыя дакумэнты, а менавіта — спрабавадачы МГБ аб выкryцці “антысавецкай падпольнай групы съвятараў у Пліскім раёне Полацкай вобл.”. Сярод іншых папераў знайшліся паказаны (данос) а. Віталія Баравога: “В среду преданных советской власти и лично тов. Сталину семинаристов и священников Русской Православной Церкви затесались и бывшие предатели Родины — пособники немецких оккупантов... Я знаю врага народа и предателя Родины Георгия Бортника с 1947 г. Во время учёбы в семинарии он вёл антисоветские разговоры с семинаристами, отказался подписать поздравление тов. Сталину в день рождения. ...распространял среди священников и семинаристов фашистские листовки и газеты, отказывался разговаривать на русском языке лично со мной и другими священниками”⁷⁵.

Верагодна, быў і іншыя рапарты съвятара РПЦ Баравога ў МГБ. Аб гэтым нам съведчылі ў прыватных размовах былыя супрацоўнікі МГБ СССР, расейскія дасьледчыкі, што спэцыялізующа на вывучэнні канкатаў РПЦ з спэцслужбамі СССР. Але лепш за іх аб адданым служэнні В. Баравога ў савецкіх спэцслужбах съведчыць ягоны паслужны сыліц у РПЦ. Ён стаў прафэсарам на катэдры царкоўнай гісторыі ў Ленінградскай духоўнай акадэміі. З канца 1950-х перайшоў на працу ў аддзел зынешніх царкоўных зносінаў Маскоўскага Патрыярхату, шмат гадоў быў прадстаўніком Рускай праваслаўнай царквы ў Сусветным савеце цэркваў, прадстаўляў Маскоўскую Патрыярхію на II Ватыканскім саборы. З моманту заснавання Сінадальнай бағаслоўскай камісіі ў 1960 годзе Баравы стаў яе сталым сябрам. У 1973-1978 гадах Віталь Баравы быў настаўнікам патрыяршага Багаяўленскага сабора...

Атрымаўшы падобныя съведчаныні і дакумэнты, суаўтарка дадзенага дасьледавання паспрабавала зноў сустрэцца з В. Баравым. Але той съядома ўнікаў сустрэчаў, а на лісты з пытаннянімі не адказваў. На жаль, 8 красавіка 2008 году В. Баравы памёр⁷⁶.

Супрацоўнікі МГБ і правакатары ў расах зрабілі сваю справу. Данасць на яп. Гэрмана назыўвалася “дастаткова” і восеньню 1948-га яго

⁷⁴ Запісы Алены Катавіцкай ад студзеня 2007 г.

⁷⁵ ЦА ФСБ РФ, справа № 3498-б, т. 3, арк. 245.

⁷⁶ Аўтары да апошняга спадзяваліся на адказы В. Баравога аб ягоным узделе ў працэсе съвятапакутніка Георгія Бортніка, яп. Гэрмана ды Жыровіцкага беларускага падпольнага групу. Рашэнне аб публікацыі прыведзеных дакумэнтаў прымалася калегіяльна пасля спрабаў усладулення адэптамі РПЦ В. Баравога як “беларускага съвятара” на інтэрнэт-сторонцы газеты “Наша Ніва”, у газэце ЗБС “Бацькаўшчына” ды некаторых іншых беларускіх незалежных выданнях.

арыштавалі.⁷⁷ Неўзабаве гэбісты выпусыцілі япіскапа Гэрмана з-пад арышту і дазволілі жыць у Жыровіцкім манаstry, прыстайўшы для нагляду сваіх агэнтаў-манахаў РПЦ. Спадзяваліся адсачыць яго сувязі, але, зразумела, ніхто не звязуляўся. Так працягвалася каля году. Але япіскап пасыпей праз прыхажану папярэдзіць сувязных беларускага Супраціву ў Жыровіцах. Таму апэратыўная гульня МГБ правалілася. Летам 1949-га япіскапа Гэрмана зноў арыштавалі. За кратамі ён правёў амаль год, захварэў на сухоты. Беларускія падпольшчыкі падкупілі лекараў, і яны склалі паперу, што сьвятар “съмяротна хворы”. МГБ выпусыціла япіскапа Гэрмана “паміраць”, але нават у такой сітуацыі яго пабаяліся пакінуць у Беларусі — выслалі пад нагляд спэцслужбаў у чарнігаўскі манаstry РПЦ.⁷⁸ Вядома, што добра закансыпраўваная беларуская падпольная група ў Жыровіцах працягвала сваю дзеянасць да 1951 г., калі яна была выкрыта МГБ.⁷⁹

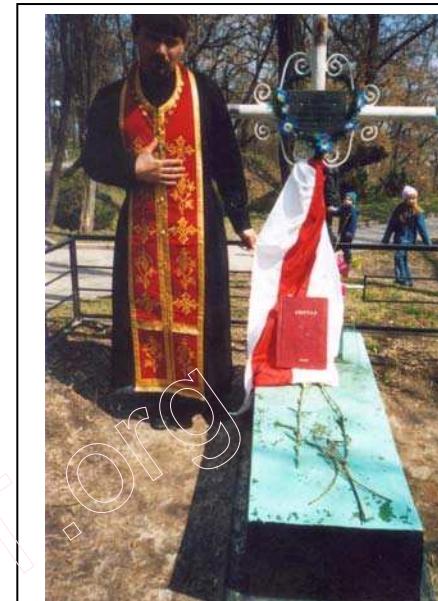
Паводле нашага меркавання, менавіта ў 1949-1952 гадах МГБ зьдзейсніла добра спланаваную апэрацыю па ліквідацыі арганізаванага падпольля БАПЦ. Апошніе было найбольш уразлівым ланцугом беларускага Супраціву, бо сьвятары мусілі прамаўляць казаньні, сустракаща зь вялікай колькасцю людзей. А структура РПЦ была добра абсаджаная агэнтамі МГБ, якія былі на самых розных узроўнях і паведамлялі ў дзяржбяспеку пра ўсе праявы “іншадумства”. У падобных варунках пратрымаца доўгі час было амаль немагчыма...

Сёння можна сцьвярджаць, што МГБ мела толькі даносы або прыналежнасці япіскапа Гэрмана да падпольнай БАПЦ, але нічога ня ведала або ягоным становішчы ў беларускім Супраціве. Былі толькі падазрэны. Ані сьвятапакутнік Георгій Бортнік, ані іншыя арыштаваныя сьвятары і ўдзельнікі падпольля не выдалі ўладыку. Ні ў чым не прызнаўся на допытах і сам япіскап. Паводле некаторых звестак, яму дапамагло і знаёмства зь некаторымі герархамі РПЦ у Москве. У Чарнігаве япіскап Гэрман ужо не падтрымліваў сувязі з беларускім Супрацівам — за ім сачылі. Існуюць сьведчаньні, што ён яшчэ доўга жыў у Чарнігаве і карыстаўся вялікай павагай вернікаў. Ужо знаходзячыся ў Чарнігаве, япіскап Гэрман рукапаклаў на менш трох беларускіх ды ўкраінскіх падпольных сьвятароў. Там, у гэтым украінскім горадзе, ён і памёр.

⁷⁷ У ранейшых публікацыях пазначаліся памылковыя даты арыштаў уладыкі Гэрмана.

⁷⁸ Беларускі Супраціў, б. 250.

⁷⁹ Паведамленне былога супрацоўніцы Слонімскага аддзела МГБ Н. Гусаровай // Была вайна... З гісторыі антысавецкага ўзброенага супраціву. Менск, Беларускі рэзыстанс, 2003, б. 19. Паводле нашага меркавання, да гэтага таксама мог быць датычны В. Баравы.

Ушанаваныне памяці япіскапа Наваградскага Гэрмана на Пасху 2006 г. у

Чарнігаве. Па дабраслаўленому
япіскапа Сумскага і Чарнігаўскага
Мяфодзія (УПЦ КП) службу адпраўляе
прат. Яўген Арда.

ягоную магілу, узносілі да яго свае малітвы.

На сівята Пасхі 2006 году адбылося першае вольнае ўшанаваныне памяці япіскапа Гэрмана. Крыж на ягонай магіле быў пакрыты бел-чырвона-белым сцягам, да крыжа прытулілі беларускамоўны “Апостал” з абрэвіятурай БАПЦ, што сымбалізавала раўнаапостальскі подзывіг япіскапа Гэрмана. Таксама адбылося яго царкоўнае памінанье. Беларускія вернікі засыпвалі над магілай “Магутны Божа” і “Пагоню”. А вясной-весеньню 2006 г. беларускія даследчыкі вызвольнага руху, кансысторыя БАПЦ у асобе сп. Барыса Данілюка і япіскап Чарнігаўскага і Сумскага Мяфодзія (УПЦ КП) спрабавалі знайсці інфармацыю аб япіскапе Гэрмане. У архіве Чарнігава і Кіева было скіравана некалькі афіцыйных лістоў, але анікага станоўчага выніку яны не далі. Афіцыйныя лісты засыпевчылі адсутнасць ня толькі асабістай справы япіскапа Гэрмана, а нават дакументаў або ягоным пахаваныні. Хутчэй за ўсё, да-

⁸⁰ Ад рэдакцыі (В. Чапурнай) // Сіверщина (Чарнігаў), 2006, 5 траўня.

Неўзабаве пасылья пахаваныя на магіле япіскапа Гэрмана пачалі адбывацца цуды. Людзі распавядалі аб вылекаванынях, пра незвычайнае съвятыло, якое звязулялася над ёй ды іншых таемнічых праявах Боскай ласкі. Неаднечы сівятаўлялі розныя групы, што дамагаліся ад РПЦ кананізацыі япіскапа Гэрмана. Што праўда, гэтыя людзі прыходзілі альбо ня ведалі ягонаі прыналежнасці да падпольнай БАПЦ. Але ўсе намаганыні былі марнімі. Відавочна, што кіраўніцтва РПЦ мела ад спэцслужбаў усю інфармацыю аб дзеянасці япіскапа Гэрмана як япіскапа падпольнай БАПЦ.⁸⁰

Але таемнае ўшанаваныне памяці беларускага ўладыкі існавала зайсёды. Беларускія патрыёты неаднечы таемна наведвалі

кумэнты з архіваў былі вылучаны “адной уладнай структурай” яшчэ ў савецкія часы і вывезеныя ў Москву. Але сярод вэтэранаў беларускага Супраціву знайшліся людзі, якія ведалі аб дзеянасці яп. Германа да 1949 г., захаваліся копіі “Пастырскіх лістоў”. Сяргей Ёрш адшукай фотаздымкі, на якіх былі апазнаныя ўдзельнікі беларускай падпольнай групы ў Жыровіцах і сьвятары БАПЦ. Усё гэта дапамагло нам напісаць гэты артыкул.

P.S.

**Правда Божа і молитва св.
Германа нехай буде з вами!**
сп. Сумскі Міфодій (Срібняк)⁸¹

У траўні 2006 г., з ініцыятывы беларускіх патрыётаў і дабраслаўленыя япіскапа Сумскага і Чарнігаўскага Міфодзія (УПЦ КП) распачаўся збор съведчанняў аб розных праявах Боскай дабрыні па малітвах да япіскапа Германа. А 5 чэрвеня⁸² (у сьвята сьвятой Еўфрасініі Полацкай) таго ж году ўладыка Міфодзі з амбону найстарэйшай чарнігаўскай царквы заклікаў беларусаў і ўкраінцаў малітоўна зьвяртацца да “беларускага спавядальnika япіскапа Германа”. Гэткім чынам афіцыйна распачаўся працэс царкоўнага ўслыўлення (кананізацыі) духаўніка беларускага супраціву.

На сёньняшні дзень ужо атрымана шмат съведчанняў цудаў вылекаваньяў і атрыманья дапамогі па малітвах да ўладыкі Германа. Атрымана і дабраслаўленыне на складаныне службай у ягоны гонар па беларуску і па-ўкраінску.

⁸¹ З дабраслаўлення на службе (і віншаваньні-дабраслаўленыні беларускім патрыётам) ў гонар беларускага сьвяціцеля і спавядальніка япіскапа Наваградскага Германа 17 траўня 2008 г.

⁸² Па н.ст.

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

съвтар Сяржук Горбік

ЗМАГАР ЗА НЕЗАЛЕЖНАСТЬ БЕЛАРУСІ СВЯТАМУЧАНІК ГЕОРГІЙ БОРТНІК

*Святары Твае апранаюцца ў
прауду, і съвтыя Твае ўзрадуюцца.*

*У вечнай памяці праведны будзе.
Не пабаўца нядобрае славы.*

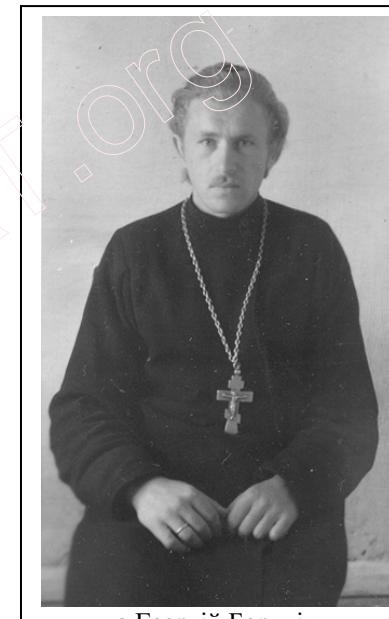
Пс 131:9; 111:6б, 7а

Актыўным удзельнікам падпольнай Беларускай Аўтакефальной Праваслаўнай Царквы быў а. Георгій Бортнік (1919 - 1951, у падпольлі меў псеўданім “Рыбак”). Святар-патрыёт, які не шкадаваў свайго жыцця дзеля Беларусі і беларускага народу. Яму, асуджанаму бальшавікамі да расстрэлу, у камэры съмяротнікаў прапанавалі адмовіца ад съвтарства, за што абяцалі захаваць жыццё. Айцец Георгій разлуча адмовіўся ад гэтай прапановы і прыняў пакутніцкую съмерць.

Толькі ў апошнія гады ўдалося сабраць біографічныя звесткі пра а. Г. Бортніка. Ён быў сынам беларускага праваслаўнага съвтара-патрыёта Венэдыкта Бортніка, што служыў і жыў у вёсцы Забор’е цяперашняга Глыбоцкага раёну Віцебскай вобласці. Магчыма, ён там і нарадзіўся.

Георгій Бортнік вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі, дзе атрымаў “нацыяналістычную загартуюку”. Ужо юнаком ён быў перакананым беларускім патрыётам. Падчас Другой сусветнай вайны Георгій Бортнік далучаеца да беларускага вызвольнага руху. З 1943-га ён быў сябрам Саюзу беларускай моладзі. У 1944 годзе ў Нямеччыне ўступіў у беларускую падафіцэрскую школу, стаў сябрам Беларускай Незалежніцкай Партыі. Вясной 1945-га Бортнік служыць у якасці камандзіра дружыны 3-га батальёна дывізіі “Беларусь”.

З траўня 1945 г. Бортнік знаходзіўся ў амэрыканскім палоне. Ма-

а.Георгій Бортнік
(фота 1948 г.)

ючы ўсе магчымасыці застацца на Захадзе, малады беларускі афіцэр вырашыў вярнуцца на Бацькаўшчыну дзеля ўдзелу ў барацьбе за незалежнасць Беларусі. І вяртаецца не адзін, а з арганізаванай ім групай, у якую ўваходзілі чацьвера маладых беларускіх вайскоўцаў, якіх ён раней прыняў у БНП.

Пакуль нам невядома, ці меў Г. Бортнік перамовы зь нейкімі прадстаўнікамі Міхала Вітушкі, якія заставаліся ў Заходній зоне акупацыі Нямеччыны альбо дзейнічаў самастойна. Вядома толькі, што ён неаднаразова сустракаўся з архіяпіскапам Пінскім Аляксандрам (Іназемцавым), ад якога атрымаў дабраслаўленне на вяртанье ў Беларусь і прыняцце съвятарской годнасці.

Ад канца 1945 г. падпольная група Георгія Бортніка дзейнічала ў Беларусі. Яны зьбіралі зброю, агітавалі людзей, спрабавалі ўсталяваць сувязі зь іншымі падпольнымі і партызанскімі групамі ў тагачасным Пліскім раёне Полацкай вобласці.

У 1947 г. Георгій Бортнік паступіў у Жыровіцкую праваслаўную сэмінарыю. На той час у Жыровіцах пад выглядам звычайнага ераманаха РПЦ знаходзіўся падпольны япіскап Наваградскі БАПЦ Гэрман, які ад лета 1944 г. зьяўляўся духаўніком беларускага Супраціву (кансьпірацыйная арганізацыя Міхала Вітушкі) і выконваў абавязкі сувязнога. У Жыровіцах ствараецца падпольная беларуская група, у якую ўваходзілі ня толькі съвятары і сэмінарысты, а і сьвецкія асобы. Адным з яе сяброў быў і Георгій Бортнік. Група дзейнічала ў шчыльным кантакце з кіраўніцтвам Супраціву.

Фармальная прыналежнасць съвятароў, сябраў групы, да РПЦ дазваляла ездзіць па ўсёй Беларусі, у памежныя раёны Украіны і Расеі. Сэмінарысты, якія сканчвалі навучанье, разъяжджаліся дзеля служэньня ў розныя куткі Беларусі і становіліся прадстаўнікамі падпольной БАПЦ.

Пасля заканчэння сэмінарыі Георгій Бортнік дапамагае ў служэньні свайму бацьку-съвятару ў в. Забор'е і, адначасова, становіцца прадстаўніком беларускага Супраціву ў Пліскім раёне Полацкай вобласці. 7 верасеня 1947 г. ён узяў шлюб з Леанілай Барадзіной, дачкой съвятара Аляксандра Барадзіна, а неўзабаве прымае дыяканскія ды съвятарскія съвячэнні. Як съвятар, у канцы 1947 г. альбо ў пачатку 1948 г., прымае ад япіскапа Гэрмана абавязкі экзарха падпольной БАПЦ у Полацкай вобласці. Ён займаўся перакладамі для падпольнага “Весніка БАПЦ”. Заўсёды чытаў па-беларуску Апостол і Евангельле, на роднай мове прамаўляў казаньні і размаўляў з парафіянамі.

У tym жа 1947 годзе падпольная група а. Георгія ўсталявала сувязь зь яшчэ адной беларускай падпольной групай — “Саюзам Барацьбы Супраць Камунізму” пад кіраўніцтвам Пятра Шыпка. У 1948-м Шапко загінуў у перастрэлцы з супрацоўнікамі МГБ, і а. Георгій ачоліў гэтую арганізацыю.

Съвятары падпольнай БАПЦ з парафіянамі.

Полацкі экзархат.
(1949 г.)

Адначасова а. Георгій гуртуе беларускіх праваслаўных съвятароў Полаччыны, што захавалі вернасць БАПЦ. Некаторыя з іх знаходзіліся ў падпольлі, некаторыя — дзеля прыкрыцця, лічыліся съвятарамі РПЦ. Ён праводзіць некалькі падпольных съвятарскіх збораў Полацкага экзархату БАПЦ, на якіх съвятары абгаворвалі тактыку дзейнасці падпольнай БАПЦ ды дапамогу беларускаму збройнаму Супраціву. Пад прафэсійным кіраўніцтвам а. Георгія абедзіве галіны беларускага Супраціву (падпольна-партызанская сетка арганізацыі Міхала Вітушкі і падпольная БАПЦ) на Полаччыне здолелі дзейнічаць узгоднена. Менавіта праз съвятарскую сетку “Саюз Барацьбы Супраць Камунізму” праводзіў найбольшую частку сваёй дзейнасці ў справе распаўсюду нелегальнай літаратуры і ўлётак.

Падтрымліваў а. Георгій і непасрэдную сувязь зь невялікім беларускім партызанскім атрадам, што дзейнічаў у Пліскім раёне. Паводле некаторых звестак, ён ня толькі зьяўляўся духаўніком атраду, але перадаваў у лес зброю, сабраную сябрамі “Саюза Барацьбы Супраць Камунізму”, прадукты і мэдыкамэнты.

У траўні 1950 году а. Бортніка ды некаторых іншых сяброў ягонай падпольнай сеткі арыштавалі. Больш году іх катавалі ў турме МГБ. Паводле прысуду Ваеннага трывбунала ад 10 жніўня 1951-га а. Георгія Бортніка асуздзілі “за здраду радзіме” да расстрэлу. Ужо пасля прысуду маскоўскія каты зьдзейснілі яшчэ адну спробу схіліць яго да здрады.

Яму прапанавалі зъмяніць прысуд на зъняволенъне ў канцлягеры пад умовай пакаянъня і адмовы ад съвтарства. Але айцец Георгій адмовіўся. Ён быў расстряляны 1 лістапада 1951 году.

У канцы 1951-га арыштуюць і жонку а. Георгія — Леанілу, беларускую патрыётку, выпускніцу Віленскай беларускай гімназіі, сяброўку СБМ. Ня гледзячы на тое, што дома засталіся два маленъкіх сына (Лаўр (1948 г. н.), Алег (1950 г. н.), яе асуздзілі на 25 гадоў канцлягераў.

У пачатку 90-х Леаніла Бортнік спрабавала дамагчыся рэабілітацыі мужа. У красавіку 1991 году зь Віцебскай прокуратуры прыйшоў адказ:

“Вина Бортника подтверждается материалами дела. По приговору Военного трибунала от 10 августа 1951 года был осужден за измену родине к высшей мере наказания — расстрелу. В деле имеются данные, что приговор приведен в исполнение 1 ноября 1951 года. Оснований для постановки вопроса о пересмотре дела и реабилитации Бортника Г. В. не имеется. Ваше заявление оставлено без удовлетворения”.

У 2006-2007 гадах паўстала некалькі ініцыятыўніх групаў праваслаўных беларускіх вернікаў і міранаў розных юрысдыкций, што дамагаліся прызнання а. Георгія съвятапакутнікам. Практычна ніводная праваслаўная юрысдыкцыя, апрача РПЦ МП ды яе сатэлітаў, не адмовіла беларусам у праве ўшанавання а. Георгія Бортніка. У каstryчніку 2007 году беларускім праваслаўным съвтаром Сяржуком Горбікам былі складзены адмысловая служба ў гонар съвятапакутніка Георгія (Бортніка) і малебен. Ягоная памяць была ўрачыста ўшанаваная 1 лістапада 2007 году ў шматлікіх беларускіх праваслаўных парафіях.

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

Сяргей Ёри

ПАДПОЛЬНЫ ДРУК БЕЛАРУСКАГА СУПРАЦІВУ ВЯРТАЕЦЦА ЗЬ НЯБЫТУ

Упершыню як на Бацькаўшчыне, так і за межамі мы перадрукоўваем выявы падпольных пэрыёдыкаў паваеннага беларускага антыбалашавіцкага Супраціву, а таксама тэксты публікаций, якія маюць дачыненъне да БАПЦ. Гэта, безумоўна, Падзея. Раней мы мелі толькі тэксты некалькіх артыкуулаў ды ўспаміны пра падпольны друк, цяпер можам пабачыць яго, прааналізаваць яго зъмест, асаніць якасць выданьняў.

Беларускія эміграцыйныя дасьледчыкі, з розных прычынаў, не зрабілі дасьледаваньняў падпольнага друку. Былі толькі спробы, якія аднак не былі рэалізаваныя. Мы ўжо згадвалі ва ўступным рэдакцыйным артыкуле ў гэтай кніжцы “БР” пра праект а. М. Лапіцкага, падтрыманы архіяп. Філафеям, Дз. Касмовічам ды іншымі асобамі. У пачатку 1970-х з прыватных збораў і закрытых фондаў заходніх архіваў былі собраныя некаторыя выданыя беларускага Супраціву і кансьпрацыйнай БАПЦ. На жаль, людзей, якія рыхтавалі гэтыя матэрыялы да друку, цікавілі толькі артыкулы, згадкі, датычныя БАПЦ. Таму былі перазнічаныя толькі тыя бачыны партызанскіх газэт, дзе былі змешчаныя пастырскія пасланні яп. Гэрмана альбо іншыя матэрыялы. Яны і патрапілі да нас. Цалкам мы маем толькі першы нумар “Весьніка БАПЦ”, які і перадрукоўваем.

Пра падпольны друк на Бацькаўшчыне ў беларускім эміграцыйным друку было вельмі мала згадак. Найбольш матэрыялаў зъмяшчалі на сваіх бачынах бюлетэні Саюзу беларускіх журналістых “Вольнае слова”, які выходзіў у Зах. Нямеччыне. Найболыш грунтоўны артыкул (успаміны) надрукаваў былы беларускі партызан¹.

У ім падаюцца назвы газэт і брашур, ім даюцца кароткія характеристыкі, а сродкі іншага — колькасць выданьняў, пэрыядычнасць, сродак памнажэння і г. д.

Рэдактар “Вольнага слова” М. Кніжнік (Мікола Панькоў), паводле атрыманых ад перайшоўшых на Захад партызанаў нумароў газэт, напісаў аглядны артыкул “Партызаны партызанам”².

У ім Панькоў падае цытаты з публікаций, дае характеристыкі асобным выданням.

“Вольнае слова” перадрукоўвала некаторыя публікацыі з пэрыё-

¹ Сяргей К. Падпольныя выданыя беларускіх партызанаў і нацыянальных арганізаціяў // Вольнае слова, 1949, № 7-9, 5 сінегня, б. 13-14.

² Кніжнік М. Партызаны партызанам // Вольнае слова, 1950, № 4-5, верасень, б. 38-39.

дыкаў “За волю”, “Інфарматар”, “Самастрэл”³.

Згадкі пра беларускі падпольны друк сустракаюцца яшчэ ў шэршу публікацый у эміграцыйных выданьнях⁴.

У 1950 годзе ў Зах. Нямеччыне была перавыдзеная партызанская ўлётка з подпісам “Лесавікі 7 Адзьдзелу “Волі”. Яе перадрукаваў па-рыжскі часопіс “Моладзь” (1950, № 19, ліпень-каstryчнік). Відаць, былі і іншыя перадрукі, напрыклад, у такіх “закрытых” выданьнях, як “За Волю. Лісткі Замежнага Сэктару Беларускай Вызвальнай Арміі”.

На загаданых публікацыях у бюлетэні “Вольнае слова” быў напісаны першы артыкул пра падпольны друк, які звязвіўся на Бацькаўшчыне⁵.

Пазней наш артыкул быў уключаны ў даведнік “Антывавецкія рухі ў Беларусі”⁶.

Ён выклікаў крытыку з боку такога саліднага выданьня як “Беларускі гісторычны агляд”⁷.

Якуб Наваградцаў (псеўданім менскага гісторыка А. Г.) выказаў меркаваньне, што “раздел „Выданні“... не варта было ўключачуць у даведнік, бо выданняў, якія тут апісваюцца, у нас проста няма: яны ці не захаваліся, ці надзеяна схаваныя ў спецыяльных складах. То ці варта было пісаць, спасылаючыся адно на згадкі”⁸.

Мы лічылі, што пісаць было варта і не памыліцца. Пра гэта съведчыць публікацыі гэтага нумару “БР”. Пра гэта съведчыць книга “Беларускі Супраціў”, у якой даволі падрабязна быў праанализаваны беларускі падпольны друк другой паловы 1940-х, у навуковы ўжытак былі ўведзеныя раней невядомыя факты і лічбы⁹.

Нагадаем, паводле закрытых звестак МГБ БССР, на працягу 1945-50 гадоў на тэрыторыі Беларусі былі выяўленыя 810 розных друкаваных выданьняў “антывавецкага характару”. Зь іх 693 былі беларускамоўнымі¹⁰.

У гэтым нумары “БР” перадрукуюча пастырскія пасланыні япіскапа Гэрмана, яго грамату ад верасьня 1945-га, іншыя матэрыялы, якія маюць дачыненне да кансьпірацыйнай Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, а таксама першы нумар “Весьніка БАПЦ”.

³ Вытрымкі з друкаў беларускіх партызанаў // Вольнае слова, 1950, № 2-3, красавік, б. 21-22; Вытрымкі з друку беларускіх партызанаў // Вольнае слова, 1950, № 4-5, верасень, б. 39.

⁴ A. S. Bielarus' nadalej zmahajessa // Na slachu (Вялікабрытанія), 1951, № 12, красавік; Панькоў М. Паказынік беларускіх выданьняў на чужыне за 1945-50 гг. Нью-Ёрк, 1952, б. 60.

⁵ Ёрш С. За волю і бацькаўшчыну! Баявая партызанская прэса ў пасыльваенай Беларусі // Пагоня (Горадня), 1994, № 19, 17-23 чэрвеня.

⁶ Ёрш С. Нелегальны друк у пасыльваенай Беларусі (1945-1956) //Антывавецкія рухі ў Беларусі: 1944-1956 / Даведнік. — Менск: Архіў найноўшай гісторыі, 1999, б. 171-173.

⁷ Наваградцаў Я. Рэцензія на даведнік “Антывавецкія рухі...” // Беларускі гісторычны агляд (Менск), 1999, т. 6, сш. 1-2 (10-11), сінегань 1999.

⁸ Тамсама. Цытуеца паводле <http://kamunikat.org/>

⁹ Ёрш С., Горбік С. Беларускі супраціў. Львоў, 2006, б. 189-197.

¹⁰ Тамсама, б. 195-196.

КАНСЬПРАЦЫЙНАЯ БАПЦ

ГРАМАТЫ, ПАСТЫРСКІЯ ПАСЛАНЫНІ, “ВЕСЬNІК БАПЦ”

Дакумэнт № 1.

Грамата япіскапа Гэрмана ад 23 верасьня 1945 г. аб заснаваныні часовых экзархатаў БАПЦ і прызначэныні капэлянаў беларускага партызанскаага руху. Друкуеца паводле тэксту ад мысловай улёткі.

Грамата

Карыстаючысь наданымі мно сыновідамі БАПЦ правам і мэтазгоднасцю кіравання нашай сьвятой Царквой ва ўмовах богасупраціўнай бальшавіцкай акупациі, у цалкавітам паразуменіні з паважанымі палітычнымі кіраўнікамі змаганьня за Вольную Беларускую Дзяржаву, усё съвтарства, клір і міране аб'ядноўваюцца пад майм амарафонам. Дзеля апэратыўнага царкоўнага кіравання, да часу павяртання законапастаўленых уладык, засноўваючыся наступныя часовыя экзархаты Беларуское Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы:

Полацкі, Віцебскі, Пінска-Берасьцейскі, Белаостоцкі, Смаленска-Бранскі, Гродненскі, Магілёўскі і Гомольска-Чарнігайскі.

Аб прызначэныні часовых экзархатаў (дабрачынных) будуць выдадзеныя асобныя граматы.

Паводле звароту змагарнай Беларусі, дзеля акармлення беларускіх партызанаў, прызначаючыся троі заступніка Галаўнога капяляні:

Пратаярэй “Мітра” — група П-ч.

Пратаярэй “Юр’я” — група Ц. (часова пры Галёўным штабе).

Пратаярэй “Каўчэг” — група П-н.

Пратаярэй “Псалтыр” — група Л.

Багаслаўляю іх на выкананьня іх абавязкаў і на бязумоўны послух камандзірам у справах вайсковых і кансьпірацыйных.

Япіскап Наваградскі Гэрман

23 верасьня Б. л. 1945

Дакумэнт № 2.

Пасланьне япіскана Наваградзкага Гэрмана БАПЦ на Вялікдзень 1946 г. Друкуеца паводле публікацый у газэтах “Беларускі партызан”¹, выданыні атрада “Вольны Лесавік” (1946, № 2, красавік) і “Вольны селянін”² ([1946], № 3).

ХРЫСТОС УВАСКРОС! ПАСХАЛЬНАЕ ПАСЛАНЬНЯ ЯПІСКАПА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА БЕЛАРУСКАЙ АЎТАКЕФАЛЬНАЙ ПРАВАСЛАҮНАЙ ЦАРКВЫ

Улюбленыя браты і сёстры!
Хрыстос уваскрос!

Надышоў съяты і рад[а]сны дзень Христовага ўваскрошання. Квітнене прырода, съяткуючы адраджэння, радующа верныя ўсяго съвету. Зноў і мы, сыны і дачкі съятой беларускай зямлі, съяткуем Вялікдзень. Съяткуем у змаганьні, бо навы вораг гвалтуе нашу зямельку, зыняважае нашыя съятыні, зынішчае наш народ. Але мы верым у старажытнае прароцтва: “Зынішчана будзе навекі съмерць, і выгра Госпад Бог сълёзы зъ усіх твараў, і здыме ганьбу зъ народу Свайго на ўсёй зямлі; бо Госпад так кажа”. Зъ намі Госпад і няма ў нас страху, вораг дарэмна чакае нашы маленіні аб літасьці. Усё, што супраць праўды і Бога, належыць труне Христовай. А труна тая пустая! Госпад чакае ад нас веры і ў веры Ён заўсёды зъ кожным зъ нас. Ён ў Евангельлі, у праўдзівай Царкве, у Святых Таямніцах. Ён зъ кожным беларускім падстанцам і падпольшчыкам; Ён зъ роднымі загінуўшых і закатаваных; Ён зъ пакутваючымі ў бальшавіцкам палоне; Ён зъ выгнанымі на чужыну; Ён суцяшае плачучых і ўздымае зънямлых; Ён на нашых съязгах і ў нашых сэрцах. Таму зъ радасью і верай зъвярнемся адзі[н] да аднаго зъ Пасхальнай весткай — Хрыстос Уваскрос!

**Япіскап Наваградскі Гэрман. Вялікдзень л. Б. 1946. Вольная
Беларусь.**

¹ Газета “Беларускі партызан” выдавалася з лютага 1946 г. да жніўня 1947 г. На Захадзе вядомыя 7 нумароў (на нумарацыі апошняга — 12-ы). Наклад газеты складаў не больш за 100 асобнікаў.

² Газета “Вольны селянін” выдавалася ў 1945-49 гг. Адзін і той жа па зъмесце нумар выходзіў у некалькіх друкарнях у розных рэгіёнах Захадній Беларусі. Напрыклад, № 3 ад 1946 г. выйшаў альбо ў падпольнай друкарні ў Гродне, альбо ў друкарні на тэрыторыі Пінскай вобласці. Апошні нумар выйшаў у верасні 1949 году.

Дакумэнт № 3.

Пастырскае пасланьне япіскана Наваградзкага Гэрмана ад 29 траўня 1946 г. Друкуеца паводле тэксту адмысловой улёткі.

Пастырскае пасланьня да ўсіх съвятароў, клірыкаў й міранаў БАПЦ

Улюбленыя браты і сёстры!
Верныя сыны і дачкі беларускага народу !

Жахлівая вестка надышла зь Няметчыны. Нашыя ўладыкі пакрочылі Юдавым шляхам. Кінуўшы свой статак, давераны ім Господам нашым Icусам Хрыстом, за трынццаць срэбранікаў пайшлі ў рабы да лютых ворагаў усяго беларускага — маскоўска-царскіх папоў з Рассейскай Замежнай Праваслаўнай Царквы.

І гэта ў тую гадзіну, калі ўся Беларусь вядзе гэраічную барацьбу за Волю!

Але ж памятаем: за Юдавай здрадай і радасцю ворагаў, было Уваскрапшэння Господа Icуса Хрыста, выратаванья съвету, радасць верных і бяздонная ганьба ўсяпераможанага ворага.

Мы, верныя дзеци Зямлі Беларускай, ія мусім падаць у роспач. У гадзіну цяжкага выпрабавання мы мусім яшчэ шчыльнешы абъяднацца вакол наша Святай Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, зынішчыць якую аніякія зрады й падкопы ворагаў ня здолеюць.

Госпад зъ кожным беларускім патрыётам! Госпад заўсёды зъ тым і — хто са зброяй ў руках змагаецца зъ савецка-расейскім рэжымам за Вольную Беларусь. Госпад зъ тымі, хто адданай працай у падпольі набліжае перамогу. Госпад зъ тымі, хто непераможаны духам пакутвае ў варожам палоне. Госпад уздыме ўпаўшых, падтрымае зънямлых, дапаможа патрабуючым.

Кожнага загінуўшага ў съяты барацьбе Госпад наш Icус Хрыстос супакоіць у палацах съяствых сваіх. Бо кожны зъ іх ёсьць мучанік Христовы і усладулены вышэйшаю славай — славай Бога нашага.

Мы, вернікі змагарнай Беларусі, абвяшчаем усяму съвету, што Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква застаецца вернай дачкой ў безумоўнам послуху Царкве-Маці — Канстанцінопальскому патрыярхату да часу атрымання Томасу аб аўтакефаліі, але ніколі не адмаўляеца ад пастановаў Усябеларускага царкоўнага сабору.

Ведайце — Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква была, ёсьць і будзе! І, як праваслаўны пастыр няскоранай Беларусі, дабраслаўляю вас, дзеци мае, на змаганьня за Вольнасць Радзімы нашай. Хай Госпад Icус Хрыстос дапаможа нам усім. Калі справядлівасць і праўда зъ намі — зъ намі Бог. А калі зъ намі Бог — зъ намі перамога!

Япіскап Наваградскі Гэрман.

29 траўня Б. л. 1946

Менск — Смаленск

Дакумент № 4.

“Слова над Плашчаніцай у Вялікую Пятніцу” япіскана Наваградзкага Гэрмана ад сакавіка 1947 г. Друкунецца паводле публікацыі ў газэце “За волю”, воргане Галоўнага штабу беларускага партызанскаага руху ([1947], № 9).

СЛОВА НАД ПЛАШЧАНІЦАЙ У ВЯЛІКУЮ ПЯТНІЦУ

Надышоў сьвяты і страшны дзень! Грэшныя рукі дзяцей зямлі Беларускай вынеслы съятую плашчаніцу. Яна не толькі съятая, яна страшная, бо на ёй намалявана аголенае мёртвае цела сына Божага, Господа Ісуса Хрыста, пакаранага злымі ворагамі Яго.

Гэтае дзень вялікай навукі Христовай усім нам!

Як магло здзеісьніцца гэтае злачынства? Самае страшнае зь усіх злачынстваў роду чалавечага?! Чаму не умаліў Сын Божы свайго Айца паслаць легіёны анёлаў, каб уразіць злых ворагаў Христовых, якія прагнулі крыві Яго?

Ці не гэтае пытаныне кожны зь вас кожны дзень задае сабе? Як магло здарыцца, што вораг прыйшоў і гвалтуе нашу Радзіму - съятую Беларусь? Чаму гінуць дзесяткі тысяч людзей? Чаму Бог наш да-пушчае гэта?

І успомнім у дзень гэтых аб чыстым сэрцам Нікадзіме, таемным вучні Ісуса Хрыста. Ён, съвяты ў веры сваёй: "... чуў ад Господа Ісуса страшнае, але і радаснае слова. Ён сказаў мне: "Так узылюбіў Бог съвет, што аддаў Сына Свайго Адзінароднага, каб усялякі, веруючы ў Яго, не загінуў, але меў жыцьцё вечнае" (Ян. 3:16).

Не ці адказ гэта Христовай навукі усім нам? Зь любоўю Госпад дазваляе нам наблізіцца да вялікай съятасці: Пакласыці душы свае за народ беларускі, асьвячоны статак Яго. Вышэйшай мэты хрысціянства: пакахаць бліzkага свайго як самога сябе!

О, Госпадзі наш, Госпадзі! Чыннікам тваёй страшнай съмерці была неспасціжная любоў Айца твойго Нябеснага да гінуўшага роду чалавечага, што вера ў Цябе дасыць вечнае жыцьцё гінуўшым, але выратаваным Табою.

Так і наша вера і самаахвяраваньне - ёсьць шлях вызваленія на-шай зямлі і народа.

Не для таго патрэбна была ахвяра, каб уласкавіўся Бог, а страшная ахвяра прынесеная Хрыстом таму, што Бог уласкавіўся, зыміла-ваўся над намі.

Так і зараз, у гэтыя страшныя і цяжкія гадзіны Бог зыміласэрдзіўся над намі. Ён дабраваліў прыняць ахвяру лепшых сыноў і дачок Беларускага народа для вызваленія больш слабых, жывучых у нястачы, патрабуючых ў дапамозе вызваленія[.]

Найсвяцейшае значэнне ахвяры Христовай: Ён аддаў цела Свае на съмерці і праліў Кроў Сваю для таго, каб у вялікай таямніцы прычашчэння мы спажывалі Цела Яго і пілі Кроў Яго. Каб такім чынам зрабіліся мы далічаныя да Богачалавецтва і уваскрэсіў Ён нас у апошні дзень, як дзяцей сваіх.

Съятое значэнне самаахвяраваньня кожнага беларускага патрыёта - зрокшыся ад ціхага жыцьця, сямейнага шчасця, а магчыма і душу свою паклаўшы на ахвярнік змагання, служыць свайму народу, служыць прайдзе Христовай[.]

Чым жа мы, нявартыя і грэшныя дзеци зямлі Беларускай, ушануем Яму за бязъмерную любоў Яго і страшнай ахвяру Яго?

Ён Сам адказаў нам на гэтае пытаныне: "Калі любіце Мяне, запаведзі Мае выконвайце". Выкажам жа любоў сваю і пралылём сылёзы на мёртвае цела Яго, ляжаче прад намі на Святоі Плашчаніцы, і усе сілы душы сваёй скіруем на прытрымліваньне запаведзяў Яго. Бо ў веры й набожнасці ёсьць выратаваньне наша і выратаваньне зямлі Беларускай.

Амінь.

Япіскап Наваградскі Гэрман

Сакавік л.Б. 1947

¹ Падпольнае выданыне “За волю” выходзіла ў некалькіх варыянтах. У Польшчы Галоўны штаб беларускага партызанскаага руху друкаваў часопіс накладам да 200 асобнікаў або ў 36 да 84 бачын. Гэта было аналітычнае выданыне, у якім аналізаваліся міжнародныя падзеі, звычайчай зборныя матэрыялы як па паведамленінях у Галоўны штаб, так і па мясцовым падпольным друку, які дастаўляўся з Беларусі. Газетны варыянт “За волю” друкаваўся ў Беларусі або ў 4 да 16 бачын невялікім накладам (часам памнажаўся на пісчучай машыніцы ў 5-6 асобніках). № 9 ад 1947 году мае 16 бачын.

Дакумэнт № 5.

Артыкул, прысьвеченны загінуламу капэляну партызанскага атрада "Беларускі змагар" а. Макару. Друкуеца паводле публікацыі ў газэце "За волю", воргане Галоўнага штабу беларускага партызанскага руху ([1947], № 9).

СЛОВА ВА УГОДКІ СМЕРЦІ ЕРАМАНАХА МАКАРА

Прайшоў год, цэлы доўгі год зь тых часоў, як наведаў нас Господ вялікім горам: у бai зь войскам маскоўскага антыхрыста герайчна загінуў ераманах, капялан партызанскага атрада "Беларускі змагар", а. Макар. Мы страцілі усімі любімага паstryра, якога усё любілі усім сэрцам.

Адкуль была гэтая любоў? Чаму так смуткуе аб ім сэрца кожнага ведаўшага яго беларускага партызана? Адказ прости: Сэрца кожнага адчуvalа, што жыве ў яго сэрца вялікая любоў Хрыстова. Падобнай любові дасягаюць толькі тыя, хто выконвае усе запаведі Хрыстовы. Любоў да сваёй Радзімы, да свайго народа, пасъля любові да Бога, дасягаеца толькі тымі, хто усё жыцьцё сваё прысьвяціў на служэньне Богу і блізкім; любові дасягаюць як вяршыні святасыці, і гэтая любоў няспынна звязла зь сэрца нябожчыка а. Макара.

Усе мы адчувалі яго любоў і яго ласку, і усе мы любілі яго. Але Госпад паклаў канец нашай радасыці і нашаму шчасльцу мець сваім сучаснікам, сваім блізкім, сваім паstryрам і капяланам вялебнага айца Макара.

Госпад узнагародзіў яго незвычайна: ён загінуў выконваючы доўг праваслаўнага паstryra - дапамагаючы параненаму партызану. Сваім целам абараніў ён яго ад куль ворага, выратаваў яму жыцьцё. Ён памёр лёгка, неапісальнай радасыцю свяціліся твар вялебнага Макара, а вусны прашанталі: "Сыходжу да Господа майго, за Беларусь святыю маліць. Прабачыце, калі чым пакрыўдзіў каго."

Рана раніцай, калі усходзіла сонца, пахавалі мы айца Макара. Пад пахавальны съпей апусыцілі ў родную яму Віцебскую зямлю. Праводзілі яго залпам салюту, бо быў ён праудзівым беларускім салдатам арміі Хрыстовай.

Наш паstryr, вядома, зараз радуеца на нябесах са усімі святымі землі Беларускай, бо съмеем зь упэўненасыцю казаць, што і ён съвяты.

Ён радуеца, а мы смуткуем, смуткуем аб раставаныні зь ім. Любілі мы яго, і сабраліся памаліцца аб спачынку яго душы съвятої.

Наши малітвы, наша любоў да яго, выяўляюцца сёньня ў нашых пахавальных і памянальных съпевах радуюць сэрца яго, бо і съвятыя прагнунці любові. І малітвы наши аб вялікіх съвятых Беларусі, яшчэ не услаўленых усёй Царквой, узыходзяць да Бога і вяртаюцца ў нашы сэрцы як Божа дабрыня за любоў.

Памолімся ж усім сэрцам аб спачынку беларускага съвятара, ма-наха і героя Беларусі, вернага слугу Божага айца Макара!

пратаярэй "Псалтыр"

Дакумэнт № 6.

Пасланье япіската Наваградзкага Гэрмана на Вялікдзень 1947 г. Друкуеца паводле публікацыі ў газэце-ўлётцы "Partyzan"¹, выданыя "Беларускага Нацыянальнага Вызваленчага Фронту" ([1947], № 9).

ПАСХАЛЬНАЕ ПАСЛАНЬНЯ ЯПІСКАПА НА ВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА ДУХАЎНІКА НЯСКОРАНАЙ БЕЛАРУСІ Да усягоднага съвятарства, ман[а]ства і ўсямужных вернікаў Беларускага Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы У люблены Браты і Сёстры

Праз хмары і буры зазвязала сонца, надышоў усярадасны дзень душы нашай, і нявымоўна радасыць яе, калі яна чуе слова Святога Анёла да Жанчын Міраносіцаў каля труны Хрыстовай "Што вы шукаеце жывога між памершымі? Яго няма тут: Ён УВАСКРОС!". Хрыстос, які перабываў Чалавекам на зямлі Ўваскрос, съмерць і пекла перамог, і нам, меншым братом Сваім, жыцьцё вечнае дараваў!

Уваскрос Хрыстос! Съмерць і пекла пераможана, Сын Боскі займае свае годнае месца праваруч Бога Айца ўжо ў нашым чалавечым целе, каб гэтым нас падняць да вышыні ў Нябесных!

Розум зънямоглага і грэшнага чалавека ня здолыны годна зразумець усю велич і радасыць гатае таямніцы Божай, але душа наша, вызваленая ад съмяротнага асуджэння Ўваскрошанням Христовым, добра разумее, што ўжо здолна яна зрабіцца падобнаю съвятым анёлам і разам зь імі прадстаяць пасаду Ўсявішэйшага!

Каб годна сустрэць Дзень сусьветнае радасыці, Дзень Святлага Ўваскрошання Христовага, мы падрыхтоўваліся да яго ў часе Вялікага Посту. У часе нязломнай мужнасьці барацьбы за Яго прауду. І ня трэба сумаваць або бянтэжыцца, што ня ўсе мы здолелі па розных падставах вытрымаць зямны пост. Наш пост, наша служэньня Хрысту — гэта нашая барацьба за съвяту зямлю Беларусі, за шматакутны беларускі народ, за права жыць у Запаветах Господа.

Мы дайшлі да гэтага съвятога Дня ачышчаняя споведзьдзю і Святым Прычасыцям, мы дайшлі ачышчаняя съвятысцю нашай барацьбы, пралітаю крывёй і малітвамі загінуўшых сяброў. Мы дайшлі ў змаганыні, няскораныя ворагу-анціхрыству!

¹ "Partyzan" — газэта-ўлётка, выходзіла на 1 альбо 2-х бачынах. Агулам выйшлі 82 нумары. Аркушы з надрукаваным лягатыпам і нават нумарам былі падрыхтаваныя яшчэ ў 1944-м падчас арганізацыі беларускага Супраціву. Іх заклалі ў бункеры і пасъля на гэтых аркушах дадрукоўваўся тэкст.

Калі нашыя души чуюць першы съпей у съятой родане мове і съятой роднае Царкве: ХРЫСТОС УВАСКРОС, радасьць іх ўжо поўная! Бо ў гэты момант хрысціяне робяцца падобнымі анёлам ужо тут на зямлі, адчуваюць сябе ўдзельнікамі слаўнага съята Вясельля Гаспада нашага Нябеснага! Сылёзы нашыя, як выраз пакутаў і цярпення, стаюць выразам нашае радасьці й перамогі!

Гэтая сылёзы радасьці й перамогі ёсьць нашае перабываньня ў радасьці Съветлага Хрыстовага Уваскрасеня! Калі мы зь Богам, зь намі будзе Усемагутная Праўда Яго, а яна заўсёды пераможа ўсіх бязбожных ворагаў яе, а гэтым і нашых. У барацьбе за Праўду Хрыстову, барацьбе цяжкай і слаўнай, памятаем слова Господа: "Тыя, што цярпелі зъянвагі, будуць радавацца долею сваёй, бо ў сваей Краіне ўдвая супраць таго атрымаюць, і радасьць вечная будзе ў іх. Но Я, Гасподзь, люблю правасудзьзе, ненавіджу зъдзекі й насильле, і аддам ім заплату па праўдзе!"

Браты і сёстры мае! Верныя дзеци зямлі Беларускай! Будзем жа любіць нашага Усядасканалага Брата, Ісуса Хрыста, Які пакрочыў на Крыж, памёр і Уваскрос дзеля нашага добра й шчасця тут на зямлі й там на Небе. Гэтым даў ён нам прыклад, веру і праўду перамогі!

Ваяры-абаронцы змагарнай Беларусі! У Духу Божам вітаю вас усіх зь Вялікім, Съветлым і Радасным Съяятам Неба ў зямлі — Уваскрасенем Хрыстовым! Хай Уладар Сусьвету, у Сваім Ува[с]крошаньні трывумфуе ў душах вашых, напаўняючи іх натхненнем душаў Прычыстае Маці Божае, жанчынаў сіраносіцай, съятых апосталаў і ўсіх верных пасыля нязямное весткі: ХРЫСТОС УВАСКРОС! І адкажам ім: Сапраўды. Уваскрос!

Багаслаўлення Господа нашага Ісуса Хрыста, любоў Бога й Айца, шчодрасьць Съяতога Духу заўсёды зь кожным зь вас. Амінь!

Вялікдзень л.Б. 1947. Вольная Беларусь.

Дакумэнт № 7.

Перадрук кансьпірацыйнага "Весьніка БАПЦ", № 1 ад 1947 году.

Весьнік БАПЦ

Менск

Б. л. 1947

[№ 1]

СЛОВА ЯПІСКАПА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА ДА БЕЛАРУСКІХ ЗМАГАРОЎ У ДЗЕНЬ НОВАГА ГОДА

Пражылі мы па літасці Божай 1947 год. Прайшоў ён не ў радасьці, не ў хвалебнай працы па адраджэнню нашай Бацькаўшчыны - съятый Беларусі, але ў цяжкай барацьбе за Волю нашага народа. Такая воля Божа!

А як сустрэнем мы новы 1948 год? Вядома, не так, як сустракаюць нашы ворагі - бальшавікі: не зь гарэлкай, не за баляваньнямі і тостамі.

Ці будзем віншаваць адзін аднаго: "зь новым годам"?

Не, не будзем, таму што не ведаем, што чакае нас сёлета, а год гэты можа апынуцца і страшным, і цяжкім годам, бо ніколі яшчэ не была наша барацьба, гэтак цяжкай, а вораг моцным і бязылітасным, як цяпер.

Цалкам выкрыта краіна, што зъяўляеца ворагам нашай волі, нашай дзяржаўнасці, рыхтуе нам, а таксама усім свабодалюбным людзям страшную, жахлівую зь усіх долю, якая калі-небудзь была ў съвеце. Бальшавіцкі цмок жадае скарыць сябе ўсю зямлю ды зрабіць сусьеветны канцлягер, у якім людзі ў муках будуть вырабляць даброты дзеля бальшавіцкіх царкоў.

Па тых жахлівых злачынствах, якія здзяйсняюцца ў СССР, ведаем мы, як жудасная, як жахлівая будзе гэтая доля, калі Госпад дазволіць ёй разрасціцца, калі не прынізіць лютасьць ворагаў нашых - а яна вялікая і страшная.

Што жа рабіць нам, як быць, як сустрэць гэты 1948 год? У малітве, у глыбокай спакойнай малітве: і малітве аб тым, каб Госпад спыніў гэты невымоўны жах на зямлі, гэта яшчэ небываючае кровапраліцця і масавае зънішчэння людзей. Маліцца за нашу съятую Беларусь, за яе народ, за устойлівасць у веры і мужнасць у барацьбе.

Лепшыя сыны і дочки беларускага народа пакінулі свае хаты, спакойнае жыцьцё і абрали шлях барацьбы, шлях пакутніцтва, шлях съяতога служэння свайму народу. Гэта тыя праведнікі, дзеля якіх у старажытнасці Госпад гатовы быў пашкадаваць Садам і Гамору. У тых, біблейскіх гарадах, праведнікаў не знайшлося і яны загінулі. Але ў нашай съятоі Беларусі ёсьць мільёны мучанікаў за Хрыстову праўду, тысячи і тысячи праведнікаў. Таму Беларусь будзе жыць!

Госпад заўсёды быў, ёсьць і будзе зь беларускім народам, зь кожным барацьбітом за яе волю і шчасльце[.]

Уз্যяsem жа Богу падзяку за тое, што ў мінулым году захаваў Ён нас у веры, мужнасці і стойкасці. За тое, што даў нам шчасльвую магчымасць служыць нашай Бацькаўшчыне.

Слава Богу за усё!
Менск
1 студзеня 1948 г.

КАЛЯДНАЕ ПАСЛАНЬНЯ ЯПИСКАПА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА

У вялікай мілосці дал нас Госпад яшчэ раз съвятковаць найвялікшую ў гісторыі съвету падзею, якая невымоўна ашаламіла усіх Анёлаў нябесных. Яны убачылі сыйшоўшага на зямлю зь нябесаў Прадвечнага Сына Божага, Другі Твар Святой Тройцы, у целе чалавечам, якое дабраваліў Ён прыняць. Яны убачылі Богачалавека, аб чым ніколі думаць не маглі.

Калі здзіўленыя да крайнасці і Анёлы Божыя, то што жа скажам мы, людзі зямлі беларускай? Вядома, сказаць мы нічога не можам, а толькі пакорліва паслушаем, што гаворыць аб гэтым Сам Госпад наш Ісус Хрыстос: "Я съвятыло прыйшоў у съвет, каб усякі ў Мяне не заставаўся ў цемры" (Ян. 12:46).

Няпраглядная, як густая цемра бязъмесячнай ночы, была імгла, паланіўшая розумы і сэрцы старажытных людзей, абожаўшых шматлікіх жывёлін і нават бяздушныя прадметы.

І вось у цяперашні багаславены, найсьвяцейшы і найвялікшы дзень у гэтай згубнай цемры зазвязала Божае съвятыло ў пячоры на ускрайніне горада Віфляема.

Паказана съвету дзіўная і прыслайная таемніца: цёмная вяртэп стаў небам, бо ў ім зазвязаў съвятыло Бажаства; ясьлі для корму быдла зъмісьцілі Няўмяшчальнага усём сусветам Бога; пасад хэрувімскі, на якім сядзіць Бог, заменены Прачыстай Дзевай, на грудзі Якой ляжыць цяпер неспасціжна для нас ачалавечаны Прадвечны Хрыстос Бог.

Каму жа абвешчаны гэтыя неспасціжныя падзеі? Не царам і вяльможам, не мудрацам і філософам, ганарлівым у сваёй зямной славе, а простым пастухам зъявіліся Анёлы, нябесным съпевам узвясьціўшы ім аб tym, што зазвязала Сонца Праўды і паказаны съвету съвятыло вышэйшага, праўдзівага розуму. Менавіта гэтым паказаў Хрыстос сваё кахранье да усіх людзей, для усіх ён прыйшоў у гэты съвет. Аб усіх ведае Бог наш[.]

І аб нас, якія падняліся на барацьбу за Яго праўду і волю асьвячанага ім беларускага народа ведае Сэрцазнавец Хрыстос Бог усё, чаго

годныя мы, і усе недахопы нашы і прызначае кожнаму зь нас то, чаго заслугоўваем мы, да чаму гатовыя.

І ускладае Ён на нас тыя крыжы, якія выратавальны дзеля нас. І павінны мы пакорліва і нават зь падзякай несьці іх. Бо і Сам Ён у цяперашні багаславены дзень прыняў цела чалавечую не дзеля таго, каб быць сусветным царом і уладаром, а дзеля прынужданьня, перасльдаў і абрэз ад грэшнікаў, і Сам панёс самы страшны зь усіх крыжоў, на якім і аддаў жыццё Сваю дзеля выратаваныні верачых у Яго ад гвалту д'ябла.

Так і кожны патрыёт Беларусі, пераймаючы Хрыста, узяў крыж барацьбы за волю не для славы, не для узнагарод, а дзеля выратаваныні зыняважанага і пакутваючага народа нашай зямлі. І як Выратавальнік гатовы пакласці за гэтае душу сваю.

А Вечныя съвятыло Віфляемскай зоркі - гэта съвятыло і дзеля нас, прарабаўчых шлях да съветлай долі зямлі беларускай. Ён съвеціць кожнаму беларускаму змагару, ён надзея і вера ў перамогу добра, праўды, справядлівасці[.]

Пераняsemся жа і мы, хоць бы толькі разумам ў вяртэп Віфляемскі і прыняsem у падарунак Яму, Выратавальніку нашаму, усю сілу веры ў Яго, усю глыбіню любові да Яго.

Будзем жа съцверджаныя ў нашай съвятоі праваслаўнай веры, мужныя ў барацьбе за праўду, і загадае Госпад наш Апосталу Пятру адкрыць прад намі браму Царства Нябеснага.

Гэтая радасць ды будзе са усімі вамі, браты і сёстры мае, дзеці съвятоі зямлі Беларускай!

Хрыстос нарадзіўся! Услайліем Яго!

Менск
1947/1948

ХРЫСТА БОГА НАРАДЖЭНЬНЯ СЪПЕВАМ СТАРАЖЫТНЫМ УСЛАВІМ

У Віляеме, убогім доме,
У Ісцівым і Давідовым,
Стварыцель ніне ляжыць на сене;
Вол і асьляця грэюць дзіцяці.
Анёлы зь неба усім даюць знаці,
Каб шлі паспolu Бога вітаці.
Самай паўночнай глухой гадзіні
Першы пастыры беглі к яскіні.
Кузьма зь Дзям'янам прад
Хрыстам Панам,
Пад самым дахам сталі са
страхам.

Першы Мікіта рад Бога віта,
Пры ясьлях стаўшы, кучомку
зыняўши.
Саўка зь Яхімам, сваім
братымам,
Скора прысыпелі, зара[з] запелі.
Карусь зь Тарасам гудзелі басам,
Бутрымка зь Кантам пішчаць
дышкантам.
Дзямід зь Данілам загралі міла.
Барыс зь Пратэсам съпяшалі
лесам,

Міхайла долам съяшаў зь
Антонам,
Грысь зь Маланьёю гналі
ральлёю.
Раман зь Ігнатам, са сваім
братам,
Плылі тудою Эўфрат-ракою.
Ярэмка зь Косыцем быў першым
госьцем,
Сядзеў ў куточку на палазочку,
Цяртуху нюхаў, музікі слухаў.
Назар зь Карною прад храміною
Цераз канайку паклалі кладку
Рупнай душою зь рэзной ступою.
Аўдзей паловы прынёс аслові,
Гаўрыла ў вечку — бычаці сечку.
Зьевчна падданы усе Іваны
Рубяць маствочак цераз паточак.
Ў той час рыбакі нуцілі ракі,
Усе па плаціцы далі Уладышы.
Ярмей зь Гапонам — валы зь
прыполнам.
Ёнас зь Юргасам, зь пушчы
літвіны,
Нясьлі Хрыстові зь салам
бацьвіны.
Хімка зь Агапкай, дзьве
маладзіцы,
У дар Хрысту далі коўш
галявіцы.
Астап зь Макрэем, трэцім
Нупрэем
Цяглі барана да Хрыста Пана.
Піліп зь Макарам — са свойскім
дарам,
З нівы радзімай, імі любімай,
Два хлябы узялі, Богу падалі.

Ці трэба хвалаўца, што нас мала?

Улетку 1947 г. давялося мне служыць у адным нашым партызанскім атрадзе. Служба праходзіла ў глухім сяле на Смаленшчыне, а ў царкву сабраліся і нашы браты й сёстры зь падпольнага прыходу сыв. Мяркура Смаленскага. И вось адзін зь ваяроў зъянрнуўся да мяне са

Малады й стары, усе пякарь,
Разам зь арочы несылі калачы.
Знахарка Дося съякла парося,
Пакуль пасьпела, сама усё зъела.
З радасыці оны чэрнцы паклоны
Ныне злажыці к Богу бяжыце.
І вы, чарнічкі, у чаравічкі
Абуйце ногі зь радасыці многі.
Вы, небажаты, малы хлапчаты,
Съяшайце к Богу ў стайню
убогу.
Кушняры, зь футра надрэце
кутрага,
Краўцы, прастаньце скраўкі
хаваці:
Сам Бог работу рачыць вам даці.
Кавалі, гвоздзі зрабеце зь копу,
Абы абіці тую там шопу.
Гантары, гонтаў і лат дадайце,
Сталаіры, дзвіверы хутка гатуйце,
А вы, съясары, іх прырыхтуйце.
Усе шынцы, купна зь маляры,
Да тae шопы робце аўтары.
Шкляры, балён да шопы оны
Папрыпраўляйце, чэсьць Богу
дайце.
А вы, стальмахі, робце лектыкі
Для прадвечнога Богу Уладыкі.
А вы, музыкі, скрыпкі вазьмеце
І Бога Спаса разьвесяледзе.
Рымары, узды і хамуціны
Прывезлі ў дары Божай дзяціне.
Вяльможы паны, грэкі, рымляны
Чэсна ухадзілі, дары лажылі.
Дай жа, о Божа, усім цябе знаці
І на нябесах блізь цябе стаці.

словамі: "Ойча, чаму нас так мала?"

Улюбленыя браты і сёстры, ведаю усе вы хвалюеця, што мала нас. Што шэрагі наши радзеюць. Але скажыце, калі ласка, ці памятайце вы слова Хрыстовы зь Евангельля ад Лукаша: "Не бойся, малое стада, бо Айцец ваш дабраваліў даць вам Царства".

Аб малым стадзе Сваім Госпад наш Ісус Хрыстос не раз гаварыў. Яго малое стада мела пачатак у Яго апосталах съвятых, а потым яно усё памнажалася і памнажалася.

Вы, усе вы, дзеці нашай зямлі, якія падняліся на барацьбу са злом і слухаючыя мяне -малое стада Хрыстова! Вас Ён абраў дзеля апостальства волі дзеля хрыстовага стада зямлі Беларускай[.] I ведайце і верце, што малое стада Хрыстова непераможна; зь ім нічога нельга зрабіць, яно нічога не байцца, таму што ведае і заўсёды съвята захоўвае вялікія слова Хрыстовы: "Ствару Царкву Маю, і брамы пекла не адолеюць яе".

Так што жа, калі нават брамы пякельныя не адолеюць Цэрквы Яго, малёга стада Яго, то чаго нам бянтэжыцца, чаго трывожыцца, чаго смуткаваць?! Няма чаго! Наша вера ў Хрыста і справядлівасць нашай справы непераможныя!

Дык вось, уся справа ў тым, каб быць вам сапраўднымі сябрамі малёга стада Хрыстова, вернымі дзяцьмі Беларусі. I калі будзеце імі, нікто не зможа перамагчы нас. Бо нам гаворыць Хрыстос: "Хто Mae запаведзі мае і выконвае іх, той любіць Мяне, а хто любіць Мяне, той умілаваны будзе Айцом Маім, і Я узълюблю яго і зъяўлюся яму Сам"[.] Мы, нават забітія ворагам, памерлія ад мукаў і ран, зь мёртвых паўстанем у наших нашчадках па волі Господа! Паглядзіце вакол! Побач зь вами съвяты Меркурый Смаленскі, ваяры Грунвальда, Аршанская пераможцы, касіянэры Костюшка, паўстанцы Каліноўскага і палкі Слуцка. Яны, ваяры праўды Госпада, зараз зь вамі ідуць у бой за нашу съвяту Беларусь!

Будзем памятаваць — стада Хрыстова пачыналася зь дванаццаці апосталаў. Але хто дзея па волі Господа, той заўсёды знайдзе сяброў і пасыльдоўнікаў. Раўнаапостальскі подзывіг ваш — гэта цяжкі крыж. Але гэта і крыж выратаваньня дзеля вялікага і слайнага Беларускага народа, крыж адраджэння нашае Дзяржавы, крыж безсъмяротнасці нашае съвятої Беларускай Праваслаўнай Аўтакефальнае Царквы. Слаўная доля абрала вас, ваяры нашчадкі будуць зайздросціць усім нам. Дык будзем годныя даверу Хрыста!

Таму захавайце ў сэрцах сваіх слова Господа Ісуса: "Не бойся, малое стада, бо Айцец ваш дабраваліў даць вам Царства", - Царства, чуце вы, Царства, дабраваліў зрабіць вас царамі, съвятарамі, ваярамі Божымі.

а. Г-ан

НАША ПРАВАСЛАЎНАЯ АЎТАКЕФАЛІЯ

Адзін беларускі сэмінарыст, што зь багаславенъя а."Ківота" паступіў у сэмінарью Маскоў[с]ка-бальшавіцкае "царквы", звярнуўся да мяне зь просьбай растлумачыць некаторыя разыходжаныя ў трактаваныні беларускай аўтакефаліі. А менавіта - ролі сабора 1942 г. І наступных падзеяў у святле сёньняшніх спрэчак у нашай Царкве, што адбываюцца на Захадзе сярод беларускай эміграцыі.

Калі нашу зямельку падзялілі паміж сабою Польшча і бальшавіцкая Расія, на землях якія адышлі да Польшчы начало арганізоўвацца праваслаўнае жыццё. Але ня было разуменьяня сярод праваслаўных уладыкаў: Адны, сумуючыя аб царскай Расіі, жадалі мець рускую Царкву ў эміграцыі, іншыя - падтрымлівалі стварэння Польскай Аўтакефальнай Праваслаўной Царквы, іншыя - захоўвалі вернасць Маскве. Праблему вырашыла Канстанцінопальская патрыярхія, у лістападзе 1924 г. скасаваўшая далучэннне Кіеўскай мітраполіі да Маскоўскай патрыярхіі ў канцы 17 ст. Гэтым і беларускія япархіі зрабіліся няпадўладныя РПЦ. Праваслаўная Царква ў Польшчы зрабілася аўтакефальнай і часова прыняла на сябе кіраваныне тымі япархіямі Кіеўскай мітраполіі, што апынуліся ў складзе польскай дзяржавы. А япархіі ў БССР і аднатах Расея Смаленшчыне і Браншчыне, заставаліся ў палону РПЦ. Калі ў 1941 г. Німецкае войска пагналі бальшавікоў, былі надзеі адрадзіць Беларускую Народную Рэспубліку ў этнографічных межах і адрадзіць у ёй Беларускую Аўтакефальную Праваслаўную Царкву. Менавіта таму некаторыя нашыя беларускія святары атрымалі багаславенъя мітрапаліта Варшаўскага Дзіянісія на вяртаныне ў Беларусь дзеля адраджэння Царквы. Мітрапаліт працягваў іх словамі: "Веру, прыйдзе гадзіну і адрадзяцца зь попела праваслаўныя Цэркви-сёстры: Беларуская, Украінская і Польская. Будуць яны весылі народы славянскія па дарозе Хрыстовай...". Былі нашыя япархіі вольныя ад Масквы, але ў часовым послуху мітрапаліту Дзіянісію, вялікаму прыяцелю беларусаў і украінцаў. Які атрымаў права кіраваныне па багаславленъю Канстанцінопальская патрыярхія. І рыхтаваўся сабор у Менску, куды павінен быў прыехаць мітрапаліт, рыхтавалася хіратонія беларускіх праваслаўных япіскапаў. Але жыўшы ў Беларусі прыяцелі Расійскага праваслаўя і непрыяцелі ўсіх аўтакефалій, падманулі беларускія актыў. Задумалі яны адараўца беларускія япархіі ад мітрапаліта і хітрасьцю далучыць да РПЦ. Але не да маскоўскай, бо мелі праўдзівы недавер да бальшавіцкае ўлады, а да некананічнай Рускай Замежнай. Плян гэты, дзякуючы пільнасці беларускіх патрыётаў, атрымаўся на палову. Сабор прайшоў без мітрапаліта Дзіянісія, але абвясціў аўтакефалію і адправіў ліст Канстанцінопальскаму патрыярху зь просьбай выдаць законны Томас.

Шмат прыходзілася нашым святарам-патрыётам змагацца зь русофільствам нашых уладыкаў. Нашыя камандзёры на Смаленшчыне ды Браншчыне добра дапамагалі гэтае справе. Дапамагала брацтва святога "Юрага" у Варшаве, ды нашыя свядомыя барацьбы па ўсёй Беларусі. Таму, зь Божай дапамогай і нашых людзей, здолелі яны пабудаваць падмурак нашае аўтакефаліі. І іх праца бачная і сёняня, падчас нашай вызваленчай барацьбы.

А уладары-русафілы пайшлі юдавым шляхам, кінуўшы сваю пастчу. Як захоўваць нам нашу Царкву? Адказ ёсьць толькі адзін: на падставе Томаса Канстанцінопальскага патрыярхра 1924 г. Мы частка яго Кіеўскай мітраполіі да таго часу, калі акалінасыці дазволяць атрымаць Томас аб аўтакефалії. Але гэта не мяшае нам аб'яднацца і жыць як БАПЦ, бо німа Томасу аб забароне.

Перабываючы ў послуху Канстанцінопальскаму патрыярхату, мы ёсьць часткай Сусветнай праваслаўной Царквы, адыдзэм ад гэтага - станем некананічнае сэктай. А дэкларуючы ды здзясняючы послух мы зьяўляемся Царквой.

Маём усё каб жыць добрым эўхарыстычным жыцьцём: япіскапа, святароў, дыяканоў ды клір. Маём добрую і нязломную ў сваіх перакананьнях паству. У розных лягальных і нялягальных сэмінарыях вучцаца дзясяткі нашых юнакоў, што ў цяжкі час пастановілі ўзяць крыж Хрыстовага служэння. Значыцца марнымі выявіліся спробы бальшавіцкіх катаў зынішчыць прагу беларускага народа да ўласнай праваслаўной Царквы Хрыстовай, да Богам дадзенага права быць гаспадаром на сваёй Беларускай зямлі. За гэта зь верай мы крочым па шляху змаганьня.

А адносины маскоў[с]ка-сталінскай РПЦ да нашага народа ды веры вядомыя. Яны ёсьць паслухмияныя рабы бязбожнага бальшавіцкага рэжыму і толькі духоўна зынішчаюць наш народ. Таму усе іх сцвярджэння аб "некана[н]ічнасці" беларускай, украінскай і польскай аўтакефалій няпраўдзвія, і зыходзяць зь захопніцкай палітыкі бальшавікоў.

Так будзем вернымі дзецьмі нашай святой Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўной Царквы. І непахісна верыць у вызваленъе Беларусі зь духоўнага і палітычнага палону руска-бальшавіцкіх захопнікаў. Хай бязбожныя няпраўдзвія слова не кінуць нас у грэх сумненіяў і страху.

святар "Юр'я"
Галёўны штаб.

прыгадобны. Макары Ягінецкі

Аб малітве

ГЛАВА 1.

Галоўнае ва усякім добрым выразе і верх спрыяньня ёсьць стараннасць да малітвы, якою набываем і усё іншае, калі Пакліканы на мі распасыцірае да нас дапамагающую руку; таму што малітвай годных здзяйсьняюца зносіны таямнічай дзейснасці, шляхам невымойнай любові да Госпада спалучэнне схільнасці да съвятасці прад Богам і самога розуму. Бо сказана: даў радасцьць ў сэрца маём (Псалтыр 4:8). І сам Госпрад гаворыць: царства Божа унутры вас ёсьць (Лук. 17:21). Словамі жа: унутры вас царства, што іншае азначаеца, як не тое, што нябесная весялосць Духу ў душах годных выяўляеца выразна? Бо годныя душы праз дзяёвія зносіны Духу тут яшчэ прымаюць заклад і пачаткі той асалоды, той радасці, той духоўнай весялосці, якіх Святыя ў царстве Хрыстовым прылучаща будуть у вечным съятле. Сказанае: сэрца маё і цела маё узрадуеца аб Боге жывом (Псалтыр. 83:3). Слова: яка ад туга і масыці ды выканеца душа мая (Псалтыр 62:6), і іншыя згодныя з гэтым выслоўі вядуть да той жа думкі і даюць зразумець дзейсную весялосць і суцішэнне, якія падаюцца Духам.

ГЛАВА 2.

Як справа малітвы вышэй іншых; так і ў стараннага да малітвы вялікая павінна быць забота, каб, непрыкметным чынам, не паланіла яго злосць. Бо ў каго апека аб вялікім дабры, таго большай спакусе падвяргае хітры; чаму, трэба будзе шмат твярозасці, каб плён любові, пакорамудрасці, прастаты, дабрыні і разважлівасці штодня узрасталі ў тым, хто знаходзіцца ў малітве, і як у ім самім выраблялі выразнае спрыяньня і узрастанье ў Божым, так і іншых заклікалі да роўнай рэўнасці.

ГЛАВА 3.

Няспынна маліцца і стала знаходзіцца ў малітве навучаюць нас, як і сам божы Апостал (1 Сал. 5:17), так і сказанае Госпадам: калі Бог створыць помсту клікаючых да Яго дзень і нач (Лук. 18:7); і яшчэ: дбаеце і маліцеся (Мц. 26:41). Таму, належыць заўсёды маліцца і не спыняцца (Лук. 18:1). Але як стала знаходзіцячыся ў малітве абраў дзеля сябе самае галоўнае зь усіх справаў; так належыць яму знаходзіцца ў вялікім подзвігу і неаслабнай напрузе; таму што сустрэне шмат перашкод, што паставляюцца злосцю стараннасці да малітвы: сон, маркота, цяжар у целе, перавага намераў, нясталасць розуму, расслабленне і іншыя распачынаны злосці, а потым скрухі і

паўстаныі саміх нячысьцікаў духу, упарта ваюючых зь намі і супрацьстаяльных нам і недаючых наблізіцца да Хрыста души, якая сапраўды няспынна клікае Бога.

ГЛАВА 4.

Са усякім клопатам, зь твярозасцю, зь цярпеньнем, зь душэўным змаганьнем і целавай працы належыць мужацца знаходзячамуся ў малітве, каб не саслабець у духу, адпаўшы ў безуважлівасці намераў, або шматсанлівасць, або маркоту, расслабленыя, сарамлівасць, і заняўшыся шумнымі і непрыстойнымі прамовамі, або звярнуўшы думку на штосьці падобнае, задавальняючыся адным сталым стаяннем і пакланеннем каленаў, а розуму дазваляючи блукаць дзе-недзе удалечыні ад здзяйсьняемага вонкава. Бо, калі строгай тварозасцю не падрыхтуе хто сябе, пярэчачы мнóstvu залішніх намерай, падвяргаючы кожны зь іх выпрабаванью і разбору, і заўсёды жадаючы Госпада; то нішто не перашкодзіць, каб або непрыкметна рознымі способамі лавіла яго злосць, або сам ён узыняўся над тымі, якія не могуць яшчэ стала знаходзіцца ў малітве. А у выніку такіх хітрыкаў злосці сапсue ён выдатнае рабленыя, і аддаець гэтае нячысьціку дэманду.

ГЛАВА 5.

Калі пакорамудрасць і любоў, прастата і дабрыня не будуть у нас цесна злучаныя зь малітваю; то самая малітва, лепш казаць, гэта маска малітвы, вельмі мала можа прынесыці нам карысыці. І гэта сцвярджаем не аб адной малітве, але і аб усякім подзвігу і працы, дзяяцтве, або пасыце, або дбаныні, або пасльмасыпеву, або служэнні, або аб якім бы то ні было робленыні, здзяйсьнямым дзеля дабрачыннасці. Калі не убачым у сабе плёну любові, съвету, радасці, пакорнасці, далучу яшчэ, пакорамудрасці, прастаты, шчырасці, веры, колькі павінна вялікадушнасці, прыязнасці: то працавалі мы без карысыці; таму што для таго і здзяйсьняем працу, каб скарыстацца плёнам; а калі не аказваеца ў нас плёну любові, тады, без сумнення, працуем дарма. Чаму, такія нічым не адрозніваюцца ад пяці юродзівых дзеў, якія за тое, што тут яшчэ не мелі ў сэрцах духоўнага ялея, гэта значыць, духоўнай дзейснасці вырахаваных вышэй дабрачыннасці, названыя юродзівымі, і жаласнай выявай пакінутыя па-за царскім шлюбным палацам, нічым не скарыстаўшыся ад подзвігу дзяяцтва. Як пры апрацоўцы вінаградніку уся апека і уся праца прыкладаюцца ў надзеі плёну; а калі плёну не бывае, марнай аказваеца праца: так, калі не убачым у сабе, па дзеянні Духу, плёну любові, съвету, радасці, усяго іншага, пералічанага Апосталам (Галят. 5:22), і не зможам прызнаць іх у сабе са усёю несумненнасцю і па-

духоўным пачуцьці, то залішнім апынеца подзвігі дзявоцтва, малітвы, псальмасльпеву, посту і дбаныня. Бо працы гэтая і подзвігі душэўныя і целавыя павінны здзяйсняцца, як сказалі мы, у надзеі духоўных плёну; а плённасьць дабрачыннасьці ёсьць духоўная асалода несапсанаваная задавальненінем, нявымоўна вырабленае Духам у сэрцах верных і пакорлівых. Чаму, працы і подзвігі павінны быць ушанаваныя, якія яны і сапраўды, працамі і подзвігамі, а плён - плёнам. Але калі хто, па злыбедзе вядзеньня, справу сваю і подзвіг ушануе плёнам Духу; то аказваецца, што ён відавочна спакушаецца, сам сябе ашукваючы, і такім сваім меркаваньнем лішай сябе сапраўдна вялікага плёну Духа.

ГЛАВА 6.

Як цалкам аддаўшася граху зь асалодай і задавальненінем, як штосыці згоднае зь прыродою, засвойвае сабе супрацьнатуральны ганебны запал гэта значыць, распуста, блуд, срэбралюбасць, нянавісць[.] лісълівасць і іншыя заганнныя распачынаньні: так і той, хто сапраўды і ў дасканаласці хрысціянін, зь вялікай асалодай і зь духоўным задавальненінем без працы ужо і лёгка, як штосыці натуральнае набывае усю дабрачыннасьць, і увесе звышнатуральны духоўны плён, гэта значыць, любоў, съвет, цярпеньне, веру, пакора і іншыя, сапраўдна залатая дабрачыннасьць усякага роду, непераможны ужо шкоднасным запалам; таму што цалкам пазбаўлены ад іх Госпадам, і ад добрага Духу прыняў у сэрца поўны съвет Хрыстоў і радасць. Ён прыляпіўся да Господа, і прыйшоў у адзіны Дух зь Ім.

ГЛАВА 7.

Тым, якія, па духоўным маленстве, не могуць цалкам прысьвяціць сябе любові духоўнай, належыць прыняць на сябе служэнье братам зь глыбокай павагай, зь вераю і са страхам Божым, і служыць як Божай запаведзі і як справе духоўнай, а не чакаць сабе ад людзей узнагароды, або гонару, або падзякі, зусім не даваць месцы шуму, або высакарозуму, або нядбанню і распусце, каб не апаганілася і не пашкодзілася добрая гэтая справа, але тым больш было дабрадагаджальная Богу па нашай глыбокай павазе, страху і радасці.

ГЛАВА 8.

З такім-то чалавекалюбствам і дабрынёй (сапраўдна вяліка Божая міласць!) робіць ласку Госпад да людзей, думаючы аб тым, каб нікога не пакінуць без узнагароды за добрая справы, але усякага ад малой дабрачыннасьці узводзіць да вялікай, і за чару съцюдзёной вады не пазбаўляць адплаты. Бо сказаў: што яшчэ напоіць чараву съцюдзёную воды, толькі ў імя вучня, амінь кажу вам, не загубіць платы сва-

ёй (Мц. 10:42); і яшчэ: калі адзінаму адзінаму гэтых, Мне зробіце (Мц. 25:40). Хай толькі здзясяняемае робіцца па Богу, а не дзеля славы; бо далучыў: толькі ў імя вучня, гэта значыць, са страхам, зь любові Хрыстовай. А тых, якія робяць добро напаказ, Госпад дакарает, і пацвярджаючы слова рашучым прысудам, дадае ім: амінь кажу вам, прыемлю плату сваю (Мц. 6:5).

ГЛАВА 9.

Першым чынам прастата і шчырасць, і узаемная любоў, і радасць, і пакора усімі способамі ды будуць пакладзены як бы нейкім падмуркам у братэрстве, каб не здзясяніць нам подзвігу бескарыснага, узынімаючыся адзін прад адным і крыўдую адзін на аднаго. И хто бесъперастанку знаходзіцца ў малітвах, той ды не узынімаецца над няздолічным яшчэ рабіць таксама. И хто прысьвяціць сябе на служэнне, той ды не крыўдуете на знаходзячыхся ў малітве. Калі зь такою прастатою і зь такім разъмяшчэннем будуць абыходзіцца паміж сабой брацьця; то лішкі знаходзячыхся ў малітве узнагародзяць недахопы служачых, і наадварот, лішкамі служачых папоўняцца недахопы знаходзячыхся ў малітве. И такім чынам, лепш усяго выканана будзе роўнасьць, па сказаным: не перабольшаньня, што шмат, і што мала, не менай прынята (Вых. 16:18).

ГЛАВА 10.

Тады бывае воля Божая, яка на нябесах і на землі, калі, як сказана, не узынімаецца адзін прад адным, калі не толькі без рэўнасьці, але і ў зносінах прастаты, любові, съвету і радасці, злучаныя бываю паміж сабой, жаданья блізкага лічачы сваім уласным, колькі павінна, і пазбаўленыне яго абавязваючы ў страту сабе самім. Хто гультайаваты ў малітве і ў служэнні братам, і ў іншым якой-небудзь справе, здзясяняемай дзеля Бога, паводзіць сябе гультайавата і нерупліва, таго Апостал, пррама завучы чалавекам бяздзейным, апавяшчае нявартым і самога хлеба; бо сказаў: бяздзейныя ніжэй ёсьць (2 Сал. 3:10). И індзе сказанае: бяздзейных і Бог ненавідзіц; і: бяздзейны не можа быць нават верным. И Прамудрасць вымавіла: шматлікай злосці навучыла бяздзейнасьць (Сырах. 33:28). Таму, трэба, каб кожны плодарынёс якую б то ні было справу, здзясяняемую дзеля Бога, і хоць бы да чаго-небудзь аднаго добрата схільны быў дбайна; а інакш, апинуўшыся цалкам бясплодным, будзе зусім пазбаўлены вечных выгод.

ГЛАВА 11.

Якія сцвярджаюць, што немагчыма дасягнуць дасканаласці і поўнага вызваленя ад запалу, хоць бы і спадабніўся хто прычасця і выкананьня добрым Духам, неабходна прадставіць съведчаньне зь

Божых Пісаньняў і даказаць, што худа ведаюць яны дзела і гавораць ілжыва, а разам і зь небяспекай для сябе. Госпад гаворыць: Будзьце ж беззаган[н]ымі, як беззаганны Айцец ваш, што ў нябёсах (Мц. 5:48), азначаючы гэтым дасканалую чысьціню. І не судзіце па выгляду, але судзіце судом справядлівым(Ян. 7:24). Гэтае слова Вымавіўшага: Неба і зямля прамянуць; але слова Мае не прамянуць. (Мц. 24:35). Да той жа думкі вядзе і сказанае Апосталам: каб нам прадстаўніць усякага чалавека дасканалым у Х[р]ысьце Iсусе. (Калас. 1:28); і: ведайце-ж, што я ў бяспечлі цела прапаведваў вам Эвангельля ў першы раз (Эфес. 4:13). А такім чынам, маючыя дасканаласьць дасягаючы двух выдатных набыццяў: ва узмоцненым і бесыперапынным подзвігу імкнуща яны да канца ў надзеі прыйсці ў гэту меру і нахват далучу: у надзеі узыходжаньня; і не паланяцца пыхатасьцю, але съціпла аб себе думаючы і прызнаючы сябе малымі, як недасягнүўшыя яшчэ дасканаласьці.

ГЛАВА 12.

Сцвярджаючыя сказанае вышэй прычыняючы вельмі вялікую шкоду души трymа спосабамі: па-першае, аказвающа няверуючымі Божым Пісаньням. Па-другое, не прапанаваўши сабе вышэйшай і дасканалай мэце Хрысьціянства, і не узмацняючыся дасягнучь гэтага, не могуць мець працы і клопату, прагнучь і прагнучь праўды; але, задавальняючыся зынешнімі выявамі і звычаямі і малымі якімі-небудзь заслугамі, пазбаўленыя дабрачансага спадзіванья, і дасканаласьці, і цалкавітага ачышчэння ад усяго запалу. Па-трэцяе, думаючы аб себе, што дасягнулі зьдзясяненіям у малых, як сказанае, дабрачыннасці самога верха і не імкнучыся да дасканаласьці, не толькі меней усяго могуць мець пакору, галечу і сардэчнае зынішчэнне, але апраўдаючы самі сябе, як ужо дасягнўшых мэты, няздолънія да штодзённага зьдзясяненія і узрастаньня.

ГЛАВА 13.

Лічашчыя немагчымым гэту працу, здзяйсьняемую ў людзях Духам, і якая ёсьць новае стварэнне чыстага сэрца. Апостал відавочна на прыпадбяне тым, якія за няверу не спадабніліся увайсці ў зямлю зароку, і косьці якіх паляглі ў пустыні (Жыд. 3:17) Бо што там, бачнай выявай, зямля зароку, то тут, па таямнічым знакам, збавеніне ад запалу, якое, і па указаныні Апостала, ёсьць канец усякай запаведзі. І гэта ёсьць праўдзівая зямля зароку; яе то дзеля усё гэтае перададзе на ў выявах. Таму-то і багамудры Павал, клапоцічыся аб бяспечы вучняў, каб не быў хто улоўлены мудраблагасцю няверы, гаворыць: Глядзіце, браты, каб ня было ў кім зь вас сэрца хітрага ды нявернага, каб вам не адступіцца ад Бога жывога. (Жыд. 3:12). Слова жа адсту-

піці ужыў ён у значэнні не адрачэння, але няверы Божым зарокам. І менавіта, іншамоўна апісваючы, што было зь Жыдамі правобразна, і ужываючы гэта да самой ісціны, працягвае ён: Бо некаторыя, пачуўшы, угнявілі; але ня усе, што выйшлі зь Эгіпту зь Майсейм. На каго ж гневаўся Ён сорак гадоў? Ці не на саграшыўших, косьці якіх паляглі ў пустыні. Каму-ж кляўся, што ня увойдуць у супачынак Яго, калі не непакорным? І бачым, што яны ня здолелі увайсці праз няверы. (Жыд. 3:16-19) І яшчэ дадае: Дзеля гэтага высыцерагаймася, каб, калі ішчэ трывае прырачэння увайсці ў супачынак Яго, не аказаўся хто зь вас спозніўшымся. Бо і нам яно абвешчана, як і гэным; але ім не дало карысці чутае слова, бо ня давершылася вераю слухаўших. Бо уваходзім у супачынак мы, уверашыя, бо Ён сказаў: Як пакляўся Я ў гневе Маім: ці увойдуць у супачынак Мой?, хаця учынкі Яго сталіся ішчэ ад стварэння сьвету. (Жыд. 4:1-3) І ніжэй працягвае: пастараемся увайсці ў супачынак гэты, каб хто за тым-жэ прыкладам ня упаў у непакорнасць. (Жыд. 4:11) Які жа іншы спачынак хрысьціянам, акрамя збавенія ад граху нага запалу, самога поўнага і дзеяснага усялення добрага Духу ў чыстым сэрцы? Таму, узводзячы іх зноў да веры, гаворыць: прыступайма зь шчырым сэрцам, у поўнай веры, акрапіўши сэрца ад сумленія благога і абмыўши цела чыстай вадою. (Жыд. 10:22) І яшчэ: дык наколькі балейкроў Хрыста, Які Духам Святым прынёс Сябе беззаганнага Богу, ачысьціць сумленія вашае ад мёртвых справаў, дзеля служэння Богу Жывому. (Жыд. 9:14) Таму, належыць нам, як удзячным рабам, спавядальнікам запаветную ў гэтых выразах бязъмерную дабрыню Божу[ю] да людзей, і зарокі гэтага прызнаваць праўдзівымі і цвёрдымі, каб, калі, па нядзейнасці і немачы дабраваленія, недасканала прысьвячалі мы сябе Стваральніку, і не імкнуліся дасягнучь высокіх і дасканалых ступеняў дабрачыннасці; то, прынамсы, маглі атрымаць хоць некаторую літасць за правая і добрыя выяўленія думак і за разумную веру.

ГЛАВА 14.

Справа малітвы і служэння слову, здзяйсьняемася належным чынам, вышэй усякай дабрачыннасці і запаведзі. І гэтamu съведка сам Госпад. Бо калі прыйшоў у хату Марфы і Марыі, і Марфа занятая была служэннем, а Марыя сядзела ў ног Яго, і атрымлівала асалоду ад салодкамоўя Божых вуснаў Яго, сястра ж ганіла яе, што не дапамагае ёй, і таму прыступіла зь скаргаю да Хрыста: тады, аддаўши перавагу найгалоўнаму прад другарадным, Госпад сказаў: Марта! Марта! Ты турбуешься і клапоціцся аб многае, а адно толькі патрэбна. Мырыя ж выбрала добрую частку, якая не адымеца ў яе. (Лк. 10:41-42) Гэта ж Ён сказаў, як зазначылі ужо мы, не справу служэння асуджаючы, але аддаючы, без сумненія, перавага большаму прад меншым.

Інакш, ці дапусыціў бы Ён гэтае служэнъне? Чаму і Сам аказваецца выкананым гэтага, памыўшы ногі вучням? Але Госпад столь далёкі ад намеру забараняць служэнъне, што і вучням загадвае такім жа чынам паступаць адзін зь адным. А можаш таксама бачыць, што і самі Апосталы, якія спачатку здзяйсьнялі служэнъне пры трапезах, упадабалі гэтому вышэйшую справу, маю на увазе малітву і служэнъне слову. Бо сказаў: Ня гожа нам, пакінуўшы слова Божае, служыць за сталом. Вось жа браты, наглядзіце спасярод вас сэм дазваных мужоў, поўных Духа Святога й мудрасці, якіх паставім на гэтую патрэбу, а мы усыцяж будзем на малітве й служэнъні слова. (Дзеі. 6:2-4) Бачыш, як першае упадабалі другому, хоць ведалі, што то і іншае сутнасць галіны аднаго добраага корана.

пераклаў зь царкоўнаславянскай мовы а. “Рыбак”

ГРАМАТА АБ ПРЫЗНАЧЭНЬ[НІ] ЭКЗАРХАЎ

Згодна зь пастановай аб заснаваньні экзархатаў Беларускай Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы, багаслаўляю на дзейнасць у якасці экзархаў наступных асобаў: Полацкі – а. Рыбак, Віцебскі – прат. Каліна, Пінска-Берасцейскі - вакантны, Белацоцкі – прат. Юр'я без вызваленія ад пасады капяляна пры Галёўным штабе, Смаленска-Бранскі – прат. Кадзіла, Гродненскі – прат. Мікіта, Магілеўскі – а. Сыляза, Гомольска-Чарнігаўскі - а. Сіверскі. Загадваю ўсім навапрызначаным экзархам уступіць у кіраваньня экзархатам зь 1 студзеня 1948 г.

Япіскап Наваградскі Гэрман
Менск
19 сінегня л. Б. 1947

НАШ КАПЕЛЯН А. “РАПІДА”

Калі бачыш шыкты ваяроў атрада “Камянец”, адразу кідаецца ў очы ня вельмі высокі чалавек у сьвятарскім падрасьніку. Гэта капелян атраду – а. “Рапіда”. Жаўнеры атраду распавядаюць аб ім гісторыі, што здаюцца лягендамі. Так, у час блікады лягеру атрадамі бальшавіцкіх карнікаў, наш ойча памаліўся і зь крыжком у руцэ першы ўзьняўся ў выратавальны прарыў. Ніводны жаўнер ня здольны скрыцца страху, калі няўброяны паstryр съмела крочыць на ворага зь сьвятой верай у непераможную моц Хрыстова крыжа. І ўсталі нашы змагары, і ўбягаў вораг, і атрад выратаваўся. Першым устае айцец ранкам, каб дапамагчы па лягеру; апошнім кладзецца, бо адпраўляе ўсе належныя службы. Нямагчыма вызначыцца як ён пасыпвае быць паўсюль: і ў шпітале, і сярод ваяроў, і спавядцаў у маленькой каплічцы, што пабудавалі жаўнеры. А калі агульны бой – айцец у першых шэрагах. Шмат жаўнераў выцягнуў айцец пад кулямі зь бою, а звя-

зага “Дзіду” цягнуў на сябе амаль 12 кіламетраў. Нельга бяз сылё-
заў глядзець на жаўнераў, калі яны кажуць зь уславай: Наш ойча!
камандзёр “Вежа”

Вечная памяць гэраічна спачыўшаму сябру

У ноч зь 18 на 19 лістапада 1947 г. гэраічна загінуў за сьвятую Беларусь надлейтэнант Беларускага краёвага войска, сябра БНП ад траўня 1943 г. Міхал сын Якуба “Мяркур”. Нарадзіўся ў Смаленску, меў 27 гадоў ад нараджэння. Зь жніўня 1941 г. далучыўся да змагання за волю і незалежнасць Беларусі, тройчы быў паранены. Адмовіўся ад эвакуацыі ў 1944 г. і пастанавіў да апошняга подыха бараніць сваю Бацькаўшчыну ад бальшавіцкай навалы. Узначаліў звяз атрада “Р” на Берасцейшчыне й ад верасеня 1944 г. няспынна змагаўся зь маскоўска-бальшавіцкімі акупантамі. Быў ён добрым хрысціянінам, сябрам і мужнім ваяром. Светлая і вечная памяць Табе, прышаноўны змагар! Няхай зямелька беларуская будзе Табе пухам!

У памяць аб Міхале сыне Якуба “Мяркуры”, сябра “Крэсала” апрацаўваў на беларускай мове:

“Слова аб Мяркуры Смаленскам”.

Быў у горадзе Смаленску адзін чалавек, малады гадамі, па імі Мяркур, набожны ў запаветах Гасподніх, навучаўшыся ім дзень і ноц, хвалебны прыкладным жыцьцём, пастом і малітвай звязаючы, быццам зорка богаданная ў съвеце гэтым. І быў ён пакорлівы душой і сумны, часта хадзіў да крыжа Господа памаліціся за жыхароў Пятроўскага канца.

Бо тады благагодны цар Батый паланіў Кіеўскую зямлю, нявінную кроў праліваючы, як ваду, багата і хрысціяну катуючы. І, прыйдучы зь вялікаю рацьцю пад богазахаваны горад Смаленск, стаў той цар ад горада ў трываліці вярстах, і шматлікія съвятыя цэрквы папаліў, і хрысціяну забіў, і вырашыў абавязкова захапіць горад гэты. Жыхары запалі ў вялікую скруху, бяз выходу знаходзіліся ў саборным храме съвятой Багародзіцы, пакорліва заклікаючы з плачам вялікім у багатых сылёзах да усемагутнага Бога, і Прачыстай яго Богамаці, і да усіх съвятым, каб яны захавалі горад той ад усякага зла. І вось здарылася наканаваньне Божае да жыхароў: за горадам, поруч Дняпра-ракі, у Пячорскам манастыры, усяслаўна зявілася прачыстая Багародзіца дзяячку гэтае царквы, сказаўшы: “О чалавек Божы! Ідзі хутчэй да таго крыжу, у якога моліца дагаджалынік мой Мяркур, і скажы яму: “Кліча цябе Божа Маці!” Той жа, прышоўшы туды, знайшоў яго ў крыже молячымся Богу і паклікаў па імі: “Мяркур!” Той жа спытаў: “Што табе, спадар мой?” І сказаў яму: “Хутчэй ідзі, брат, кліча цябе Божая Маці ў Пячорскую царкву”. Потым жа, увойдучы ў

святыю царкву, багамудры убачыў Прачыстую Багародзіцу, на залатым пасадзе сядзічую Хрыста ў грудзей трым[а]ючую акружаную анёльскімі сіламі. Ён жа зваліўся прад нагамі яе, і пакланіўся зь вялікай глыбокай павагай, здзіўлены.

Падняла яго зь зямлі Прачыстая Маці казала яму: "Дзіця Меркурый, абранынік мой! Пасылаю цябе: ідзі хутчэй, рабі помсту за кроў хрысьціянскую; пайдзі і перамажы благагоднага цара Батыя, усё войска яго! Потым падыдзе да цябе чалавек, прыгожы тварам, перадай яму ў рукі усю зброю тваю. І адсячэ табе галяву, ты жа вазьмі яе ў рукі свае і ідзі ў свой горад, там прымеш скон, і пакладзена будзе цела тваё ў маёй царкве". Ён жа вельмі аб гэтым засумаваў, і заплакаў, і сказаў: "О, Прачыстая спадарыня, Маці Хрыста, Бога нашага, як я, грэшны і слабы няварты раб твой, на такую вялікую справу магу быць здольны? Няўжо, уладарка, няма ў цябе нябесных сіл перамагчы благагоднага цара?" І, узяўшы ў яе багаславеніня і увесь трыміці, адступіў, паклонячыся да зямлі, і выйшаў зь царквы. І знайшоў заліхвацкага каня, які чакаў тут, і, ускочыўшы на яго, адправіўся зь горада. І, дасягнуўшы войскаву благагоднага цара, зь дапамогай Божай і Прачыстай Багародзіцы нішчачы ворагаў, вызваляючы палоненых хрысьціянаў і адпускаючы іх у свой горад, адважна скакаў па палках, як арол у паднябессце лётаючы. Благагодны ж цар, даведаўшы аб такім зынічэнні людзей сваіх, вялікім страхам і жахам быў ахоплены і, страціўшы надзею ў посьпеху, хутка зъбег ад горада зь малой дружынай. І, калі ён дабраўся да Вугорскай зямлі, то там благагоднага забіты быў Стэфанам царом.

Потым жа паўстаў прад Меркурьем выдатны ваяр. І Меркурый пакланіўся яму, аддаў усю зброю сваю і, галяву ціха схіліўшы, быў забіты. І пасыля дабрашчасны, узяўшы галяву ў руку сваю, а ў іншую - павады каня, прыйшоў, аbezгалоўлены, у свой горад. Жыхары жа бачылі гэта, дзівячыся Божаму задуму. І калі дайшоў ён да Малагінскай брамы, выйшла нейкая маладзіца па вадзе і, бачачы съятога, ідулага без галявы, стала съятога грубіянска лаяць. Ён жа лёг поруч гэтай брамы і годна аддаў душу сваю Госпаду, конь жа ў імгненьне зынік ад яго.

Архіяпіскап гэтага горада, прыйдучы зь крыжамі, зь натоўпам народа, жадаў панесыці хвалебнае цела съятога. Але не даўся съятой ім. Раздаўся тады гучны плач сярод людзей і рыданыня таму, што не пажадаў, каб яго паднялі, съяты. Архіяпіскап, таксама ў вялікім здзіўленні знаходзячыся, маліўся Богу аб гэтым, і раздаўся раптам голас, прамовіў яму: "Госпада слуга, аб тым не плач: хто паслаў на перамогу, таго яго пахавае".

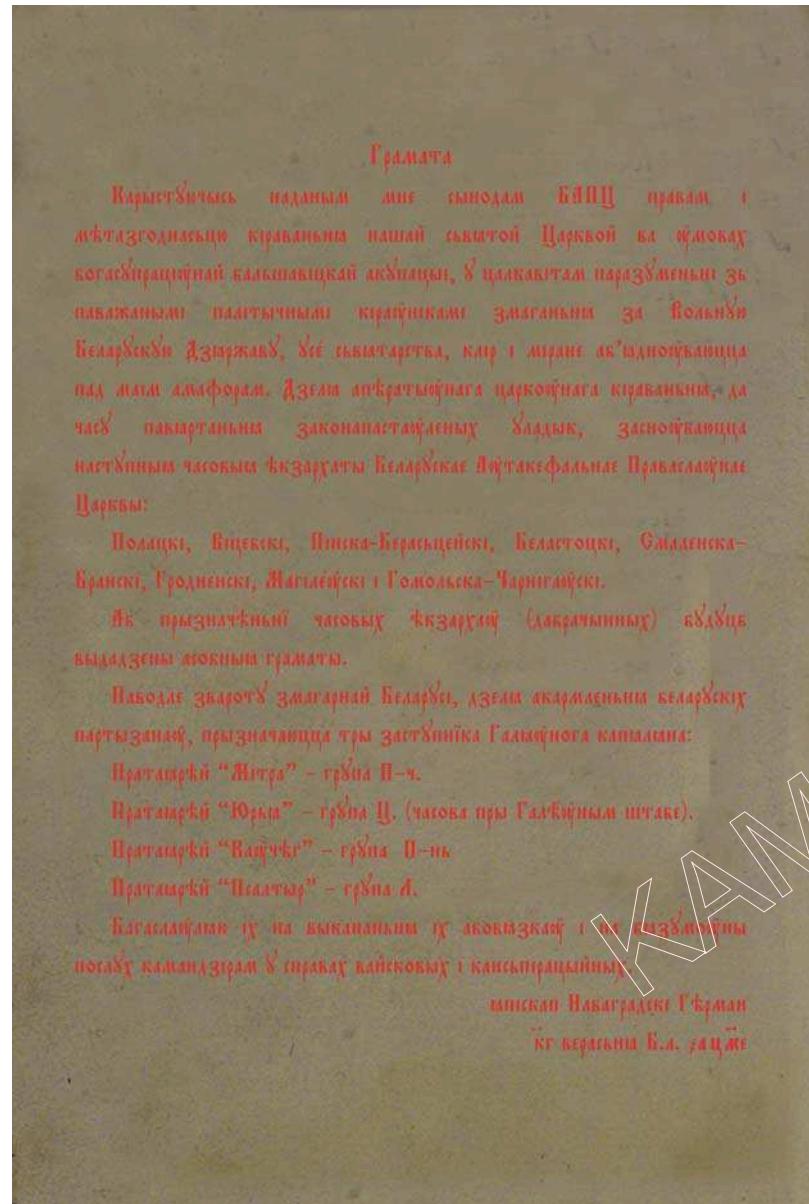
Пакуль съяты ляжаў так тры дня без пахаванья, архіяпіскап начамі без сну знаходзіўся, Богу молячыся, каб явіў яму Бог гэтую та-

ямніцу. І, гледзячы ў акенца сваё асьцярожна насупраць саборнай царквы, раптам бачыць ясна, - у яркім звязыні, быццам у сонечным съятле, выходзіць зь царквы Прачыстая Багародзіца з архіанёламі гасподнімі Міхасём і Гаўрылам. І, дашоўшы да месца таго, дзе ляжала цела съятога, узяла Прачыстая Багародзіца ў палы вопратцы сваёй годнае цела съятога і, прынесшы ў сваю саборную царкву, паклала на месцы сваім у магілу, што стаіць і дагэтуль, усім бачная, цуды творачы ў славу Хрыста, нашага Бога, пахнучы як кіпарыс. Архіяпіскап жа, увойдучы да ранішняй ў царкву, убачыў усяславыні цуд: съяты ляжыць, нібы сыпіць, на месцы сваім. І людзі, сабраўшыся і бачачы той цуд, уславілі Бога.

Сябра! Памятай, што нашыя друкі ёсьць падпольныя. Нельга, каб нават адзін асобнік патрапіў у рукі ворагу. Таму мусім быць уважныя і асьцярожныя. Нельга вольна пакідаць наш веснік або даваць у рукі благім людзям. Але добрым людзям нясеце вольнае беларускае слова і залучайце ў нашыя шэрагі. Каб атрымлівалі яны слова Господа зь чыстае крыніцы.

ЗМЕСТ

Слова япіскапа Наваградскага Гэрмана да беларускіх змагароў у дзень новага года.....	1
Каляднае пасланьня япіскапа Наваградскага Гэрмана.....	2
Хрыста Бога Нараджэння съпевам старожытным уставім.....	3
Ці трэба хвалявацца, што нас мала?.....	3
Наша праваслаўная аўтакефалія.....	5
припадобны. Макары Ягінецкі. Аб малітве.....	6
Грамата аб прызначэнні[ні] экзархай.....	12
Наш капелян а. "Рапіда"	12
Вечная памяць гераічна спачышаму сябру.....	13
Слова аб Мяркуры Смаленскам.....	13
Сябра! Памятай, што нашыя друкі ёсьць падпольныя. Нельга, каб нават адзін асобнік патрапіў у рукі ворагу. Таму мусім быць уважныя і асьцярожныя. Нельга вольна пакідаць наш веснік або даваць у рукі благім людзям. Але добрым людзям нясеце вольнае беларускае слова і залучайце ў нашыя шэрагі. Каб атрымлівалі яны слова Господа зь чыстае крыніцы.	

Грамата

Варытчысь наданым мие сынодам БДПЦ правам і
жэта згоднасцю кіравання нашай царквой да ўсіх
коғасціцаўнай калішакцай актыам, 8 цалкавітам паразумленым зъ
паважанымі падтычымі кіраванікамі змаганія за вольны
Беларускі дзяржаў, 8 іхнімі асафоямі. Азелим апбетыўнага царкоўнага кіраваніка, да
часу пакіртання законапастаўленых Зладык, засноўканаца
пастынным часовым юзардаты Беларускага Пілітакефальнага Праваслаўнага
Царквы:

Полацкі, Віцебскі, Пинск-Берасціенскі, Беластоцкі, Слуценска-
Бранскі, Гродненскі, Магілёўскі і Гомельскі-Чарнігаўскі.

Які прызначаныя членых юзардат (дзве членых) зблізце
выйдадены якокімі граматамі.

Пабудзе змагаць змаганій Беларусі, азелим акафленіні калішак
партызані, прызначаныя троі заслужаніх Галіцкага капітана:

Пратапер “Міхаіл” – гравіа II-я.

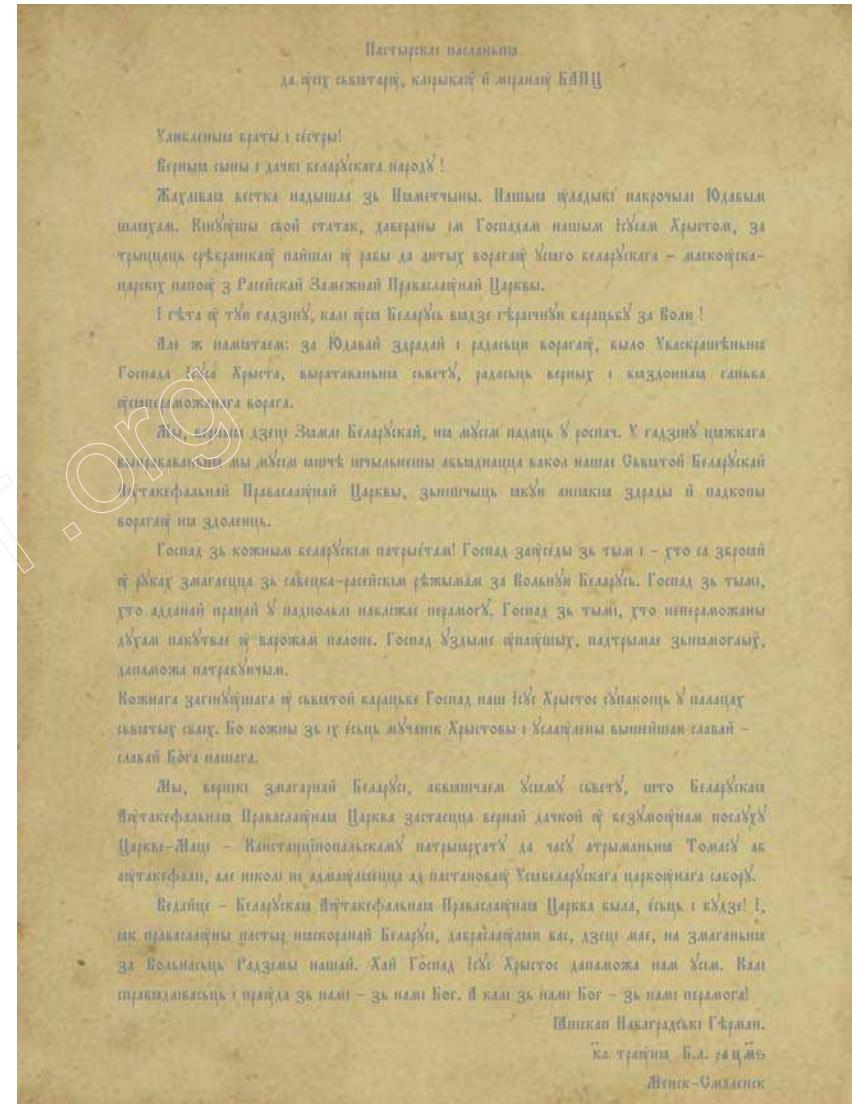
Пратапер “Юрый” – гравіа ІІ (членова пры Галіцкім штаке).

Пратапер “Кафунік” – гравіа II-я.

Пратапер “Ісаіль” – гравіа ІІ.

Багаслаўскім іх на выкананіні ўж акоўмэжай іх кіраваніны
погадзіліся з агульнымі ўспехамі і канстытуцыйных

шырокіх Навагрудскі Герман
і г. віцебскім Б.Л. Заслаў

Пастырскіе пасланіні

да ўсіх скіптарік, кіраваній жіланіу БДПЦ

Уважанымі братамі і сестрамі!

Вернымі сыны і дачкі Беларускага народу!

Ждухамі ўсімі нарады зъ Віленскіхъ. Наши щадыкі пакрохамі Юдакамі
шашчам. Кінёшы свой статак, дакерыны ім Госпадам нашым Ісусам Хрыстом, за
трыццаціх ѿбесіднікі пайшалі ў землю да дніхъ ворагаў Чистага каларскага – маскоўка-
наркіх папоў з Рашткай Замежнай Праваслаўнай Царквы.

І гэта ў той гадзіні, калі ёні Беларусі вядзе гіерархічны карцінъ за болі!

Ім же памітаем: за Юдакамі здароды і падацы козагаў, было Уласцішкініна
Горада Гліса Хрыста, выратаваныя іхнечы, падацы верных і кіаждоніца ганкі
і пішчалішкініца козагаў.

Да, якімі дзені Зямля Беларускай, на месце падаца ў восілі. У гадзіні цінкага
Беларускага чыні мы азелянішчы прызываюшы засланіца ўсіх нашіх Сакітой Беларускай
Пілітакефальнага Праваслаўнага Царквы, згушчаныя іхнімі землямі ѹ падконы
козагаў на здаденіц.

Господ зъ кожнымі каларскімі патрыётамі! Господ запустеды зъ тымі і – это і зборні
іх рукаў змагацца зъ тавара-дасліднікамі ўжыткамі за вольны Беларусь. Господ зъ тымі,
кто адданы праві ў падполіах наклікай пеўнога! Господ зъ тымі, хто не пешаможны
абсям пакутваць ў козагаў падле. Господ ўздыміце прапушчы, падтрыміце зынагодных,
запаложка патрэбных.

Кожнага загінішлага їх скіптарікі Господ наш імі Хрыстос ганаконць ў палацах
тывітых іхніх. Ко кожны з іх іхні мучанік Хрыстоса і Уладзіміра віннішак главай –
славай Божай нашай.

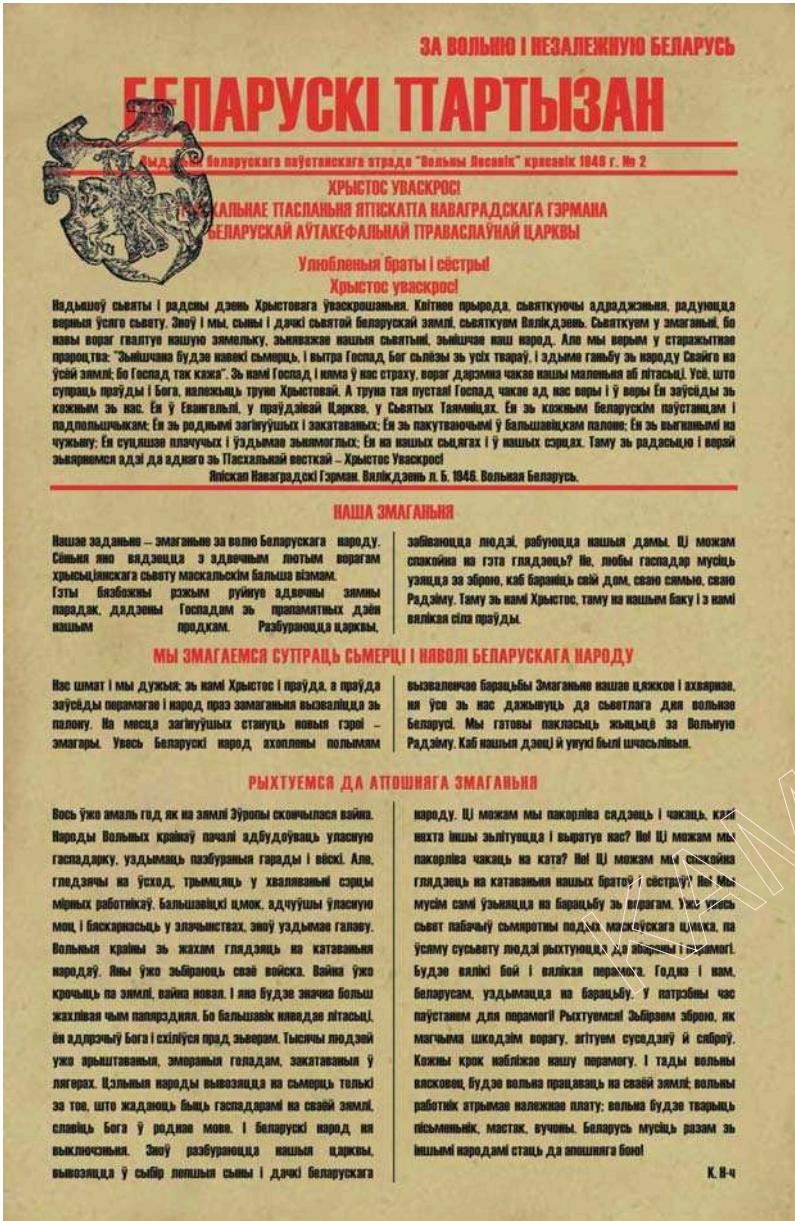
Мы, вернікі змагарнай Беларусі, ажынчагам ўсім іх съветам, што Беларускі
Пілітакефальнага Праваслаўнага Царквы заслаца верней дачкой і кіаждоніца погадзі
Царкву-Машу – Вінніцкіональскому патрыётамі да часу атрымання Томасу аж
пілітакефальнага, дзе николі не адмініструца да пастарабою Чистага каларскага царкоўнага сабору.

Ведзіце – Беларускага Пілітакефальнага Праваслаўнага Царквы буда, быці і будзе! і
іх пілітакефальныя паслы ўніверсітэт Беларусі, дакерыны іхні, на змаганіні
за вольныя Градымы наші. Ах! Господ імі Хрыстос даўніожа нам ўсім. Вам
зілакідавасяць у прайдэ зъ намі – зъ намі Бог – зъ намі пералога!

Шырокі Навагрудскі Герман.

і г. віцебскім Б.Л. Заслаў

Мінск-Слуцек

ВОЛЬНЫ СЕЛЯНІН

ГАЗЭТА ВОЛЬНЫХ СЯЛЯНАЎ И РАБОТНІКАЎ ЗМАГАРНай БЕЛАРУСІ №3

Хрыстос Уваскрос!
ПАСХАЛЬНАЕ ПАСЛАНЬН ЯПІСКАПА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА
БЕЛАРУСКАЙ АЎТАКЕФАЛЬНАЙ ПРАВАСЛАУНАЙ ЦАРКВЫ

Улюбленыя браты і сёстры!
Хрыстос уваскрос!

Надышоу съяты і радасны дзень Хрыстовага ўваскрошання. Кітнава прырода, съяткуючы адраджэння, радуноца варны ўсю съвету. Энou і мы, сыны і дачкі съяты беларускі зямлі, съяткуем Вялікдень. Съяткуем у змаганы, бо навы вораг гвалту нашу зямельку, зыняважае нашы съяты, зынччае наш народ. Але мы первым у старажытне прароцтва: "Зынічана будзе наўсі съмерць, і вытра Господ, Бог съльмы з усіх твараў, і здыме ганбну з народу Світу на ўсій зямлі: бо Господ, так кажа". Эк намі Господ, і кімі ў нас страху, вораг дарэмна чакае нашы маленяня аб пітъяці. Усё, што супрады праўды і Бога, належыць труне Хрыстовай. А труна тая пустая! Господ, чакае ад нас веры і ў веры Ен з аўсёдзі зъ кожным з нас. Ен у Евангеліі, у прадаўдзівай Царкве, у Святых Таемніцах. Ен зъ кожным беларускім паслужыцькам; Ен зъ роднымі загінушымя і закатаваных; Ен зъ пакутваочымі ў большавіцкай палоне; Ен зъ вынігнанымі на чужыні; Ен сучаше плачучымі і ўздымавымі зънімоглымі; Ен на наших съятах і ў наших сцірах. Таму зъ радасцю і верай зъяўляемся адзі да аднаго з Пасхальныі весткай - Хрыстос Уваскрос!

НАША ЗМАГАНЬНЯ

Наша заданьне - змаганье за волю беларускага народа. Съяны ми вядоцца з здзечнымі лютымі ворагамі хрысціянскага съвету маскоўскай балыкі. Гэты бэзбожны рэзкім руйнаваннем зимины парадак, дадзены Господам з праграммай дзейнасці нашым. Разбуроцца царквы.

МЫ ЗМАГАЕМСЯ СУТРАЦА СЪМЕРЦІ И НІВОЛІ БЕЛАРУСКАГА НАРОДУ

Іс шмат і мы дужы: зі намі Хрыстос і праўда, а праўда зъёсёды перамога і народ, праз змаганьне выйграваць зъ палону. На месца загінушычных стацій новыя гэты - змагары. Усесь беларускі народ ахоплены польскімі.

РЫХТУЕМСЯ ДА АПШИНГА ЗМАГАНЬНЯ

Весь ўж амаль год як на зямлі Зўропы скочылася вайна. Народы Вольных краін' начали адбudoўваць уласную гаспадарку, ўздымалі пазабурні гарады і вёскі. Але, гледзячи на ўсход, трываліць у хавіланіні сірымі мірных работнікаў. Большавікі цмок, адчукунь ўласную мок, і блокіраваць у злымістах, энou ўздымалі галаву. Вольныя краіны зі жахам глядзіць на катаваныя народы. Яны ўжо збірноць сваіх войскаў. Вайна ўжо кроціць за зямлі, вайна новая. І яна будзе значаць больш жахлівай чым папердняя. Но большавікі не відаде пітъяці, ен аддэрні Бога і схіліць пред звернін. Тысціны людзей ужо арыштаваны, змэртымы голадам, закатаваны ў лягерях. Цэліны народы вывозіцца из съмерці толькі за тое, што жадаюць быць гаспадарамі на свай зямлі, славіць Бога ў роднікі мова. І беларускі народ не выключыцца. Энou разбуроцца нашы царквы, вывізіцца ў сібір лепшыя сыны і дачкі беларускага

народу. Ші можам мы пакорліва сядзен' і чакаць, кімі нехта ішы злыціцца і выратуе нас? Но! Ші можам мы пакорліва чакаць на кат? Но! Ші можам мы саюхіна глядзіць на катаваніні нашых братоў і сёструў? Но! Мы мусі самі злыціцца на барацьбу зь віргам. Усё члены съев пібачны смырты подла маскоўскага цінка, па ўслыну съявету людзі рыхтуніць да віргамі і патрэбамі. Будзе вялікі бой і вялікі перамога. Годы і камі беларусам ўздымаліца на барацьбу. У патрэбны час паўстанем для перамогі! Рыхтуніцы! Зъбірам зброю, як матыльма шкодлім ворагу, яткім суседзіу ў сібру. Кожны крок набліжэ нашу перамогу, і тады вольны вісковец будзе вольна працаваць на слабай зямлі: вольны работнік атрымав плату: вольна будзе тварыць пісцінік, мастак, вучыні. Беларус мусіць разам з ішымі народамі стаць да апшынга бою!

X-Ч

ЗМАГАНЬНЯ - АДЗИНЫ ШЛЯХ

Год таму Германія пацярпела паразу зі сваёй тупагалова дурноты, бо нежадала вызнаваць вольныя паміненныя паняволінны маскоўска-расейскай кодлай народу. Сёняня Амэрыка і Вольная Эўропа, увесі съев бачыць наўся большавіцкія злочыны і падрыхтоўку саветамі наўсі захопніцкай вайны. Сталіну ды глонай бандзе ўжо мала рабоў, ім патрэбныя наўы землі, наўы вязні лігераў, наўы рабаваныя чужой маёмасці. Таму быўшы сталінскі "санозынік" таксама рыхтуюцца да адпору большавіцкага нападу. І яны значаць разумнейшыя тупагалёвых немцаў - гатовыя залучыцца да зъмаганьня вызваленчыя рухі зъняволеных народоў. Таму трэба быць гатовым у патрэбны час дзяць адпор ворагу, вызваліць нашу зямельку ды пераніць уладу. Але вораг дабрахвотна на дасыць нам волі, трэба адбіць яе ў яго. Таму моцна трymай зброю, агітуй сіброву, рыхтуйся да агульнага беларускага паўстання. У

ЗА ВОЛЮ

Ворган Галёўнага штабу змагарнае Беларусі № 7

СЛОВА НАД ПЛАШЧАНІЦАЙ У ВЯЛІКУЮ ПЯТНІЦУ

Надышоў сьвяты і страшны дзень! Грэшныя руکі дзяцей зямлі Беларускай вынеслы съятую плашчаніцу. Яна не толькі съятая, яна страшная, бо на ёй намалявана аголенас мёртвае цела сына Божага, Господа Ісуса Хрыста, пакаранага злымі ворагамі Яго.

Гэтая дзень вялікай навукі Хрыстовай усім нам!

Як магло здзейсніцца гэтае злачынства? Самае страшнае зь усіх злачынства роду чалавечага?! Чаму не умаліў Сын Божы свайго Айца паслаць легіёны анёлаў, каб уразіць злых ворагаў Хрыстовых, якія прагнулі крыві Яго?

Ці не гэтае пытаныне кожны з вас кожны дзень задае сабе? Як магло здарыцца, што вораг прыйшоў і гвалтуе нашу Радзіму - съятую Беларусь? Чаму гінучь дзесятні тысяч людзей? Чаму Бог наш дапушчае гэта?

І успомнім у дзень гэты абы чыстым сэрцам Нікадзіме, таемным вучне Ісуса Хрыста. Ён, съяты ў веры сваёй : "... чӯй ад Господа Ісуса страшнае, але і радаснае слова. Ён сказаў мне: "Так узълюбі Бог съвет, што аддаў Сына Свайго Адзінароднага, каб усялякі, веруючы ў Яго, не загінуў, але меў жыццё вечнае" (Ян. 3:16).

Не ці адказ гэта Хрыстовай навукі усім нам? зь любоюю Госпад дазваляе нам наблізіцца да вялікай съяцасці: Пакласці душы свае за народ беларускі, асьвячоны статак Яго. Вышэйшай мэты хрысціянства: пакахаць блізінага свайго як самога сябе!

О, Госпадзі наш, Госпадзі! Чыннікам твайго страшнай съмерці была неспасціжная любоў Айца твайго Нябеснага да гінуўшага роду чалавечага, што вера ў Цябе дасць вечнае жыццё гінуўшым, але выратаваным Табою.

Так і наша вера і самаахвяраванье - ёсьць шлях вызваленія нашай зямлі і народа.

Не для таго патрэбна была ахвяра, каб уласкавіцца Бог, а страшная ахвяра прынесеная Хрыстом таму, што Бог уласкавіцца, зьмілаваўся над намі.

Так і зараз, у гэтыя страшныя і цяжкія гадзіны Бог зымлісэрдзіўся над намі. Ён дабраваліў прыняць ахвяру лепшых сыноў і дачок Беларускага народа для вызваленія больш слабых, жывучых у нястачы, патрабуючых у дапамозе вызваленія

Найсвяцейшае значынне ахвяры Хрыстовай: Ён аддаў цела Свае на съмерць і праліў Кроў Сваю для таго, каб у вялікай таямніцы прычащэнія мы слажывалі Цела Яго і пілі Кроў Яго. Каб такім чынам зрабіліся мы далічаныя да Богачалавецтва і уваскресці. Ён нас у апошні дзень, як дзяцей сваіх.

Съвятое значынне самаахвяраванья кожнага беларускага патрыёта - зрокшыся ад ціхага жыцця, сямейнага щасця, ягчымі і душу сваю паклаўшы на ахварнік змаганія, служыць свайму народу, служыць прадзюзе Хрыстовай

Чым жа мы, нявартыя і грэшныя дзецы зямлі Беларускай, ушануем Яму за бязъмерную любоў Яго і страшной ахвяру Яго?

Ён Сам адказаў нам на гэтае пытаныне: "Калі любіце Мяне, запаведзі Мае выконвайце". Выкажам жа любоў сваю і пральём сълёзы на мёртвае цела Яго, ляжаче прад намі на Святой Плашчаніцы, і усе сілы душы свайгі скруем на прытрымліванье запаведзяў Яго. Бо ў веры й набожнасці ёсьць выратаванье наша і выратаванье зямлі Беларускай.

Амінь.

Япісан Наваградскі Герман
Савік л.Б. 1947

СЛОВА ВА УГОДКІ СМЕРЦІ ЕРАМАНАХА МАКАРА

Прайшоў год, цэлы доўгі год зь тых часоў, як наведаў нас Госпад вялікім горам: у баі з войнам маскоўскага антыхрыста герайчна загінуў ераманах, капллан партызансага атрада "Беларускі змагар", а. Макар. Мы страцілі усімі любімага пастыра, якога ўсё любілі ўсім сэрцам.

Аднуль была гэтая любоў? Чаму так смуткне аб ім сэрца кожнага ведаўшага яго беларускага партызаніза? Адказ прости: Сэрца кожнага адчуваала, што жыве ў яго сэрца вялікая любоў Хрыстова. Падобнай любові дасягаюць толькі тыя, хто выконуе запаведі Хрыстовы. Любоў да свайгі Радзімы, да свайгі народа, паслья любові да Бога, дасягае толькі тымі, хто ўсё жыццё сваё прысыяць на служэніе Богу і блізкім; любові дасягаюць як вяршыні съяцасці, і гэтая любоў няспынна зъяля ў сэрца нябожчыка а.Макара.

Усе мы адчувалі яго любоў і яго ласку, і усе мы любілі яго. Але Госпад паклаў канец нашай радасці і нашаму щасльвицьцю мець сваім сучаснікам, сваім блізкім, сваім паstryram і каплланам вялібнага айца Макара.

Госпад узнагародзіў яго незвычайна: ён загінуў выконваючы доўгі праваслаўнага паstryра - дапамагаючы параненому партызану. Сваім целам абараніў ён яго ад куль ворага, выратаваў яму жыцьцё. Ён памёр лёгка, неапісальнай радасцю съяціўся твар вялібнага Макара, а вусны прашанталі: "Сыходжу да Госпада майго, за Беларусь съятую маліць. Прабачыце, налі чым пакрыўдзіў наго."

Рана раніцай, налі усходзіла сонца, пахавалі мы айца Макара. Пад пахавальным съп'ё апусцілі ў родную яму Віцебскую зямлю. Праводзілі яго залпам салюту, бо быў ён пратадым беларускім салдатам арміі Хрыстовай.

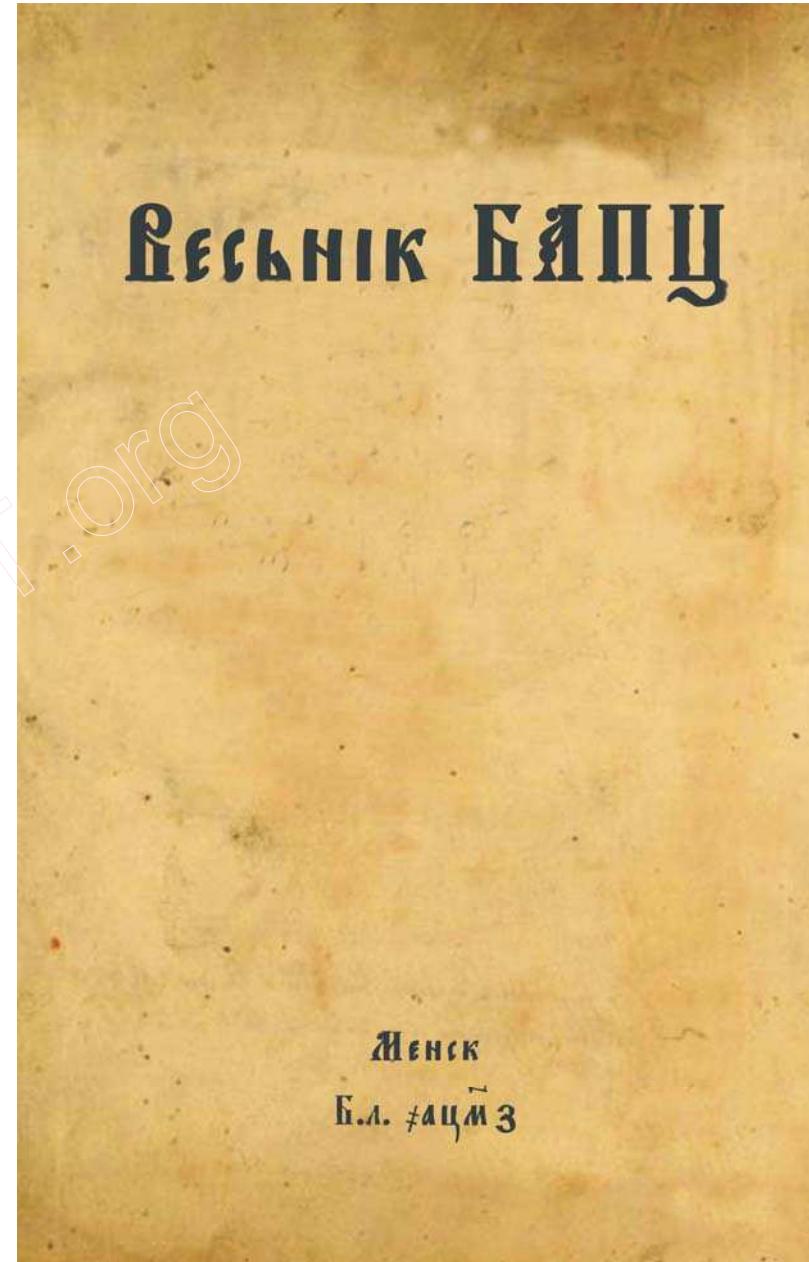
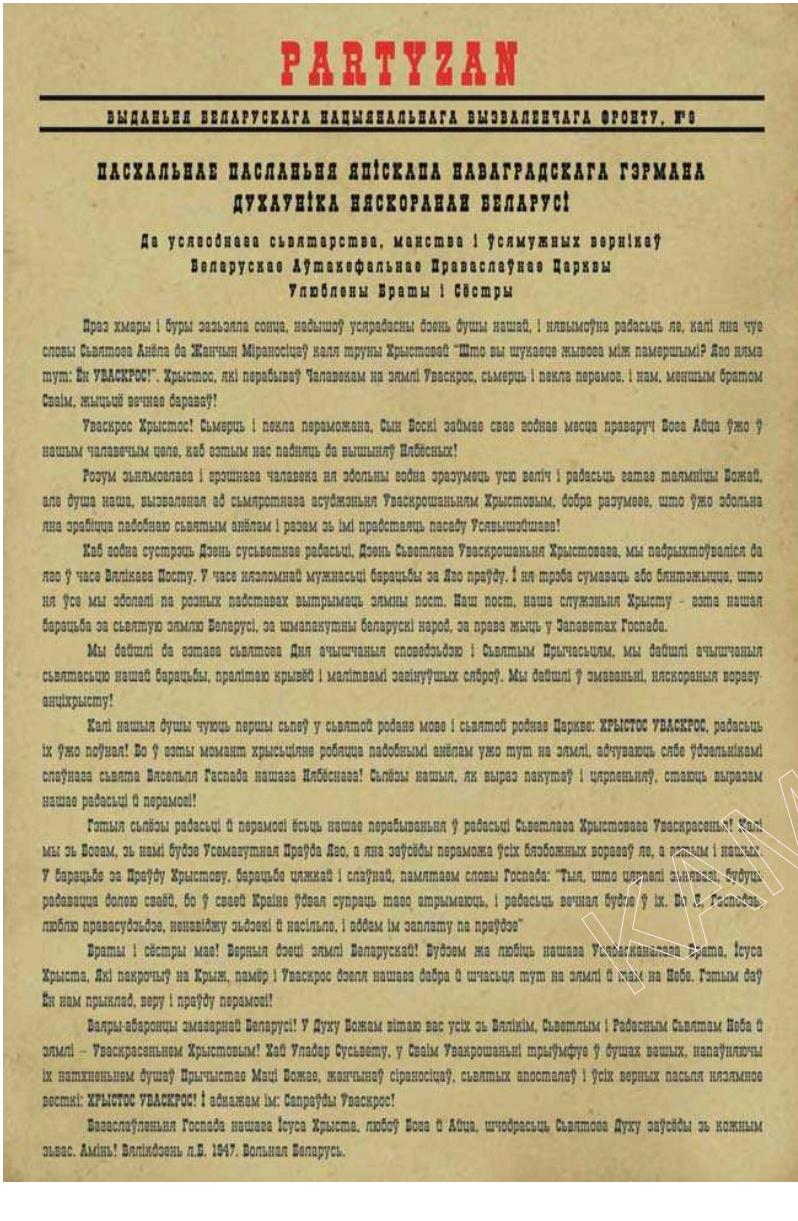
Наш паstryr, вядома, зараз радуеца на нябесах са ўсімі съятымі землі Беларускай, бо съмеем зь улётненасцю касаць, што і ён съяты.

Ён радуеца, а мы смуткнем, смуткнем аб раставанні зь ім. Любілі мы яго, і сабраліся памаліца аб спачынку яго душы съятої.

Наши малітвы, наша любоў да яго, выяўляючы сёняня ў нашых пахавальных і паміяльніх съп'яхах радуюць сэрца яго, бо і съятыя прагнуть любові. І малітвы наши аб вялікіх съяцых Беларусі, якія не услыленах усёй Царквой, узыходзяць да Бога і вяртаюцца ў наши сэрцы як Божа дабрэня за любоў.

Памолімся ж усім сэрцам аб спачынку беларускага съятара, манаха і гэрозя Беларусі, вернага слугу Божага айца Макара!

пратаярэй "Псалтыр"

СЛОВА ЯПІСКАТА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА ДА БЕЛАРУСКИХ ЭМАГАРОЎ У ДЗЕНЬ НОВАГА ГОДА

Пражылі мы па літасці Божай 1947 год. Трайшоў ён па ўрадацьці, не ў хвалебнай працы па адраджэнню нашай Бацькаўшчыны - съвятой Беларусі, але ў цлжкай барацьбе за Волю нашага народа.

Такая воля Божая!

А як сутрэнем мы новы 1948 год? Вядома, не так, як сутракаюць насы ворагі - бальшавікі: не з гарзлкай, не за баліваннямі і тостамі.

Ці будзем вішлаваць аднаго: "зь новым годам"?

Не, не будзем, таму што не ведаем, што чакае нас сялета, а год, гэты можа альпіністца і страшным, і цлжкім годам. Но ніколі яшчэ не была наша барацьба, гэтак цлжкай, а вораг моцным і бязылісным, як цапер.

Цалкам выкрыта краіна, што зьяўліенца ворагам нашай волі, нашай дзяржаўнасці. Рыхтуе нам, а таксама усім свабодалібным людзям страшную, жахлівую зь усіх долю, якая капі-небудзь была ў сявеце. Бальшавікі цмок жадае скарыцца сібе ўсю зямлю да зрабіць сусъветны канцлагер, у якім людзі ў мухах будзуть вырабляць даброты дзеля бальшавікіх царкоў.

На тых жахлівых злачынствах, якія здзяйсняюцца ў ССРБ, ведаем мы, як жудасная, як жахлівая будзе гэтая дола, калі Госпад дазволіць ей разрасціцца, калі не прынішць лютасць ворагаў нашых - а яна вялікай і страшной.

Што ж рабіць нам, як быць, як сутрэць гэты 1948 год? У малітве, у глыбокай спакойнай малітве: і малітве аб тым, каб Госпад спыніць гэты невымоўны жах на зямлі, гэта яшчэ небывае кроўапрапаліцця і масавае зьнішчэнне людзей. Маліцца за нашу съвяту Беларусь, за яе народ, за устойлівасць у веры і мужнасць у барацьбе.

Лепіны сіны і дочкі беларускага народа пакінулі свае хаты, спакойнае жыцьцё і абраціліся да барацьбы, шлях пакутніцтва, шлях съвятоага служыння свайму народу. Гэта тыны праведнікі, дзеялі якіх у старажытнасці Госпад, готовы быў пашкадаваць Садам і Гамору. У тых, біблейскіх гарыдах, праведнікі не знайшліся і яны загінулі. Але ў нашай съвятоі Беларусі ёсьць мільёны мужчын, якія пакутніцтва і заслугі ўсіх іхніх родзін і народу, за яе волю і щасльвіцьце.

Узыялісам жа Богу падзялку за тое, што ў мінульм году захаваў Ен нас у веры, мужнасці і стойкасці. За тое, што дзяў нам щасльвую магчымасць служыць нашай Бацькаўшчыне.

Слава Богу за усі!

Менск

1 студзеня 1948 г.

КАЛЯДНАЕ ПАСЛАНІЯ ЯПІСКАТА НАВАГРАДСКАГА ГЭРМАНА

У вялікай мілосьці дал нас Госпад, які раз съвяткаваець наўяўлішую ў гісторыі съвєту падзею, якая невымоўна ашаламіла усіх Анёлаў небесных. Іны убачылі сыйшоўшага на зямлю зь ильбесаў Прадвечнага Сына Божага, другі Твар Святой Тройцы, у цале чалавечам, якое дабраваліў Ен прыніць. Іны убачылі Богачалавека, аб чым ніколі думачь не моглі.

Калі здзяўлены да крайнасці і Анёлы Божыя, то што жа скажам мы, людзі зямлі беларускай? Вядома, сказаць мы нічога не можам, а толькі пакорліва паслушавам, што гаворыць аб гэтым Сам Госпад, наш Ісус Христос: "Я съяўлю прыходзіў ѿ съвята, каб усікі ў Мане не заставаўся ў цомры" (Ін. 12:46).

Ніраглядная, як густая цомра бязмесцічай ночы, была Імагла, паламішча розумы і сэрцы старажытных людзей, абожаўшыя шматлікіх жывёлів і нават бяздушныя прадметы.

І весь у ціпераши багаславены, наісьвяцішы і наўяўлішыя дзень у гэтай згубнай цомры зазъязля Божан съяўлю ў гэчэцы на ускрайне горада Віфлема.

Таказаны пъету дэйнікай і прысланыя тэмпіца: цёмная віртэзі стаў небам, бо ў ім зазъязяў съяўлю Бажаўства; сълі для іхаму быдла зъмлісці ілюмінічнага усім сусъветам Бога; пасад, хзрумыкі, на якіх сядзіць Бог, заменены Прачыстай Дзесенай, на грудзі якой ляжыць ціпер неспасыцікна для нас апілівекіў Прадвечнага Христоса Бога.

Кому ж абеешчаны гэтыя неспасыцікныя падзеі? Не царам і вяльможам, не мудрацам і філософам, ганарлівым у сваій зямной славе, а простым паствуham зъявіўся Анёлы, небесным съвевам узъясляўшы ім аб тым, што зазъязля Сонца Трауды і паказаны съвёту съяўлю вішыціага, праўдзівага розуму. Менавіта гэтым паказаў Христос сваіх каханін да усіх людзей, для усіх ён прыходзіў у гэты съвет. Аб усіх ведае Бог наш

І аб нас, якія паднімліся на барацьбу за Іго праўду і волю асьвячанага ім беларускага народа ведае Сцразнавец Христос Бог усі, чаго годны мы, і усе недахопы насы і прызначаве кожнаму з нас то, чаго заслугоўаем мы, да чаму гатовы.

І ускладнів Ен на нас тая кръкі, якія выратаваліны дзеля нас. І павінны мы пакорліва і навест зь падзялкай насыці іх. Бі і Сам Ен у ціпераши багаславены дзень прынішць цела чалавечену не дзеля таго, каб быць сусъветным царом і уладаром, а дзеля прымыжанія, пераспеладаў і абрэз ад грэшнікай. І сам панесі сама страшна зь усіх кръкію, на якім і адрадзіць Свято дзеля выратаваніі вераючых у Яго ад гвалту д'ябла.

Так і кожны патрыёт беларус, перайманчы Хрыста, зэяў кръкі барацьбы за волю не для славы, не для узигароду, а дзеля выратаванія зъніханінага і пакутвочнага народа нашай зямлі. І як Выратавальнік гатовы пакласыць за гэтас душу сею.

А Вечныя съяўлю Віфлемскай зоркі - гэта съяўлю і дзеля нас, праўбівочых шлях да съвятай долі зямлі беларускай. Ен съвешць кожнаму беларускаму эмагару, ён надзея і вера ў перамогу добра, праўды, справядлівасці.

Перанесімся жа і мы, хоць бы толькі разумевам ў віртэзі Віфлемскі і прынісем у падзарунак Яму. Выратавальніку нашаму, усно сліпу веры ў Іго, усно глыбино любові да Іго.

Будзем жа съцверджаны ў нашай съвятоі праваслаўнай веры, мужных у барацьбе за праўду, і загадав Госпад, наш Апосталу Пятру адкрыць прад намі браму Царства Небеснага.

Гэтая радасць ды будзе са усімі вами, браты і сёстры мае, дзеці съвяты зямлі беларускай Христос нарадзіўся! Усладулем Яго!

Менск

1847/1948

ХРЫСТА БОГА НАРАДЖЭННЯ СЪТЕВАМ СТАРАЖЫТНЫМ УСЛАВІМ

<p>У Віліеме, убогім даме, У Ісільым і Давідовым, Стварці аль нін піхніць на соне; Вел і съльца гроночь дэйціца. Анёлы зь неба усім дыноч зінці. Каб шлі насполу Бога вітац. Самай пізуночнай глухой гадзіны Першы паствары беліг і якіхі. Кузьма зь Дзялінам прад, Хрыстам Панам, Пад, самым дахам стапі са страхам. Першы Мікіта прад, Бога віта, Пры ясьлях стаўши, кучомку зылішы. Свёка зь Іхімам, сваім братынам, Скора прысыпел, зарэі запел. Карусь зь Тарасам гудзелі басам, Бутрыміка зь Кантам піццаць дышкантам. Дзямід, зь Данілам загралі міла. Барыс зь Пратесам съпішалі лесам. Міхайла долам съпішай зь Антонам. Грысь зь Маланінёю гналі ральлёю. Раман зь Ігнатам, са сваім братам, Плыні тудою Зўфрат-ракон. Ярэміка зь Косяцам быву першым госыцем. Сядэў у куточку на палазочку.</p>	<p>Цартуху инхайу, музыкі слухай. Назар зь Карною прад, храміною Цера каніку паклалі кладку Руний душою зь рознай ступону. Лудзей паловы прынес аслові, Гаўрилья ў вечку – бычак січку. Зъевчіна падданіе усе Іваны Рубіць мясточак цераз паточек. Ү той ча рыбакі нүцілі ракі. Усе па плаціцы далі Уладыцы. Ярмей зь Гапонам – валы зь прыпонам. Енас зь Юргасам, зь пушчы літейны. Нясыль Хрыстові з салам бацькіні. Хімка зь Агапкай, дэльве маладэйцы. У дар Хрысту далі кеуш галавіцы. Астан зь Макрэем, трэцім Нупрэзм Цяглі барана да Хрыста Пана. Плін зь Макарам – са свойскім дараам. З інві радзімай, імі любімай. Два хлабы узлі, Богу падалі. Малады й стры, усе пікеры, Разам зь арочы неўскі калачы. Знахарка Дося спіяла паросл. Пакуль паспела, сама уса зь ЕЛА. З радасыціны чырвицы паклоны Ныне злажыць к Богу блажыць. І вы, чарнічкі, у чарвічкі</p>
--	--

Ці траба хваливацца, што нас мала?

Улетку 1847 г. давалося мне служыць у адным нашым партызанскім атрадзе. Служба праходзіла ў глухім селе на Смаленшчыне, а ў царкву сабраліся і нашы браты і сёстры зь падпольнага прыходу съе.

Мяркура Смаленскага. І вось адэй зь ваяроў з'явінуўся да мене са словамі: "Ойча, чаму нас так мала?"

Улюбленыя браты і сёстры, ведаю усе вы хвалоецца, што мала нас. Што шэрагі нашы радзеноць. Але скажыце, калі ласка, ці памятаце вы слова Христовы зь Евангельля ад Лукаша: "Не бойся, малое стада, бо Айцец ваш дабравалі дашь вам Царства".

Аб малым стадзе Свайм Госпад, наш Ісус Христос не раз гаворыў. Яго малое стада мела пачатак у Яго апосталах съяствых, а потым яно усё паміналася і паміналася.

Вы, усе вы, дэеці нашай зямлі, якія падняліся на барацьбу са злом і слуханочымі міні - малое стада Хрыстова! Вас ён абраў дзеля апостальства волі дзеля хрыстовага стада зямлі Беларускай і ведайце і веріце, што малое стада Хрыстова непераможна: зь ім нічога нельга зрабіць, яно нічога не байдзі, таму што ведае і заўсёды съята захоўвае валікія слова Христовы: "Ствару Царкве Мое, і брамы пекла не адліеноць яго".

Так што жа, какія паклельныя не адліеноць Цэрквы Яго, малёга стада Яго, то чаго нам глятжыцца, чаго туможыцца, чаго смуткаваць?! Німа чаго! Наша вера ў Хрыста і справядлівасць нашай сілавы непераможны!

Дык вось, уся справа ў тым, каб быць вам сапраўднымі сібрамі малёга стада Хрыстова, вернімі дэяцымі Беларусі. І калі будзеце імі, ніхто не зможа перамагы нас. Бо нам гаворыць Христос: "Хто Mae запаведзі мае і выконва іх, твой любіць Мене, а хто любіць Мене, той умілаваны будзе Айцом Маем, і Я узълюблю яго і зъяўлюся яму Сам". Мы, нават забытыя ворагам, памерлымі ад мукаў і ран, зь мёртвых паўстанем у нашых нащадках па волі Госпада! Паглядзіце вакол! Побач зь вами съятыя Меркурый Смаленскі, ванры Грунвальда, Аршанская пераможцы, касцянкы Костюшко, паўстанцы Каліноўскага і палкі Слуцка. Іны, ваяры прауды Госпада, зараз зь вами ідуць у бой за нашу съянуютую Беларусь!

Будзем памятаваць – стада Хрыстова начыналася зь дзванаццаці апосталаў. Але хто дзея па волі Госпада, той заўсёды з'ядзе сіброву і пасыядлінку. Райчапостальскі поддъём ваш – гэта цікі крыж. Але гэта і крыж выратаваныя дзеля вялікага і слáвага Беларускага народу, крыж адраджэння нашае Дзяржавы, крыж безсъмаротнасці нашае съятоі Беларускай Праваслаўнай Аўтакефальнае Царквы. Слаўнае доля абрала вас, вашы нащадкі будуть зайдзросціць усім нам. Дык будзем годныя даверу Хрыста!

Таму захавайце ў сэрцах сваіх слова Госпада Ісуса: "Не бойся, малое стада, бо Айцец ваш дабравалі дашь вам Царства". - Царства, чуеце вы, Царства, дабравалі зрабіць вас царамі, съяратамі, ваярамі Божымі!

а. Ган

НАША ПРАВАСЛАЎНАЯ АЎТАКЕФАЛІЯ

Адэй беларускі сэмінарист, што зь бағаславення а. "Ківота" паступіў у сэмінарну Маскоўка-бальшавіцкую "Царквы", з'ясриўся да мяне зь просьбай растлумачыць некаторыя разыходжанні ў трактаваны беларускай аўтакефалі. А менавіта - ролі сабора 1942 г. і наступных падзеяў у сямятле сёньняшніх спрочак у нашай Царкве, што адбываюцца на Захадзе срод, беларускай эміграцыі.

Калі нашу зямельку падзялілі паміж сабою Польшча і бальшавіцкая Расія, на землях якіх адышлі да Польшчы начало арганізоўацца праваслаўнае жыццё. Але іх было разуменне срод, праваслаўных уладыкай: Адны, сумуночыя аб царскай Расіі, жадалі мець рускую Царкву ў эміграцыі, іншыя - падтрымлівалі стварэнны Польскай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, іншыя - захоўвалі вернасць да Москі. Траблему вырашила Констанцінопальская патрыярхія, у лістападзе 1924 г. скасаваўшая далуччынне Кіеўскай мітраполіі да Маскоўскай патрыярхіі ў канцы 17 ст. Гэтым і беларускія япархіі зрабіліся нападулёдны РПЦ. Праваслаўная Царква ў Польшчы зрабілася аўтакефальнай і часова прыняла на сябе кіраванне тымі япархіямі Кіеўскай мітраполіі, што альпінуўся ў складзе польскай дзяржавы. А япархіі ў БССР і аддзялітых Расей Смаленічыне і Бранішчыне, заставаліся ў палону РПЦ. Калі ў 1941 г. Німецкія войска пагналі бальшавікоў, быў надзея адрадзіць Беларускую Народную Рэспубліку ў этнографічных межах і адрадзіць у ёй Беларускую Аўтакефальну Праваслаўную Царкву. Менавіта таму некаторыя нашыя беларускія сяяцтары атрымалі бағаславення мітрапаліта Варшаўскага Дзінісія на вартаны ў Беларусь дзеля адраджэння Царквы. Мітрапаліт праважаў іх словамі: "Веру, прыйдзе гадану і адрадзіцца зь попела праваслаўныя Цэркви-сёстры: Беларуская, Украінская і Польская. Будуць яны ёсьці народы славянскія па дарозе Хрыстовай...". Быў нашыя япархія вольныя ад Москі, але ў часовым послуху мітрапаліту Дзінісію, вялікаму прыяцелю беларусаў і украінаў. Які атрымаў правы кіраванін па бағаславленню Констанцінопальскага патрыярхія. І рыхтаваўся сабор у Менску, куды павінен быў прыехаць мітрапаліт, рыхтавалася хіратонія беларускіх праваслаўных япіскапаў. Але жыўчыца ў Беларусі прыяцелі Расейскага праваслаўя і непрыяцелі ўсіх аўтакефалій, падманулы беларускі актыну. Задумалі яны адрадзіць беларускія япархіі ад, мітрапаліта і хірасцю далучыць да РПЦ. Але не дзял маскоўскай, бо молі праўдзіві не дадавер да бальшавіцкіх улад, а да некананічнай Рускай Заможнай. План дэяцтва, дзяяконы пільнасці беларускіх патрыётаў, атрымаўся на палову. Сабор прыйшоў без мітрапаліта Дзінісія, але аблясці аўтакефалію і адправіў ліст Констанцінопальскому патрыярху зь просьбай выдаць законы Томас.

Шмат прыходзілася нашым сяяцтарам-патрыётам эмагацца зь русафільствам нашых уладыкай. Нашыя камандзёры на Смаленічыне ды Бранішчыне добра дапамагалі гэтасправе. Дапамагала брацтва сяяцога "Юрага" у Варшаве, ды нашыя съядомыя барацьбыты па ўсёй Беларусі. Таму, з Божай

дапамогай і нашых людзей, здолелі яны пабудаваць падмурак нашае аўтакефаліі. Іх праца бачная і сёняня, падчас нашай вызваленчай барацьбы.

А уладары-русафілы пайшлі юдавым шляхам, кінуўшы сваю паству. Як захоўваць нам нашу Царкву? Адказ ёсьць толькі адэй: на падставе Томаса Констанцінопальскага патрыярха 1924 г. Мы частка яго Кіеўскай мітраполіі да таго часу, калі сканчылася дазволіць атрымашь Томас аб аўтакефаліі. Але гэта не мішает нам аўгядніцца і жыць як БАПЦ, бо ніяма Томасу аб забароне.

Перабываючы ў послуху Констанцінопальскому патрыярхату, мы ёсьць часткай Сусветнай праваслаўнай Царквы, аддыдзём ад, гэтага - станові некананіческіх. А дэкларуючы ды зъдзяйсняючы послух мы зъўліяемся Царквой.

Маём усё каб жыць добрым з'яўхарыстичным жыццём: япіскапа, съяратоў, дыякану ды кіп. Маём добрую і паклонную ў сваіх перакананнях паству. У розных лягальных і наявігальных сэмінарыях вучачца, дзяяці іхніх ініцыятаў, што ў цяжкі час пастанові ўзяць крыж Хрыстовага служжыння. Эзюцьці з морнымі вылілісі спробы бальшавіцкіх катаў зыўчыць прагу беларускага народа да ўгаснай праваслаўнай Царквы Хрыстовай, да Богам дадзенага права быць гаспадаром на сваій Беларускай зямлі. За гэта зь верай мы крохым па шляху эмагання.

А адносины маскоўка-сталинскай РПЦ, да нашага народа ды веры вядомыя. Яны ёсьць паслухміяны рабы базожнага бальшавіцкага рэжыму і толькі духоўна зыўчаноць наш народ. Таму усе іх сцярджэннія аб "некананічесці" беларускай, украінскай і польскай аўтакефаліі ніпраўдзівыя, і зъходзяць з захопніцкай палітыкі бальшавікоў.

Так будзем вернымі дэецьмі нашай сяятоі Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы. І непахісна верыць у вызваленне Беларусі зь духоўнага і палітычнага палону руска-бальшавіцкіх захопнікаў. Хай базожныя ніпраўдзівія слова не кінуць нас у грэх сумненіяў і страху.

съярат "Юрыя"
Галоўны штаб.

прыпадобны. Макары Ягінецкі

АБ МАЛІТВЕ

ГЛАВА 1.

Галоўкае за усім добрым выразе і верх спрыяйнія ёсьць старанінсьць да малітвы, якою набываєм і усё іншое, калі Пакліканы намі распасыцірае да нас дапамагаючу руку: таму што малітвай годных эздайсціяноцца зношыны таемнічай дэйнісасці, шляхам невымоўнай любові да Господа спалучнічне схільнасці да съяцтасці прад Богам і самога разуму. Бы сказана: дай радасць з ў сэрца

майм (Псалтым 4:8). І сам Господ, гаворыць: царства Божа унутры вас ёсьць (Лук. 17:21). Словамі жа: унутры вас царства, што іншое азначаеца, як не то, што набескай весялосць Духу тут яшчэ прыменоць заклад, і начаткі той асалоды, той радасыц, той духоўнай весялосцю. якіх Святыя ў царстве Христовім прылучаеца будуць у вечным сянятве. Сказанае: сэрца май і цела май узрадуеца аб Боге жывом (Псалтым 63:3). Слова: які ад туга і масыці ды выканеца душа май (Псалтым 62:6), і іншыя згодныя з гэтым выслоі вядуць да той жа думкі і даюць зразумець дзеянсную весялосць і сущасцьную, якія падаюцца Духам.

ГЛАВА 2.

Як справа малітвы вышэй іншых; так і ў стараннага да малітвы вялікая павінна быць забота, каб непрыкметным чынам, не паланіла яго злосць. Бо ў каго апека аб вялікім дабры, таго большай спакусе падвяргае хітры: чаму, трэба будзе шмат тварозасыц, каб плён любові, пакорадудрасыц, прастаты, дабрый і разважлівасыц штодня узрасталі ў тым, хто знаходзіцца ў малітве, і ях у ім самім выраблялі выражане спрыяйніне і узрастаныне ў Божым, так і іншых заклікалі да роўнай рэўнасці.

ГЛАВА 3.

Наспінна майліца і стала знаходзіцца ў малітве изучаныце нас, як і сам божы Апостал (І Сал. 5:17), так і сказанае Госпадам: калі Бог створыць помсту клікаючых да Яго дзень і ноч (Лук. 18:7); і яшчэ: дбаеце і майліцеся (Мц. 26:41). Таму, належыць заўсёды майліца і не спыняцца (Лук. 18:11). Але як стала знаходзіцца ў малітве абруй дзеля сябе самав галоўнае з усіх справаў; так належыць яму знаходзіцца ў вялікім подзьвігу і неслабнай напруже; таму што сустэрне шмат перашкод, што паставіліца злосцю стараннисыці да малітвы: сон, маркота, цяжар у целе, перавага намеру, насталасьць розуму, расслабленыя і іншыя распачынаныя злосыці, а потым скрухі і пастоўныя саміх інчысьціку духу, упарты ваночных зь намі і супрацьстаяльных нам і недаючых наблідзіца да Хрыста душы, якія сапраўды наспінна клікае Бога.

ГЛАВА 4.

Са усікім клюпатам, зь тварозасыцю, зь цярпеннем, зь душоўным эмаганіні і цэлевай грэхай належыць мужацца знаходзічамуса ў малітве, каб не саслабеци у духу, аддаўши ў безуважлівасыці намеру, або шматсанклівасыц, або маркоту, расслабленыя, сарамлівасыц. і захлічыцца шуинім і непрыстынімі прамовамі, або зъварніўшы думку на штосыці падобіз, задавальнічыцца адным стальным стялінім і пакланінім каленай, а разуму дазваліночы блукань дзе-недзе удалечын ад, здзяйсьніемага воікава. бо, калі строгай тварозасыцю не падрыхтуе хто сябе, пірчачы мністvu заўшых намеру, падвяргаючы кожны зь іх выпрабаванню і разбору, і заўсёды жадаючы Господа; то нішто не перашкодзіц, каб або непрыкметна рознымі спосабамі лавіла яго злосць, або сам ён узыглісі над тымі.

якія не могуць яшчэ стала знаходзіцца ў малітве. А у выпіку такіх хітрыкаў злосыці сапсue ён выдатнае рабленыня, і аддаўши гэтав інчысьціку дэмаму.

ГЛАВА 5.

Калі пакорамудрасыц і любоў, прастата і дабріння не будуць у нас цесна злучаныя зь малітвам; то самая малітва, лепш казаць, гэтая маска маліты, вельмі мала можа прынесыці нам карысці. і гэтая сіварджае не аб адной малітве, але і аб усікім подзьвігу і працы, дзяяцтве, або пасыце, або дбаніі, або пасальмасьеву, або служыны, або якім бы то ні было роблены, здзяйсьніямі дзеялі дабрачыннисыц. Калі не учачым у сабе плёну любові, съвету, радасыц, пакорнасці, далучу яшчэ, пакорамудрасыц, прастаты, шчырасыц, веры, колкі павінна вялікадушнасці, прыязнисыц: то працаеалі мы без карысці; таму што для таго і збдзяйсьніем працы, каб скарыстацца плёнам: а калі не аказваеца ў нас плёну любові, гэдыш, без сумнення, працуем дарма. Чаму, такім не адрознівіоцца ад піці юродзівых дзея, якіх за тое, што тут яшчэ не молі ў срэцах духоўнага апелія, гэтая значыць, духоўнай дзейнісці выдахнівых вышын дабрачыннисыц, называныя юродзівымі. і жаласнай выявай пакінутых пі-за царквамі шлюбнымі палацамі, пічым не скарыстаўшыся ад, подзьвігу дзяяцтва. Як пры апрацоўцы вінгандыку уся апека і уся праца прыкладаюцца ў надзеі плёну: а калі плёну не бывае, марнай аказваеца праца: так, калі не учачым у сабе, па дзяяніі Духу, плёну любові, съвету, радасыц, усіго іншага, пералічанага Апосталам (Галят. 5:22), і не зможам прызнаць іх у сабе са усёю несумненнасцю і па духоўным пачуццю, то запішім апіненца подзьвіг дзяяцтва, малітвы, пасальмасьеву, посту і дбанія. Но працы гэтага і подзьвігі душоўнія і целавыя павінны здзяйсьніцца, як сказаі мы, у надзеі духоўных плёну: а плёднісць дабрачыннисыц ёсьць духоўная асалода неспансванія задавальніненіем, илькоўна вырабленая Духам у срэцах верыных і пакорлівых. Чаму, працы і подзьвігі павінны быць ушанаваныя, якія яны і сапраўды, працамі і подзьвігамі, а плён - плёнам. Але калі хто, па злыбедзе вядзенія, справу сваю і подзьвіг ушануе плёнам Духу: то аказваеца, што ён від'авочна спакушаеца, сам сабе ашукваючы, і такім сямі меркаванінем пішы сябе сапраўдна вялікага плёну Духа.

ГЛАВА 6.

Як цалкам аддаўшася граху зь асалодай і задавальніненіем, як штосыці згоднае зь прыродою, засвойвае сабе супрацьнатуралны ганебін запал гэтага значыць, распуста, блуд, сэрблівасыц, нягівісць лісіцілісасыц і іншыя заганінныя распачынані: так і той, хто сапраўды і ў дасканаласыц хрысьцініі, зь вялікай асалодай і зь духоўным задавальніненіем без працы ужо і лёгка, як штосыці натуральнае избягае усю дабрачыннисыц, і уесь звышнатуралны духоўны плён, гэтага значыць, любоў, съвет, цярпенне, веру, пакора і іншыя, сапраўдна залатат дабрачыннисыц усякага роду, непраможны ужо шкоднісцім запалам: таму што цалкам пазбяўлены ад іх Госпадам, і ад добраца Духу прыгой у срэца поўны съвет Хрыстоў і радасыц. Ён прыліпіўся да Господа, і прыйшоў у адзіны Дух зь ім.

ГЛАВА 7.

Тым, якія, па духоўным маленстве, не могуць цалкам прысьвяціць сябе любові духоўнай, належыць прыніць на сабе служзныне братам зь глыбокай павагай, зь вераю і са страхам Божым, і служыць як Божай запаведзі і як справе духоўнай, а не чакаць сабе ад, людзей узнагароды, або гонару, або падзялкі, зусім не даваць месцы шуму, або высакарозуму, або кнідбанню і распусцы, каб не алаганілася і не пашкодзілася добрая гэтая справа, але тым больш было дабрадагаджальна Богу па нашай глыбокай павазе, страху і радасыці.

ГЛАВА 8.

З такім-то чалавекалюбствам і дабройнай (сапраўдна вяліка Божая міласыць) робіць паску Госпад, да людзей, думаночы аб тым, каб нікога не пакінуць без узнагароды за добрую справу, але усякага ад, малой дабрачыннасці узвядзіць да вялікай, і за чару сыцюдэйнай вады не пазбаўляць адплаты. Но скажаў: што яшчэ напоіць чарэну сыцюдэйную воды, толькі ў імя вучня, амінь каку вам, не загубіць платы сваі (Мц. 10:42); і яшчэ: калі адзінаму адзінаму гэтых, Мне зробіц (Мц. 25:40). Хай толькі зъдзясянямае робіцца па Богу, а не дзэла славы; бо далучыў: толькі ў імя вучня, гэта значыць, са страхам, з любові Хрыстовай. А тых, якія робіць добро на паказ, Госпад, дакарав, і пачварджаючы слова разрушым прысудам, дадае им: амінь каку вам, прыемле плату сваю (Мц. 6:5).

ГЛАВА 9.

Першым чынам прастата і шчырасыць, і узаемная любоў, і радасыць, і пакора усім спосабамі ды будуць пакладзены як бы нейкім падмуркам на братэрстве, каб не зъдзясяніць нам подзыву бескарсынага, узімінаючыся адзін прад, адным і крыйду аздын на аднаго. И хто бесъперстанку знаходзіцца ў малітвах, той ды не узімівацца над няздолдымым яшчэ рабіць таксама. И хто прысьвяціць сябе на служзныне, той ды не крыйду на знаходзячыхся ў малітве. Калі з'явице прастату і з'яўлі размыяшчыненем будуць абыходзіцца паміж сабой брацыц; то лішкі знаходзячыхся ў малітве узнагародзіць недахопы служачых, і наездварот, лішкім служачых папоўніцца недахопы знаходзячыхся ў малітве. И такім чынам, лепш усіго выканана будзе роўнасць, па скажаным: па перабольшаніні, што шмат, і што мала, не меней прыніта (Вых. 10:10).

ГЛАВА 10.

Тады бывае воля Божая, яка на іябесах і на землі, калі, як сказана, не узыходзіміся адзін прад, адным, калі не толькі без рэчысціц, але і ў эносінах прастаты, любові, сівету і радасыці, злучаныя бываю паміж сабой, жаданыя блізкага лічачы сямі уласным, колькі павінны, і пазбаўленыя яго абавязкочы ў страту сабе самім. Хто гультаівіты ў малітве і ў служзныні братам, і ў іншым якой-небудзі справе, зъдзясянямай дзеля Бога, паводзіць сібе гультаівата і перупліса. таго Апостал, прама звучы чалавекам бяздэйным, апавяшчае ківартым і самога хлеба; бо скажаў: бяздэйны іхкі ёсьць (2 Сал.

3:10). И юдэе сказаіае: бяздэйных і Бог інкавідзіц; і бяздэйны не можа быць імавірным. И Прамудрасыць вымавіла: шматлікай элосыці навучыла бяздэйнасць (Сырах. 33:28). Таму, трэба, каб кожны плодапрынош якуб б то і было справу, зъдзясянямую дзеля Бога, і хоць бы да чаго-небудзь аднаго добра гэхіны быў дбайна: а інакш, альнуўшыся цалкам бясплодным, будзе зусім пазбаўлены вечных выгода.

ГЛАВА 11.

Якія сцварджаюць, што немагчыма дасягнуць дасканаласці і поўнага вызваленія ад запалу, хоць бы і спадабіўся хто прычыніць і выкананыя добрым Духам, неабходна прадставіць съведчаныне зь Божых Пісаныяў і даказаць, што худа веданцы яны дзела і гаворыць ішкыва, а разам і з'яўліся скончаныя дылі сабе. Госпад, гаворыць: будзіце-ж беззаганы, як беззаганы Айцец ваш, што ў іябесах (Мц. 5:40), зложаны гэтым дасканалую чысліцю. И не судзіце па выгляду, але судзіце судом справядлівым! (Мц. 7:24). Тутэ слове Вымавішага: Неба і зямля прайшніць; але слова Маз не прамяніць. (Мц. 24:35). Да той ж думкі вядзе і сказана Апосталам: каб нам прадставіць усякага чалавека дасканалым у Хрысьце Ісуса. (Капас. 1:28): і ведайце-ж, што я ў бясцісліві цела прарапеведаў вам Зешнегелья ў першы раз (Эфес. 4:13). А такім чынам, маючы дасканаласць дасягнуць двух выдатных набыццяў: ва узмоцненім і бесълерапарынім подзэгу імкніцца яны да канца ў надзеі прыйсці ў гэтую меру і нават далучу: у надзеі узыходжанія; і не паланіцца пыхатасцю, але съціла аб сабе думаючы і прызначаючы сабе малым, як недасягнуўшыя яшчэ дасканаласць.

ГЛАВА 12.

Сцварджаючыя сказаіае вышэй прычыніць вельмі вялікую шкоду душы трима спосабамі: па-першае, аказаваюцца ніверуючымі Божым Пісаныям. Па-другое, не прапанавашу сабе вышэйшай і дасканалай мэце Хрысьціянства, і не узмацняючыся дасягнуць гэтага, не могуць мець працы і клопату, прагніць і прагніць прауды; але, задавальняючыся зневішчымі выявамі і звычаямі і малымі якімі-небудзь заслугамі, пазбаўленыя дабрачыннага спадзявання, і дасканаласці. И цалкавітага ачышчэнія ад усяго запалу. Па-трэціе, думаночы аб сабе, што дасягнулі зъдзясяненіям у малых, як сказаіае, дабрачынніцы самога верха і не імкнуцьца да дасканаласці, не толькі меней усіго могуць мець пакору, галечу і сардзінаве эйшчыненне, але апраўдаючыся самі сабе, як ужо дасягнуўшых мэты, няздолдымы да штодзённага зъдзясянення і узраніння.

ГЛАВА 13.

Лічашчы немагчымым гэтую працу, зъдзясянямую ў людзях Духам, і якая ёсьць новае стварэнне чыстага сэрца. Апостал відавочна прыгадавікія тым, якія за імавірніцтвамі ў зямлі зароку, і косьць якіх палилі ў пустыні (Жыд. 3:17) бо што там, бачнай выявай, зямлі зароку, то тут, па таемнічым знакам, забвенівіе ад, запалу, якое, і па указаныні Апостала, ёсьць канец усякай запаведзі. И

гэта ёсць прадудзівская зямля зароку; яе то дзеялі усё гэтага перададзенас ў выявах. Таму-то і багамудры Павал, клаопоічыся аб басынцы вучніу, каб не быў хто улоўлены мудраблагасыцю інверы, гаворыць: Глядзіце, браты, каб ни было ў кім з вас сэрца хірага ды інвернага, каб вам не адступіца ад Бога жывога. (Жыд. 3:12) Словы жа адступіці ужыў яи у значыні не адрачніны, але інверы божым зарокам. І менавіта, іншамоўна апісаночы, што было з Жыдамі правобразіні, і ужываночы гэта да самой ісціны, працігае ён: Но некаторыя, пачуўшы, угняйлі; але на уса, што выйшлі зъ Зіту зъ Майсаем. На каго-ж гневаўся Ён сорак гадоў? Ці не на сагашыўшых, косьці якіх паліглі ў пустыні. Каму-ж кліуса, што ни увойдуть ў супачынак Яго, калі не непакорны? І бачылі, што яны не здолелі увайсці праз інверне. (Жыд. 3:16-18) І янич дадае: Дзеялі гэтага высыцерагаймася, каб, калі ішчэ трывале прырачніні увайсці ў супачынак Яго, не аказаўся хто з вас спозыўшымся. Но і нам яш абевшчана, як і гнім; але ім не дало карысці чутага слова, бо на давершылася вераю слухаўшых. Бе уходадзім у супачынак мы, уверашыся, бо Ён сказаў: Я паклюсаў Я ў гнев Main: ці увойдуть ў супачынак Мой? хады ушынкі Яго стапіса ішчэ ад, стварэння ѿсвету. (Жыд. 4:1-3) І ніжай працігае: пастаравіся увайсці ў супачынак гэтага, каб хто за тым-жа прыкладам на улёт у непакорніцца. (Жыд. 4:11) Які жа іншы спачынак хрысьцінам, акрамя эбавенінна ад, грахонага запалу, самога поўнага і дзеянінага добра га Духу ў чистым срэці? Таму, узвядзялічы іх зноў да веры, гаворыць: прыступаймі зь шчырым срэцам, у поўнай веры, акрапішы срэцца ад, сумленіні благога і амбыўшы цела чистай вадою. (Жыд. 10:22) І янич: дык наколькі балей кроў Хрыста, які Духам Святым прынес Сабе беззаганнага Богу, ачысціць сумленіні вашав ад, мёртвых справаў, дзеялі служзініні Богу Жывому. (Жыд. 8:14) Таму, належыць нам, як узячным рабам, спавядальцу запаветную ў гэтых выразах бязъмерную дабрарыю Божую да людзей. І зарокі гэтага прызнаваць прадудзівымі і цвёрдымі, каб, калі, па пядэйніцца, і немачы дабраволення, недасканала прысьвячалі мы сабе Стваральніку, і не імкнуліся дасяянуць высокіх і дасканальных ступеняў дабрачынніцца; то, прынамосі, моглі атрымаць хоць некаторую літасць за працаі і добрая выйленіні думак і за разумную веру.

ГЛАВА 14.

Справа малітвы і служзініні слову, здзійснянеме належным чынам, вышэй усіх дабрачынніцца і запаведаі. І гэтаму съведка сам Госпад. Бо калі прыйшоў у хату Марды і Мары, і Марфа занятая была служзінінім, а Марыя сядзела ў ног Яго, і атрымлівала асалоду ад, саладкамі божых вуснай Яго, сестра ж ганіла яе, што не дапамагае ёй, і таму прыступіла зі скарыгом да Хрыста: тады, аддаўшы перавагу найглоўнаму прад, другарадцым, Госпад, сказаў: Марта! Марта! Ты турбуюся і клаопоіцесь аб многае, а адно толькі патрэбна. Мірыя ж выбрала добрую частку, якая не адымеца ўсе. (Лк. 10:41-42) Гэта ж Ён сказаў, як зазіначылі ужо мы, не справу служзініні асуджаючы, але аддаючы, без сумленіні, перавага большшому прад, меншшым. Інакш, ці дапусціць бы Ён гэтага служзініні? Чаму і Сам аказаўшыся выканайцам гэтага, памыўшы ногі вучням? Але Госпад, столь далёкі ад, намеру забараніць

служзініні, што і вучням загадвае такім жа чынам паступаць адзін зь адным. А можаш таксама бачыць, што і самі Апосталы, якія спачатку здзійснялі служзініні пры трапезах, уладабалі гэтому вышэйшую справу, мано на увазе малітви і служзініні слову. Бо сказаў: Ни гожа нам, пакінуўшы слова Божае, служыць за столом. Весь жа браты, наглядзіце спасірод, ван сэм дазінных мужоў, поўных Духа Святога й мудрасыці, якіх паставім на гэтую патрэбу, а мы усыціх будзем на малітве ѹ служзініні слова. (Дзея. 6:2-4) Бачыш, як першое уладабалі другому, хоць ведалі, што то і юшле сутнасць галіны аднаго добра га корана.

пераклай з царкоўнаславянскай мовы а. "Рыбак"

ГРАМАТА АБ ПРЫЗНАЧЕНЬ ЭКЗАРХАЛУ

Згодна зь паслановай аб заснаванні экзархата Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, багаслаўліле на дэзвініцца ў якасці экзарху наступных асабіў: Полацкі - а. Рыбак. Віцебскі - прат. Каліна Ткачка-Барысавічскі - вакантны, Беластоцкі - прат. Юр'я без вызвалення ад, пасады капілянія пры Галубінскім штабе, Столинска-Бранскі - прат. Кадэлла. Гродненскі - прат. Мікіта. Магілёўскі - а. Сылеза. Гомельскі-Чарнігіўскі - а. Сверскі.

Загадаю ўсім навапрызначаным экзархам уступіць у кіраванні экзархатам зь 1 студзеня 1948 г.

Яніскап Наваградскі Герман
Менск

19 снежня л. б. 1947

НАШ КАПЕЛІН А. "РАПІДА"

Калі бачыш шыхты ваярой атрада "Камінен", адразу кідаецца ў очы на вельмі высокі чалавек у сывятарскім падрасцінку. Гэта капелін атраду - а. "Рапіда". Жайнеры атраду распавяданоць аб ім гісторы, што зданіца лягендамі. Так, у час блікады лігеры атрадам бальшавіцкіх карнікаў, наш ічча памаліўся і зь крыжком у руці першы ўзыняўся ў выратавальны прары. Неводны жайнер на эдолыні скарыцца старху, калі кіёўбройны паstryр сымела крочыць на ворага зь сяятоў верай у непераможную моц, Хрыстова кръжа. І ўсталі нашы эмагары, і ўбігаў вораг. І атрад, выратаваўся. Першым устас айцец, раікам, каб дапамагчы на лігеру: апошнім кладзенцца, бо адпраўляў ўсе належныя службы. Намагчыма вызначыцца як ён пасыльвае быць пайсюполю: і ў шпітале, і спрад, ваярой. І спавядальцу ў маленікай каплічцы, што пабудавалі жайнеры. А калі агульны бой - айцец, у першых шзрагах. Шмат жайнеру вышыягнуў айцец, пад, кулямі зь бую, а звялазава "Дэду" цягнуў на сібе амаль 12 кілограмаў. Нельга без сълазу глядзець на жайнеру, калі яны кажуць зь уславай: Наш ічча!

камандэр "Вежа"

Вечная память гвардии спасительшему сабру

У ноч зь 18 на 19 лістапада 1947 г. гвардія загінуў за савітую Беларусь надлейтэнант Беларускага краёвага войска, сабра БНТ ад, траўня 1943 г. Міхал сын Ікуба "Маркур". Нарадзіўся ў Смаленску, меў 27 гадоў ад, нараджэння. Зь жніўня 1941 г. далучыўся да эмаганія за волю і незалежнасць Беларусі, тройчы быў паранены. Адмовіўся ад звакуацыі ў 1944 г. і пастанавіў да апошніга подыха баражыць сваю бацькаўшчыну ад, бальшавіцкай наўсце. Узначаліў звязок атрада "Р" на Берасцейшчыне ёд, верасень 1944 г. настаяніем эмагаўся зь маскоўскі-бальшавіцкім акупантамі. быў ён добрым хрысціянінам, сабрам і мужчынам. Святая і вечная памяць Тебе. прышаноўны эмагар! Ніхай зямелька беларуская будзе Тебе пухам!

У памяць аб Міхале сыне Ікуба "Маркуры", сабра "Крэсала" апрацаўваў на беларускай мове:

"Слова аб Маркуры Смаленскам".

Быў у горадзе Смаленску адзін чалавек, малады гадамі, па імі Маркур, набожны ў запаветах Гасподзіх, навучаўшыся ім дзень і ноч, хвалебны прыкладным жыццём, пастом і малітвай зъязночы, быццам зорка Богадзінані ў съвеце гэтым. І быў ён пакорлівы душай і сумы, часта хадзіў да крыжа Господа памаліціся за жыхароў Пяцроўскага каніца.

Бо тады благагодны цар Батый пакланіў Кіеўскую замлю, кавінную кроў пралівоначы, як ваду, багата і хрысціянка катуючы. І, прыйдучы ён вялікана рацію пад, Богазахаваны горад Смаленск, стаў той цар ад, горада ў трывцаці вартах, і шматлікі савітый цэркви папаліў. і хрысціянін забіў, і вырашыў абавязковы захапіць горад, гэты. Жыхары запалі ў вялікую скруху, без выхаду знаходзілі ў саборным храме савітой Багародзіцы, пакорліва закліканыя зь плачам вялікім у багатых сльёзах да усемагутнага Бога, і Прачыстай яго Богамац. і да ўсіх савітых, каб яны захавалі горад, той ад, усякага зла. і вось эздарылася накананіне Божан да жыхароў: за горадам, поруч Дніпра-ракі, у Пяцгорскам манастыры, уселяўшы зъявілася Прачыстая Багародзіца дзяячу гэтая цэрквы, сказаўшы: "О чалавек Божы! І да хутчай да таго крыжу, у якога моліца да гадзіннай мой Маркур, і скажы иму: "Ключі цабо Божа Маці!" Той жа, прышоўшы туды, знойшоў яго ў крыжке молачынам Богу і паклікаў па ім: "Маркур!" Гэй жа спыту: "Што табе, спадар мой?" і сказаў иму: "Хутчай! і да, брат, ключі цабо Божа Маці ў Пяцгорскую цэркву!" Потым жа, увойдучы ў савітую цэркву, багамудры убачыў Прачыстую Багародзіцу, на залатым пасадзе сядзічную Хрыста ў грудзей тримающую акуражаную анёльскімі сіламі. Ен жа зваліўся прад, нагаты я, і пакланіўся ён вілікай глыбокай павагай, і дзіўлоні.

Іздніяла яго зь замлі Прачыстая Маці казала иму: "Даіца Меркурый, абранык моі Пасылано цібе: і да хутчай, рабі поместу за кроў хрысціянскую: пайдзі і перамажы благагоднага цара Батыя, ўсё войска яго! Потым падыдзе да цібе чалавек, прыгожы тварам, перадай иму ў руکі усю зброю твою. і адсіч табе галіву, ты жа вазьмі яе ў руکі свае! і да і ў свой горад, там прымеш скон, і пакладзена будзе цела

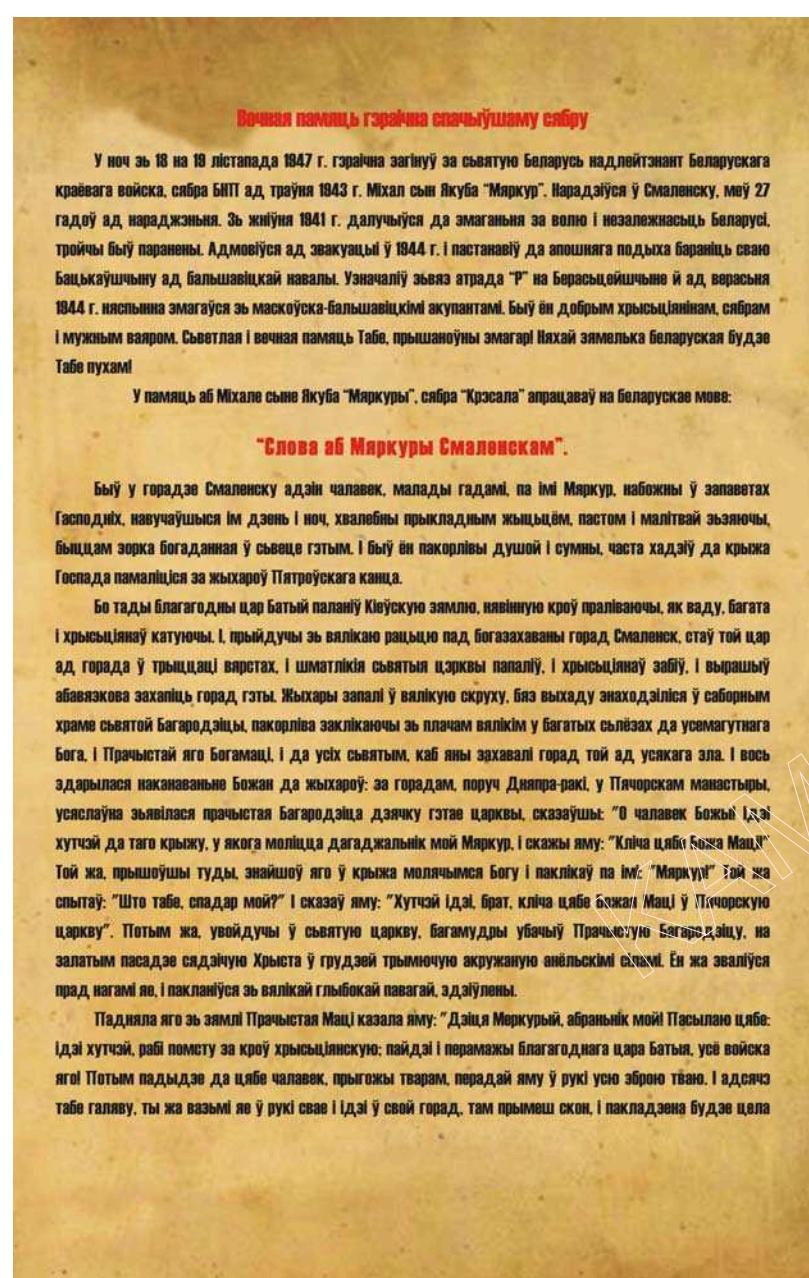
твай ў майі царкве". Ен жа вельмі аб гэтым засумавеў, і заплакаў, і сказаў: "О, Прачыстая спадарыня, Маці Хрыста, Бога нашага, як я, грэшны і слабы наўтары раб твой, на такую вялікую справу мату быць здольны? Ніяжо, уладарка, німа ў цібе нібесных сіл перамажы благагоднага цара?" і, узглышы ўсе багаславенія і увесі трымца, адступіў, паклоніўся да замлі, і выйшаў зь царквы, і знойшоў заіхвацкага каніца, які чакаў тут. і ускочыўши на яго, адправіўся ў горада. і, дасягнуўши войскі благагоднага цара, ён дапамог Божай і Прачыстай Багародзіцы нішчыча ворагу, вызваліоны палоненых хрысціяніні і адлускаючи ў свай горад, адважна скажаў па палках, як арол у падніжесьце лётаючы. Благагодны ж цар, дадвяўшы аб такім зыніцкім людзей сваіх, вялікім страхам і жахам быў ахоплены, і, страціўши надзею ў поспеху, хутка збег аг, горада ѿ малой дружынай. і, калі ён дабраўся да Вугорскай замлі, то там благагоднага забіты быў Стэфанам царом.

Потым жа паўсташ прад Меркурьем выдатны валь. і Меркурый пакланиўся яму, аддаў усю зброю сваю і, галіву ціха східчы, быў забіты. і паслы дакорачасны, узлышы галіву ў руку сваю, а ў іншу - прады каніца, прыйшоў, обезгалаўлены, у свой горад. Жыхары жа бачылі гэтага, дзівячыся Божаму задуму. і калі дайшоў ен да Малагінскай брамы, выйшла нейкай маладзіца па вадзе і, бачачы савітога, ідулага без галівы, стала савітога трубыніска лаяць. Ен жа лё поруч гэтай брамы і годна аддаў душу сваю Госпада, конь жа ў імгіненне зьнік ад, яго.

Архіепіскап гэтага горада, прыйдучы зь крыжам, зь натўпам народу, жадаў панесці хвалебнае цела савітога. Але не дадыў савітога ім. Раздайшо тады гучны плач сярод людзей і рыданія таму, што не пажадаў, каб яго паднімлі, савіты. Архіепіскап, таксама ѿ вялікім здзіўленні знаходзячыся, маліўся Богу аб гэтым, і раздайшо рагтам голас, прамовіў яму: "Господа слуга, аб тым не плач: хто паслаў на перамогу, таго яго пахавае".

Пакуль савіты ляжыў так тры, дыя без пахаванія, архіепіскап начамі без сиу знаходзіўся, Богу молічыся, каб яўі яму Бог гэтую таямніцу. і, гледзячы ў акенца сваё асыцярожніка насупраць саборнай царквы, рагтам бачыць ясна: у яркім зъязні, быццам у сонечным савітле, выходзіць зь царквы Прачыстая Багародзіца зь архіепіскапамі Гаўрылам і Міхасём і Гаўрылам. і, дашоўшы да месца таго, дзе ляжала цела савітога, узяла Прачыстую Багародзіцу ў палы враты свай годна цела савітога і, прынесмы ѿ сваё саборную царкву, паклала на месцы сваім у магілу, што стаіць і дагэтуль, усім бачна, цуды творачы ѿ славу Хрыста, нашага Бога, пахучы як кіпарыс. Архіепіскап жа, увойдучы да рагтам, ѿ царкву, убачыў усяславіны цуд: савіты ляжыць, нібы сльпіць, на месцы сваім. і людзі, сабраўшыся і бачачы той цуд, уславіві Бога.

Сібрай Памяці, што нашыя друкі ёсьць падпольнікі. Нельга, каб нават ядзін асобнік патрапіў у рукі ворагу. Тому мусім быць уважны і асыцярожнікі. Нельга вольна пакідаць наш весылкі або даваць у руки благам людзям. Але добрым людзям кісціце вольнае беларускава слова і залучайце ѿ нашыя шэрагі. Каб атрымлівалі яны слова Господа ѿ чистага крываці.

УСПАМІНЫ

Андрэй Вайтавіч

ЗАСТАЮСЯ СЯБРАМ БЕЛАРУСКАЙ НЕЗАЛЕЖНІЦКАЙ ПАРТЫ!

Андрэй Вайтавіч

Уваже чытачоў пратануюцца ўспаміны вэтрана беларускага вызвольнага руху, вязня савецкіх канцлягераў Андрэя Вайтавіча (1920 — 2008). Яны падрыхтаваныя да друку паводле дыктафонных записаў, зробленых аўтарам гэтых радкоў у 1996-97 гадах. У той час былі спадзянъні, што Андрэй Вайтавіч усё ж возьмечца за напісанье мэмуараў, таму тыя записи я друкаваць не сцяшаўся. І ён неаднаразова рабіў спробы нешта занатаваць. Адзін такі текст даслаў Янку Жамойціну ў Варшаву, але ці друкаваўся ён, невядома.

Невялікія фрагменты ўспамінаў А. Вайтавіча (пра Васіля

Рагулю і Алену Сакалову-Лекант) друкаваліся ў часопісе БГА “Ветраны Адраджэння” “Verytas”, у некаторых іншых выданьнях¹.

Андрэй Вайтавіч лічыў сябе “шэрагоўцам змаганьня за вольную Беларусь” і часта казаў, што якраз пра “шэрагоўцаў” мала хто згадвае. Відаць, ён меў рацыю. Але пра яго пісалі і ў некаторыя гады пісалі даволі шмат. Упершыню я пабачыў яго прозвішча ў дакладной запісцы старшыні СНК БССР і сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку ад 14 кастрычніка 1944 г. “Аб чэкісцка-вайсковых мерапрыемствах на ліквідацыі нацыяналістычных белапольскіх бандарфарманіяў і мясцовых бандгруппаў у раёнах Баранавіцкай і Вілейскай абласцей за пэрыйд з 8.9.44 па 13.X.44 г.”, надрукаванай у 1994 годзе ў часопісе “Нёман”².

Тады я яничэ ня ведаў, што гэты самы Вайтавіч жыве ў майм родным Слоніме. Мы пазнаёміліся выпадкова ў пачатку 1996-га.

¹ Адзначым наступную публікацыю: Вайтавіч А. Як я пазнаёміўся з Ларысай Геніуш // Моладзевы клуб “Блізкая гісторыя”. Наш першы год. Мінск, 2004, б. 31.

² Нёман, 1994, № 1, б. 148.

ЗЬМЕСТ	
Слова япіскапа Наваградскага Германа да беларускіх эмагароў у дзень новага года 1	
Каляднае пасланіне япіскапа Наваградскага Германа 2	
Хрыста Бога Нараджэння съпесам старажытным уставім 3	
Ці трэба хвялявацца, што нас мала? 3	
Наша праваслаўная аўтакефалія 5	
Прыпадобны. Макары Ягінецкі. Аб малітве 6	
Грамата аб прызначэнні экзархаў 12	
Наш капелян а. “Panіда” 12	
Вечная памяць гвардична спачыўшаму сібру 13	
Слова аб Міркуры Смаленскам 13	
<p style="color: red;">Сябра! Памітай, што нашыя друкі ёсць падпольныі. Нельга, каб нават адзін асобнік патрапіў у рукі ворагу. Тому мусім быць уважныя і асыціроўкі. Нельга вольна пакідаць наш весёлік, або дашыць з рукі! Благім людзям. Але добраим людзям наслідзе вольнае беларускіе слова і залукіцае / нашыя штагі. Каб атрымлівалі яны слова Господа зь чистав крываці.</p>	

Праз год у “Нашай ніве” выйшаў артыкул “Дэсант у няпэўнасць”³.

У наступныя гады з'яўляліся й іншыя публікацыі⁴.

Пра Вайтовіча згадвалі ў сваіх успамінах яго сябры Янка Жамойтін, Кастусь Шышэя⁵.

Некалькі публікацыяў былі прысьвеченныя сяброўству Андрэя Вайтовіча з паэткай Ларысай Геніюшы.⁶

Успаміны Андрэя Вайтовіча ня толькі распавядаюць пра яго жыццёвы шлях і людзей, якіх ён на ім сустрэў, але і тлумачаць, чаму ён вырашыў далучыцца да змагання за вольную і незалежную Беларусь. Змаганне гэтае ў Вайтовіча было досыць кароткім і вельмі драматычным, яно нанесла абдітак на ўвесі яго далейшы лёс.

Акрамя ўспамінаў друкуеца і невялічкая частка лістставання A. Вайтовіча.

Хочацца спадзявацца, што ў будучым з'явіцца кніга, у якую ўваідуць успаміны, інтэрвю, лісты ды іншыя матэрыялы з архіву вэтрана.

Сяргей Ёрш

***

Паводле мамінага распovяду, я нарадзіўся 19-га верасня (па старым стылі, 2-га каstryчніка — па новым стылі) 1920 году. Але ў пашпарце ў мяне запісана 25 каstryчніка... Нарадзіўся я вельмі слабенькім, быў ужо пятым дзіцём у сям'і. “Памрэ. Бог даў, Бог забярэ”, — так думалі бацькі. Але праходзіць тыдзень, а я ўсё яшчэ не паміраю...

Да татавай сястры прыходзіў хлопец з Загор’я (вёска за кіляметр ад нашых Залозак), яны сябравалі. Дык мая мама гаворыць яму: “Міхаль, панясіце з Аленай, пахрысьціце дзіця, каб яно нехрыстам не памерла”.

Гэты Міхаль бярэ бутэльку гарэлкі ў кішэнь і з Аленай пайшлі мяне хрысьціць. Прынеслі да бацюшкі. Ён бярэ каляндар, паглядзеў і дае мне імя: Андрэй. З паперай тады было кепска, яе не хапала, а бацюшка бачыў, што я слабенькі. “Ай, метрыкі пісаць ня будзем”, — сказаў ён. І не пісалі мне метрыкі.

³ Ёрш С. Дэсант у няпэўнасць // Наша ніва, 1997, № 11-12, 24 сакавіка.

⁴ Ёрш С. Вяртаныне БНП. Асобы й дакумэнты Беларускай Незалежніцкай Партыі. Менск-Слонім, 1998, б. 32-36; Ёрш С. Парапустисткі // Беларус, 2002, № 473, чэрвень.

⁵ Жамойтін Я. З перажытага // Лёс аднаго пакалення. Беласток, 1996, б. 78-79; Арол і Чайка // Шарэцкі С. Іх лёсы звязаны з Вільніем. Вільня, 2001, б. 129, 131.

⁶ Чыгрын С. “Плача над доляй жалейка...” // Праца (Зэльва), 1996, 6 жніўня; Яго ж. “Усе мы родзічы” // Ніва (Беласток), 2000, 17 сінегня, № 51.

Маці паслья казала, што насіла мяне ў вёску Сенна, за чатыры кіляметры, дзе жыла бабка, якая ўмела лячыць. Прыйшла да яе, а той бабкі не было дома. Вярнулася мама, паклала мяне на ложак, а сама пайшла працацаць. Яна вельмі працаўтая была. З трох нявестак мама была самая старэйшая. Усё на ёй было, бо тыя былі пані...

Бацька мой, Піліп, малады быў зухаваты хлопец. Шмат дзяўчат у яго было. Але дзед (яго бацька) Захар сказаў: “Жаніся, і Данілаву Праксэду бяры!”. І ён павінен быў выконваць загад бацькі. Ажаніўся. А маці была невысокая і не вельмі прыгожая. Вось ён да яе і не адносіўся, як да жонкі. Маці ўвесь час толькі плакала, гаравала. Прауда, калі я падрос, яны ўжо жылі дружна. Мама часта гаварыла бацьку: “Пачакай, як я памру. Тады ты ўжо будзеш ведаць, як жыць!...”. А атрымалася так, што яна яшчэ бацьку перажыла...

***

Мой бацька меў трох з паловай гектары зямлі. Было ў яго чатыры браты і сястра. Дзед Захар застаўся пры малодшым сыне. Дзед быў набажны й прадаў морг⁷ сваёй зямлі, каб у царкву ікону набыць.

Недзе ў Жыровіцах яе малявалі... Я памятаю такі момант са сваіх школьніх гадоў. Бацька мне гаворыць: “Што мне твая навука?! Калі я, куплю морг зямлі, я буду ведаць, што ты на ім будзеш жыць”. Вось такое ў яго было разуменне.

У мяне быў трох браты і сястра: Павел, Захар, Іван і Бара. Сястра была вельмі прыгожая, здольная і працаўлобівая (яна па маці пайшла). І быў у вёсцы хлопец Мікола. Ён доўга гуляў з другой дзяўчынай, а паслья, калі пайшоў у сваты, дык на пасах не сыйшліся — зямлі не давалі. Тады ён прыходзіць са сватам да нас. І бацька здолеў за два тыдні зрабіць вясельле! Грошай у яго не было, дык паехаў у Любчу, дзе жыды мелі свае лаўкі. Бацька гаворыць: “Левін! Буду рабіць вясельле, мне трэба гарэлкі. Але грошай у мяне няма...”. “Піліпка! Бяры сколькі табе трэба”, — адказвае той. Бацька гаворыць, што трэба трыццаць бутэлек, і той дае яму трыццаць пляшак гарэлкі. Запісаў толькі ў сваю кніжачку. І толькі ўвосень, калі бацька прадаў лён, тады заплаціў за гарэлку. Вось так было, такі быў давер.

***

Мой брат Іван у міжваенны час быў актывістам Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. А ў нашай мясцовасці гэтая партыя працаўвала выдатна і была досыць уплывовай. Памятаю такі выпадак. Бацька ў гумні скуб сена, як зь яго выпаў абрэз... Ён мяне паклікаў і кажа: “Заняся і ўтапі ў рэчцы. І нічога Івану не кажы”.

⁷ 1 морг — 0,71 гектара. — Тут і далей заўвагі Рэд.

У нас нават Сяргей Прыйтыцкі хаваўся. Яго Іван перахоўваў на гарышчы два тыдні. І бацька ведаў, але маўчаў. Бацька быў вельмі на бажным, у царкве быў старастам. Польскія паліцыянты яго паважалі. "У Войтавічу не бэндзе комуністу", — казалі польскія паліцыянты, калі рабілі ператрусы ў вёсцы, бо ведалі пра яго рэлігійнасць. Паважала бацьку і гміна. Вось яна і дала мне стыпэндыю, як сыну гэтага добра гарадзенскага чалавека.

Аднойчы бацьку сустрэлі знаёмыя паліцыянты і гавораць: "Пане Вайтавіч, мы павінны арыштаваць вашага сына Яна і пасадзіць яго ў турму, як камуніста". А бацька просіць: "Паночкі, не садзіце, я яго ажаню!". Тых гэта задаволіла.

А Іван і ня думаў жанітца, хоць і меў у нашай вёсцы дзяўчыну, з якой сябраваў. Аднойчы, неяк у суботу, калі Іван пайшоў да сваёй дзяўчыны, мяне тата адпраўляе: "Ідзі, пакліч Коля" (гэта змяя, Барынава мужа). Я пайшоў і паклікаў. Штосьці яны там пагаварылі і Коля кудысьці пайшоў з бутэлькай гарэлкі, што даў яму бацька. А быў ён вельмі вясёлы хлопец, дзівак. Прыйшоў ён да той Вілюты, маці Анюты (дзяўчыны Івана). "Добры вечар!" — гаворыць. "Добры вечар", — адказвае яна яму. А Іван недзе там сядзіць, у суседнім пакоі. А Коля адразу бутэльку на стол ставіць... Вілюта кліча: "Анютка, ідзі сюды!". Паказвае ёй на стол. Тут ужо і Іван выйшаў, зразумеў што да чаго. Уцякаць з хаты ўжо не было як...

Хутка падрыхтаваліся да вясельля. Ізноў бацьку дапамаглі жыды, а ён зь імі разылічыўся ўвесені, калі прадаў ураджай. Зразумела, што жанаты Іван ужо ня мог быць актыўным у падпольі КПЗБ.

Недзе перад нямецка-польскай вайной брата Івана забіраюць у польскае войска. Служыў ён у Замброве каля Беластоку, у пяхоце. Там яго і сустрэла вайна. Ваявалі яны зь нямецкімі войскамі, якія наступалі з Усходняй Пруссіі. У адным з баёў Івана параніла ў руку. Ну дзе ж яны маглі стрымаць такую сілу, гэтую тэхніку!.. Польскі афіцэр сабраў ацалелых жаўнероў і сказаў: "Цож, жолнежэ, Польскі нема венцэй. Ідзьце додому!". І расpuscičio iž.

Паранены Іван прыйшоў у Беласток на вакзал. А там ужо былі саветы. На вакзале таўкліся тысячи польскіх вайскоўцаў, што хацелі раз'ехацца па сваіх мясцовасцях. Бальшавікі пытаюцца: "Кому куда?". Іван кажа, што яму трэба ў Баранавічы. "Вот, вот, садись, сейчас поедешь!". І іх загрузілі цэлы цягнік-“цялятнік” і завезылі аж у Расею, у Волагду, у нейкі манастыр. А гэта ўжо быў каstryчнік. Там, на поўначы, ужо быў сьнег, мароз...

Пачалі разъбірацца з ваеннопалоннымі. Выклікалі Івана. Ён усё расказаў пра сябе і сваю даваенную дзейнасць. Далі яму даведку й кажуць: "Едь домой!". І ўжо Іван ехаў дахаты, як вольны чалавек, на цягніку, гружаным дровамі. Цягнік гэты часта спыняўся. І ў брата

была цудоўная магчымасць паглядзець як жыве Расея. Там у каstryчніку на полі яшчэ авёс быў!.. Пакуль Іван даехаў з Волагды да Наваградчыны, дык зь вельмі “чырвонага” ён стаў вельмі “белы”. Пррапаноўвалі яму саветы працу, як былому актыўісту, але ён адмовіўся: "Не хачу нічога, не патрэбна мне ніякая ўлада! Я — каваль і буду кавалём", — адказваў ён на ўсе пррапановы.

Так ён і працаўваў усё жыццё кавалём у Залосках і ніколі больш не цікавіўся палітыкай.

***

Падыходзіць час мне ісці ў школу, а я ўсё левай рукой за ўсё хапаюся... Маці баялася, каб я і алоўка ў левую руку не ўзяў. І я таксама баяўся. Нават пазней, калі мяне да дошкі выклікалі, заўсёды глядзеў, каб крэйду не схапіць левай рукой...

Калі я пайшоў у першую клясу, мне старшыня наскладаў у сумку ўсё, што было патрэбна: сыштак, аловак, дошку, грыфель, кніжку. А была гэта польская школа і настаўнікам у мяне быў Каляса, паляк, добры быў настаўнік. Паглядзеў ён у маю палатняную сумку і пытавацца:

- Ксёнжска маш?
- Не.
- Зэйшт маш?
- Не.
- Олуэк маш?
- Не...
- Ну чо ты маш?

— Кніжку, аловак, сыштак..., — гавару я яму *па-свойму*. Ён пасыля часта гэтым жартаваў нада мною.

***

Прыходзілася і вучыцца, і бацьку дапамагаць. У вёсцы быў агульны выган. Вось бацьку і дамаўляўся з вяскоўцамі, што яго дзеци будуть пасывіць жывёлу. З братам Захарам я два гады пасывіў сьвіні, каровы і год — коні. Вясною нават пісалі ў кураторыюм заяву, каб мне дазволілі не хадзіць у школу... Але я вельмі стараўся вучыцца й лепей за мяне вучня не было. Астатнія вучні мяне мала даганялі да канца году. У Загор’і Сеньненскім (кілямэтар ад Залозак) я скончыў чатыры клясы.

Брат мой Павел і яшчэ троє чалавек з нашай вёскі падзараблялі — за шесьць кілямётраў ад Залозак, у Астапаўшчыне (пад Шчорсамі) яны рабілі хату мясцоваму фэльчару Максіму Амельяновічу (*па вулічнаму* — Кавэцкаму).

Яго ўсе “залатым урачом” называлі... Павел быў самы малодшы, дык зь яго больш і съмляліся тыя яго кампаньёны. А жонка Амельяновіча Зося вельмі шкадавала Паўла, нават любіла. Калі якое съвята было, напрыклад Фэст, дык брат павінен быў на падводзе іх туды завезьці. Так было заведзена. І вось Павел дамовіўся, каб гэтыя Амельяновічы прынялі мяне да сябе на час маёй вучобы. Там я й скончыў пятую ды шостую клясы. Працаў я ў іх па гаспадарцы: карове транянкі прынясусу, вады, съвіні есьці дам. Вось такая праца была.

У сёмую клясу я ўжо хадзіў у Любча з Залозак. Кожны дзень сем кіляметраў туды і назад. І не прапусьціў ніводнага дня! Скончыў я сёмую клясу. Пасыль патрапіў у ральнічую школу ў Кошалева (гэта брат Захар дзесьці пра яе прачытаў). Там вучылі гаспадарыць: агародніцтву, садаводзтву, пчаларству, земляробству... І гэтую школу я скончыў. Але жаданыне вучыцца далей ніколі мяне не пакідала. Але дзе ўзяць тыя гроши на навуку?

Паехаў я ў Любчу, дзе Павел працаў, рабіў пустакі зь бетону — съвіронак — у аднаго дальняга нашага сваяка — Куляша. Я пачаў яму дапамагаць: граблямі жвір мяшаў, ваду насыў... А гэты Кулемеш быў вельмі пісьменны дзядзька. Аднойчы ў мяне запытаўся: “А чаму ты ня хочаш далей вучыцца?”. Я кажу, што няма за што ды ці здам я тыя экзамены... “А ты паспрабуй!” — парадзіў ён.

Надумаў я паступаць у віленскую гімназію мэханічна-электрычную. А ўжо позна было пасылаць дакументы. Тады я іх перадаў праз аўтобус, які хадзіў зь Любчы ў Вільню (папрасіў шафёра, каб ён кінуў капэрту з паперамі ў паштовую скрынку ў Вільні). Прыйшоў час, калі трэба было ехаць. Палез я на хату, узяў адну каўбасу, паўбулкі хлеба. Брат Павел даў мне 25 злотых на дарогу і пражыванье ў Вільні. І я, нічога не гаворачы бацькам, паехаў у Вільню.

Прыйшоў на Капаніцы, 5, дзе знаходзілася гімназія. Дакументы мае дайшлі, але я не напісаў, на які факультэт хачу паступаць: на электрычны ці мэханічны. Я падумаў, што мэханічны больш брудны, значыць лягчэй будзе мне туды паступіць. Сказаў ім, а яны ўжо дапісалі назну факультета.

Іспыты я паспяхова здаў. Відаць, яны мяне пашкадавалі. Бачылі, як я бедна апрануты ды што мною ніхто не апякуеца. Прынялі мяне ў гімназію.

***

Прыйжджаю я дадому. Тата пытается: “Ну, што, пабіў сабак?”. Я кажу: “Пабіў”. Больш размовы не было. Я пасыль маме кажу: “А мяне прынялі”. І яна мне нічога не сказала, але пераказала бацьку. А ён: “Ну за што ж мы яго адправім вучыцца?! У нас няма ж нічога! Гэта ж трэба плаціць і за школу, і за навучанье, і за бурсу...”.

Заканчваецца жнівень, хутка ўжо трэба будзе ехаць. Бацькі маўчаць і я нічога не кажу. Час ад часу я наведваў цётку Зосю Амельяновіч (“Кавэцкую”). Прыйшоў неяк у нядзелю да яе. Цётка Зося пачаставала мяне кіслым малаком, паставіла паесыці. Я ёй расказаў, што здаў экзамены, але вучыцца не пускаюць, бо няма за што. І вось пайшлі гэтыя Амельяновічы ў другі пакой. А я сяджу, п’ю тое малако. Пасыль выходзіць цётка Зося і дае мне 50 злотых (а гэтулькі карова тады каштавала!). Гаворыць: “Едзь, вучыся!”. Ніколі не забудуся гэту добрую жанчыну.

Дваццаць пяць злотых даў мне і Павел. Паехаў я вучыцца. Толькі тры дні можна было хадзіць у гімназію ў сваёй вонратцы, а пасыль патрэбная была форма. Я ўсе гроши патраціў, купіў форму, за два месяцы заплатіў за інтэрнат — па 15 злотых, купіў сшыткі, кніжкі. Вось і ўсе мае гроши...

Пачалі мы вучыцца. У гімназіі было так: чатыры дні — навука, два дні — праца ў майстэрнях, а ў нядзелю — ў царкву. На практычных занятиях мяне, вясковага хлопца, адразу заўважыў майстар Галэцкі. Сярод іншых вучняў (панскіх дзяцей) я вылучаўся сваёй любоўю да працы, здольнасцю да яе, лепш за іншых вучняў выконваў яго заданыні. І калі ўжо падыходзіў час сэместра, калі павінны былі вызначыць, хто сколькі будзе плаціць за навуку, гэты Галэцкі ў мяне пытаетца: “А як ты вучышся? Фінансава ў цябе як?”. Я яму расказаў пра сваё становішча. Ён паслушаў і гаворыць: “Ведаеш што, ты звязрніся да сваёй класнай, пані прафэсаркі Душынськай, каб яна цябе абараніла на Радзе пэдагагічнай. Але я быў такі сарамлівы, што і не звязрнуўся да яе. Куды там!..”

Прайшла тая Рада. Праз некалькі дзён прыйходзіць гэтая нашая выхавальніца са ссыпісам, дзе было пазначана, хто і на сколькі вызвалены ад платы за навуку. Дзеці, бацькі якіх мелі вышэйшую ўзнагароду Рэчы Паспалітай — “Крыж Віртуці Мілітары”, вызываляліся на 100%, а дзеці асаднікаў — на 50%. На 25% вызываляліся ад аплаты на-вучанья дзеці польскіх урадоўцаў (“функциянер панъствовых”). Астатнія павінны былі аплачваць вучобу цалкам.

Ну вось, чытае яна гэты ссыпіс. А маё прозвішча было ў самым канцы, пасыль мяне быў толькі Жэйма. Даходзіць Душынська да мяне — мінае я гаворыць, сколькі мусіць плаціць Жэйма. А пасыль трохі затрымалася ў кажа: “*A Войтавіч стопрацэнтова асвабаждэны, як стыпэндыста*”. А я пра гэта і ня мог падумашь. Можа Галэцкі падыходзіў да яе? Адным словам, на Радзе пэдагагічнай напісалі заяву ў любчанскую гміну, каб мне далі стыпэндыю. І гміна мне дала 65 злотых стыпэндыі. А чаму дала, я ўжо згадваў.

***

У 1939 годзе літоўцы занялі Вільню і зъявілася мяжа. Давялося вяртацца дахаты... Паступіў я ў дзевятую клясу савецкай школы ў Любчы. Неяк нашую клясу вазілі на экспурсію ў Менск, а мяне не ўзялі... Сказалі, што я з “неблагонадёжнай семьі”: брат адмовіўся супрацоўнічаць з савецкай уладай, а бацька — стараста ў царкве.

Калі прыйшлі немцы, я жыў дома ў Залосках, працаваў у сваёй гаспадарцы. Бацька даведаўся, што ў Асташыне стаў старшынём воласьці ягоны знаёмы і яму быў патрэбны сакратар. Старшыня яму сказаў: “Адпрай свайго самага малодшага да мяне сакратаром”. Пабыў я там можа з тыдзень ды паехаў у Наваградак на матуральныя курсы. Тады ўся вісковая моладзь пачала зьбірацца ў Наваградак. Не хацелі ісьці ў партызанку, якая была яшчэ досьці слабая, і ў нямецкую паліцыю. Вось і шукалі нейкага выйсця. Я ня грэбаваў вёскай, але калі паўстаў выбар ісьці ў лес ці паліцыю, вырашыў ехаць вучыцца.

***

Такіх, як я, што скончылі 9 клясаў, сабралі ў Наваградку на матуральны курс. Там былі Філя Давідчык, Янка Жамойцін, Павел Турайкевіч, а Косьця Шышэя ўжо вучыўся ў настаўніцкай сэмінарыі. Вучылі нас добрыя настаўнікі. Праграму яны трymалі, згодна савецкай дзесяцігодкі. Спачатку немцы ўсё чапляліся, а калі адмыслова для іх была складзеная праграма на нямецкай мове, дык яны ўжо пакінулі нас у спакоі. Вучылі нас на матуральнym курсе толькі адзін год і выдавалі даведку аб заканчэнні гімназіі. Такім чынам, гэты курс даваўмагчымасць хлопцам і дзяўчатаам вучыцца далей. Многія пайшлі ў сэмінарыю, каб вывучацца на настаўнікаў.

Мяне Барыс Рагуля прызначыў “заўгасам” ў сэмінарыі. Настолькі мне верылі, што я ня буду рабіць якіх-небудзь махінаций... Абавязкаў у мяне было шмат. Я атрымліваў у немцаў прадукты па картках, прымаў прадукты, што прывозілі сэмінарысты ды пасыльня выдаваў іх на кухню. А разнастайнасці ў ежы ў нас не было: пярловая крупа, гарох, фасоля, сала.

Сэмінарысты прывозілі тое, што маглі. Гэтым аплочвалася навучаныне. А тыя, што былі з “партызанскіх” раёнаў, нічога не прывозілі. Я пра гэта нікому не казаў. Была адна дзяўчына з-пад Івянца, раёна, цалкам апанаванага партызанамі. Дык яна хоць пасыльня букает василькоў мне прынесла, падзякавала, што дапамог скончыць сэмінарыю. А іншыя забываліся... Не патрабаваў харчоў і з тых, што мяне пасыльня прадалі бальшавікам. Гэта — Турайкевічы Міша і Павел. Першы ў сэмінары ўчыўся, а другі быў на матуральнym курсе.

Я быў заняты сваімі абавязкамі, думаў, як накарміць сэмінарысту. А яшчэ на мне была і выхаваўчая праца — сачыў, каб у інтэрнаце, які быў у адным будынку з сэмінарыяй, не было розных непры-

тойнасцяў. Вольнага часу ў мяне амаль не было. Такая натура ў мяне дурная, што ўвесь час былі нейкія справы... Усё глядзеў, каб у кожнага быў ложак, пасыцель, коўдра, і каб у сталоўцы ўсяго хапала.

***

Вялікім аўтарытэтам сярод моладзі карыстаўся Барыс Рагуля⁸, мой аднагодак, вельмі разумны хлопец.

Пасыль сканчэння Наваградзкай польскай гімназіі ён трапіў у польскае войска і там атрымаў нават вайсковую рангу (як па-цяперашняму — лейтэнант). Калі Польшча “прапала”, ён трапіў у нямецкі палон, але не захацеў там заставацца, уцякаў. Яго лавілі, а ён зноў уцякаў. Нарэшце, дабраўся да Бацькаўшчыны, прыехаў у Наваградак, дзе спадзяваўся сустрэцца з маці, якая працавала медсястрой у бальніцы. А аказалася, што яна загінула на пачатку вайны — нямецкая бомба трапіла ў бальніцу...

Застаўся ў Барыса дзядзька, Васіль Цімафеевіч Рагуля⁹, заядлы беларус.

Пры паляках ён быў выбраны сэнатарам у Сойм, абараняў правы беларусаў. Пры “першых саветах” Васіль Рагуля працаваў настаўнікам у беларускай сярэдняй школе ў Любчы. Разам з ім працаваў настаўнікам ягоны пляменынік Барыс Рагуля, але нядоўга, бо яго хутка арыштавалі. Трапіў ён у менскую “амрыканку”, у 13-ю камэру. Уесь час у яго дапытваліся, якое заданыне давалі немцы. Вось тады Барыс Рагуля атрымаў сваё першае “хрышчэнне” ад камуністаў. А ён-жэ спачатку і ня быў моцным іх ворагам. Гэта яны яго так “апрацавалі”... Калі пачалася нямецка-савецкая вайна, Барысу ўдалося ўцячы ў йа прыйшоў пад Любчу.

Васіль Цімафеевіч таксама трапіў у бальшавіцкую турму, як “вораг народу”. У зняволеніні застаў яго пачатак вайны паміж Нямеччынай і Савецкім Саюзам.

Энкавэдзісты адпраўлялі частку вязняў на ўсход таварным цягніком. У іх лік трапіў і Васіль Цімафеевіч. Але далёка ад'ехацца яны не пасыпелі — трапілі пад нямецкую бамбёжку. Скарываўшыся з таго, што ахова разыбеглася, вязні з цягніка паўцякалі. Рагуля пайшоў на заход, дахаты, але ня меў ніякіх дакументаў. На Магілёўшчыне, на ўскраіне нейкай вёскі, яго затрымалі адступаючыя энкавэдзісты: “Эй

⁸ Барыс Рагуля (1920 — 2005), беларускі палітычны і вайсковы дзяяч, сябра ЦК БНР, на эміграцыі — намеснік старшыні Рады БНР.

⁹ Васіль Рагуля (1879 — 1955) — беларускі палітычны дзеяч. Быў адным з лідэраў партыі Беларускі сялянскі саюз. Пасол польскага Сойму, сэнатар. Пасыль Другой сусветнай вайны жыў у Заходній Нямеччыне, Бэльгіі і ЗША. Аўтар кнігі ўспамінаў.

ты, шпіон, іди сюда! К немцам ідеши? Сейчас выведем за деревню и “щелканем”!”. Пагналі яны Васіля Цімафеевіча перад сабой...

І тут здарыўся сапраўдны цуд. У Любычы дырэктарам школы перад вайной быў малады хлопец з усходняй Беларусі, з Магілёўскай вобласці. Калі пачалася вайна, ён пасьпей уцячы на ўсход і вярнуўся ў свою родную вёску, прыхапіўшы з сабою школьнью пячатку. І гэта быў такі выпадак, што энкавэдзісты гналі Рагулю якраз праз ту ю вёску! Былы дырэктар бачыць, што гоняць яго настаўніка. Калі яны падышлі да яго, ён павітаўся: “Здравствуйте, Васіль Тимофеевіч!”. Той падымае на яго очы: “Здравствуйте, здравствуйте...”. Канвой пытаемца: “Что, ты знаешь его?”. “Да, это наш учитель”, — сказаў былы дырэктар любчанская школы. Гэта ў выратавала Рагулю. Энкавэдзісты брудна вылаяліся і адпусцілі яго.

А той чалавек напісаў Васілю Цімафеевічу нейкую даведку, паславу на яе школьнью пячатку ды пажадаў яму шчасліва вярнуцца дахаты. З гэтым дакументам Рагуля ў вярнуўся ў родныя мясыцы.

***

У Беларускую Незалежніцкую Партыю (БНП) я ўступіў, калі яшчэ вучыўся на матуральным курсе ў Наваградку. Гэта быў 1942 год. Барыс Рагуля пасля свайго ўрока нямецкай мовы адпусціў толькі дзяўчат, усе хлопцы засталіся ў клясе. “Я трошкі з вамі пагавару”, — сказаў ён.

Філіп Давідчык, Казімер Гінц, Андрэй Вайтовіч і выкладчык настаўніцкай сэмінары Казак. Наваградак, 1942-43 гг.

Барыс ведаў, што ўсе хлопцы, якія былі на матуральным курсе — сапраўдныя беларусы. Ім не патрэбныя ні камуністы, ні немцы. І ён нам тады расказаў пра падпольную Беларускую Незалежніцкую Партию. Рагуля шчыра казаў, што ня трэба спадзявацца на немцаў, бо яны таксама нам нічога добра не жадаюць. Таму мы павінны арганізавацца. І першым заданнем для нас было вэрбаваць новых надзеіных сяброў у партыю.

Нас у клясе сядзела чалавек дваццаць. Хлопцы ўсе засталіся. Я сядзеў за адной партай з Давідчыкам. Наперадзе сядзеў Казімір Гінц. Быў яшчэ там Павел Турайкевіч. Іншых ужо не памятаю...

Пасля таго, як Барыс расказаў пра мэты партыі, ён спытаўся ў нас: “Ну як, хлопцы? Як вы на гэта глядзіце?”. Усе мы вельмі прыхильна паставіліся да БНП і да ўсяго сказанага Рагулем. І тады мы складалі прысягу. Усе ўсталі й прысяглі, паўтараючы за Барысам слова прысягі. Кляліся мы, што ўсё нашае жыццё, барацьба будзе толькі на карысць Беларусі, у імя незалежнай Бацькаўшчыны.

У нашай партыі была систэма “1 — 4”. Гэта значыць, што мянен інфармаваў адзін чалавек (Барыс Рагуля), а я мог інфармаваць яшчэ чатырох. Хоць я быў яшчэ матурыстам, а пасля шэраговым салдатам, але мог гутарыць па пытаннях партыі нават з настаўнікам, калі я яму давяраў.

“Бюлетэнь Беларускай Незалежніцкай Партыі” мне даваў чытаць Барыс Рагуля. “Бюлетэнь...” быў аддрукаваны на рататары ў меў 8-10 старонак. Пісалася ў ім, што нашымі ворагамі зьяўляюцца аднолькава і немцы, і бальшавікі. Ведаю, што шмат артыкулаў у “Бюлетэні...” пісаў Янка Гінько.

Барыс казаў, што наша мэта — захаваць моладзь. Дзеля гэтага створана БНП. Нельга дапусціць, каб беларуская моладзь ішла да савецкіх партызанаў або вывозілася на прымусовыя працы ў Нямеччыну.

***

У Наваградку зь нямецкага боку кіравалі гэбіцкамісар Трауб і штабслейтэр Вольфмаер. Калі гэты апошні вельмі сымпатызаваў беларусам, дык Трауб быў вельмі грубы, але і зь ім можна было дамовіцца. Барыс Рагуля спачатку працаваў у іх перакладчыкам, але, калі ў Менску пачалі закладаць пачатак беларускага войска, ён захапіўся ідэяй стварэння нацыянальнай вайсковай адзінкі ў Наваградку. І вось ён доказаў гэтым немцам неабходнасць стварэння беларускага аддзела. Нарэшце дазвол быў атрыманы і ўвосень 1943-га пачалося фармаванне Наваградзкага беларускага швадрону.

Як толькі мы даведаліся пра ўтварэнне швадрону, адразу пабеглі ў яго запісвацца. Вельмі вялікі быў патрыятычны ўздым. Разам з намі, сэмінарыстамі (навучэнцамі настаўніцкай сэмінары — Рэд.),

уступалі і старэйшыя, якія атрымоўвалі афіцэрскія рангі: Валодзя Сіўко, Крака, Вялёнда... А я быў шэррагоўцам, у мяне ніякай рангі не было. Я быў салдат, ціхі салдат...^{10*}

Заданьнем нашага швадрону была ахова насельніцтва (у тым ліку і жыдоў) і ад німецкіх карных аддзелаў, і ад савецкай партызаншчыны, што тады значна актывізавалася. Нашыя кашары ў Наваградку знаходзіліся на вуліцы 1 мая. Кожны дзень у нас была вучоба, песьні — агітацыя ў горадзе, што існуе беларускі вайсковы аддзел. Хадзілі па горадзе і сипявалі. Праўда, хто сипяваў, а хто й так ішоў...

***

Хоць мы й зваліся швадронам, але коней у нас было мала. Куплялі мы іх у сялян (толькі ня ведаю, дзе здабылі самых першых коней), здарowych коней. Не маглі праста так прыйсьці і забраць у чалавека яго дабро. Як пасъля гэтага сталі б людзі да нас адносіцца?! Трэба было плаціць.

Даставалі мы сала (яго зь вёсак прывозілі) і трэба было яго на дрожжы памяняць, каб выгнаць самагонку. А ў Наваградку знайсьці дрожжы было немагчыма. Не памятаю ўжо, хто даў мне гэтае заданьне. Магчыма, што і Барыс. Павінен я быў абмяніць у Менску дрожжы на тое сала (поўная валіза яго ў мяне была). У першы дзень рэалізаваць сала няўдалося, а на другі дзень я выйшаў на цыганоў, якія паабяцалі, што прыняксуць дрожжы. А тут аблава і мяне арыштавала німецкая паліцыя. Закідалі мне “спэкуляцыю”. Завялі мяне (а быў я ў форме салдата Беларускай краёвай абароны) ў камэндатуру і пакінулі чакаць. А той унцер, што затрымліваў, пайшоў дакладваць начальніку. А валіза мая засталася на прахадной. Чакаў я даволі доўга — няма немца. Вырашыў уцякаць. Вярнуўся я на прахадную і кажу вартавому, што такій такі гаўптман (ён мне называў сваё прозвішча) мяне вызваліў, таму прашу аддаць маю валізу. “Біттэ, біттэ” — ён мне павертыў. Я тую валізу хутчэй узяў і — на базар. Там хутка абмяніў сала на дрожжы ды сеў на цягнік. А немцы запозна агледзеліся, што я ўцёк...

А Барыс Рагуля якраз быў у Менску. Немцы яму і паскардзіліся на мяне, але ён свайго салдата абараніў. Відаць, расказаў пра тое, што не хапае коней і што інакш мы ня можам іх здабываць.

Калі мы сустрэліся ў Наваградку, Барыс спытаўся: “Дык што там у цябе сталася?”. Я расказаў. “Ну ты, брат, аферыст! Што ўцёк, дык

ты малайчына. Але гэта магло й вельмі кепска скончыцца”, — сказаў Рагуля.

***

Быў у мяне сябра — Янка Глускі, родам з-пад Шчучына. Беларус, гаварыў па-беларуску. Янка нейкі час вучыўся ў настаўніцкай сэмінарыі ў Наваградку. Ён таксама ня мог прывозіць харчы і я нічога не казаў — вучыся, пакуль ёсьць магчымасць. Ён мне сымпатызаў. Янка быў у швадроне, але нядоўга, можа які месяц. Са зброяй пайшоў у лес, у свае мясціны. Кантактаваў ён не з савецкай партызанкай, а з польскай АК.

Прыяжджаў пасъля да мяне, прасіў зброю, боепрыпасы. Калі была магчымасць, я даваў. Пасъля Янка пачаў мне прапаноўваць ісьці ў лес: “Ужо час, час ісьці! Мой камандзір сказаў, што пары. Доўга тут не пабудзеш”. А я кажу: “Янка! Я — ідэйны беларус”.

Аднойчы, калі ён ехаў з Наваградка, трапіў у засаду, якую за горадам зрабіла паліцыя. Уцякаў ён ад іх і праста на хаду Янку прыстрэлілі. Такая яго доля. Харошы быў хлопец...

***

У вёсках часта бывалі партызаны і мы гэта ведалі. Іншы раз Барыс дамаўляўся зь немцамі і мы рабілі паходы па вёсках, але партызанаў не спатыкалі. У 1944 годзе Наваградзкі батальён БКА (у яго склад увайшоў і наш швадрон, стаў яго касцяцком) зрабіў вялікі марш па Наваградчыне. Недаяжджаючы Карэліч, на гасцінцы каля нейкай вёскі нас абстралялі з засады савецкія партызаны. Заселі мы ў пясочных кар'ерах, адстрэльваліся. Стралялі, стрялялі, а пасъля мусілі адыйсьці...

З намі быў абоз са зброяй, боепрыпасамі, харчамі. Тады гаспадарчай ротай камандаваў Крака, а нашай — Валодзя Сіўко. Дык вось у гэтым баю мы абоз згубілі й некалькі хлопцаў патрапілі ў палон (Павел Турайкевіч, Барыс Мацюковіч ды іншыя). Прывялі іх партызаны ў ту ю вёску, а там якраз былі дзяўчата з настаўніцкай сэмінарыі (вакацыі былі). Яны гавораць партызанам: “Ды гэта ж нашы хлопцы!”.

Савецкім партызанам камандаваў Міхаіл Іларыёнавіч Камароў. Цяпер ён жыве ў Слоніме і мы зь ім добра знаёмыя. У вайну былі ворагамі, а пасъля вайны пасябравалі... Ён расказаў, што нашых хлопцаў не чапалі, а толькі падзялілі па асобных групах. І толькі адзін уцёк (у яго быў дзіве сястры ў Наваградку), а астатнія засталіся ў лесе.

***

Чаму маю сям'ю не чапалі савецкія партызаны? Майго брата Захара немцы прымусілі зьбіраць у вёсцы воўну. Трэба было пастаўкі выконваць. Людзі і прыносялі яму здаваць, бо кожны, хто меў авечак,

¹⁰ Паводле І. Валахановіча, А. Вайтовіч меў рангу падафіцэра. Гл.: Валаханович И. Специальный батальон “Дальвитц”: история и деятельность // Беларусь у выправаваннях Вялікай Айчыннай вайны: Масавыя забойствы нацысту. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канфэрэнцыі 2 ліпеня 2004 г. Мінск, 2005, б. 108-109.

мусіў здаваць воўну. Дык брат гэтую воўну і немцам даваў. і партызанам. Быў ён з лесам звязаны.

Другі брат — Іван — быў вельмі добры майстар, ён усе старыя, зламаныя стрэльбы рамантаваў. Таксама быў звязаны з партызанкаю.

Партызаны, вядома, ведалі, што я ўступіў у БКА. Але ім былі патрэбныя боепрыпасы, зброя. Яны казалі бацьку: “Хай ён там будзе, а ты павінен мець зь ім контакт”…

Не даваў я ім ніякай інфармацыі. Толькі часам, калі прыгдждаў да мяне тата і скардзіўся, што “чапляюцца, прыходзяць унаучы, трэба ім…”, я даваў яму боепрыпасы (былі ў мяне магчымасці іх здабываць). Бацьку перадаваў пераважна патроны (іх было шмат), амуніцыю (бо яе ня вельмі лічылі), пісталет “ТТ” і дзіве віントоўкі. Аднойчы я ўбачыў, як тата хавае зброя ў куратніку, кажу: “Тата, вы глядзіце!”.

На съледзтве я нічога не казаў пра гэтае сваё супрацоўніцтва з савецкімі партызанамі. Дарэчы, толькі пасыля вайны даведаўся, што мае браты трymалі сувязь з лесам, а да таго нават і не падазраваў.

***

У траўні 1944-га наш батальён адпраўляюць у Докшыцы дзеля барацьбы з партызанамі. Да Навасельні ехалі на конях, а там ужо пагрузіліся ў цягнікі. Былі мы там каля месяца і ні разу ня бачылі партызанаў.

Там, каля ракі Поня, выпадкова загінуў адзін наш жаўнер. Прозьвішча ягонага я ўжо не памятаю, але быў ён з Карэліцкага раёну. Чысьцілі зброю і ў кагосьці аказалася зараджаная стрэльба… Мне было даручана везьці забітага ў Докшыцы, каб там яго пахаваць. Некалькі салдат было пасланы, але старшым прызначылі мяне.

Чыгункай прывезылі мы яго ў Докшыцы і пахавалі на мясцовых могілках, дзе й немцаў хавалі. Памятаю, што было шмат дзяўчат маіх гадоў. Я нават нешта гаварыў на пахаванні. А пасыля мне казалі, што я нядрэнна гаварыў. А наогул я ніколі не выступаў. Ня браў удзелу я ў мастацкай самадзейнасці, бо ня ўмееў сціпяваць — у мяне слыху не было для музыкі…

Ужо былі чутны гарматныя стрэлы, калі Барыс даў каманду: “Зьбірацца!”. Ён убачыў, што немцы ўцікаюць, сабраў батальён і мы накіраваліся ў Наваградак. На конях прыехалі ў горад, пашыхтаваліся на Замкавай гары. Выступіў Барыс Рагуля, кажа: “Сябры! Я вас з Наваградка ўзяў, у Наваградак і прывёў. Немцы ўжо адступілі. Заўтра будзем адступаць і мы. Я не прымушаю, каб вы ўсе адыходзілі. Хто хоча з намі, калі ласка, а хто ня хоча, заставайцесь…”.

Андрэй Вайтавіч і Тамара Чэрэмшагіна

Не забіралі ў нас ні зброй, ні коней. Некаторыя так і паехалі дахаты, са зброяй і на конях.

***

Была ў мяне сымпатыя — Тамара Чэрэмшагіна. Пазнаёміліся мы яшчэ ў лючанскай сярэдняй школе, пры “першых саветах”. Яна жыла ў Любычы, дзе яе бацька працаваў столярам. Вельмі сымпатычная дзяўчына… Другі раз мы сустрэліся ўжо ў 1942 годзе ў Наваградку, калі яна са сваімі сяброўкамі прыехала паступаць у настаўніцкую сэмінарыю.

Спачатку Тамара прывозіла з дому нейкія харчы, а пасыля ўжо не прывозіла. Вядома, я на гэта нават увагі не звярнуў… Жыла Тамара ў

інтэрнаце. Калі я ўбачыў, якія непарафдкі там робяцца (усе мы былі маладыя ў той час…), дамовіўся з Казікам Гінцам, каб яе ўладкаваць на кватэру да яго маці. Вось там Тамара Чэрэмшагіна і жыла зь Верай Краскоўскай аж да лета 1944-га.

Як пачалі немцы адступаць з Наваградка, мы яшчэ былі над Поням. Некаторыя сэмінарысты пайшлі па сваіх вёсках, а Тамара вырашыла інакш. Яна падумала, што калі вучылася ў сэмінарыі, а родная сястра замужам за паліцыянтам, дык трэба адступаць. Паехала яна на Захад з Орсамі. Якраз вярнуўся ў Наваградак наш батальён. Даведаўшыся пра Тамару, я выпрасіў бэнзіну ў Філя Давідчыку заехаў у Бярозаўку, забраў адтуль яе і Краскоўскую. Прывёз іх у Наваградак.

Я ёй гавару: “А ты падумала, што робіш?”.

— Падумала…

— А можа нам прыдзецца і ўсё жыцьцё там быць? Ты на гэта згодная?

— Я згодная.

Чэрэмшагіна і Краскоўская з намі і адступалі. Мы ехалі на конях, а яны на машыне (была ў нас машына з рэчамі). Калі праяжджалі Ліду, трапілі пад бамбёжку савецкіх самалётаў. Давялося начаваць

недзе ў жыце, хавалі коней... Частка нашых Ліду не пасыпелі праско-
чиць, нават некаторыя й вярнуліся.

Другі раз начавалі недзе за Гроднам. На трэці дзень трапілі мы ў Варшаву, а перад тым спыняліся ў Забродным. Начаваў наш “батальён” (дакладней, яго рэшткі) у нейкім вялікім будынку, а коні мы ўжо пакінулі дзесьцы.

Давідчык і Краскоўская падыйшлі да Барыса Рагулі й кажуць: “Мы хочам вучыщца, хочам ехаць у Прагу”. Захацелі далей вучыщца я з Тамарай, а таксама хлопец з дваймі сёстрамі (той самы, што трапіў да савецкіх партызанаў, а пасля ўцёк). Даставаў нам Барыс неабходныя паперы на праезд да Прагі (праз Польшчу і Райх) для сямі чалавек. “Едзыце”, — гаворыць. І мы паехалі.

***

Мы заехалі ў Прагу, а там гавораць, што назаутра пачнеца эвакуацыя з Прагі ў Тыроль... Нашыя дзяўчата адразу ў паніку. Ну а мы з Філяю вырашылі вяртацца назад, у Варшаву, да сваіх. А дзяўчата нашы не хацелі туды ехаць... Не захацеў вяртацца й той хлопец з сёстрамі. А мы ўпёрліся: паедзем толькі назад, да сваіх.

Узялі мы нашую паперку-пропуск для сямі чалавек і ў слове “циорыкфэрботэн” (“назад забараняеца”) съцерлі “фэрботэн”, і там яшчэ месца заставалася. Пайшлі мы ў Рускі эміграцыйны камітэт. Я з начальнікам гавару, прашу: “Дазвольце нам на гэтай вاشай нямецкай пішучай машынцы напісаць прозвішчы тых, хто будзе ехаць!”. Ён нам паверыў, дазволіў. Давідчык сеў друкаваць, а той, рускі, мне нешта расказваў. Калі я адцягнуў яго ўвагу, Давідчык закладае ту ю даведку і друкуе: “нур фір пэрzonэн цу энтлясэн” (“толькі для чатырох чалавек дазваляеца”)...

Яшчэ ў Варшаве мы набралі папярос, бо нехта нам сказаў, што ў Празе яны дарагія. Прадалі мы іх ды купілі білет да Варшавы. І толькі каля Лодзі адзін чыгуначнік гаворыць: “Кайн папіршайн!”. А Да-
відчык добра гаварыў па-нямецку. “А што, мы вінаватыя, што вашыя
ўлады такі даюць дакумент?!” — гаворыць ён. “Другім разам я не
дазволю вам ехаць!” — толькі і сказаў немец. “Ну добра, добра”, —
адказалі мы.

Вярнуліся так мы ў Варшаву. А тут ужо нашыя ад'яжджаюць у Дальвіц. Паехалі туды й мы.

***

Немцы даверылі Барысу Рагулю арганізаваць сапраўдную партызанскую вывучку, якой у нас не было. Там, ва Ўсходній Прусіі, рыхтаваліся людзі, якіх пасля меркавалі перакінуць у Беларусь. Нас там многа сабралося, пераважна хлопцаў, дзяўчат — адзінкі. А я быў са-

мы непрыгожы на той час, а былі ж хлопцы харошыя, “языкастыя”... У жніўні 1944 году Філіп Давідчык і Вера Краскоўская распісаліся ў Інстэрбургу. Спецыяльна туды ездзілі, а пасля ў Дальвіцы рабілі вясельле. А мяне з Тамараю лёс разлучыў. Вельмі хутка я быў накіраваны ў Беларусь і больш мы ніколі не сустрэліся...

Пра яе далейшы лёс я нічога ня ведаю. Пісалі, што, нібыта, зь Ві-
тушкам яе пасля сюды закінулі. Памятаю, што псеўда ў яе было
“Асмалак”, а мне далі — “Андрук”. Ня ведаю й долі старэйшай і ма-
лодшай сясыцёр Тамары. Чуў толькі, што маці яе рэпрэсіравалі.

Прайшлі гады. Калі ў Дзяятлаве хавалі Сяргея Мацюкевіча, пры-
яжджалі на пахаваныне сяброўка Тамары Маня Ясінская (іх хаты ў Любчы побач стаялі). Яна мне й сказала даслоўна наступнае: “Яна ці-
кавілася, ці ёсьць у цябе дзеци...”. І больш нічога. А я і не распытаў.
Значыць, жывая была Тамара, значыць пазыбегла яна бальшавіцкай
катаргі, скавалася, праўдападобна, пад іншым прозвішчам¹¹.

***

Быў я ў Дальвіцы толькі два тыдні. Адным з першых мяне выра-
шылі перакінуць на Бацькаўшчыну. Немцы мне давалі сваё заданыне —
— дывэрсійнае, рабіць дывэрсіі на чыгунцы. Але ўзрычакі я ня меў
— яна была ў нямецкіх групаў, што былі адмыслова пакінутыя перад
адступленнем. І зі імі мне трэба было скантактавацца і ім садзейні-
чаць ва ўсім, бо я ж ведаў нямецкую мову. Але Барыс Рагуля мне
сказаў: “Ніякіх нямецкіх груп! Твой заданыне — разведка. Я цябе
адпраўляю туды, як разведчыка, разведацца сітуацыю. І яшчэ ты
павінен знайсці ў Налібоцкай пушчы пляцоўку для прыёму самалёта
і перадаць нам каардынаты па рацыі, што будзе знаходзіцца ў Смар-
гонях. І вось тады, у залежнасці ад таго, якая там будзе абстаноўка,
ты атрымаеш там іншае заданыне: або там заставацца, або прабівацца
сюды”.

У самалёце нас было чацьвёртае ўсіх павінны былі скінуць у роз-
ных месцах. Шчыра кажучы, мы ўсе трошкі выпілі — усё ж такі
страшнавата, з парашутам скакаць раней не даводзілася... Аднаго
хлопца скінулі каля Вільні, ён мусіў ісьці ў горад. Яшчэ двое чалавек
дэсантаваліся каля Смаргоняў: радыст і яшчэ адзін хлопец, здаецца,
Кароль яго прозвішча¹².

¹¹ Больш пра лёс Т. Чэрэмшагінай і яе сям'і гл. у наступнай публікацыі: Ёрш С. Парашутысткі // Беларус (Нью-Ёрк), 2002, № 473, чэрвень.

¹² Паводле І. Валахановіча, у ноч з 16 на 17 верасня 1944 году сапраўды дэ-
сантаваліся 4 чалавекі (кіраўнік групы — Вайтовіч). У раёне Вільні быў скі-
нуты Бяневіч, каля Смаргоні — І. Кароль і Б. Грузьдзеў (радыст). Кароль і
Грузьдзеў былі арыштаваныя ў Лідзе 30 кастрычніка 1944 году, пра арышт
Бяневіча звестак няма. Гл.: Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай
вайны..., б. 108-111.

А радыст быў малады хлопец, расеяц з Сталінграда. Быў ён скінуты ва Ўсходнюю Прусію з савецкім дэсантам, але трапіў у палон. Зь нямецкага канцлягеру яго забраў, на сваю адказнасць, Барыс Рагуля. Не было ў яго іншага выйсьця, бо радыстаў з беларусаў яшчэ не пасыпелі падрыхтаваць, а ў іх тады ўжо была патрэба.

Вось і мне ўжо трэба было дэсантавацца. Даюць каманду: “Рыхтавацца!”. Адкрылі люк і як толькі я да яго падышоў, мяне туды піхнулі... Парашут адкрыўся аўтаматычна і я завіс у паветры. Скакаў я з вышыні 1600 мэтраў. Ноч. Пад сабой бачу рэчку. Думаю, што гэта Нёман. Абрадаваўся — якраз там, дзе мне й трэба. Спусціўся ўдала. Закапаў парашут і схаваў частку сваіх рэчаў. Знаў я на Бацькаўшчыне!

***

Пайшоў я. Сустрэў нейкую жанчыну, спытаўся, як называеца вёска. Яна сказала. “Дзяякую”, — кажу. “А вы, мусіць, не тутэйшы?” — пытаецца. “Вы знаеце, я з Усходняй Беларусі. Хачу праведаць сваіх родзічаў тут, у мяне ўвальніцельная...”.

Адышоў я ад гэтай жанчыны, дастаў карту. Гляджу я, што на там мяне выкінулі. Гэта не Нёман, а да Нёмана мне трэба ісці 30 кілямэтраў. Даставаў увальніцельную, запоўніў яе, як мне трэба, а пячаткі ўжо стаялі¹³.

Паглядзеў па карце, як мне ісці. Аўтамат я ня браў з сабой, а пісталет і дакумэнты захапіў. Быў я апрануты ў савецкую форму і па званню быў сяржантам. Толькі пагонаў у мяне не было.

Іду я так. Трэба было праходзіць Усялюб. Вырашыў я ісці па ўскрайках, каб не нарвацца на патруль. І тут чую: “Товарыц, товарыц, подождите!”.

Спніўся я. Падыходзіць да мяне вайсковец.

— Вы куда ідёте?

— Я на увольнительной, хочу своих родичей калі Любчи наведаць.

— Ваши дакумэнты?

Я падаў яму. Паглядзеў ён мае дакумэнты.

— А почему у вас нет знаков различия?

— Ну, знаете, не успел. Это ж дорога... Вот отдохну, всё сделаю!

— Ну, пожалуйста!

Аддае мае дакумэнты і чэсьць. Я яму казырнуў і пайшоў. Адкруціўся, адным словам.

Недаходзячы да Вераскава спаткаў я дзядзьку на возе і папрасіў, каб падвёз.

— Калі ласка, сядай, — кажа.

Я і яму кажу, што сваіх хачу наведаць.

— А ў вас там што ў вёсцы? — пытаюся.

— А там салдаты. Я паеду ў кругавую, а вы можаце пайсьці, там у нас “товарищи”...

Я кажу: — Я обязательно пойду.

Зълез я з воза, пачакаў, як ён ад'ехаў у другі бок, і пайшоў преч ад гэтай вёскі. Дай Бог ногі ад гэтых “товариц”...

Каля Любчы я мясцовасць ведаў лепш. Зайшоў у Рэвяцічы да бацькоў Давідчыка. Яны мяне схавалі. Перанаставаў я там, атрымаў ад іх першыя весткі. Яны мне абрысавалі становішча. Стрыечная сястра Філі Анфіса Давідчык мне дапамагала. Баяліся Давідчыкі, таму вырашыў я перайсці ў іншае месца — ў вёску Голынь, дзе былі нашыя агульныя сваякі. І той гаспадар быў больш у кантакце з мясцовымі ўладамі.

Калі пераходзіў у ту ю вёску, ішоў з Анфісай, і яна мне расказала, што Павел і Міша Турайкевічы не забраны ў Чырвоную Армію — “забраніраваныя”. А Рагуля мне казаў у Дальвіцы: “Толькі каго спаткаеш з нашых сяброў БНП, съмела можаш кантактаваць. Гэта надзейныя хлопцы!”. І я съвята выконваў наказ Рагулі...

І калі мне гэта сказала Анфіса, я ёй кажу: “Анфіса, ты зь імі пагавары, я хачу зь імі пабачыцца”. Я съмела ішоў на контакт з Турайкевічамі, tym больш, што ў мяне час быў абмежаваны. Празь дзесяць дзён я павінен ужо быць у Смаргонях. Было дамоўлена, у які дзень і час, ды на якой вуліцы мы спаткаемся. Але на допытках у мяне пасъяла пра гэта чамусыці нічога не пыталіся. Нават і не ўспомнілі. Я казаў, што павінен быў ехаць у Смаргонь на сустрэчу з сваім сваяком, які мусіў ехаць цягніком...

Цяпер я ўжо хаваўся ў гумні. На трэці дзень пасъяла дэсанту прыйшоў Павел Турайкевіч. Гэта была мая памылка. Але хто ж ведаў, што ў сярод нашых сяброў былі правакатары?!.. Я кажу Паўлу, што вось настаў час, калі нашае падпольле БНП павінна працаваць. Расказаў яму трохі пра сітуацыю ў Прусіі, дзе заставаўся батальён “Дальвіц”. Я даў Турайкевічу некаторыя даручэнні. Між іншым, ён павінен быў знайсці больш нашых сяброў. На развязтанье кажу: “Я тут пабуду пару дзён, а пасъяля паеду ў іншае месца”.

А Анфіса Давідчык ужо паведаміла май бацькам, якія жылі ў Залозках, што я вярнуўся. Наведалі мяне там і бацька, і маці. Бацьку я сказаў, што трэба дзесьці ў лесе знайсці пляцоўку пад аэрадром. Але

¹³ А. Вайтовіч меў дакумэнты на імя сяржанта 44-га запаснога стралковага палка С. Сяргеева. Гл.: Беларусь у выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны..., б. 109.

ён мне нічога на гэта не сказаў. А ў яго быў знаёмы лясынік, таму бацька хутка і зрабіў, што было патрэбна.

Пабыў я пару дзён у Голыні ды перайшоў у трэцяе месца, недалёка Загор'я на хутар да Міхася Кавэліча, майго хроснага бацькі. Дваіх яго сыноў, Захара і Мікалая, забілі савецкія партызаны. У 1944-м яны не пайшли на Захад, а вярнуліся з Наваградка дахаты. Толькі не дайшлі яны да Загор'я — забілі іх савецкія партызаны як “шпіёнаў”. Тыя, хто забіў, сказаў пасъля, дзе яны закапаныя. Міхась Кавэліч з дачкою Маняй адшукалі тое месца ды пахавалі Захара і Мікалая памялдузку.

Я пабыў у Кавэлічаў днія тры. Наведаў мяне там Міша Турайкевіч. Я яму таксама даў заданыне і перайшоў у новае месца — у сваю вёску да бацькавага брата Івана. Зноў хаваўся ў гумне, у сене.

Падыходзіць мой час ад’езду. А я раней казаў Турайкевічам, калі я павінен буду ехаць. Павел мне рэкамендую: “Ведаеш што, у вайсковай форме горш ехаць, чымсьці ў цывільным адзеніні. А мы — настаўнікі. Давай дастанем табе даведку, што й ты настаўнік, што твой брат праяжджае на фронт той дарогай праз Смаргонь. І ты да яго на сустречу едзеш...”.

А я верыў ім. Нават быў узрадаваны, што яны так актыўна мне дапамагаюць.

Я сабраў патрэбныя весткі і мне трэба было паведаміць у Даўгініц, дзе чакалі паведамленыняў з Бацькаўшчыны. Прыходзяць да мяне Турайкевічы, каб правесыці мяне ў Смаргонь. І радзяць, каб я цывільнае апрануў. Апрануў я гэтую вопратку. Хацеў ўзяць з сабой пісталет, а Павел гаворыць: “Я не саветую табе браць пісталет. Быў у мяне выпадак, калі я адпачываў на станцыі і да мяне падыйшлі і абшуквалі. Так што лепей ты без яго”. “Ну, ты лепей цяперашнія законы ведаеш”, — кажу. У вайсковай гімнасціёры ў мяне была зашытая ампула з атрутай — “Абтайлонг айнс цэ” — на ўсялякі выпадак. Пакінуўшы ўсё, я мусіў ехаць зусім бяз зброі...

Павячэраў я, узяў даведку туую, выпісаную на Мішу Турайкевіча (аднафамільца брата Паўла) і хацеў ісці, як Павел гаворыць: “Ведаеш, ты тут дарогі дрэнна знаеш, давай разам пойдзем, прагуляемся?”. “Калі ласка!” — я гэтай прапановай быў задаволены. Зь Мішам я разьвітаўся, з дзядзькам, і мы пайшли. А ісці з Залозак да Наваградка 22 кіляметры. Ідзэм, гаворым пра дзяўчат, пра іншае. І трэба было ісці праз вёску Баярка, а Павел гаворыць: “Давай мы пойдзем другій дарогай”. Я пагадзіўся. Ідзэм далей, як раптам чуем: “Стой, кто ідёт?!?”

— Свае.

— Кто свои?

Падыходзяць да нас: “Вы куда?”.

— На станцыю.

— Ваши документы!

— Калі ласка!

Падаю паперы. Праверыў ён дакумэнты, пытаеца: “А что, вы не знаете, что коменданцкій час, что нельзя ідти?”.

— Так цягнік ідзе...

— Вы откуда, из Осташона? Повезём в Осташин, посмотрим.

— Даць мы спазынімся!..

— Да нет, не опаздяете. А у вас ничего в карманах нет?

Праверылі кішэні.

Тут ужо і нейкая падвода зьявілася і двое чалавек на ёй былі. Я думаў, што сапраўды вёску ахоўваюць... Садзяць яны Паўла побач з вазыніцай, толькі вачыма назад, а мяне пасадзілі ўніз, съціснулі мне ногі тыя двое, што сели насупраць Паўла.

— Поехали! — даў нехта зь іх каманду й мы паехалі.

***

Едзэм мы так, а мне ногі баліць. Кажу я гэтым вайскоўцам, што мне ногі съціснулі, а яны толькі: “Ничего, недалеко, завезём!”.

Гляджу я, што павярнулі не на Асташын, а на Любчу. Разумею, што штосьці тут ня так. Паказваю Паўлу рукой, нібы съціскаючы сваё горла, што справа дрэнь, трэба ўцякаць. А ён паказаў мяне: уцякай першы. Ну добра. Толькі я падымамца, а адзін з тых, што за мной сядзелі, крычыць: “Ты что, бл..., убегать собираешься?!”.

— Кроў ідзе з ног! — кажу я.

— Ничего, скоро доедем, — кажа. І трymаў мяне за плячо да самага Любча...

Прывозяць у іхняе НКВД. Тут ужо нас з Паўлам разлучылі. Прывялі мяне да нейкага энкавэздзіста, што за сталом сядзеў. А той, што прывёў, застаўся стаяць за маёй сыпінай.

— Садзітесь, — кажа, зразу звяртаеца на “вы”. — Ваша фамилия Турайкевіч, Міхаіл Клімович?

— Да.

— Учитель?

— Учитель.

Расказаў, што еду ў Смаргонь да брата. А ён на гэта кажа: “Я пойду к тому”.

Хутка вяртаеца. Я сяджу, а той, каторы запісвае, насупраць мяне. Падыходзіць да мяне энкавэздыст з нагайкаю з наканечнікам і б’е па галаве, пасъля кожнага ўдару называючы адно слова: “Вайтович... Андрей Филипович... Говори дальше!”.

— Вайтовіч, — сазнаўся я.

— Где был, что делал?

А ў мяне была другая вэрсія, што я ў лесе хаваўся, не хацеў ісьці на фронт. Так і сказаў яму. І колькі яны мяне не дапытвалі, я ім нічога не сказаў пра тое, што парашутыст. Усе мае паказаныні запісваліся. А было ўжо досыць позна. Павялі мяне ў іншы пакой. Там стаяла шафа і больш нічога. Я кажу, што мне трэба ў прыбіральню.

— *Ничега, выдержись,* — адказвае.

Паклалі мяне, звязанага, на падлогу тварам уніз, а дах працякаў і якраз гэтая вада трапляла мне на галаву — капала са столі... І ўсю ноч каля мяне сядзеў “партызан” з аўтаматам. Праляжаў я так да раніцы. Раніцай паднялі мяне, абвязалі рамнём, як таго сабаку, і вывелі з будынка ў прыбіральню. І той “партызан” ужо трymаў рамень ды глядзеў, каб я ня ўцёк. І зноў павёў мяне на допыты.

А 10-й гадзіне раніцы прыехала нямецкая грузавая машина, а на ёй сядзелі дзесяць “партызанаў”. Мяне кінулі ў адзін кут, Турайкевіча — ў іншы. “Так папаўся! — думаю сабе. — Сам вінаваты. Але ж я свайго сябра падвёў!.. Загубіў!..” Я тады больш за Паўла перажываў.

***

Завезлы нас у Баранавічы, але не ў турму, а ў нейкае іншае месца. Дапытваў мяне адразу маёр Колцін. Білі мяне, але ня вельмі моцна. Прыйзнаўся я, што парашутыст... Допыты трывалі без перапынку 17 дзён. У тым пакоі я й спаў седзячы, і есыці мне туды прынослі. Съледчыя мняліся, а я ўсё адказваў на іх пытаныні без перапынку...

Задаюць мне пытаныне: “*А что бы ты делал, если бы мы тебя выпустили?*”.

Я кажу: “Пайшоў бы ў лес і прывёў бы штук пятнаццаць немцаў”.

— *Они и так у нас будут!*

— Ну а больш нічога...

— *Да ты же прислан комиссаром на всю Барановичскую область!* — кryчаў на мяне съледчы¹⁴.*

Адказваў я на пытаныні па-беларуску, бо па-руску слаба гаварыў.

— *Что, ты ненавидишь русский язык?*

Я кажу: “*Не, я ім плоха владзею*”.

— *Ничего, договоримся!*

Раз прыслалі маладога съледчага. Даў ён мне пару пытаньняў, а я ўжо і не разумею, што яны там пытаюцца...

— *Где твой парашют?*

Я сказаў.

¹⁴ Паводле мандата ад 10 верасьня 1944 г., атрыманага Вайтовічам ад старшыні ЦК БНП “Ваўка” (Ус. Родзькі), ён прызначаўся кіраўніком БНП “у Акрузе №1” (Баранавіцкай вобласці). Гэты дакумэнт упершыню апублікованы ў кнізе “Щит і меч Отчества” (Мінск, 2006, б. 175).

— *И там автомат?*

— Там.

— *Поедем!*

З Баранавіч мяне вазілі туды і я знайшоў тое месца! Зразу знайшоў. Аддаў ім і парашут, і аўтамат...

На 18-ы дзень мяне павезлы ў закрытай машыне ў Менск. Каля Стадбцоў была праверка, але Колцін ня даў правяральшчыкам паглядзець, каго ён вязе.

Прывезылі мяне ў Менск, у гэтую самую “амэрыканку”. І толькі там мне паказалі ордэр на арышт. 64 сутак сядзеў я ў 34-й камэры, у адзіночцы. За час съледztva ў мяне зъмянілася восем съледчых. На допыты выклікалі толькі ўначы... Пасылья мяне кінулі ў восьмую камэру — у “труну”: дзъверы, каля іх — “параша”, з таго боку трохі шырэй, пры сцяне ложак, які адкідваецца. Было нас там чалавек восем. У гэтай камэры я і спаткаў Сяргея Мацюкевіча.

***

Сяргей Мацюкевіч паходзіў з Дзятлаўшчыны. Мы пазнаёмліся падчас нямецкай акупацыі ў Наваградзкай настаўніцкай сэмінары. Сяргей быў моцным хлопцам, двухмятровага росту і спартыўнага цэласкладу. Ён таксама быў у “Дальвіцы” і дэсантаваўся ў складзе атрада Вітушкі ў 1944 годзе. Расказаў мне, як яго, Мацука і Косцю Шышэю скінулі з самалёта над нейкім мостам. У іх групе быў здраднік Шляхтун, які адразу пайшоў у міліцыю і ўсіх здаў¹⁵.

Міліцыя і дзяржбясьпека акружылі гэты раён. Адстрэльваліся хлопцы, але ўрэшце былі змушаныя здацца ў палон...^{16*}

Аказваеца, хуткасць самалёта была вялікая — людзей, якія скакалі з парашутамі па аднаму, разносіла на кілямэтры. Сабрацца ўсе не маглі і разьбіваліся на групы.

Сяргей Мацюкевіч быў на Калыме разам з Уладзімерам Сіўко¹⁷.*

¹⁵ Павел Шляхтун, 1925 г. н., ураджэнец Шчучынскага раёну. Пасылья дэсанту ён, як і яшчэ некалькі чалавек, быў пасланы ў выведку. Шляхтуна затрымалі першым. Менавіта затрымалі, а ня здаўся ён сам. Пра гэта съвядчыць архіўны дакумэнт: NKWD o polskim podziemiu. 1944 — 1948. Konspiracja na Nowogro'dczyznie i Grodzień'szczyznie. Warszawa, 1997, s. 165-166. На допыце ён расказаў пра тое, у якім раёне знаходзяцца іншыя ўдзельнікі дэсанту, назваў іх прозвішчы. На падставе гэтай інфармацыі праводзіліся аперацыйныя мерапрыемствы па затрыманні дэсантнікаў.

¹⁶ Вось што съвядчыць брат Сяргея Мацюкевіча Барыс: “Ён здаўся сам пасылья дэсанту. На сямейным савеце так вырашылі”. Цытуецца паведамленне, атрыманае С. Яршом 29 сінтября 1999 г. у Слоніме.

¹⁷ Уладзімер Сіўко (1916 — 2003), беларускі вайсковы дзеяч, паэт. Быў намеснікам Б. Рагулі ў кіраўніцтве Наваградзкага беларускага швадрону, а

Там яны працавалі на шахце й добра зараблялі. Там Сяргей і захварэў на селікоз¹⁸.

Вярнуўся ў Беларусь у 60-я гады, ажаніўся, працаваў майстрам у СПТВ у Казлоўшчыне. Усе свае гроши “пралячыў”... Памёр Мацюкевіч у нейкім ленінградскім эксперыментальным інстытуце — “заличылі” яго да съмерці. Ускрыцьце паказала, што ад лекаў у яго разъельліся кішкі... Пахавалі Мацюкевіча ў Дзятлаве. Здаецца, гэта быў пачатак 80-х гадоў¹⁹.

Згаданы Саша Мацуц²⁰ таксама быў арыштаваны і знаходзіўся ў бальшавіцкіх концах. Высылку адбываў у Краснаярску, дзе працаваў на цагляным заводзе. Далейшы яго лёс мне невядомы.

З Вітушкам дэсантаваўся і Міша Шунько. Родам ён з-пад Любчы, там ёсьць вёска Даўгыцкі Загор. Хадзіў у школу ў Любчы, а пасыль вучыўся ў настаўніцкай сэмінарыі ў Наваградку. Харошы хлопец. Ягонага лёсу я таксама ня ведаю²¹.

***

Гэта было ўначы з 16 на 17 сінегня 1944 году. Выклікаюць мяне, прыводзяць у нейкі кабінэт. Чацвёра съледчых сядзяць за столом, у куце — машыністка.

— Садись! — гавораць.

Адразу началі мне кідаць пытаныні (г. зв. “перекрёстный допрос”). Адказаў я на першае пытаныне, адразу ж другі пытаемца пра іншае. Адказваю. Трэці съледчы дае таксама новае пытаныне. Адказваю. А ўжо чацвёрты пытаемца тое, што даваў першы. Машыністка запісвала толькі мае слова. Іх мэта была — пасыль параўнаць мае адказы. Найбольш іх цікавіла БНП. Але мяне абвінавачвалі ў СБМ. Я кажу: “Не! Я быў у самай аўтарытэтнай партыі”.

— В какой?

— У Беларускай Незалежніцкай!

Дасталося мне трошкі: білі па патыліцы, па плячах... Толькі білі на съледчыя. Яны толькі кнопкі націскалі, уваходзіў чэкіст, якому й казаць нічога ня трэба было, бо ён і сам усё ведаў. “Пошли!” — кажа.

пасыль батальёну БКА. Арыштаваны ў жніўні 1945-га ў Вільні. Пасыль канцлягераў жыў у Любчы, Магілёве.

¹⁸ Захворванье, абумоўленае працяглым удыханьнем пылу, найбольш распаўсюджанае ў шахцёраў.

¹⁹ Паводле Барыса Мацюкевіча, Сяргей памёр у 1968 годзе. Паведамленне С. Яршу ад 29 сінегня 1999 г.

²⁰ 1920 г. н., у БНП меў мянушку “Гаўбіца”.

²¹ Паводле некаторых звестак, Шунько быў арыштаваны толькі праз некалькіх гадоў пасыль дэсанту. Магчыма, на тэрыторыі Польшчы.

Пасыль вядуць мяне назад. Пытаюцца: “Ну что, может чо вспомніл ецё?”.

Раней пасыль допыту мяне зразу забіраў той чэкіст і вёў да машыны, а тут допыт скончыўся і мяне пакінулі ў кабінэце. Прыйходзіць начальнік съледчай часыці палкоўнік Хват (ён раней ужо быў у мяне на допытках), а разам зь ім нейкі грузін. Гэты грузін пахадзіў, пахадзіў па кабінэце і кажа:

— Ну, хорошо, Войтович, давай мы с тобой поэткровенничаем??

Я кажу: — Давайце, гражданін начальнік. Але, гражданін начальнік, я мог бы пагадзіцца з кожным вашым пытаньнем і адказам, але гэта было б не адкравенна...

— Нет, нет, откровенно! Мы знаем, что ты — не советский человек, но вот что тебя заставило вести борьбу с советской властью?

Я кажу: — Гражданін начальнік, я харошых старон савецкай уласці не знаю, а плахія — знаю...

— У-у! Какие плохие стороны советской власти?

— Ну, вось першае — уласць жыдоў. Вы мяне прабачце, што я гавару “жыдоў” — у нас усе гаварылі так.

— Много ты их здесь видишь?

— Я тут бачыў аднаго Левіна і той па-рускому размаўляў. Але я больш ня меў матчымасці...

— А ты же в 39-40-х годах под советской властью жил?

— Да, жыў. Спачатку трапілі і рускія, і беларусы ва ўладу, а пасыля іх усіх жыды выдварылі!

А грузін гаворыць: — А-а! Но их Гитлер хорошенько почистил!

Я кажу: — Да, але не ўсіх, бо часыць у партызаны ўдрага...

— Ну что больше? — пытаемца.

— Вось калгасная систэма.

— Здесь ты не прав!

— Разрешите я скажу?! — папрасіў я.

— Ну, говори, говори!

— Калі чалавек мае індывідуальную гаспадарку, то кожны вырошчвае, гадуе тое, што яму трэба. А што ў калгасе? Ініцыятыва старшыні, а то і тая яму накінутая! А ўсе астатнія — гэта ж парабкі, рабочыя аўтаматы!

— Вы колхозной системы ни хрена не знаете! Что может сделать сто человек, там один ни хрена не сделает! Ну, что больше?

Я кажу: — Пытаныне рэлігіі. Я не скажу, што я ўжо вельмі рэлігійны, але не скажу, што я без рэлігіі. Я асабіста лічу, што рэлігія са-ма па сабе пайдзе, як гістарычнае мінулае. Бо некалі жылі людзі, якія за пагансскую рэлігію клалі галовы, а што ж сёньня сказаць на вёсцы “нет Бога”, дык людзі стануць нібы зъверы...

— Вопрос религии у нас сейчас урегулирован.

Ходзіць ён па пакоі, ходзіць, раптам кажа: — Ты, белорус-националист, и ты сдался нам в руки??!

Я кажу: — Гражданін начальнік, каб я меў зброю ў руках у той час, калі мяне затрымалі, ніколі жывым ня здаўся б!

— Что, дрался бы с нами?

— У крайнім выпадку я сам сябе забіў бы.

— Почему бы ты так сделал?

— Бо я ведаю, што вы са мной зробіце.

— Ну, ну, что мы с тобой сделаем?

— Дапросіце сколькі вам трэба, а далей — гадзіны жыцця палічаня...

Цанава (а гэта быў ён!) падышоў да мяне і гаворыць, б'ючы кулаком па маёй галаве: — Какой ты тёмный фанатик! Убить тебя просто: раз-два и нет! А вырастить тяжело. Ведь из тебя можно сделать хорошего советского человека.

Я гавару: — Да, настоящее в ваших руках...

— Ну, так ты всё-таки скажешь ЦК своей партии? БНП?

— Гражданін начальнік, што я знаю, я вам расказаў. Больш я нічога ня ведаю...

— Нет, нет! Ты пойдёшь в камеру, подумаешь. Ещё мы с тобой встретимся.

Хват дae каманду, прыйшоў чэкіст і павёў мяне ў “варанок”. Павезлі мяне на Валадарскага, у туго турму. Вось гэта была мая адзіная сустрэча з Цанавам.

У той час я ня ведаў, куды мяне вазілі на допыты. Уночы адкрывае дзвіверы: “Кто на “вэ”?”.

— Вайтовіч.

— Собирайся!

Пасыль адкрывае дзвіверы: — Выходи!

Садзяць у “варанок” і вязуць, заўсёды аднаго. А ў турме мяне ніколі не дапытвалі...

***

Съедчыя дамагаліся ад мяне ЦК БНП, а я ня мог яго ведаць! Адзін грузін ужываву катаўаньні. Гаворыць: “Я тэбя заставлю сказат про ЦК БНП!”. Я адказаў: “Ну, я ня ведаю, гэта ж была падпольная партыя. Сыстэма 1 — 4. Зразумела, што я ня мог яго ведаць. Я ведаў толькі таго, хто мяне інфармаваў”.

— А кто тебя информировал? — пытаецца.

— Рагуля.

— А ты кого?

Тут я схітрыў і назваў сярод тых, каго я інфармаваў, хлопцаў, якія ўжо сядзінулі на фронце (я пасыпеў даведацца пра іх лёс).

— Нет, ты знаеш! Был ли Рагуля в ЦК?

Я гавару: “Я ня ведаю. Гэтага не павінен ніхто ведаць. БНП — падпольная партыя!”

А съедчы крычыць: “Я тебя заставлю! Посажу в карцер!”. И дае каманду, каб мяне пасадзілі ў карцэр.

“Скажешь, подлец”, — сказаў ён на развязтанье.

Карцэр — гэта невялікае памяшканье на чацвёртым паверсе пад зямлём. Зынізу лакцыямі съёкаў дастаеш, а зверху капае вада... Там толькі стаіш, бо не сядзеш. Вакна не было, а быў толькі “валчок” у дзвіярах, каб надзірацель заглядаў. Каля дзвіяраў стаяла вядро. Вось і ўся “абстаноўка”... Ну пасадзілі, ну капае вада, ну і што? Сыярплю.

Надзірацель ходзіць й кожныя 15-20 хвілін стукае ў дзвіверы, а я тады павінен адказаць “да, да”... Калі я не гавару, калі заснуй, ён адкрывае дзвіверы і... зразумела, што бывала ў гэтым выпадку.

Раніцай прыносяць мне пайку. Я не бяру таго хлеба (давалі яго каля 150 гр.). — Я ня буду браць! — кажу.

— Почему не берёшь? — пытаецца.

— Я галадоўку аб’яўляю!

Нічога гэтых надзірацеля не сказаў. Закрыў дзвіверы і пайшоў далей. Калі ён усім раздаў пайкі, прыйшоў зноў да мяне, прынёс паперу і аловак: “Пиши объяснение голодовки!”.

Я ня памятаю, што там пісаў. Мусіць напісаў, што складу Цэнтральнага Камітэту БНП, якога ад мяне патрабаваў съедчы, я ня ведаю, бо партыя была строга кансыптрацыйная. И я запатрабаваў, каб яны, нарэшце, заканчвалі маю справу: “Адпраўляйце, вырашайце са мною!”. Надзірацель пры мне ўзяў гэтую паперку, каб я бачыў, дастаў наколку і да мяней пайкі прыціснуў ёю маё “объяснение” і пайшоў.

Напрыканцы дня мяне забралі з карцэра ў адзіночку.

***

Кожны раз, як мне прыносілі абед, прапаноўвалі есьці. Але я ня браў. Шторанак заходзіў да мяне турэмны лекар Левін.

— Открой рот! — кажа.

Паперку нейкую ў сыліну намочыць і ўсё.

У адзіночцы нельга было сядзець, спаць. Але я ўжо на другі дзень ляжаў на падлозе, на бетоне і ніхто на мяне не крычаў.

Трымаў я галадоўку пяць дзён і восем гадзінаў. Толькі першыя два дні хацелася есьці, а пасыль ўжо есьці не хацелася. Пасыль пачынаецца нейкое летуценыне, нейкая мроя. Нібыта ўздымаюся ўверх, а пасыль падаю ўніз... И абыякавасыць.

Васіль Конюх,
здымак 1950-х гг.

На пятыя суткі Левін мяне ўжо не аглядаў.

Калі ўжо ўсіх пакармілі, заходзіць у маю камэру двое надзірацеляў і жанчына ў белым халаце. Яна трymала ў руках шкляны слоік, ад якога адыходзілі два шлангі ці трубкі — каб у нос засоўваць. А я ляжаў...

Адзін надзірацель прычыніў мяно галаву, а другі быў каля маіх ног. Жанчына засунула мяне ў нос тыя дзве трубкі і падняла слоік, трохі яго страхануўшы. Тады я нічога не адчуваў — быў моцна аслаблены. Сказаўся год у турме без перадачаў, без нічога. А тут яшчэ галадоўка... Так мяне прымусова пакармілі.

Пасыль прыносиць мне надзірацель адказ прокурора на мае патрабаванні. Прачытаў я, што справа мая будзе ў хуткім часе скончаная. Усё.

Мяне перавялі ў агульную камэру, дзе было 6-8 чалавек. Але людзі хутка мяніліся: кожны дзень ці новага дадаў, ці кагосьці забяруць.

Апошнім съледчым у мяне быў капітан Харытонаў, спакойны та-кі чалавек. Ён пад канец у мяне запытаўся: *“А вот ты оружием, бо-еприпасами помогал партизанам?”*. “Дапамагаў, праз бацьку, — кажу. — Але я рабіў гэта не ідэйна, а каб яго не чапалі...”.

Съледства цягнулася цэлы год. Далі мне азнаёміца са справай. Першаю паперкаю быў ордэр на арышт, а пасыль — паказаныні Паўла Турайкевіча ў той самы дзень, калі я зь ім сустрэўся... Съледчы яшчэ перад гэтым у мяне запытаўся: *“А как вы относитесь к Турайкевичу?”*. Я гавару, што добра. *“Бывают случаи, когда люди могут ошибаться...”*, — так сказаў ён. А я адразу не зразумеў яго словаў.

У турме мне рабілі *“очную ставку”* з Васілем Конюхам. Съледчыя пытаюцца, ці ня маю я да яго прэтэнзій. А мне нехта сказаў, што калі я паляцеў, ён з Тамарай Чэрнамшагінай гуляў. Я і кажу: *“А может изза девочки и есть претензии”*. “Ідзі ты к чорту, ня знаю я ніякай дзевачкі”, — адказаў Конюх.

Майго бацьку таксама арыштавалі ѹ моцна білі. Ён быў пасыль гэтага вельмі слабы. И калі яго везылі, разам зь іншымі вязнямі, на ўсход, у Менску знялі з цягніка амаль нежывога... Мы доўга нічога ня ведалі пра яго лёс, аж да таго часу, пакуль не началі вяртацца зь лягероў нашыя землякі. Адзін, які быў разам з бацькам у вагоне, сказаў, што пасыпей прывязаць яму да нагі запісачку з прозвішчам і

імем, калі яго, зусім слабога, бяз памяці, выносілі з вагона. А везылі бацьку ў высылку...

***

Мяне адправілі ѹ лягер без суда. Трапіў я ў канцлагер “Суха-Бязводны” (105 кіляметраў ад Горкага (цяпер Ніжні Ноўгарад) ў напрамку Кірава). Чаму без суда? Можа праз маю галадоўку і патрабаванні хутчэйшага заканчэння маёй справы. Такіх, як я, у гэтым лягеры было шмат. Яны таксама сядзелі без суда і толькі пазней ім прысыпалі туды *“срок”*. Памятаю, што праз паўгода ён прыйшоў і мне. Выклікалі да ўпайуважанага і той зачытаў: *“Решением особого совещания — 8 лет исправительно-трудового лагеря”*. Але не сказаў, у чым мая віна.

***

У Віленскай беларускай гімназіі працавала настаўніцай Алена Кірылаўна Сакалова-Лекант. У яе быў сын Анатоль. Падчас нямецкай акупацыі ён быў у Беларускай краёвай абароне ў Менску. У 1944 годзе, калі адступалі на Захад, ён спэцыяльна заехаў да маці ў Вільню: *“Мама паедзем!”*. А Алене Кірылаўне ехаць не хацелася, бо думала, што будзе абузай сыну. Усё ж згадзілася: *“Ну добра, паездзем”*.

Яны сабралі рэчы і Анатоль завёз маці на вакзал, а сам у сваю вайсковую часць пaeхай. А яна ўзяла тыя валікі і вярнулася дахаты. Спадзявалася, што бальшавікі яе не зачэпяць. На пачатку вайны, калі летувісы нішчылі жыдоў у Вільні, яна падабрала двух дзяцей-жыдзянят і хавала іх усю нямецкую акупацыю. А як прыйшлі саветы, яна дала пра іх аб'яву ў газэту, спадзяючыся, што адшукаеца нехта зь іх родных. Адшукаўся бацька, які аказаўся капітанам дзяржбяспекі. Аднак, Алену Сакалову неўзабаве арыштавалі, як *“нямецкую пасобніцу”*. Яна была засуджаная на 5 гадоў зняволення. І гэты капітан яе ня здолеў вызваліць...

---

²² Вось што піша пра тыя падзеі Галіна Гарэцкая ў газэце *“Голас Радзімы”* (2001, 11 красавіка, № 15):

“Аднойчы недалёка ад іх дому пачалася страляніна. Бегла пасярод дарогі жанчына з двумя дзецьмі. Яна, забітая, упала, дзеці туліліся да яе. Сын Алёны Кірылаўны паўзком перацягнуў ўсіх у свой дом. На маёлі жанчыны-яўрэйкі прыйшлося ад злога вока паставіць крыж. Дзяцей, хлопчыка гадоў шасці і дзяўчынку чатырох гадоў, Алёна Кірылаўна ўзяла да сябе, расціла іх, хаваючы ад нядобрых людзей. Адзін раз шуснуў у кватэру нямецкі афіцэр. Абамлелі. Аднак ён пацікаўся толькі рэдкімі абразамі ў дарагіх аблікладах, якія засталіся Алёне Кірылаўне ад Леканта. Здаецца, нічога не ўзяў.

[...] Тым часам пры вызваленіі Вільні знайшоўся бацька дзяцей, якіх пасыль Алёны Кірылаўны гадавала няня Алёна. Перад самай вайною яго сям'я пераехала ѹ Вільню”.

Яна была ў лягеры на Суха-Бязводным, дзе апынуўся і я. Алена Кірылаўна была старэнкай і яе не ганялі на цяжкія работы. Працавала яна прыбіральщицай у санчасці, зьбірала аб'едкі і падкармлівала нас, маладых хлапцоў-беларусаў, “дахадзяг”... Ніколі гэтага не забуду, я, напэўна, толькі дзякуючы ёй выжыў там.

Аднойчы я вырашыў уцякаць з лягера, разам з Сяргеем Крэмняўскім, інжынэрам-будаўніком з Менску. Мы меркавалі прабірацца за мяжу... Пра нашыя пляны я шчыра распавёў Алене Кірылаўне або цётцы Алене, як мы яе называлі. У нас часта былі такія шчырыя размовы. А яна ведала, што зрабіць пабег, фактычна, немагчыма. “Ну добра, — кажа яна, — я памру, бо мне мала засталося... Ты пабяжыш... А тым нашыя, за мяжой, стараюцца, каб нашым людзям давамагчы. А як тут нікога ня стане, калі ты пабяжыш і я... На каго яны будуць спасылацца, выступаючы перад Англіяй, Амерыкай? Нашая доля такая: перацярпець тыя муکі, якія нам наканаваны”.

Пасыль яе адправілі на “трэці лагпункт” (інвалідны), дзе зынявленыя больш займаліся гаспадарчымі работамі (напрыклад, садзілі бульбу ды інш.). Аднойчы нас гналі з работы. Бачым, што наперадзе стаіць жанчына. А нам нельга было ні то што з шэрагу выйсьці, нават галаву павярнуць. Гэта была цётка Алена. Яна падышла да начальніка канвою й просіць: “Гражданін начальнік, тут мой сынок, дазвольце мне яму хлеба кавалак перадаць...”. Той аказаўся добрым чалавекам і спыніў калёну, і яна дала мне сваю буханку хлеба, якую ёй далі на вызваленіне...

Цётку Алену адпраўлялі ў высылку, але не адправілі. Той капітан дзяржбясыпкі ўзяў яе пад сваю адказнасць. Яна працавала санітаркай недзэ калі Кіеву. “Цяпер я ўжо хаджу “белай варонай”, — пісала яна мне адтуль²³.

У Вільні ў цёткі Алены была кватэра, і яе сяброўка-“прыслуга”, таксама Алена, захавала яе да таго часу, пакуль Сакалова не вярнулася. Там яна і дажывала свой век...

Пра сына не магла нічога ведаць. Не было ў яе ніякіх контактаў з замежжам²⁴.

Аднойчы яна захварэла, яе забралі ў бальніцу, дзе цётка Алена і памерла на трэці дзень... Косьця Шышэя мне пісаў з Вільні, што на

²³ Г. Гарэцкая згадвае: “Ён (рускі) меў высокі чын у специяльных іздоўлеў, праз Москву, вызваліць Алёну Кірылаўну з лагера. Яна нейкі час жыла ў яго сям’і (каля Чарнігава). Другая яго жонка добра да яе адносілася, моцна любілі дзеци. І ўсё ж цягнула на радзіму, і Алёна Кірылаўна вярнулася ў Вільню. Дзеци прыядзілі да яе ў госці (і яна да іх), ператісваліся”. (Голас Радзімы, 2001, 11 красавіка, № 15).

²⁴ Анатоль Сакалоў (1915 г. н.) у першыя паваенныя гады знаходзіўся ў Захоўні Нямеччыне. Выехаў у ЗША. Пасыль гэтага звесткі пра яго адсутнічаў. Гл.: Маркава В. Ліст аб пошуках // Беларус, 1997, № 443, сакавік.

яе пахаваныні было некалькі тысяч чалавек: беларусы, палякі, летувісы. Так яе ўсе паважалі²⁵.

***

У 1948 годзе мяне адправілі ў Караганду, у “палітычныя” лягеры. У Суха-Бязводным у зыняволеных не было нумароў, а там ужо пад нумарамі былі, пра прозвішча можна было забыцца...

Пасыль Караганды, калі мой тэрмін скончыўся, у 1952 годзе мяне адправілі ў лягер Чурбан-Нура (эта як ехаць на Джэсканган). Там мы капалі “вугальную качагарку”, ствалы для вугалю. Канчаўся тэрмін — адправілі ў Караганду, у лягер, а зь яго — у Петрапаўлаўск, у турму. Далей — Навасібірская турма, Краснаярская... І вось там ужо фармавалі этапы тых, каго адпраўлялі ў высылку. Тады кожнаму давалі паперку: “За попытку побега с мест ссылки — 25 лет ссылки — 25 лет каторги. Распачиесь!”.

Сам сабе тэрмін падпісваў... Тады далі пæк: селядцы і хлеб. Сабралі яны тых, хто ехаў на высылку — чалавек 40-50. Гэта ўжо ішоў на поўнач апошні караван. Быў канец каstryчніка-лістапад. Нас завезылі ў Янісейск. Пераначавалі мы ў нейкім пустым будынку, а раніцай прыйшоў трактар з прычэпам. На яго пагрузілі ўсе рэчы, а самі пайшлі пешшу на гэтую “сяміпавярховую гару”.

Вялі нас пад аховай. Яе зынялі толькі ў Паўночнай Янісейску, калі нас перадалі камэнданту. Да Паўночнай Янісейску нас яшчэ везылі на вялікіх чоўнах, што цягнулі па беразе коні, а пасыль машынамі.

Горад гэты, як палавіна нашай Казлоўшчыны*, але лічыўся “сывірскім раённым цэнтрам”. І там нас аддалі ў камэндатуру. Камэндант нас прыняў і даў “інструкцыю”. Пасыль гэтага мы ўжо сталі свабодныя...²⁶

***

²⁵ Вось што пісаў Янка Шутовіч 22 сакавіка 1960 году ў лісьце да знаёмых: “...з болем у сэрцы падаю Вам да ведама, што цётка Алена нас асіраціла. Памерла на 69 годзе жыцця. ...На чацвёрты дзень быцця ў шпіталі на вечы адышла супачынак. Урачыстыя пахароны адбыліся на Еўфрасінневых могілках дня 13 сакавіка 1960 года. Сабралася шмат народу на малебен і паніхіду ў цэркvi на могільніку. Уся жалобная цэрэмонія трывала больш трох гадзін. Пахавана ў стройным месцы, непадалёк ад цэркви, побач з магілай сына (малодшага).

...У асобе цёткі Алены мы стравілі Матку Аляксандру, шырагага, вялікай душы і сэрца Чалавека, жансчыну вялікай духовай і інтэлектуальнай культуры, высокаэтычную і крышталічную чэснouю, добрую, усімі любімую. Яна ж была прыкладнай беларускай, патрыёткай, демократкай, заслужсанай настаўніцай... (Голас Радзімы, 2001, 11 красавіка, № 15).

²⁶ Гарадзкі пасёлак у цяперашнім Дзятлаўскім раёне.

У Беларусь я прыехаў у 1958 годзе, да брата ў Ярэмічы²⁷.*

Брат быў сяяцаром. Пабыў я ў яго тыдні два і пайшоў шукаць працу. У Менску хацеў уладкавацца, але мяне там не прапісалі, не дазволілі там жыць... А вось у Слонімі я знайшоў месца.

Андрэй Вайтавіч з жонкай і сынам, 1960-я.

Працаваў я на мэблевай фабрыцы, меў добрыя стасункі з дырэктарам Мікалаем Алейнікам. І вось аднойчы яго звольнілі. Ня ведаю, за што. У нас на фабрыцы начальнік пісаць калектыўную заяву ў яго абарону. Ну і падпісваліся. Там і я падпісаўся. Іншыя пісалі нечытэльныя каракулі, а маё прозывішча можна было разабраць. І вось прыехаў карэспандэнт са “Звязды” разъбірацца, а я любіў гэту газэту, стараўся яе чытаць рэгулярна, бо яна была па-беларуску. І вось аднойчы чытаю: “І хто ж падпісвае гэту заяву? Вайтавіч, былы паліцай! Яму Радзіма даравала, дык ён вось чым займаецца”. Так было напісаны ў газэце недзе ў 1963 годзе.

Я ўзяў гэту газэтку, даведаўся, дзе тое КГБ знаходзіцца (Аляхновіч тады быў начальнікам Слонімскага аддзела), і пайшоў туды.

Гавару: “Товарыши, начальнік! Вы дзесятилетиями ищете матеріал о тои, какой я преступник и никак не можете найти, а вот приехал корреспондент и за час всё нашёл!”. Даю яму чытаць.

— У нас никто не спрашивал, — гаворыць.

Я кажу: — Я хочу писать опровержение!

— Не советую. Всё равно тебя обвинят. Отбыл срок наказания,

решил тут жыць и жыви спокойно. Тебя никто здесь трогать не будет. Ну, вообще, как тут живётся?

— Плохо.

— Почему?

— Я прасіў, каб мне далі ўчастак - пабудаваць хату, дык мне не далі.

— А ты почему к нам не пришёл?

— Я калі даведаўся, дзе ваша кантора знаходзіцца, дык стараўся гэту вуліцу мінаць.

— Напрасно. Когда ты приехал сюда, через неделю мы всё знали о тебе. Всё знали. Отбыл срок наказания, забил здесь кол и живи, тебя никто не будет трогать.

Ну і ёсё. Ён мне нічога не рэкамэндаваў — нічога не было. Бо ўсялякае бывае... У лягеры мяне спрабавалі завэрбаваць, калі я быў там ужо восьмы год. На разводзе мяне пакінуў нарадчык і ўдзень мяне выклікаў упаўнаважаны праз пасыльных.

Як заўсёды: “Фамилия, імя, отчество? Когда сюда попал и какой срок?”.

Я адказаў.

— О, так мы тебя скоро будем принимать в наше коммунистическое общество! — так ён гаворыць.

— Так я благодарен вам, — кажу.

— Так нужно работать!

— Так я работаю, у мяне мазалі на руках.

— Да нет, у вас в бригаде есть и 15-летники, и 25-ти... Так вот, как они там, чем занимаются? Чего говорят?

Я кажу: “Гэта — не!”

— Почему?

— Вы ведаецце, чалавек, які за міску баланды прадасьць свайго блізкага, за дзяве місکі вас прадасьць!

Глядзіць ён на мяне, глядзіць, пасыля кажа: “Смотри, чтобы ты никому об этом нашем разговоре не говорил”.

Я кажу: “А вось гэта я вам абяцаю. Ня буду гаварыць”.

***

Я ведаў, што Казік Гінц жыве ў Польшчы. Пасыля пяці гадоў лягероў яго накіравалі ў Навасібірскую вобласць, дзе ён працаваў — смалу канём вазіў. І там Казік даведаўся, што палякам дазваляюць выїжджаць у Польшчу. А ў яго была даведка, у якой было напісаны, што ён па нацыянальнасці беларус. Гінц выцер гэтае слова і напісаў “паляк”... Пайшоў у камэндатуру: “Я — паляк, мне трэба выехаць”. Тыя паглядзелі, што напісаны “паляк” ды і далі яму дазвол на выезд. Нават туго пазыку (“займ”), што бралі ў яго, аддалі. Так Гінц патрапіў у Польшчу сам, а пасыля перацягнуў ва Ўроцлава з Наваградка сваю маці і брата.

²⁷ Вёска ў цяперашнім Карэліцкім раёне.

Сустрэча ў Вільні з Барысам Рагулям. Ліпень 1997 г. Зьлева направа: Барыс Рагуля, Уладзімер Сіўко, Андрэй Вайтовіч, Кастусь Шышэя, Мікола Рулінскі. Фота Сяргея Ярша.

Хтосьці даў мне яго адрас, а хто — не памятаю. Я напісаў Казіку ліст і ён мне адказаў. Так мы й перапісваліся. А пасьля ён да мяне прыехаў. Але тут Гінц нават і не згадаў пра Ларысу Антонаўну Геніюш, пра якую распавядзе пазъней.

Праз нейкі час я атрымаў ад яго запрашэнье і ў 1972 годзе зь вялікімі цяжкасцямі дамогся дазволу на выезд. Паехаў ва Ўроцлаў. Неяк выпадкова Казік паказаў там мне хустачку (насоўку), якую вышывала калісці Ларыса Геніюш у лягеры. “Ведаеш, што яна ў Зэльве жыве? Я табе гэтую хустачку дам”.

А я ўжо ведаў, што ў Зэльве жыве Геніюш. Але ведаў толькі, што яна — паэтэса. Праўда, ні яе творчасці, ні яе ранейшае дзейнасці я ні ведаў. Гінц мне распавядаў пра яе, казаў, што меў з Геніюш лягерную перапіску, і была яна любоўнае тэматыкі. Гэта было неабходна для кансьпірацыі, як прыкрыцьцё на выпадак, калі запіска магла трапіць у рукі чэкістам.

Прыехаўши з Польшчы, я з гэтай хустачкай і паехаў у Зэльву, каб “перадаць прывітаныне”. Гінц вельмі станоўча ахаректарызаваў Геніюш і я спадзяваўся на гасцінны прыём, але памыліўся... Я зайшоў у хату, прадставіўся, сказаў, што мяне сюды прывяло і паказаў гэтую хустачку. Яна аднеслася да мяне досыць холадна. Спытала, хто я, дзе жыву. Я трошкі расказаў.

“Дзякую, што наведалі, — гаворыць. — Ну што, сябрачка, мы тут недалёчка жывём, дык паспрабуй другі раз пад’ехаць, праз тыдні два. Можа я тут што знайду, сабяру...”.

Яна ж ня ведала мяне. Таму нас і ўспрыняла мой візит насыцярожана. За час пасьля нашай сустрэчы Ларыса Антонаўна напісала ліст да Косьці Шышэя. І калі той даў мне добрую характарыстыку, другі раз мяне яна ўжо інакш прымала.

Падчас сустрэчы камбатантаў у Вільні, ліпень 1997 г. Пётра Рашэтнікі, Мікола Рулінскі, Уладзімер Сіўко, Андрэй Вайтовіч. Здымак Сяргея Ярша.

Памятаю, што я яшчэ ў яе хаце вельмі гучна гаварыў, а яна мяне ўсё цішыла: “Ня трэба... Ты ведаеш, могуць слухаць ды другое...”.

Яны былі моцна напалоханыя. А я гэтага ня ведаў.

Пасьля высыветлілася, што Ларыса Геніюш ня вельмі сымпатызowała Гінцу. А прычына гэтага была такая. Казік спрабаваў уцякаць зь лягера, але яго злавілі і прапанавалі: альбо ты з намі будзеш працаўца, альбо мы цябе расстралляем... Ён такую згоду даў. Таму яны яму і тэрмін не павялічылі за спробу ўцёкаў. Вось, відаць, з гэтай прычыны і да мяне Ларыса Антонаўна так спачатку паставілася, бо я ж сказаў, што “прывест Вам ад Гінца”.

Яна мне ўсё скардзілася, што неяк пакінулі яе нашыя. Ну, а што я мог зрабіць?! Я бачыў іх кепскае становішча, а ў мяне былі нейкія неўялічкія магчымасці, каб ім дапамагчы. Дапамагаў. А яна мне давала чытаць свае кніжкі, вершы. Пасьля я ўсё ёй вяртаў.

А як прыйшоў час ажаніцца майму сыну, я прапанаваў Геніюш штосьці зъмяніць у нашых вясельных абрадах. Тады яна пачала цікаўіцца маймі родзічамі. Я ёй ўсё расказаў, каб яна мела ўяўленыне, пра каго пісаць. “Я паспрабую што-небудзь віншавальнае напісаць”, — паабяцала Ларыса Антонаўна і стрымала сваё слова.

Я прасіў яе прыехаць на вясельле, але не атрымалася. Баялася яна, што за кожным яе крокам сочакт. Я гавару: “Дык Вы можаце да мяне прыехаць, як мая цётка, хто там будзе што ведаць?!”. Яна хацела прыехаць з айцом Васілём, які быў съвятаром у Зэльве і ў якога была машына. Але нешта там не атрымалася...

Яна часта пісала мне і я нярэдка ў яе бываў. Наведваў і чым можна было, дапамагаў. Калі памёр яе Янка, Ларыса Антонаўна доўга гравала. У Любчы мой брат жыў, які рабіў помнікі, вось я і прапанаваў Геніюш зрабіць помнік. Зрабіў, а з братам ужо сам разьлічыўся.

Памятаю, што калі мы хавалі Янку Геніюша, я пазнаёміўся з Усеваладам Каралём. Аказалася, што Ўсевалад Сямёновіч быў у БНП. Гэта мне сказала Ларыса Антонаўна, калі расказвала пра сваіх бараనавіцкіх сяброў. Яна пра яго вельмі добра адгукалася. Казала, што ў

час нямецкай акупациі ён быў вельмі актыўны і ў сэмінары ў Баранавічах працаўваў. Вельмі сымелы быў Кароль, харошы быў дзядзька. Ня так даўно памёр і пахаваны ў Баранавічах²⁸.

***

Ларыса Геніюш усё прапаноўвала мне нешта перахаваць. У адзін з апошніх маіх візытаў Ларыса Антонаўна мне сказала: “Сябрачка Андрэй, ці можна там у гэтага Колі і Бары (маіх сваякоў пад Любчай — А. В.) дзесьці-штосьці схаваць для нашых нашчадкаў?”. Я кажу: “Абавязкова, Ларыса Антонаўна, я Вам гарантую”.

Але я ніколі ня думаў, што так можа хутка... Не

Янка Жамойцін і Андрэй Вайтовіч. Вільня, ліпень 1997 г.

²⁸ Усевалад Кароль (1919 — 1984) — апошні кіраўнік віленскага Беларускага студэнцкага саюзу. Падчас Другой сусьветнай вайны быў радыстам спэцгрупы ГРУ, якая закідвалася ў нямецкі тыл. Браў удзел у беларускім нацыянальным Супраціве, быў сябрам Беларускай Незалежніцкай Партыі. Арыштаваны напрыканцы 1945 году. Пасля вызвалення жыў у Баранавічах. Больш пра яго лёс можна прачытаць у наступных выданьнях: Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 366-367; Рашэтнік П. Сустрэчы на жыццёвым шляху // Беларускі Рэзыстанс, 2006, № 1 (3), б. 137, 138, 147.

сказаў “давайце мне!”, а толькі: “я Вас наведаю, калі ўжо будзе штосьці падрыхтавана, то калі ласка!”. Такая была ў нас зь ёй размова.

Праз нейкі час я закалоў съвінню і вырашыў завезьці съвежаніны Ларысе Антонаўне. Пасля той нашай гутаркі прайшоў нейкі месец, можа паўтара. Прыйжджаю ў Зэльву, а яе няма... Ад яе далёкіх сваякоў даведаўся, што яна ў бальніцы, у Гродне. Гэтыя сваякі мне сказалі, што назаўтра паедуць да яе ў бальніцу. Ну тады я й аддаў ім усё, што прывёз, каб яны перадалі. Тады зь імі дагаварыўся, што калі “ня дай Бог што-небудзь здарыцца, дык вы не забудзьцеся даць мне знаць”. Яны мне паабіцалі. Таму я й трапіў на пахаваньне...

Мне даслалі тэлеграму, што Ларыса Антонаўна памерла і паведамлі, калі яе будуць хаваць. А памерла яна ў бальніцы. Рабілі ёй дзіве апэрацыі, адна зь якіх была вельмі няўдачнай. Можа і... ?

Вельмі-вельмі многа людзей было на пахаваньні. Гэта было ў красавіку. Калі я прыехаў, ужо труна стаяла ў царкве. Сын прыехаў зь Беластоку. Гэта ўжо ён там усім камандаваў. Адбылася служба. Было шмат людзей розных, не ў самой царкве, а каля яе... Прыйехала грузавая машына — гэта мясцовыя ўлады скаманддавалі адvezыці яе на машыне на могілкі. Але труну несылі людзі ўвесь шлях на руках.

Фатаграфавалі шмат. Бегалі перад гэтай калёнай, а калёна ўшла вялікая — ўся вуліца была запойненая... Я не асабліва запомніў тыя выступы на могілках. Толькі слова аднаго менчука засталіся ў памяці: “Прыйдзе час, калі яшчэ тут, у вас у Зэльве, будуць вуліцы яе імені”.

Пахавалі. Прыйшлі ў хату. Мяне вельмі цікавіла пытаныне помніка. Я ведаў, што Ларыса Антонаўна была ў добрых адносінах з а. Васілём. Я яго папрасіў, каб быць у кантакце ў справе помніка. Што калі будзе які збор на помнік, і мы хочам даць гроши. Ён гаворыць: “Мы і так зьбярэм, але абавязковая пастараемся даць знаць”.

На вячэрэ я ня быў. Не пайшоў. Там шмат было людзей, а я ня п’ю. Таму і не захацеў я, пайшоў на вакзал. А тыя, то засталіся сядзелі, пасля тым самым цягніком са мной ехалі. Вось так яно было.

***

Цяпер існуе шмат розных партый, організацый, але яны мне ня вельмі імпануюць. Ніколі ў мяне не ўзынікала жаданьня кудысьці ўступіць. Бо ў мяне была толькі адна партыя. Я і цяпер застаюся сябрам Беларускай Незалежніцкай Партыі!

ЛІСТАВАНЬНЕ

Лісты Ларысы Геніюш да Андрэя Вайтавіча

Зэльва, 5/VIII, 1980 г.

Даражэнкія!

Я рада, што гасціна ў мяне прышлася Вам даспадобы! У нашай хаце яна заўсёды такая. Я толькі баялася, ці хопіць усяго. Дастаць было цяжка, але падкінулі крыху са Слонімам, крыху з Ваўкавыска. Хапіла і дзякую Богу! Галоўнае: людзі харошыя, кветкі прыгожыя, паэткі і мастакі і сябры і Унук і суседзі. Было ўрачыста і весела. Міхась прыехаў 1/VIII. Хлопец ён атры[ма]ўся харошы і гэта не ўсім падабаецца. Магло тут дайсці і да інцыдэнт[а]-правакацыі. Бог нас сцярог. Сярожка здаў на 3-кі. Яго прынялі на электрамеханіку. Пасля можа перавядуць где хачеў. Добра і так.

Верш па стараюся напісаць. Адно крыху прыду ў сябе. Усе яшчэ па-крыссе ідуць "віншаваньні". Людзей было б болей, але саромеліся, што непамесцяцца ў хату. Была і тэлеграма ад сакратар'яту СБП¹.

Спозвненая

вельмі.

Я стамілася крыху. Цяпер зварыла маліны, чорнай смародзіны (расцерла з цукрам) і бяруся за лісты, каб падзя[ка]ваць людзям за памяць, за цяплынню, за іх падарункі... Чакаю прыезду сына. Ад вечнага дажджу ломіць косыці. 70-гадовае сэрца — слабее.

На Ніну Нікалаеўну² я злосная, бо і яна магла хоць раз у год прыехаць павіншаваць мяне.

¹ Саюзу беларускіх пісьменнікаў.

² Жонку А. Вайтавіча.

Месца хапіла б! Сямёнаўіч³ — цудоўны! Ён і яны ўсе, як і Вы не забыліся, не пакінулі мяне ў найцяжэйшыя дні і памаглі мне да апошняга. Дзякую Вам усім!

Кніжку здалі ў выдавецтва. "Залозкаў" там, на жаль, не будзе. Гродзенцы ў нас начавалі, з чаго мы былі в[ельмі] радыя. Пісала Ніна Мацяш. Заехалі ліўням (але спыняліся) шчасліва. Якое гэта харошае дзіця... Міхасю на граніцы забралі яго любімая паляндзічкі і меў... /нечытэльна/ ад бабусі. Ледзь не плакаў, бо надта іх любіць. Аддалі іх Данусі. Пісала, што смачныя.

Усяго Вам добра! Цалуйце Ніну Мік[алаеўну]

Ваша Ларыса

Іра была ў Любчы. Не ведаю нават як і дагаварылася, бо яна ўсё хацела, каб танца і добра...

Ваша Ларыса⁴

***

Зэльва, 3 ліпеня 1981 г.

Даражэнкія!

Як магла выпаўніла Вашую просьбу. Шчыра вітаю маладых і жадаю ім шчасця і даўгіх год жыцця! У мяне па-ранейшаму. Былі нядобрыя весткі з Польшчы. Пачынаюць ужо чапляцца да Міхася. Цяпер няма ні лістоў, нічога і сэрца мне замірае, калі пра іх думаю. Айцец Васілій на два прыхода [служыць] і рэдка цяпер яго бачу. Ён многа абяцае, але ні ў сілах усё выпаўніць. Таму я прыехаць да Вас не змагу. Ды і здароўе неважнае. Пагоршыла з сэрцам. Бядую, што няма з кім пад'ехаць па ягады, па сунці. Пару дзён быў у мяне Коля Канаш. Вельмі бадзёры, добра выглядае і чуеца. Заежджалі праездам з Наваградка і нашыя сладкія беларускія мастакі. Адзін быў з жонкаю. Фатаграфавалі і мяне і хату з усіх бакоў. Пісаць ужо мне... /нечытэльна — Рэд./ крыху цяжка, бо не тყы гады. Хачу ведаць ці гэта, што я Вам напісала адпавядае Вам?

Харошыя Вы людзі і я Вам вельмі ўдзячная за ўсё, асабліва за дапамогу з пахаваннем с. п. Мужа і з помнікам Яму.

Цукеркамі Вашымі пачаставала знамянітых мастакоў. Было яшчэ сухое віно. Прыйдаліся яны мне як ніколі! Буду рада бачыць Вас або іх зноў у сваёй хаце, бо чуюся вельмі адзінока. Сын і Міхась вельмі просьціць вызава, а іх не даюць. Усяго Вам добра.

Са шчырасцю да Вас
Ларыса Геніюш⁵

³ Прайдападобна, Усевалад Сямёнаўіч Кароль з Баранавічаў.

⁴ Арыгінал ліста захоўваецца ў архіве С. Ярша.

⁵ Копія ліста захоўваецца ў архіве С. Ярша.

***

Ліст Юркі Луцкевіча да Андрэя Вайтовіча

Даражэнкі Андрей!

Атрымаў Твой ліст з павіншаваньнямі. Шчыра дзякую, мае дзецы таксама.

Мне нават дзіўна, што Ты пытаеш парады ў такой простай спраўе. Мне ўжо даўно надаела баяцца, пары і Табе “перабудавацца”. У бальшавікоў амаль няма шансаў вярнуцца да ўлады і нават распачаць другую грамадзянскую вайну. Ніхто, дзякую Богу, за імі ня пойдзе!

[...]

Да Тваёй цытаты з “Новай зямлі” дадам другую: “Ня вернешся, як хваля тая, ка мне вясна ты маладая!”. Усё гэта, вядома, так, але адчуваю ў Твайм пісьме пэсымістычныя ноткі, а трэба, наадварот, быць бадзёрым. А жыцьцё так, як у нас, злажылася ў Мільёнаў людзей і сярод іх, такіх якія наагул нічога ня зрабілі супраць гэтай нялюдзкай улады. І мы практична нічога не зрабілі, але хоць спрабавалі, у нашым веку у той час і гэта нямала!

[...]

Будзь добрай думкі, Андрэй, падрамантуй здароўе, каб хоць “пад занавес” нармальна пражыць гады, якія нам яшчэ адпушчаны!

Найлепшыя пажаданыні ўсім Твайм.

Юрка⁶.

***

Лісты Барыса Рагулі да Андрэя Вайтовіча

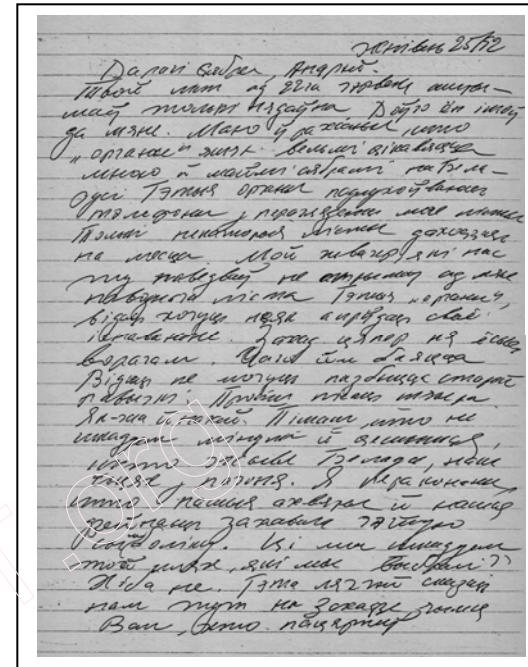
жнівень 25/92

Дарагі сябра, Андрэй!

Твой ліст ад 22-га чэрвеня атрымаў толькі нядаўна. Доўга ён ішоў да мяне. Маю ўражаньне, што “органы” яшчэ вельмі цікавяцца мною і маймі сябрамі на Беларусі. Гэтыя органы падслухоўваюць тэлефоны, праглядаюць мае лісты. Толькі некаторыя лісты даходзяць на месца. Мой швагер, які нас ту[т] наведваў не атрымаў ад мяне ніводнага ліста. Гэтыя “органы”, відаць, хочуць неяк апраўдаць сваё існаваньне. Захад цяпер ня ёсьць ворагам. Чаго ім баяцца [?]. Відаць немогуць пазбыцца старой навычки.

Просіш пісаць шчыра. Як-жа інакш. Пішаць, што не шкадуеш мінула[га] і цешишся, што Жыве Беларусь, наш сцяг, Пагоня. Я перакананы, што нашыя ахвяры і нашая дзеянасць захавала гэтую сымболіку. Ці мы шкадуем той шлях, які мы выбрали? Хіба не. Гэта ляг-

⁶ Ліст ад траўня 1992 году. Друкуецца паводле копіі, якая захоўваецца ў архіве С. Ярша.

пішаць, ня блага. Я атрымаў ліст ад Сіўка й ужо яму адпісаў. Я меўся паехаць у Менск у мінулую вясну, але мяне папярэдзілі, што “органы” могуць зрабіць мне перашкоды. Калі буду ў Беларусі, напэўна спаткаемся й пагутарым “па душах”.

Я працую лекарам. Маю сваю клініку, але ўжо пары злазіць у адстаўку. Маю трох сыноў і дачку, восем унукаў. Два сыны лекары, адзін і дочка настаўнікі. Выбач з[а] мой подчырк. Другі раз напішу на машынцы. Спадзяюся, што ліст атрымаеш.

Твой Барыс⁷.

***

Студзень 6, 95

Дарагія Андрэй і Валодзя⁸,

⁷ Копія ліста захоўваецца ў архіве С. Ярша.

⁸ Ліст да Андрэя Вайтовіча і Уладзімера Сіўка. Копія захоўваецца ў архіве С. Ярша. Неўзабаве Ў. Сіўко напіша ў лісце А. Вайтовічу: “А яго заклік, каб мы напісалі ўспаміны пра нашы лёсы, можа і слушны, толькі для гэтай справы трэба шмат вольнага часу, а яго напрыклад у мяне, катастрафічна не хапае. Гэтакія ўспаміны трэба добра ўзважыць і абдумаць, перш чым брацца за пяро. Але таксама не трэба забывацца, што мы стаім на крызіснай мяжы свайго існавання і хутка можа быць позна, каб займацца мемуарамі.

чэй сказаць нам тут на Захадзе, чымся Вам, хто пацярпей ад жудаснага крымінальнага тэрору, пад якім жылі мільёны нявольнікаў. Калі Гітлер вынішчай чужых, дык Сталін закатаў больш[ш] за 25 мільёнаў сваіх людзей. Верым, што “весна” гласнасць перойдзе ў лета й астанеца з намі. Новая гэнэрацыя вольных людзе[й] вырасце ѹ забязпечыць пашану правоў чалавека.

Я вельмі рад, што ты жывеш і, як

Пішу гэтым разам да Вас абаіх. Справа пільная і важная. Усе мы падыходзім да веку, калі адыход з гэтага съвету можа наступіць хутка і неспадzewана. Нашая дыяспера папрасіла мяне напісаць успаміны із майго дасьведчання. Першую частку напісаў на ангельскай мове. Цяпер пішу гісторыю нашага студэнцтва на чужыне. Тут вельмі важна, каб тое, што Вы перажылі на Бацькаўшчыне не было забыта, каб маладое пакаленне магло навучыцца на Вашым прыкладзе, як любіць, шанаваць ды пераносіць зьдзекі за сваю Бацькаўшчыну. Дык вось пакуль Вы яшчэ жывыя напішыце Вашыя ўспаміны і перашліце мне. Я зраблю ўсё магчымае, каб іх тут надрукаваць. Там яшчэ ёсьць даволі шмат нашых сяброў, якія могуць гэта зрабіць. Можа між намі ня знайдзеца Салжэніцын, але мы зможем шмат аб чым напісаць, каб ня толькі нашае пакаленне, але і съвет даведаўся аб праўдзе, якую яшчэ цяпер намагаюцца схаваць сёньняшняя намэнклятура. Яны намагаюцца выкрасыліць з гісторыі трэй гады нацыянальнага ўздыму ў неспрыяльных ваеных абставінах. Аб гэтым нельга маўчаць і трэба напісаць. Дык вось, браткі, бярэцесь за пяро. Не дазвольце забыцца аб Вашых перажываннях ды мухах. Дэталі арыштаў, съледзства, бязглудага авбінавачання, ссылкі, жыцьцё ў Гулагах ды нарэшце вяртаныне дамоў. Вашыя ўспаміны будуць вельмі ценнымі для малодшага пакалення. Не дазвольце аб іх забыцца.

Твой ліст атрымаў і шчыра дзякую. Гэты ліст высылаю да Вас абаіх. Чакаю на Ваш адказ. Валодзя зможа дадаць некалькі сваіх вершаў дзеля ілюстрацыі мінулага.

У мяне нічога новага. Яшчэ працую па фаху ды займаюся пісаньнем рознага роду ўспамінаў. Я ў мінулую нядзелю спаткаўся з сябрамі ў Нюёрку. Яны ўсе лічаць вельмі важным, каб надрукаваць Вашыя ўспаміны.

Да наступнага ліста

Ваш [Барыс]

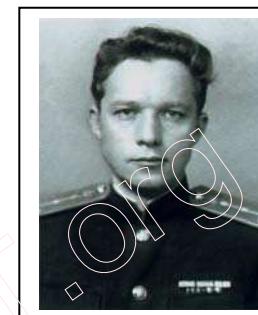
Над гэтым я і сам думаў ужо пару гадоў таму назад, але і па сённяшні дзень не магу іх распачаць, хоць і трэба было б».

Ул. Сіўко так і не напісаў мэмуараў. Асобныя яго невялікія тэксты друкаваліся ў мясцовым і рэспубліканскім друку. Разам з А. Вайтовічам мы прывезьлі ў ліпені 1997-га ў Вільню і перадалі Б. Рагулю машынапіс яго ўспамінаў, якія я падрыхтаваў паводле дыктафонных запісаў (менавіта гэты тэкст зь невялікімі зьменамі і друкуюцца ў гэтым нумары «БР»). Аднак яны не былі скрыстыяны ім падчас падрыхтоўкі кнігі «Жыцьцё пад агнём». Пазней Лявон Іорэвіч, аўтар той кнігі, прызнаўся, што бачыў машынапіс, але ня ведаў, што іх можна друкаваць... — Заўвага Сяргея Ярша.

ЯК ЗАГІNUЎ ПАДПАЛКОЎНІК КГБ ГАБА

Жудасны выпадак на менскім заводзе «Калібр»

Вось якія ўспаміны даслаў нам наш чытак Р. К. Менчук Валерый Б. (1945 г. н.) распавёў яму пра абставіны гібелі падпалкоўніка КГБ Габы¹, які ў паваенныя гады ўдзельнічаў у аперацыі па затрыманні дэсантніка, сябра Рады БНР Янкі Філістовіча.

«Пасля сканчэння Беларускага політэхнічнага інстытута я працаваў на Мінскім трактарным заводзе, а з 1975 да 1989 году — на заводзе «Калібр». Гэта быў на 90% абарончы завод, працаваў на савецкае войска. Выраблялі на ім невялікія сэрэй радыётэхнічных вельмі складаных вырабаў. На таких заводах ёсьць так званы «першы аддзел», які сочыць за сакрэтнасцю. У гэтым аддзеле працаваў нейкі Габа, былы падпалкоўнік КГБ. Зь ім адбыўся жудасны выпадак, не зразумелы да гэтага часу, які выглядае, як Боскае пакаранье...

На заводзе былі свае службы рамонту і прафіляктыкі, якія добрасумленна сачылі за тэхнікай і асабліва за ліфтамі. Профіляктычныя агляды і рамонт адбываліся бесперапынна, а ня раз на некалькі год, як па нормах. Але аднойчы, калі гэты Габа падышоў да ліфта — ліфт сам пачаў рухацца ўверх. Габа ўпаў: палова тулава была ў ліфце, а палова — па-за ліфтам, і яго прыціснула да столі. У яго было ўсё пераламана... Але паводле тагачасных нормаў, калі пасыля здарэньня да съмерці траўмаванага праішло больш трох тыдняў, то кірауніцтва завода не нясе крымінальной адказнасці за съмяротны выпадак. Тому кірауніцтва «Калібу», аддзелы тэхнікі бяспекі, рамонту і прафіляктыкі літаральна маліліся, каб Габа памёр як мага пазней.

Габа на працягу месяца пакутаваў ад жудаснага болю. Яго дачка распавядала, што ён безперапынку енчыў ад болю, прасіў каб яго забілі. Я доўга ня ведаў, за што яго напаткала такая неверагодна жудасная съмерць і зразумеў гэта значна пазней. У кнізе Дзмітрыя Смірнова «Запіски чекіста» (Мінск, 1972) я прачытаў, як гэты падпалкоўнік Габа перасьледваў беларускіх патрыётаў, вызначаўся пры затрыманні Янкі Філістовіча ў ягоных сяброў...

А чаму так спрацаваў ліфт, невядома да гэтага часу. Ліфт быў спраўны. Яго вывучаў шмат камісіяў і нічога не знайшлі. «Беспринчінны самопроизвольны пуск абсолютно исправнага ліфта до и после несчастнага случая. Не выявлено никаких нарушений» — вытрымка з акту аб няшчасным выпадку. Ліфт працуе да гэтага часу спраўна і ніякіх хібаў у яго працы няма. Зразумець, чаму так адбылося, немагчыма».

Запіс ад 21 траўня 2007 г.

¹ Фота з кнігі «Щит и меч Отечества»

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Сяргей Ёш, Раман Клявец

НОВЫЯ ФАКТЫ ПРА ДЗЕЙНАСЦЬІ ЛЁСЫ БЕЛАРУСКІХ КАМАНДАС

Тры гады таму “БР” зъмяшчаў на сваіх бачынах артыкул Юр’я Грыбоўскага “Першы беларускі штурмовы звяз”, прысьвечены арганізацыі і дзейнасці аддзела беларускіх камандас на баку Нямеччыны¹.

Рэдакцыя атрымала шэраг водгукаваў на публікацыю, якія высьвятлялі лёсы некаторых дэсантнікаў. Адзін з іх ужо быў надрукаваны².

Знаходзіліся і архіўныя дакумэнты, успаміны, якія дапамагаюць рэканструяваць дзейнасць у чэрвені 1941-га групу камандасаў Першага беларускага штурмовага звязу і іншых аддзелу.

Нагадаем, вярбоўка дабраахвотнікаў у Першы беларускі штурмовы звяз пачалася вясной 1941 году. Яе праводзілі супрацоўнікі Абвэру і беларускія дзеячы, якія мелі контакт з гэтай спэцслужбай. Да пачатку траўня былі набраныя 52 чалавекі, пераважна былыя ваенна-палонныя польскага войска. Iх накіравалі для навучанья ў дэсантную школу ў мястэчка Лямсдорф. Камандзірам звязу быў прызначаны былы харунжы польскага войска Ўладзімер Качан. На працягу месяца вайскоўцы вучыліся карыстанью ўсімі відамі нямецкай і савецкай агнястрэльнай зброі, сапёрнай справе, арганізацыі дывэрсій, вайсковой тапаграфіі ды інш. Зы імі праводзілася нацыянальна-узгадаваўчая праца — беларускі актыў разглядаў гэты аддзел, як зародак будучага беларускага войска.

8 чэрвеня 1941 г. дэсантнікі склалі прысягу на адданасць Беларусі. Праз 5 дзён скончыўся курс шкалення і аддзел быў перакінуты бліжэй да савецкай мяжы, у мястэчка Прушкаў. На той час у звяззе быў 41 чалавек, але некаторыя з іх неўзабаве з розных прычынаў адпали³.

Паводле некалькіх крыніцаў, выконваць заданыя Абвэра ў савецкім тыле пагадзіліся 32 чалавекі⁴.

Як піша Ю. Грыбоўскі, яны былі падзеленыя на тры групы. Адна

ў складзе 7 чалавек вырушила на заданыне 15 чэрвеня, але трапіла ў засаду НКВД. Дзіве астатнія (кожная налічвала 10 чалавек) атрымалі загад на дэсант у БССР 19 чэрвеня. Толькі група Ўл. Качана пасьпяхова выканала дывэрсію на чыгунцы⁵.

Прыведзеныя ніжэй дакумэнты савецкай дзяржбяспекі зъмянёныя нашае ўяўленыне пра спосабы перакідкі немцамі камандасаў у Беларусь. Раней меркавалася, што іх усіх закідвалі паветранымі шляхам, аднак высьвятляеца, што многія пераходзілі мяжу пешым парадкам.

Паводле Ю. Грыбоўскага, які ў сваю часу спасылаецца на ўнутраныя загады камандзіра Першага беларускага штурмовага звязу, у склад першай групы з 7 чалавек уваходзілі: Альберт Асоўскі, Станіслаў Акінчыц, Вацлаў Гальчынскі, Станіслаў Валасэвіч, Тадэвуш Гардзіевіч, Яраслаў Станкевіч і Лявон Зялінскі⁶.

Аднак спэцпаведамленье наркама дзяржбяспекі БССР Л. Цанавы сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку ад 20 чэрвеня 1941 году дае падставы лічыць, што праз мяжу было перакінута больш за 7 чалавек. “Затрыманыя 17 чэрвеня на ўчастку 86-га памежнага парушальнікі мяжы Станкевіч Яраслаў Іосіфавіч, Тачалоўскі* Баляслав Янавіч, Якімчыц⁷ Станіслаў Баляслававіч, Зялінскі Баляслаў Янавіч*, Валасэвіч Станіслаў Казіміравіч паказалі, што з 10 траўня да 13 чэрвеня навучаліся ў г. Лямсдорф (раён Бэрліна⁸) на спэцыяльных курсах агентаў-дывэрсантаў”⁹.

Пасля допытаў дэсантнікаў савецкая дзяржбяспека высьветліла, што яны мусілі правесыці дывэрсіі на чыгунцы. Валасэвіч і Зялінскі (абодва арыштаваныя) мелі заданыне ўзарваць рэйкі каля вёскі Асіпаўшчына на чыгунцы Стабубы — Баранавічы, Станкевіч і Гальчынскі мусілі правесыці

дывэрсію на чыгунцы паміж Лідай і Маладэчна (у раёне Гаёў, пра арышт Гальчынскага інфармацыі няма), Тачаноўскі павінен быў

⁵ Беларускі Рэзыстанс, 2005, № 1 (2), б. 10-11.

⁶ Тамсама, б. 10

⁷ Прозывішчы дэсантнікаў скажоныя ў савецкім дакумэнце. Насамрэч, Тачаноўскі, Акінчыц. Да таго ж, у Зялінскага паўтараеца імя і імя па бацьку Тачаноўскага. Гэта памылка патрапіла аж у два зборнікі дакумэнтаў: Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Том 1. Книга вторая (1 января – 21 июня 1941 г.). Москва, 1995, б. 263; Накануне: Западный особый военный округ (конец 1939 г. – 1941 г.): док. и материалы. – Минск: НАРБ, 2007, б. 388.

Як мы і адзначалі вышэй, Зялінскі меў імя Лявон, яго імя па бацьку нам не вядомае.

⁸ Памылковая вызначэнне мясцовасці. Зараз гэта — Ламбіновічы ў Апольскім ваяводстве Польшчы.

⁹ Накануне: Западный особый военный округ..., б. 388; Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне..., б. 263.

¹ Грыбоўскі Ю. Першы беларускі штурмовы звяз. Да гісторыі стварэння ў дзейнасці беларускіх камандасаў ў гады Другой сусветнай вайны // Беларускі Рэзыстанс, 2005, № 1 (2), б. 3-23.

² Адзінец А. Альберт Асоўскі (нэкралёг) // Беларускі Рэзыстанс, 2006, № 1 (3), б. 171-173.

³ Беларускі Рэзыстанс, 2005, № 1 (2), б. 6-10.

⁴ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сяняння. Менск: Навука і тэхніка, 1993, б. 255; Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Том 1. Книга вторая (1 января – 21 июня 1941 г.). Москва, 1995, б. 284.

арганізаваць дывэрсійныя акты ў раёне чыгуначнай станцыі Лунінец. Камандасы мелі зброю і “неабходную колькасць піракслінавых шашак”. Усе яны казалі на допытах, што вайна паміж Нямеччынай і Савецкім Саюзам запланаваная на пачатак ліпеня. У выпадку, калі б яна не пачалася да 1 жніўня 1941 году, яны мусілі правесыці дывэрсію і вярнуцца на нямецкую тэрыторыю¹⁰.

Арыштаваныя дэсантнікі паведамілі чэкістам, што яшчэ два байцы Першага беларускага штурмовага звязу 16 чэрвеня выехалі ў накірунку м. Астраленка з задачай перайсьці мяжу і дабраца да Лунінца, дзе яны мусілі зыдзейсьніць дывэрсіі. 18 чэрвеня на участку 87-га памежнатарада ўзмоцненым нарадам былі затрыманыя Тадэвуш Гардзіевіч і Міхал Чудук. На допыце яны прызналіся ў прыналежнасці да звязу і распавялі пра сваё заданьне: дабраца да станцыі Лунінец, адшукаць там загадчыка багажнай канторай Пятрашку і празъ яго звязацца зь нямецкім агентам Рымшам. Пятрашку і Рымша мусілі дапамагчы дэсантнікам уладкавацца на сталае жыхарства. На пачатку вайны Гардзіевіч і Чудук павінны былі ўзарваць вайсковыя цягнікі на станцыі Лунінец, каб сарваць рух цягнікоў на гэтым участку.

Для выкананьня заданьня яны мелі бікфордаў шнур, капсулі, “неабходную колькасць выбуховых рэчываў”, былі ўзброеныя двумя пісталетамі з 28 набоямі, мелі 1800 рублёў савецкіх грошай. Акрамя таго Гардзіевіч і Чудук на пачатку вайны мусілі падтрымліваць сувязь з нямецкімі самалётамі, для чаго іх забясьпечылі адпаведнымі ўмоўнымі знакамі¹¹.*

Як адзначае Ю. Грыбоўскі, у склад Першага беларускага штурмовага звязу патрапілі некалькі ўдзельнікаў польскай кансьпірацыі. Але называе ён толькі аднаго — Браніслава Валасэвіча¹².

Пра дачыненіне Б. Валасэвіча да польскага падпольля згадвае і Ю. Туронак. Ён спасылаецца на пратакол допыту Валасэвіча савецкімі органамі бясьпекі, які быў захоплены немцамі ў Менску. Камандас распавёў чэкістам, што па заданьню свайго кіраўніцтва ў польскай кансьпірацыі ўступіў у Беларускі камітэт у Варшаве. Там яму дапамаглі знайсці працу, а 10 траўня 1941-га накіравалі ў Лімсдорф¹³.

Яшчэ адным польскім агентам мог быць Станіслаў Акінчыц, ураджэнец цэнтральнай Польшчы, але на яго асобе мы яшчэ спынімся.

Высыяглецца, што сярод дэсантнікаў аказаліся ня толькі поль-

¹⁰ Накануне: Западный особый военный округ..., б. 388-389; Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне..., б. 263.

¹¹ Накануне: Западный особый военный округ..., б. 389; Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне..., б. 264.

¹² Беларускі Рэзыстанс, 2005, № 1 (2), б. 7.

¹³ Туронак Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй. Мінск: Беларусь, 1993, б. 207.

кія агенты, але і адзін савецкі агент. 20 чэрвеня 1941 году ў НКГБ СССР было дасланае паведамленыне НКВД СССР пра затрыманьне чарговай групы дывэрсантаў-беларусаў:

“20 чэрвеня гэтага году на ўчастку 87-га памежнага атрада (г. Ломжы, БССР) затрыманыя яшчэ 6 дывэрсантаў з 32, якія знаходзіліся ў м. Прушкава. Адзін з затрыманых — наш замежны агент “Маёўскі”, які адараўся ад групы дывэрсантаў і патрэдзіў пра іх пераход на савецкую тэрыторыю памежныя нарад.

Пры затрыманні троє дывэрсантаў аказалі ўзброены супраціў і ў перастрэлы з памежнікамі аказаліся паражанымі. Адзін з іх памёр.

У затрыманых забраныя: два аўтаматы і чатыры пісталеты з патронамі да іх, трэх ручныя гранаты і два компасы.

Пры сутыкненні з дывэрсантамі паражаныя двое памежнікаў. Ахова мяжы ўзмоцнена. Інстанцыі інфармаваныя.

Намеснік наркама ўнутраных спраў СССР
генэрал-лейтэнант
Масъленікаў”¹⁴

Пра “Маёўскую” вядома, што з восені 1940 году ён уваходзіў у варшаўскі Беларускі Камітэт Самапомачы, меў сябровскія адносіны з сакратаром БКС Браніславам Манкевічам. Агентурна-апэраратыўнае мерапрыемства, якое праводзілася НКГБ БССР праз “Маёўскую”, мела назыву “Свастыка”¹⁵.

Установіць сапраўднае прозвішча гэтага савецкага агента нам пакуль няўдалося. Таксама невядомыя і прозвішчы арыштаваных і забітага камандасаў.

Магчыма, лёс чацвяртых дэсантнікаў, якія знаходзіліся ў турме ў Ломжы, быў шчаслівы. Язэп Найдзюк і Іван Касяк, праўдападобна, памылкова пішуць, што яшчэ адзін беларускі аддзел паразытыстаў пад камандаваннем Вежана пасля дэсанту быў затрыманы і яго байцы апынуліся ў турме Ломжы. Пасля таго, як немцы акупавалі горад, камандасы былі вызваленыя¹⁶.

Паводле некаторых звестак, аддзел Ю. Вежана дэсантаўся на Гарадзеншчыне і паспяхова вызванаў паставленыя перад ім задачы. Таму згадка пра зыняволеных у Ломжы дэсантнікаў можа адносіцца да тых вайскоўцаў, якіх здрадзіў “Маёўскі”. Такім чынам, гэтыя чацвёра апынуліся на волі.

¹⁴ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Том 1. Книга вторая (1 января – 21 июня 1941 г.). Москва, 1995, б. 284. Пераклад з расейскай мовы.

¹⁵ НАРБ, ф. 4п, в. 1, спр. 16871, арк. 171-178.

¹⁶ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сяняння. Менск: Навука і тэхніка, 1993, б. 255.

Таксама пащасыціла пазьбегчы расстрэлу і аднаму ўдзельніку Першага штурмовага звязу, які быў затрыманы 17 чэрвня — Яраславу Станкевічу. Да пачатку вайны яго і іншых хлопцаў пасыпелі прывезы і ў Менск. Падчас эвакуацыі менскай “амэрыканкі” Станкевіч і двое яго сяброў апынуліся ў “калёне съмерці”, якую энкаведзісты гналі на Чэрвень. Яраславу Станкевічу ўдалося вырваша на волю¹⁷.

Магчыма, пащенавала і іншым хлопцам. Бо вядома, што з групы затрыманых 17 чэрвня на пачатку нямецкай акупацыі прайвіў сябе Станіслаў Акінчыц, які стаў начальнікам паліцыі ў Ганцавіцкім раёне. Акінчыц тримаў сувязь з польскай кансьпірацыяй ды ўмацоўваў шэраг паліцыі выключна польскімі кадрамі. Аднак у 1942 годзе падчас антыпольскай кампаніі ён быў зняты з пасады немцамі і заменены на беларуса Яўстафія Філіповіча. Праз нейкі час Акінчыца арыштавалі ды расстралілі¹⁸.

На волю на пачатку нямецка-савецкай вайны вырвайся і Тадэвуш Гардзіевіч, затрыманы 18 чэрвня. Магчыма, ён ўдзельнічаў у паваненным Беларускім Супраціве. Вядома, што КГБ СССР у 1958 г. аб'яўляў яго ва ўсесаюзны вышук, які быў спынены толькі ў лютым 1961-га. Гардзіевіча чэкісты не знайшли¹⁹.

Гаворачы пра лёсы байцоў Першага беларускага штурмовага звязу, адзначым, што частка іх здолела па вайне ўладкавацца на Захадзе. Мы ўжо згадвалі пра Альбэрта Асоўскага. Праўдападобна, ён так і ня быў затрыманы пасля пераходу мяжы і, магчыма, выканаў заданьне. Но, як съведчыць эміграцыйны дасьледчык Вацлаў Пануцэвіч, Асоўскі быў узнагароджаны жалезным крыжам за ўдзел “у акцыях Першага Штурмовага Звязу”²⁰.

А Асоўскі спачатку жыў у Швецыі, быў прадстаўніком Ураду БНР у гэтай краіне. Там жа знайшоў прытулак і яшчэ адзін камандас са звязу — Язэп Федарчук. Ён быў актыўны ў мясцовых беларускіх арганізацыях аж да сваёй съмерці. А вось Асоўскі на пачатку 1950-х выехаў у ЗША, зъмяніў прозывішча на Ордвэй, займаўся бізнесам. У 2004-м ён памёр²¹.

У ЗША ў 2003 годзе памёр і Браніслаў Даніловіч, хронікар звязу

¹⁷ Lipin'ska G. Jes'li zapomne o nich... Warszawa, 1990, s. 136, 137, 148; Невяроўскі А. І праз 55 гадоў боль не сціхае // Наша слова, 1996, 11 ліпеня, № 28.

¹⁸ Грыбоўскі Ю. Польска-беларускі канфлікт у Генеральнай акрузе “Беларусь” (1941-1944 гг.) // Bialoruskie Zeszyty Historyczne/ Bialystok, 2006, № 25, б. 124.

¹⁹ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Том 1. Книга вторая (1 января – 21 июня 1941 г.). Москва, 1995, б. 264.

²⁰ Беларуская царква (Чыкага), 1965, № 28, б. 93,94.

²¹ Беларускі Рэзыстанс, 2006, № 1 (3), б. 171, 173.

і адказны за культурніцка-асветную працу сярод асабовага складу, аўтар маршавай песьні “Гэта ѹдзе першы звяз наш штурмовы”²².

Пакуль застаецца нявысветленым лёс камандзіра звязу ўладзімера Качана, які ў 1950-ыя жыў у Францыі. Невядомы лёс і Эдварда Валанцея, адказнага за нацыянальна-выхаваўчую працу ў аддзеле, ўдзельніка дэсанта ўначы з 21 на 22 чэрвень 1941 году. Аднак знайшоўся яго здымак. Аказваецца, Э. Валанцей прысутнічае на групавым здымку сяброў Беларускага камітэту ў Беластоку, які зъмяшчаўся на вокладцы першага нумару “БР” ад 2004 г. Здымак мы перадруковалі з эміграцыйнага выдання “Другі Ўсебеларускі Кангрэс” (Мюнхэн: Выданыне Беларускай Цэнтральнай Рады, 1954, б. 7), дзе былі пазначаныя толькі некалькі прозвішчаў прысутных і памылкова падавалася дата — 1940 год. І вось у кнізе Ю. Туронка “Людзі СБМ; Беларусь пад нямецкай акупацыяй” (Смаленск, 2008, б. 462) гэты здымак перадрукаваны з падрабязным подпісам і дакладнай датай — ліпень 1941-га. Там і згадваецца “Э. Валанцей”.

Падчас нямецкай акупацыі ў Беластоку працаваў яшчэ адзін былы ўдзельнік звязу, намеснік камандзіра Канстанцін Габінскі. Ён быў адным з кіраўнікоў беларускага камітэту. У пачатку 1950-х К. Габінскага шукала польская служба бяспекі, у якой было падазрэнне, што ён хаваўся ў Гдыні альбо Гнезыне. Причынай такога падазрэння сталі частыя паездкі ў гэтыя гарады яго жонкі, якая жыла ў Алецку²³.

²² Службы беларускай справе // Беларус (Нью-Ёрк), 2003, № 489, каstryчнік. Перадрук — Беларускі Рэзыстанс, 2004, № 1, б. 97-99.

²³ Грыбоўскі Ю. Службы бяспекі ПНР і “беларускія нацыяналісты ў Польшчы і іх палітычныя цэнтры на Захадзе” (1945-1974) // Bialoruskie Zeszyty Historyczne/ Bialystok, 2007, б. 165, 167.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Сяргей Ёри, Раман Клявец

СТАЛА ВЯДОМАЯ ДАКЛАДНАЯ ДАТА СЪМЕРЦІ ВАСІЛЯ РУСАКА

Пра тое, што адзін з кіраўнікоў Слуцкага Збройнага Чыну 1920 году Васіль Русак загінуў у савецкіх канцылягерах пасля Другой сусветнай вайны, было вядома беларускім дасьледчыкам. Аднак дакладнай даты яго съмерці не было. Таму ў розных публікацыях у біяграфічнай даведцы, прысьвежанай Васілю Русаку, ставіўся альбо пытальнік, альбо прыблізная дата съмерці.

Ларыса Геніош у сваіх успамінах напіша пра Русака: “мажны й вельмі энергічны слуцкі паўстанец, які памёр пасля вайны ў савецкім зняволеніні”¹.

Міхась Скобла ў камэнтарах да “Споведзі” Геніош удакладняе, што Русак быў арыштаваны ў 1945-м у Празе і прыгавораны да 10 гадоў зняволеніні².

“Памёр у зняволеніні ў пачатку 1950-х гг.”, — пісала пра лёс В. Русака дасьледчыца Беларускага Рэзыстансу 1920-30-х гадоў Ніна Стужынская³.

У грунтоўным зборніку дакумэнтаў і ўспамінаў “Слуцкі збройны чын 1920 г.”⁴, як і ў яго перавыданыні⁵, у біяраме Русака напісана, што ў Празе яго адшукала савецкая контравыведка “СМЕРШ” і арыштавала 2 чэрвеня 1945 г. “у сувязі з тым, што падчас заходжа-

ныня ў эміграцыі падазраваўся ў правядзеныні варожай Савецкаму Саюзу дзеяньні”. 29 ліпеня 1946 г. у Менску Русак быў асуджаны на 10 гадоў канцылягераў⁶.

Цікава, што ў гэтым зборніку друкаваліся некаторыя дакумэнты, датычныя В. Русака (пастанова на арышт, вытрымкі з пратаколу допыту, абвінаваўчае заключэнне), з Архіву КДБ РБ, аднак укладальнікамі з той жа крыніцы не было атрымана звестак пра лёс беларускага дзеяча.

Між тым, як высыяцляеца, дакладная дата съмерці Васіля Русака была апублікованая яшчэ ў 1995 годзе! У зборніку дакумэнтаў савецкай дзяржбясьпекі ў адным з камэнтароў чытаем: “Русак Васілий Максімовіч… Умер в заключении 23 августа 1954 г.”⁷.

Выданье гэтая ёсьць у зборах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Застаецца таямніцай, якім чынам Ларыса Геніош у Празе ў 1947 годзе атрымлівала “весткі” ад Русака. У лісьце да Часлава Найдзюка ад 27 ліпеня 1947-га Геніош пісала: “Русак засуджаны паводле УК 66 і 78 (здацца) (Насамрэч, 66 і 76 КК БССР — СЁ, РК), цяпер у Менску, весткі прысылае”⁸.

Можна дапусціць, што нейкую інфармацыю пра лёс мужа атрымала жонка Васіля Русака ды падзялілася ёю з Л. Геніош.

ДАВЕДКА:

РУСАК Васіль, 1896 г. н., ураджэнец в. Ячава Слуцкае воласці. Удзельнік Першай сусветнай вайны, ваяваў у складзе расейскага войска. У 1917 г. уступіў у Беларускую сацыялістычную грамаду, быў актывістам беларускага войсковага руху. Удзельнік Першага Ўсебеларускага з'езду ў Менску. З 1918 году дзейнічае на Случчыне, сябра ЦК Беларускай партый сацыялістаў-рэвалюцыянараў. Арыштоўваўся немцамі і бальшавікамі. У лістападзе 1920-га абраны старшинём з'езду Случчыны, уваішоў у презыдium Беларускай рады Случчыны. Пасля паразы слуцкіх змагароў адышоў у заходнюю Беларусь, акупаваную палякамі. Быў сябрам Беларускай Вайсковай Камісіі. З 1922-га — на эміграцыі (Летуве, пасля Чехія). Скончыў агронамічны факультэт Пражскай вышэйшай тэхнічнай школы, займаўся прадпрымальніцтвам, быў актыўны ў грамадзка-патрытычным жыцці беларускай дыяспары. Узяў штаб з чэскай. Арыштаваны СМЕРШам 2 чэрвеня 1945 г., асуђжаны 29 ліпеня 1946 г. ваеннym трывалам на 10 гадоў канцылягераў.

¹ Геніош Л. Выбраныя творы. Мінск: Беларускі kniagazbor, 2000, б. 251.

² Тамсама, б. 572.

³ Стужынская Н. Беларусь мяцежная. З гісторыі антысавецкага ўзброенага супраціву. 20-ыя гады XX стагоддзя. Вільня, 2000, б. 156.

⁴ Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах. Мінск: Энцыклапедыкс, 2001, б. 305-306; Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах.

Мінск: Медысонт, 2006, б. 295-296.

⁵ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Том 1. Книга вторая (1 января – 21 июня 1941 г.). Москва, 1995, б. 167.

⁶ Геніош Л. Выбраныя творы. Мінск: Беларускі kniagazbor, 2000, б. 470.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Форма “Асобнага атраду БНР” захоўвалася ў дзяржаўным музэі БССР

Вельмі цікавую фактуру, што датыць месца заходжання пэўных адзінак са збору Кастуся Езавітава падае книга “Навука” на службе нацдэмайской контррэвалюцыі. Этнографія. Музейная справа” (т.1, ч. 3, Менск 1931). У прыватнасці, у гэтым выданні зъмешчанае апісанье формы байцоў “Асобнага атраду БНР”.

Гэтая рэчы патрапілі ў менскі Беларускі дзяржаўны музэй праз намаганьні яго дырэктара Вацлава Ластоўскага. Аднак пра пазнейшы іх лёс няма ніякіх звестак. Магчыма, яны патрапілі ў зачыненыя спэцховішчы, але найхутчэй былі зънішчаныя (праўдападобна, на пачатку вайны, калі толькі не патрапілі ў нямецкія рукі).

Прыводжу тут цытату са згаданага выданья:

“...пры Ластоўскім у Музэі чамусыці захоўваўся архіў Заходняга фронту, збираліся матар'ялы і фотографіі “беларускіх дзеячоў”, старанна захоўваліся фотографіі розных белагвардзейскіх генэралаў, контррэволюцыйныя паштоўкі, “дзяржаўныя гербы” БНР і нават “поўнае адзеньне беларускага войскоўца” — балахоўца, але аб гэтым ніжэй.

Генэрал К. Езавітаў

Вялікай пашанай у Музэі карыстаўся вядомы балаховец “палкоўнік” Езавітаў з Рыгі, які ўвесь час тримаў сувязь з Музэем, дасылаючы яму “каштоўнасці” накшталт наступных:

У БДМ. Гэтым маю гонар паведаміць, што ў мянце з 1919 году ёсьць колекцыя поўнага аблундзіраванья беларускага войска (“Асобны атрад Беларускай Народнай Рэслублікі”), што, форміравалася са згоды і пры падтрымцы Эстонскага ўраду.

Колекцыя гэта складаецца з такіх рэчаў...

1) Шапка афіцэра артылерыі з належнымі ёй дзязвіумі кукардамі.

2) Шапка афіцэра кавалерыі...

3) Кукарда пяхотнага

жаўнера (шапка папсавана мольлю).

4) Рубаха з афіцэрскімі адзнакамі (галуны на каўніры ў розных, залежна ад чыну, комбінацыях).

5) Штаны.

6) Боты.

7) Формены раменъ-пояс з наплечнымі да яго рамнём.

8) Афіцэрскі цясак, які насіўся замест шаблі.

9) Беларускіх колераў цямляк да цесака.

10) Белы эмалевы з пазалочанымі кантамі ордэнскі шасьціканцовы крыж — “Беларускі крыж святой Ефрасійні Палацкай”, які быў прыняты ў Асобным Атрадзе, як вышэйшая ўзнагарода “за адвагу” (аналёгічна расійскаму “Георгію”).

Усе гэтыя рэчы я хацеў-бы спрэзэнтаваць Беларускаму Дзяржаўнаму Музэю ў гістарычны аддзел.

Калі не памыляюся, дык толькі адзін я ў свой час паклапаціўся аб набыццы ўсіх гэтих рэчаў дзеля гістарычнай памяткі.

З граматы Прывітання К. Езавітаў (перапіска БДМ за 1926-27 г.).

Разам з лістом да Езавітава Музэй піша ў Менскую мытніцу, што “гэтымі днімі чакаецца з Рыгі... пасылка з прадметамі гістарычнага значэння:

...Прадметы гэтыя прысылаюцца не для хатняга ўжытку, а для Музэю, як гістарычная каштоўнасць, а пагэтаму... пасылкі гэтыя выдаць Музэю бяз пошліны” (там-жা).

...Праз некаторы час рэчы прыбываюць у Музэй, заносіцца ў інвэнтарную книгу (№ 6607-1-14), дзе даецца дакладнае “навуковае” апісаньне іх. “Асобны атрад БНР” з вялікімі літарамі па некалькі раз фігуруе пры “навуковым” і “бесстрастным” апісаныні праедзеных мольлю палкоўніцкіх штаноў Езавітава.

БДМ съпяшаецца выказаць “паважанаму Кастусю Барысавічу” падзяку:

“БДМ прыносіць вам шчырую падзяку за гэты каштоўны дар і спадзяеца, што і ў будучым вы не заставіце яго бяз увагі і будзеце прысылаць розныя экспонаты... за што раней прыносіцца вам шчырая падзяка”¹.

Падрыхтаваў да друку *Андрэй Барткевіч*

¹ “Навука” на службе нацдэмайской контррэвалюцыі. Этнографія. Музейная справа. Т.1, ч. 3. Менск, 1931, б. 69, 83-85.

ДАКУМЭНТЫ
**ШЫФРОЎКА ЗЬ МЕНСКУ: “ПРАПАНУЕМ
 РАССТРАЛЯЦЬ
 3 ТЫСЯЧЫ ЧАЛАВЕК”**

Маскоўская газэта “Совершенно секретно” ўпершыню апублікавала фотакопіі раней засакрэчаных дакумэнтаў — “прапіску” катаў з Крамля на чале са Сталінам і іх саўдзельнікаў у злачынствах на месцах. Ёсьць там і шыфроўка зь Менску сакратара ЦК КП(б) Беларусі Шаранговіча, які прапанаваў расстраляць 3 тысячи жыхароў рэспублікі...

Як вядома, найбольш жудасныя бальшавіцкія рэпрэсіі прыпадаюць на 1937 год. Непасрэдным ініцыятарам іх быў Іосіф Сталін, паводле дырэктывы якога ў ліпені 1937 году зьявілася пастанова Палітбюро ЦК ВКП(б) “аб антысавецкіх элемэнтах”. Ставілася задача на несыці ўдар па “кулаках і крымінальніках”, якія адбылі тэрміны высылкі і вярнуліся на свае ранейшыя месцы жыхарства. Парцыйныя кіраўнікі рэспублік, абласцей і краёў разам з кіраўнікамі НКВД мусілі ў пяцідзённы тэрмін (пазней Сталін працягнуў тэрмін да месяца) падрыхтаваць сьпісы гэтых асобаў і падзяліць іх на дзве “катэгорыі”: адных (“найбольш варожыя”) неадкладна падляглі расстрэлу, іншыя — чарговай высылцы. Ніякіх судоў не плянавалася, справы іх мусілі разглядаць т. зв. “тройкі”. Перад гэтым ужываліся т. зв. “расстрэльныя сьпісы”, калі ў Москву з рэгіёнаў дасылаліся сьпісы асуджаных да расстрэлу і там яны зацвярджаліся. Цяпер жа ніякіх сьпісаў, ніякіх абмежаванняў — карнія органы атрымалі “ліцэнзію на адстрэл”...

У ліпені 1937-га зь Менску ў Москву прыйшла наступная шыфроўка:

“*СТРОГА САКРЭТНА*
Зніцце копій забаранеца
ШЫФРОЎКА

3 МІНСКУ адпраўлена 7-15 9.VII.1937 г. Паступіла ў ЦК ВКП на расшифроўку 9.VII.1937 г. 10 г. 10 хв.

Увах. № 1186/ш
 МАСКВА ЦК ВКП(б) тав. СТАЛИНУ.

На Вашую тэлеграму ад 3-га ліпеня паведамляем, што намі ўлічана ў Беларусі кулакоў і крымінальнікаў, якія раней былі высланыя і вярнуліся, 12.800 чалавек, з гэтай колькасцю прапануем расстраляць 3 тыс. чалавек, як найбольш варожых і якія вядуць актыўную контррэвалюцыйную працу і выслаць з тэрыторыі Беларусі 9.800 чалавек мени актыўных, але варожых элемэнтаў.

У склад тройкі прапануем: НКВД Беларусі Бермана Б. Д., другога сакратара ЦК КП(б) Беларусі Дзяніскевіча Н. М., начальніка міліцыі Беларусі Шыйрана.

САКРАТАР ЦК КП(б) БЕЛАРУСІ
 ШАРАНГОВІЧ.^{1*}

Адзначым, што з каstryчніка 1936-га да лістапада 1938-га ў СССР былі арыштаваны і асуджаныя каля 1,5 мільёна чалавек. З іх былі пакараныя съмерцю 725 тысяч чалавек, прычым каля 500 тысяч былі адпраўленыя пад чэкісцкія кулі паводле рашэнняў “троек”.

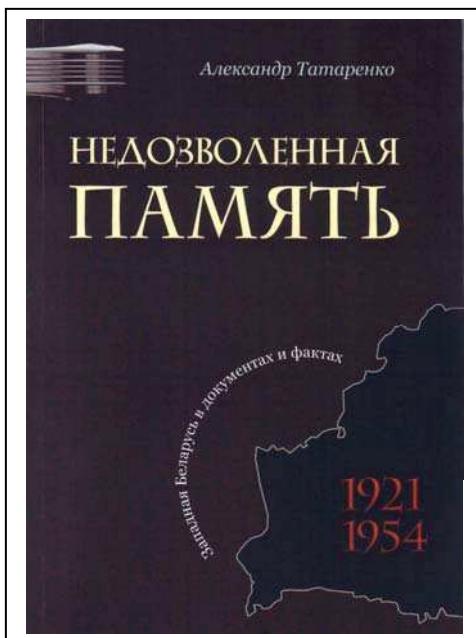

Фотакопія шыфроўкі.

¹ Друкуеца ў перакладзе з расейскай паводле публікацыі ў газэце “Совершенно секретно” (2007, № 9). На дакумэнце рэзалюцыя: “За. І. Ст.”. За ім распісаліся Клямент Варашилаў, Лазар Кагановіч, Вячаслаў Молатаў, Анастас Мікоян, Міхаіл Калінін ды іншыя.

РЭЦЭНЗІ

БАРАНАВІЦКАЯ ВОБЛАСТЬ У ФАКТАХ І ДАКУМЭНТАХ

Татаренко А. Недозволенная память. Западная Беларусь в документах и фактах. 1921 — 1954. Санкт-Петербург, "Архив АСТ", 2006, 807 б., іл.

"Предложенная ваниему вниманию книга не что иное, как попытка реанимировать... историческую память. Попытка преодолеть однозначность в оценке событий, произошедших в Беларуси, и в частности в Барановичской области в 20-50-х годах XX века...", — эти слова аутар написал у предмове да сваёй

незвычайной кнігі. Яна сапрауды незвычайная і нечаканая. Зараз вельмі мала беларускіх дасьледчыкаў пішуць на тэмы савецкай рэпрэсійнай палітыкі ў Заходній Беларусі, калябарацыі і супраціву ў часы нямецкай акупацыі. А ў працы Аляксандра Татарэнкі, дасьледніка з Баранавіч, даволі дэтальна разгледжаныя гэтыя і іншыя праблемы, ім робяцца даволі съмелыя высновы, якія афіцыйныя гісторыкі адзначана ўспрымуюць нэгатыўна. Напрыклад, ён піша, што "политическая интервенция [Савецкага Саюзу] образца 1939 г. для населения Западной Беларуси была очередной оккупацией" (б. 127).

Кніга Татарэнкі пачынаецца з разьдзела, прысьвеченага заходжанню Заходній Беларусі (перадусім Баранавіцкай вобласці) ў складзе міжваеннай Польшчы. Ён невялікі па аб'ёме, але важны для разумення тых падзеяў, якія адбываліся падчас усталявання ў гэтым рэгіёне савецкай улады, падчас трохгадовай нямецкай акупацыі.

Аутар палемізуе з Ю. Туронкам і іншымі дасьледнікамі наконт таго, што на пачатку нямецкай акупацыі "беларусы не былі гатовыя ўзяць у свае рукі ўладу" (б. 305). На яго думку "белорусские управленцы... были идейно зрелые люди, видевшие смысл своей жизни в борьбе за возрож-

дение белорусской государственности" (б. 311). На нашае меркаванье, А. Татарэнка тут відавочна перабольшвае. Зразумела, у грамадзянскай адміністрацыі было нямала патрыётаў, але значна больш было тых людзей, якіх найболыш і найперш цікавіў свой дабрабыт і бяспека, а не рэзыкоўнае змаганыне за прыгожыя ідэалы.

Аутар разглядае супяречнасці, якія існавалі падчас нямецкай акупацыі паміж беларусамі, палякамі, габрэямі, савецкімі партызанамі. Ён робіць вынікову: "Белорусский национализм становился препятствием для польского подполья, а в дальнейшем, в 1943 г., и для подполья советского" (б. 309).

Спяняеца А. Татарэнка на вельмі складанай тэмэ супрацоўніцтва беларускіх дзеячоў з савецкімі ворганамі дзяржбяспекі. Ён называе "крайней подлостью" тое, што ў пачатку 90-х расейскія чэкісты арганізавалі "үзечку інфармацыі" ў прэсу пра супрацоўніцтва Ф. Кушаля з НКВД. "Это было сделано для того, чтобы дискредитировать саму идею белорусской государственности", робіць вынікову Татарэнка. (б. 94). Ён мае рацыю. Зараз з Усходу робяцца чарговыя спробы па дыскрэдытацыі беларускіх дзеячоў і зноў пачынаеца мэтанакіраваны "злыў" у некаторыя беларускія выданыні адпаведнай інфармацыі.

Звязаныя аутар і да тэмы Катыні. У Беларусі рэдка пішуць пра тое, што сярод расстраляных НКВД польскіх афіцэраў было шмат беларусаў. Татарэнка заўважае, што дагэтуль з Рәсей ў Беларусь не быў перададзены ссыпіс расстраляных у Катыні. Ён бачыць у гэтым палітычныя прычыны. Аутар дапускае, што сваякі расстраляных, як і палякі, могуць патрабаваць ад Рәсей выплаты кампенсацыі (б. 100).

На жаль, у кнізе намі былі выяўленыя шматлікія памылкі. Зразумела, вялікі аўтэр працы ды, відаць, абмежаваны час не дазволіў аутару дасканала вычытаць тэкст. Да таго ж "Недозволенная память" надрукаваная ў аутарскай рэдакцыі. Відавочна, якраз працы рэдактара і не хапае ў кнізе Аляксандра Татарэнкі. Таму мы паспрабуем у гэтай рэцэнзіі яшчэ і выправіць памылкі ды недакладнасці.

Першае, што кідаеца ў очы — гэта памылкі ў прозвішчах беларускіх дзеячоў. "Л. Станкевіч, М. Петкевіч" (б. 13) — праўдападобна, Адам Станкевіч, Мар'ян Пяцюкевіч. "В. Масловский" (б. 17) — Вера Маслоўская. "М. Касевіч", "В. Тришкевіч" (б. 61) — Макар Касьцевіч (Краўцоў), Вінцэнт Грышкевіч. Дарэчы, ужо на б. 109 прысутнічае "В. Гришкевіч".

Савецкага генэрала, камандзіра 6-га межкорпуса аутар двойчы называе "Ханкілевіч" (б. 230-231), хоць ён насамрэч Хацкілевіч. "И. Ханявка", доктар "Б. Грабаткін" (б. 308) — Часлаў Ханяўка і Баляслава Грабінскі. "А. Сівец" (б. 309) — А. Сівец (ужо на б. 349 ён становіцца Сіўцом). "Ігорь Зыбайло" (б. 340-341, 480) — Рыгор Зыбайла,

"Ігорем" у сваіх публікацыях яго называў расейскі дасьледнік Сяргей Чуеў, які няправільна пераклаў яго імя¹.

"В. Щавель" (б. 342) — Уладзімер Шавель. "А. Гелогоев" (б. 363, 595, 711) — А. Гелагаеў. І не "историк из Минска", а з Масквы. Лейтэнант "Малешко" (б. 380, двойчы) — Мялешка. "Валахович" (б. 783) — Валахановіч. "Міхась Цыкунов" (б. 351) — Васіль Цыкуноў. Эміграцыйны дасьледнік Валаціч стаў "Волацевічам" (б. 639). Усевалад Родзька ў Татаранкі то "Родько", то "Радько", часам гэтыя варыянты прысутнічаюць на адной бачыне (б. 710).

Найбольш дасталося атаману Якубу Харэўскому (Новіку). Яго Татаранка называе то атаманам "Я. Хреновским" (б. 50), то "Я. Новиковым" (б. 106). Прычым, у выпадку з "Хреновским" аўтар спасылаецца на нашу публікацыю: Ёри С. Легендарны атаман // Наша ніва, 1998, № 15, 17 жніўня. Праўда, Татаранка чамусыці пазначае яе 1995 годам...

Ёсьць у кнізе такія фантастычныя факты, як уваходжанье 17 верасня 1939 году ў Баранавічы... нямецкіх войскай (б. 50). Не мог НКВД да верасня 1939 году падрыхтаваць сьпісы дзесяткаў тысяч беларускіх дзеячоў, якія жылі ў Польшчы (б. 61). Іх столькі не было! Рэальна маглі быць складзеныя сьпісы на некалькі тысяч чалавек.

Фабіян Акінчыц ніяк ня мог рэдагаваць барапавіцкую газету "Пагоня" (б. 522). Выданье СБМ называлася ў перакладзе на расейскую не "Учетны листок" (б. 352), а "Учебный листок" ("Вучэбны лісток" — у арыгінале). Бэрлінская газета "Раніца" не магла ў 1943 годзе пісаць пра Міхася Ганьку, што ён быў сябрам Беларускай незалежніцкай партыі! (б. 351, 770). Архімандрыта Ф. Абрантовіча не маглі ў верасні 1939-га арыштаваць у Наваградку (б. 67), бо яго там не было! Ён быў арыштаваны ва Украіне.

Вялікі плюс працы тое, што аўтар зрабіў даступнымі для расейскамоўных чытачоў беларускамоўныя крэйніцы, дакумэнты, успаміны, якія ён пераклаў з беларускай мовы. Аднак ёсьць адно "але", якое дае падставу ўзяць пад сумнеў дакладнасць гэтых перакладаў. Аляксандар Татаранка зъмяшчае амаль цалкам у кнізе агентурнае данясеніне Аляксандра Асадчага пра дзеянасць СБМ (б. 353-354) і паведамляе, што знайшоў яго ў Нацыянальным архіве (б. 770). Але справа ў тым, што гэты дакумэнт і шэраг іншых, якія "знайшліся" ў НАРБ, друкаваліся намі ў часопісе "Беларускі Рэзыстанс" (2004, № 1, б. 70-78) у перакладзе з расейскай мовы. Менавіта гэту публікацыю і пераклаў Татаранка з беларускай на расейскую мову, але спасылку на першую публікацыю "забыўся" паставіць. Пра гэта съвядчыць тое, што яго

"пераклад" на расейскую не адпавядае тэксту расейскамоўнага арыгінала, копію якога мы маєм.

У пагоні за аўтамам "Бібліографіі" (яна ў А. Татаранкі займае амаль 70 бачын) аўтар ня рэдка выпісвае спасылкі на архіўныя дакумэнты, эміграцыйныя публікацыі з артыкулаў некаторых аўтараў і на толькі нашых, а напрыклад Алега Гардзіенкі (гл. б. 366-367, 772). Спасылаючыся на ўспаміны Сімы Драздовай, надрукаваных намі ў часопісе "Слонімскі край" (2000, № 2), Татаранка згадвае ня гэтую першую публікацыю, а архіў Народнага музея СШ № 4 г. Слоніма. І тут жа побач зъяўляеца спасылка на нейкі "другі тэкст" Драздовай са спасылкай на "Слонімскі край" (б. 148, 746).

Згадваючы ўспаміны Ф. Кушаля, Татаранка спасылаеца то на машынапіс, які захоўваецца ў лёнданскай бібліятэцы (б. 383), то на публікацию ўспамінаў у часопісе "Беларускі гістарычны агляд", а часам адначасова на абедзіве крэйніцы (б. 772), але ніводнага разу на кнігу ўспамінаў Кушаля "Спробы стварэння беларускага войска", якая выйшла ў Менску досыць даўно.

Намі заўважана, што аўтару на жаль невядомая частка дасьледавання, публікацый, прысьвеченых дзеянасці беларускага вызвольнага руху падчас Другой сусветнай вайны і пасыля яе, якія выйшлі і ў Беларусі, і ў замежжы. З-за гэтага ў яго прысутнічаюць некаторыя факты, якія ўжо даўно абервергнутыя. Напрыклад, А. Татаранка ў кнізе піша пра ліквідацыю бальшавікамі Ус. Родзькі (б. 710), хоць ужо вядома, што кіраунік БНП у 50-х быў у савецкім канцлягеры².

Дзіўна выглядае спасылка Татаранкі на "сообщение Сергея Ериша от 3.11.2004" (б. 364, 771), калі ён згадвае дэсант 1941-га групы Качана. Справа ў тым, што ўжо хапае публікацый на гэту тему і самая грунтоўная друкавалася ў часопісе "Беларускі Рэзыстанс" (Ю. Грыбоўскі. Першы штурмовы звяз // БР, 2005, № 1(2), б. 3-23). І нумар гэтых быў асаўбіста перададзены ў чэрвені 2005-га аўтарам гэтых радкоў сп. Татаранку. Але ён спасылаеца на нейкое маё "паведамленне" і на згадку пра Першы штурмовы звяз у кнізе Ю. Туронка (б. 771).

Часам аўтар ўжывае дзіўныя абрэвіятуры беларускіх арганізацый. Напрыклад, "УВД БЦР" (б. 708). Відаць, яму невядома, што ў 1944 г. было створанае "Галоўнае кірауніцтва вайсковых спраў БЦР" (ГКВС БЦР).

Як нам падаеца, аўтар вельмі даверліва адносіцца да ўспамінаў съвядкаў і ўдзельнікаў тых падзеяў, менавіта крытычнасці ў дачыненні да іх і не хапае. Напрыклад, Татаранка паверыў Д. Касмовічу, што БНП арганізавала вылучэнне Р. Астроўскага на пасаду презы-

¹ Крук А. "Беларускі сълед" у расейскіх кнігах // Беларускі Рэзыстанс, 2004, № 1, б. 96.

² Ёри С. Пра Міхася Ганьку і Ўсевалада Родзьку // Беларус, 2003, № 485, чэрвень.

дэнта БЦР (б. 386). Лёгка пагаджаецца з В. Раманоўскім, фактычна, словамі Ю. Туранка, што БНП была створана пры ўдзеле аўбэрса (б. 338). А. Татаранка піша пра забітых савецкімі партызанамі жыхароў вёскі Якімавічы Слонімскага раёну са спасылкай на паведамленне жыхара г. Слоніма. І зусім ія згадвае публікацыі на гэтую тэму, якія зъяўляліся ў "Газете Слонімскай" і "Нашай ніве" ў 1997-98 гадах.^{3*}

Аўтар неаднаразова дае ў кнізе цытаты з маастацкай кнігі Васіля Якавенкі "Надлом" і выкарыстоўвае яе як гісторычную крыніцу. Тоё самае ён робіць і з раманам Багамолава "Момант ісьціны (У жніўні 1944-га...)". У кнізе прыводзяцца, нібыта, арыгінальныя дакумэнты, але пацьверджаньня гэтага пакуль няма. Таму дзіўна, калі Татаранка называе ў сваёй кнізе згаданага ў "дакумэнце" Багамолава Мікалая Сіповіча, які быў на нелегальным становішчы каля Ліды, рэальнym камандзірам беларускага партызанскага атрада! (б. 714). Справа ў тым, што ў іншых крыніцах згадак пра гэтага чалавека няма.

Разам з тым, у кнізе прыводзяцца некалькі сэнсацыйных, раней невядомых фактав. Напрыклад, пра тое, як савецкія партызаны і энкавэдисты захапілі ўдзельнікаў мaeўki СБM у лесе каля Альбярціна. Паводле Татаранкі, дзяўчата былі згвалтаваныя, а пасыль расстраляныя. Хоць дзеячу СБM В. Цыкунову і абяцалі захаваць ім жыццё, і ён, паверыўшы, уласнаручна падпісваў сотні улётак да сяброў СБM (б. 526-527). Праўда, не зусім зразумела, адкуль атрымаў аўтар гэтую інфармацыю.

А. Татаранка ўпершыню напісаў пра наваградзкі лягер съмерці НКВД, створаны ў ліпені 1944-га. Яму ўдалося адшукаць съведкаў. У лягерах знаходзілася каля 35 тысяч чалавек (былыя паліцыянты, вайскоўцы БКА, лекары, настаўнікі, журналісты), якіх расстралялі. Паводле Татаранкі, існуе некалькі месцаў масавых расстрэлаў (б. 630-632).

Таксама вартая ўвагі згадка пра ўцёкі ў першыя паваенныя гады з Наваградка групы габрэяў-былых партызан Бельскага, якія ахоўвалі мясцовую турму. Яны захапілі самалёт і паляцелі за мяжу (б. 670).

Татаранка падзяліў усе ўзброенныя фармацыі, якія дзейнічалі на акупавайнай немцамі тэрыторыі Баранавіцкай вобласці на дзве часткі: 1. Войскі Нямеччыны і войскі, створаныя зь мясцовага насельніцтва. 2. Войскі антыгітляроўскай кааліцыі, куды ён уключае польскую АК, габрэйскія і савецкія партызанскія атрады.

³ Ёрш С. "Што яны выраблялі!..". Партызанскімі съцежкамі-4 // Наша ніва, 1997, № 9-10, 10 сакавіка; Ёрш С. Што яны выраблялі! // Газета Слонімская, 1997, № 9, 1-7 жніўня; Дзярновіч А. Тэма Свабоды. Экспедыцыя Архіву Найноўшай Гісторыі й "Нашай Нівы" на Слонімшчыну (12-13 лютага 1998) // Наша ніва, 1998, № 6, 16 сакавіка; Дзярновіч А. Заява Генэральному пракуору Рэспублікі Беларусь // Наша ніва, 1998, № 9, 11 траўня.

Такім чынам Беларускаму Супраціву — падзем'ю і партызанска-му руху — тут месца не знайшлося. Праўда, пра яго аўтар напіша ў апошнім раздзеле "Обреченные на сопротивление" (б. 699-732).

Асабліва шмат пытанняў выклікае табліца "Руководство белорусских партизанских формирований Барановичской области (1944 — 1954)" (б. 712-714). Там побач з Вітушкам прысутнічае нямала не камандзіраў, а звычайных нелегальнікаў, якія хаваліся самастойна альбо ў складзе невялікіх групак. Напрыклад, Жылінскі, Дземідовіч, Ракевіч ды іншыя — са Слонімшчыны. Іх Татаранка праста выпісаў з розных наших публікаций. Верагодна, такая ж сітуацыя і зь Нясьвіжскім раёнам. У гэтым выпадку "камандзіраў" аўтар выпісаў зь мясцовай кнігі "Памяць". У "камандзіры" патрапілі нават удзельнікі дэсанту "Дальвіца" Давідчык, Куімаў, Багдановіч і Вайтовіч! А. Татаранка няуважліва вывучыў публікацыі, на якія спасылаецца. У "групе Вайтовіча" замест Бяневіча зъявіўся нейкі "Врублев", а сама "група" асела ў Дзятлаўскім раёне! Хоць там памылкова быў скінуты толькі адзін Вайтовіч, які адразу ж перайшоў у Любчанскаі раён. Астатнія дэсантнікі спусціліся на парашутах пад Смаргонямі і Вільняй. Таму на адзін "партызанскі атрад" стала менш...

Чытаем згадку пра падпольную "Беларускую Грамаду" Саковіча і бачым, што Татаранка называе яе "партизанскай групой" (б. 703). Нейкім дзіўным чынам Ю. Стасевіч становіцца ў кірауніцтве беларускага нацыянальнага партызанскага руху на Палесьсі прадстаўніком Віленшчыны (б. 703). А ў самой партызанцы ў 1944 годзе А. Татаранка налічыў аж 16 атрадаў агульной колькасцю 3 тысячи чалавек! І гэта пасыль "зачысткі", якую наладзілі энкавэдисты і савецкія партызаны ў 1943 годзе.

Гэтыя хібы, вядома, псуюць агульнае ўражанье ад кнігі, хоць звычайны чытальці іх і не зауважыць. Аўтар іх можа элемэнтарна выправіць пры падрыхтоўцы другога выдання. Вельмі спадзяемся на гэта. Бо часам памылкі падарожнічаюць з адной кнігі ў другую. Вось і на працу Татаранкі могуць спасылацца даследчыкі, асабліва расейскія, якім цяжкавата працаваць з беларускамоўнымі працамі.

РЭЦЭНЗІ

ПРАЙСЫЦІ ДВОЙЧЫ ПРАЗ ПЕКЛА ГУЛАГУ

перажытае

перажытае

Леаніла Бортнік

«На мой питанне «За што нас судзяў»
быва адказ: «Вам дозволіць быць даражней.
Вось які мы вакон пашырэві віні».

“Божа, як жа цяжка было на душы!”

Мая проза жыцьця

У Сталінічных Магічных жытве ўз-гадоўная Леаніла Аляксандраўна Бортнік. Беларускі патрэбнік, чарнік сорокаў. Іх добра не відавалі нікому, але іх падобныя, падобныя і падобныя. Толькі ў канституцыі 2005-го Леаніла Бортнік зачынілася, часам склемчыла, тое, пра што напісала, ніяк переклікаючыся пра ходзей, якіх сустрэчаюцца на сям'іх падворках вёску. Рукік пад пазам: «Меня засудзілі за то, што я піша пра ходзей, якіх вёску не маю». У іх належалі вельмі красавічныя жіночкі. Прасловікі, Леаніла Аляксандраўна працавае, як ёй і не саборык спачатку не складаюцца. Віленская беларуская газета, выкладэнні па-беларуску, і заборыліся паскучыць не вінчыцца. Альбо, скажу, якіх вёску не маю. Альбо Сталінічных дзялек даследавацца да іх сорыг, дакончылі якіх-небудзі самі беларускі, палубір роднікі мові. Беларусччына засцялілася з Леанілай Бортнік на ёсць жыцьці.

Гідраванты Віленскай беларускай газеты дзесяці ствар у

Бортніка давялося прачытаць у працы эміграцыйнага дасьледчыка Івана Касяка, прысьвежанай праваслаўнай царкве: “настаяцель Забор’я на Глыбоччыне, съв. Бортнік, быў арыштаваны і зынк бяз съледу”¹.

Аднак больш падрабязнью інфармацыю даў Ігар Валахановіч, які ўпершыню напісаў пра кансыпрацыйную арганізацыю “Саюз Барацьбы Супраць Камунізму”, якую ачольваў а. Бортнік, а таксама пра тое, што съявітар быў расстраляны².

Дзякуючы Леаніле Бортнік, мы нашмат болей даведаліся пра а. Георгія, атрымалі і надрукавалі ягоныя здымкі. А пасля пошуку прачыгваліся. Высьветлілася, што ён займаў уплывовую пасаду ў беларускім антыбальшавіцкім Супраціве і ў кансыпрацыйнай Беларускай

Аўтакефальнай Праваслаўнай Царкве. Пра гэта съведчаць дакумэнты і матэрыялы, якія друкуюцца ў гэтым нумары “БР”.

Аднак ня толькі згадкі пра а. Георгія прыцягваюць нашу ўвагу да ўспамінаў Леанілы Бортнік. З тэкstu вынікае, што сама спд. Леаніла — асоба неардынарная, таленавітая. З юнацтва яна захаплялася съпевамі і музыкай, мела да гэтага выдатныя здольнасці. Сталінскія канцлягеры ды цяжкія ўмовы жыцьця, калі даводзілася адной выхоўваць дзяцей (яна больш ня выйшла замуж), жывучы на здымных кватэрах, не дазволілі зрабіць кар’еру. Балышавіцкая ўлады пакалечылі лёссы тысячам і тысячам маладых людзей, якія мусілі стаць элітай нацыі. Іх кідалі за краты, высыпалі за межы Бацькаўшчыны, цкавалі, не давалі магчымасці атрымаць вышэйшую адукацыю...

Леаніла Бортнік прайшла “загартоўку” ў Віленскай беларускай гімназіі, дзе настаўнікі дапамаглі ёй стаць стойкай беларускай патрыёткай, якой яна застаецца і цяпер. Беларушчыну спд. Леаніла пранесла праз усё сваё жыцьцё.

На жаль, даводзіцца ў чарговы раз канстатаваць, што многія людзі, якім ёсьць што распавесыці, пакінуць для гісторыі свае ўспаміны, не бяруцца за пяро. Вось і Леаніла Бортнік напісала ўспаміны толькі пасля нашых шматлікіх просьбаў. Шкада толькі, што атрымаліся яны часам схематычнымі, нямала цікавых фактаў і асобаў, пра якіх яна распавядала падчас сустэрэчаў, засталіся па-за ўспамінамі. Затое тэкст падкупае сваёй шчырасцю. Леаніла Бортнік нічога не хавае, распавядае так, як было.

Адзінай недакладнасць, якая патрапіла ў тэкст (і мушу прызнаць, што гэта мая віна, як яго рэдактара) — гэта съцверджанье спд. Леанілы, што вёскі Касута на Вялейшчыне, дзе яна нарадзілася ў 1923 годзе, “ужо даўно няма на карце, яна зьнесеная з зямлі”³.

Насамрэч, яна ёсьць. Там захавалася і царква, дзе служыў бацька Леанілы Бортнік — псаломшык Аляксандар Барадзін. Менавіта ў ёй быў ахрышчаны яшчэ адзін герой антысавецкага Супраціву — Расыціслаў Лапіцкі⁴.

Сяргей Ёрш

¹ Касяк І. З гісторыі праваслаўнай царквы беларускага народу. Нью-Ёрк, 1956, б. 140.

² Валаханович И. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944 — 1953 гг. Мінск, 2002, б. 36, 37.

³ Дзеяслоў, 2007, № 4, б. 294.

⁴ Васілёнак В. Касута ёсьць // nn.by, 2007, 25 каstryчніка.

ЗГАДКІ

АНДРЭЙ ВАЙТОВІЧ

31 сакавіка 2008 году ў Слоніме на 88-м годзе жыхця памёр ветэран беларускага вызвольнага руху, вязень бальшавіцкіх канцелягераў Андрэй Вайтавіч. Яго пахавалі пад белчырвона-белым сцягам на мясцовых могілках.

Андрэй Вайтавіч быў шчырым, ахвярным беларускім патрыётам. У трагічныя часы Другой сусветнай вайны, ён, як і тысячы іншых маладых беларусаў, спрабаваў змагацца за незалежнасць Беларусі. Вайтавіч быў сябрам кансьпірацыйнай Беларускай Незалежніцкай Партыі (мянушка “Андрук”). Ён служыў у беларускім швадроне Б. Рагулі, летам 1944-га пайшоў на Захад. Патрапіў у беларускі дэсантны батальён “Дальвіц”, прайшоў кароткую падрыхтоўку і быў скінуты зь нямецкага самалёта ў Беларусь. Б. Рагуля загадаў Вайтавічу не выконваць нямецкіх загадаў, а арганізоўваць кансьпірацыю БНП, чым ён і займаўся. Аднак у верасні 1944 году быў выдадзены здраднікам. Савецкія турмы і канцлягеры не зламалі Андрэя Вайтавіча, а толькі загартавалі. Ён вельмі спадзяваўся, што з аднаўленнем незалежнасці Беларусі ў 1991 годзе адбудзеца і рэабілітацыя тых, хто змагаўся за яе волю і незалежнасць. І моцна перажываваў, калі пабачыў, што спадзяваныні аказаліся марнымі...

Вестка пра смерць Андрэя Вайтавіча зьявілася ў беларускіх СМИ. Пра гэта напісаў сайт “Нашай нівы”¹.

А “Хартыя-97” напіша: “Ушел еще один Герой национального сопротивления”².

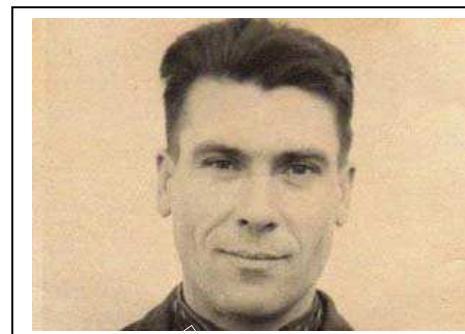
Героем сябе Вайтавіч не лічыў, казаў, што вельмі мала пасыпей зрабіць для Беларусі. Але сваім доўгім жыццём прадэманстраваў, як можна да апошняй хвіліны заставацца верным сваім ідэалам, заставацца шчырым беларусам і сапраўдным чалавекам.

Съветлая памяць!

¹ СЁ. У Слоніме памёр Андрэй Вайтавіч // nn.by, 2008, 2 красавіка.

² charter97.org, 2008, 2 красавіка.

ЦІМОХ ВОСТРЫКАЎ

13 лістапада 2007 году ў Гомелі на 85-м годзе жыхця памёр Цімох Вострыкаў, дэсантнік з-за “жалезнай заслоны”. У 1952 годзе ў складзе групы ён быў скінуты на парашуце зь амэрыканскага самалёта ў Беларусі для правядзеньня выведкі і арганізацыі антысавецкай кансьпірацыі. Вострыкаў быў паўнамоцным прадстаўніком Рады БНР. Аднак ужо праз некалькі дзён ён быў арыштаваны. Спрабаваў скончыць жыццё самагубствам, аднак чэкісты схапілі яго, калі ўжо выкідаўся ў адчыненое акно. На съледзтве тримаўся годна, размаўляў выклочна па-беларуску. Пагадзіўся на ўдзел у радыёгульні з заходнімі разведцэнтрамі, але ўвесе час думаў пра ўцёкі. Таму бальшавікі яму не даравалі — у 1955-м ён быў асуджаны на 23 гады зняволення. Адбываў іх Вострыкаў у Мардоўскіх лягерах. Выйшаў на волю нязломленым, “савецкага чалавека” зь яго зрабіць так і не змаглі. Нават ворагі паважалі яго і па-ранейшаму спрабавалі, калі не зламаць, дык запэцкаць яго імя.

За некалькі дзён да съмерці Цімоха Вострыкава на тэлеканале ОНТ быў паказаны дакумэнтальны фільм Ксеніі Бахаравай “Рэзидент двух разведок” (сэрыя “Преступления века”). Вострыкава ў ім падалі, як амэрыканскага агента да арышту, і як савецкага агента пасыля вызвалення зь лягероў. 29-гадовы сын Вострыкава Ілья заяўіў, што гэта чарговая спроба спэцслужбаў зганьбіць імя бацькі. Паводле яго словаў, ён быў адданы толькі Беларусі і дзеля Бацькаўшчыны ахвяраваў сваё жыццё. Ілья Вострыкаў паабяцаў зняць дакумэнтальны фільм пра бацьку, каб распавесці пра яго праўду. У лютым 2008-га зьявіўся дыск з відэ-мэмуарамі Ц. Вострыкава (“Цімох Вострыкаў. Праўда зь першых вуснаў”), паводле якіх з часам і будзе створаны фільм.

Съветлая памяць!

КАСТУСЬ МЯРЛЯК

25 лістапада 2007 году ў ЗША на 88-м годзе жыхця памёр Кастусь Мярляк, вядомы дзеяч беларускай паваенай палітычнай эміграцыі. Ён пахлодзіў зь вёскі Дзетамля Наваградзкага павету, сышоў з Бацькаўшчыны ў 1944-м, разам з групай рагулёўцаў. Патрапіў у

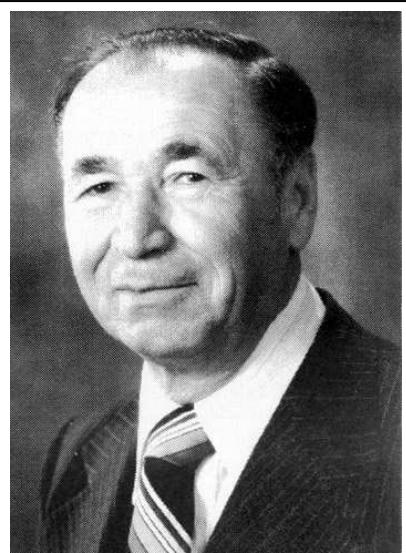

Дальвіц, але не захацеў там заставацца. Пасьля навучаўся ў іншай школе абвэра, быў скінуты ў Італію, затрыманы, але ўцёк з лягера ваенапалонных... Прыгодаў у жыцьці Мерляка хапала. Пра іх ён напісаў у сваёй кнізе “Дзейнасць Кастуся Мерляка на эміграцыі” (Нью-Ёрк, 1992). Асабліва К. Мярляк вызначаўся ў Аргентыне, дзе змагаўся з моцнымі прасавецкімі настроямі сярод мясцовай беларускай дыяспары. Пасьля ён перасяліўся з ЗША, быў па-ранейшаму актыўны, спрабаваў як мага больш зрабіць для беларускай справы. Не лічыўся з эміграцыйнымі “аўтарытэтамі”, якія за гэта пастараліся яго адсунуць ад кіраўніцтва палітычнымі і грамадzkімі структурамі.

У 1992 годзе разам з сынам прыяжджаў у Беларусь.

Светлая памяць!

ЯЗЭП САЖЫЧ

19 лістапада 2007-га ня стала Язэпа Сажыча, беларускага вайсковага дзеяча, былога старшыні Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Ён паходзіў з вёскі Гарадэчна на Наваградчыне. Вучыўся ў польскай гімназіі імя А. Міцкевіча ў Наваградку. Там пасябраваў з Усеваладам Родзькам і Барысам Рагулям, разам з якімі падчас Другой сусьветнай вайны ствараў беларускія вайсковыя фармациі. Сажыч быў сябрам Беларускай Незалежніцкай Партыі. Разам з Дз. Касмовічам яшчэ ўвосень 1944-га мусіў нелегальна перабрацца ў Швейцарыю, каб скантактавацца з заходнімі саюзнікамі. Але перайсьці мяжу яны не змаглі, нібыта, з-за таго, што на іх сълед выйшла гэстапа. Сажыч адмовіўся ачоліць групу дэсантнікаў “Дальвіца”, якія

рыхтаваліся ляцець на Бацькаўшчыну. Ужо на эміграцыі пісаў, што “струсіў”, ня быў пэўны, што гатовы да партызанскай дзейнасці. Па вайне ў Нямеччыне Язэп Сажыч атрымаў вышэйшую мэдычную асьвету і па выездзе ў ЗША працаваў лекарам. Адначасова браў актыўны ўдзел у беларускім грамадzkім, рэлігійным жыцьці, у працы вэтэранская арганізацыі. У 1982-97 гг. Сажыч быў старшынём Рады БНР. У 1993-м прыяжджаў у Беларусь, меў шмат паездак, сустрэчаў. Па іх выніках зрабіў выснову, што Радзе БНР яшчэ зарана складаць свае паўнамоцтвы.

Паводле некаторых звестак, Язэп Сажыч меў рангу генэрала беларускага войска, атрыманую ад Рады БНР.

Светлая памяць!

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Андрэй Барткевіч

Вайна з крыжамі

Хроніка падзея

Слонімскі пісьменьнік Аляксей Якімовіч каля сімвалічнага помніка Міхалу Валовічу на парэцкіх могілках пад Слонімам, 2003 г. Вандалы скралі ўжо трэці крыж.

Здымак — “Наша ніва”

Як гэта не шокава гучыць, але мы ўжо прызывычаліся да зынкнення шыльдаў, зламаных і скрадзеных крыжоў, апаганеных помнікаў. Каму замінае гэтая памяць? Дзе мы жывем, у якой краіне, калі ня можам увекавечыць драўляным Эўфрасіньнеўскім крыжом наших славных герояў?

Рэаліі цяперашній Рэспублікі Беларусь такія, што легальная ўшанаваць памяць удзельнікаў беларускага Супраціву практычна немагчыма. Яшчэ ў 90-х чыноўнікі дазволаў на падобныя акцыі не давалі, а цяпер ужо амаль ніхто заявак у выканкамы ня носіць. Людзі пачалі самі ставіць крыжы.

Ад сярэдзіны 90-х у Беларусі распачалася вайна з крыжамі — праваслаўнымі, каталіцкімі. У розных рэгіёнах краіны людзі ставілі іх на гонар найлепшых синоў беларускай зямлі, а ўлады мэтанакіравана зыншчалі. Людзі ўпарты крыжы аднаўлялі, але людзі з таго боку таксама не саступалі — працягвалі нішчыць “несанкцыянаваныя” шыльды, крыжы, помнікі. Гэтая вайна працягваецца да гэтага часу, прычым сёлета яна, відавочна, дасягнула свайго апагею.

У 1990-я зацятае змаганье адбывалася ў Лідзе. Мясцовыя жыхары спрабавалі аднавіць магілу, расстралянага ў чэрвені 1863 году расейскімі карнікамі героя вызвольнага паўстання ксяндза Адама Фалькоўскага. Змаганье гэтае пачалося яшчэ ў часы царскай Расеі. У міжваеннай Польшчы на месцы магілы кс. Фалькоўскага быў усталяваны помнік з жалезным крыжам, які ў 1940 годзе зыншчылі бальшавікі. На працягу толькі 1996-98 гадоў лідзкія

Такая шыльда была на крыжы, усталяваным у гонар атамана Моніча.

актывісты чатыры разы ўсталёўвалі крыжы на магіле кс. Адама Фалькоўскага, але ўсе яны былі знесеныя.

У Гродне шмат разоў зынкалі крыжы, якія ставіліся на месцы зыншчанага ў 1961 годзе бальшавікамі Фарнага касыцёла. У Вызыне (цяпер Чырвоная Слабада) ў Салігорскім раёне неаднаразова, пачынаючы ад 1999 году, ўсталёўваліся крыжы ў гонар слуцкіх ваяроў 1920-га і кожны раз іх зыншчали. Увесень 2000-га краёўцы прынесылі на плячах жалезны крыж у вёску Парэчча Слонімскага раёну. Яго ўсталявалі каля закінутай царквы ў гонар паўстанца Міхала Валовіча, пакаранага съмерцю расейскімі аку-

пантамі ў 1833-м. Паводле легенды, маці Валовіча здолела выкупіць цела сына і пахаваць яго ў Парэччы, дзе быў іх маентак. Праз месяц крыж быў скрадзены з ініцыятывы праваслаўнага духавенства і мясцовых уладаў. У жніўні 2001-га каля паўсотні краёўцаў зноў прынесылі да царквы крыж і ўсталявалі яго. Неўзабаве і ён быў зыншчаны. У 2003-м слонімскія фронтаўцы ўсталявалі крыж у гонар Міхала Валовіча на парэцкіх могілках. Вандалы зноў нападалі, а праваслаўныя бацюшкі съцвярджалі, што крыж “няправільны”, але яго ўдалося абараніць.

У сінегні 2006-га праваахоўнікі “арыштавалі” крыж, які актывісты зьбіраліся ўсталяваць ва ўрочышчы Благоўшчына ў Трасцянцы пад Менскам у гонар ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага.

А вось падзея апошняга году. У кастрычніку 2007-га актывісты дэмакратычных партый і рухаў Гарадоцкага раёну Віцебскай вобласці ўсталявалі каля вёскі Фралова, у 26-ці кіляметрах ад райцэнтра, Крыж Памяці. Такім чынам была ўшанаваная памяць каля дзясятката мясцовых жыхароў, якія ў лістападзе 1918 году ўдзельнічалі ў антыбальшавіцкім паўстанні, што ахапіла ўсю Віцебшчыну. Бальшавіцкія карнікі патапілі народнае паўстанні ў крыві. Крыж Памяці быў асьвячаны уніяцкім святаром, але ўжо праз некалькі дзён зынік.

У красавіку 2008 году быў зыншчаны крыж, усталяваны каля Смаргоні на беразе ракі Окса ў гонар героя маладзёжнага антыбаль-

шавіцкага Супраціву Расыцілава Лапіцкага. Ён прастаяў некалькі дзён. Зынік камень, на якім былі напісаныя імя і прозвішча Лапіцкага ды гады яго нараджэння і смерці ад рук бальшавіцкіх катаў (юнак быў расстрэляны ў 1950-м). Яго, відавочна, вывозілі з дапамогай крана. Праз колькі дзён моладзь зноў аднавіла крыж. Які яго далаўшы лёс, мы пакуль ня ведаем.

Крыж ахвярам бальшавіцкіх рэпрэсій
прастаяў у Барысаве болей за год.

У траўні ў Барысаве ўлады загадалі зынішчыць два драўляныя крыжы: адзін быў усталяваны ў гонар ахвяраў галоднага бунту 1930-х, другі — у гонар беларускага пайстаницкага камандзіра пачатку 1920-х Юркі Моніча. Як паведамляе “Наша ніва”, першы крыж прастаяў болей за год, другі — усяго некалькі дзён. Апошні быў усталяваны 23 траўня актывістамі з Барысава, Крупак, Менску і Вялейкі.

Тым часам улады спрабуюць збіць хвалю ўсталяваньяню (у тым ліку і паўторных) крыжоў. Дзеля гэтага была наладжальная паказальная расправа над палітыкам Вячаславам Сіўчыкам і журналістам Віктарам Хурсікам. 19 красавіка ў вёсцы Дражна Старадароскага раёну, непадалёк ад каталіцкіх могілак, у памяць аб забітых савецкімі партызанамі ў 1943-м 25-ці мірных жыхарах, быў усталяваны шасціканцовы крыж Эўфрасіні Полацкай. Прадстаўнікі ўлады і праваахоўнікі спрабавалі перашкодзіць правядзенню акцыі, але няўдала. Сябры мэмарыяльнай сэкцыі грамадзкага аб'яднання “Беларускае дабраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры”, актывісты маладзёжных арганізацый, палітыкі і мясцовыя жыхары іх пагрозаў не спалохаліся. Аднак праз чатыры дні крыж зынік — на загад уладаў яго выцягнулі з зямлі і дзесяці пераходзілі “да прыніцця рапшэння”. Узельнік акцыі Вячаслав Сіўчык быў пакараны 15 суткамі адміністрацыйнага арышту. Такі самы час правёў за кратамі і журналіст Віктар Хурсік, аўтар кнігі “Кроў і попел Дражна”, у якой на дакументальнай аснове распавёў пра туго трагедыю. Таму яго арышт быў помстай ня толькі за ўсталяванье крыжа з прыцягненнем мяс-

цовых жыхароў, але і за кнігу. Гэта як сыгнал для астатніх незалежных дасылдышыкаў, якія спрабуюць аб'ектыўна дасылдаваць падзеі Другой сусветнай вайны ў Беларусі.

Магчыма, гэта няпойная хроніка падзеі. Але прыведзеныя “зводкі з франтоў” выдатна харектарызуяць тую сітуацыю ідэалічнага вакуума, якая пануе ў нашай краіне. Улады ў пошуках дзяржавай ідэалёгіі фактычна зайшлі ў тупік. Бо адмаўляючыся ад беларушчыны, ад праўдзівай беларускай гісторыі, яны губляюць пад нағамі глебу, блытаюцца ў мудрагелістых “канцэпцыях” і “стратэгіях”. А вайна з крыжамі — справа няўдзячная і ганебная.

Важна, каб усё больш і больш людзей удзельнічалі ва ўшанаванні памяці тых, хто пяром і стрэльбай баранілі свой народ і сваю культуру, паўстаючы часам у адзіночку супраць акупантаў. У той час, калі дзяржава абыякавая, альбо нават і варожая да іх, трэба грамадзкім высілкамі працягваць гэту важную справу.

Хочацца прыгадаць Гару крыжоў на Віленшчыне. Калісьці савецкія актывісты знішчалі там крыжы, але мясцовыя жыхары штоноч ставілі ўсё больш і больш новых. Хочацца верыць, што нацыянальная памяць не загіне, бо гвалтам яе ня спыніш. І на нашым нацыянальным Некропалі будзе зьяўляцца ўсё больш і больш помнікаў героям.

КРОНІКА

НА ГАРАДЗЕНШЧЫНЕ ЎШАНАВАЛИ ПАМЯТЬ СЬВЯТАМУЧАНІКА АРХІМАНДРЫТА СЕРАФІМА

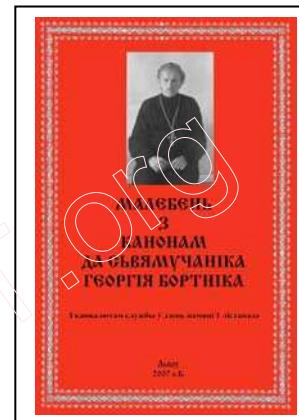
Хросны ход з аброзом сьвятамучаніка Серафіма

6 верасня 2007 году праваслаўная царква адзначала Дзень памяці новапакутніка архімандрыта Серафіма (Шахмуця, 1901 — 1946?). З гэтай нагоды ў Жыровіцкім манастыры адбылася съяточная літургія. А напярэдадні адбыўся хросны ход у гонар архімандрыта Серафіма. Па-ломнікі выйшлі з гродзенскага манастыра Раства Багародзіцы (менавіта там новапакутнік адслужыў свою апошнюю літургію) і пешшу дайшлі да Слоніма, а адтоль, ужо разам са слонімцамі, накіраваліся ў Жыровіцы. Інак Мікалай (паэт Зыніч) у інтэрвю слонімскай газэце распавёў пра абставіны пакутніцкай съмерці архімандрыта Серафіма:

"Мог адысці з немцамі на заход, але свядома застаўся на пакутніцкі подзеі. Савецкія ўлады яго арыштавалі, абеінавацілі ў супрацоўніцтве з немцамі і прысудзілі пяць гадоў пакарання ў лагеры. У лагеры ён адкрыта спавядáў Хрыста, чым выклíкаў шалённую нянявісць кіраўніцтва. Па афіцыйных дакументах ён памёр праз сардэчную недастатковасць. Але як расказваў Рыгор Кударэнка, ягоны паплечнік, ногі Серафіма Жыровіцкага прывязалі вяроўкамі да розных машын. пасля чаго яны раз'ехаліся". (Отдушина, 2007, 12 верасня, № 37).

Нагадаем, што архімандрыт Серафім браў удзел у падрыхтоўцы кансьпірацыі Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы ды кантактаваў з кіраўнікамі беларускага нацыянальнага Супраціву. Яго ахвярная дзейнасць згадваецца ў матэрыялах гэтага нумара "БР", прысьвежаных БАПЦ.

УШАНАВАНЬНЕ ПАМЯТІ СЬВЯТАМУЧАНІКА ГЕОРГІЯ БОРТНІКА

1 лістапада 2007 г. праваслаўныя беларусы Менску, Львову, Пінску, Роўну і Кіеве адзначылі памяць съвятамучаніка Георгія Бортніка.

Да съята парадіяй сьв. Кірыла Турайскага ў Львове быў надрукаваны "Малебень з канонам да съвятамучаніка Георгія Бортніка. (з канвалютам службы ў дзень памяці)"

Неўзабаве артыкул аб а. Георгіі быў перадрукаваны сайтам украінскай патрыятычнай арганізацыі "Трызуб", а служба перакладзена на ўкраінскую мову.

У БЕЛАРУСІ і ВА УКРАІНЕ АДЗНАЧЫЛІ ПАМЯТЬ КІРАЎНІКА ПАДПОЛЬНAY БАПЦ

17 траўня 2008 г. Праваслаўныя беларусы Менску, Пінску, Львову, Чарнігаву і Сумам адзначалі 105-я ўгодкі з дня нараджэння япіскапа Гэрмана, кіраўніка падпольнай Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы ў паваеннай Беларусі. З гэтай нагоды адбыліся ўрачыстыя набажэнствы.

Адзначым, што доўгі час пра дзейнасць у 1944-50-х гадах падпольнай БАПЦ і яе кіраўніка нічога не было вядома. Большаясць святаю Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы была рэпрэсавана савецкімі ўладамі, некаторых расстралялі. Сам япіскап Гэрман пасля вызвалення з турмы жыў пад наглядам у Чарнігаве, у гэтым горадзе знаходзіцца яго магіла.

У КАЛІНІНГРАДЗЕ ПЕРАПАХАВАЛІ ПАРЭШТКІ БЕЛАРУСА, ЯКІ Ў 1946 ГОДЗЕ ЗАГІНУЎ У ЗАСАДЗЕ “ВЭРВОЛЬФА”

27 лістапада 2007 году ў Калінінградзе (б. Кёнігсберг, Карабявец) на вайскова-мэмарыяльных могілках адбылося ўрачыстае перапахаванье парэшткаў беларуса Станіслава Ермаловіча. Старши лейтэнант медыцынскай службы загінуў у 1946 годзе ад рук нямецкіх дывэрсантаў, інфармуе БЕЛТА.

Паведамляеца, што Ермаловіч — ураджэнец Віцебскай вобласці, ён служыў фельчарам у артылерыйскім палку 3-га Беларускага фронту. У жніўні 1946-га санітарны аўтамабіль, у якім беларус вёз параненага, патрапіў у засаду ўдзельнікаў кансьпірацыйнай нямецкай арганізацыі “Вэрвольф”, якая вяла збройную барацьбу з бальшавікамі. Пад абстрэлам Станіслаў Ермаловіч загінуў. Ён быў пахаваны побач з паявым шпіталём у Кёнігсбергу. Летась на гэтае і іншыя заядбаныя пахаваныні натрапілі расейскія пашукавікі.

БЕЛАРУСЫ НАВЕДАЛІ МАГІЛУ АНТОНА СОКАЛА-КУТЫЛОЎСКАГА Ў ШЧЭЦІНЕ

Сябры грамады “Беларускай нацыянальнай памяці” ў лістападзе 2007-га наведалі магілу падпалкоўніка Антона Сокал-Кутылоўскага (1892 — 1983) ў польскім горадзе Шчэцін. Пра гэта паведамляе сайт belarusnpr.blogspot.com. Здаецца, упершыню быў апублікаваны здымак магілы Сокал-Кутылоўскага.

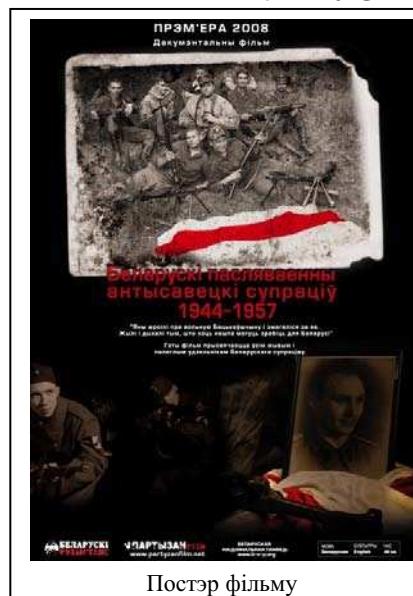
Нагадаем, Антон Сокал-Кутылоўскі ў сінезні 1920-га камандаваў Слуцкай брыгадай стральцоў БНР. Падчас Другой сусветнай вайны ён браў удзел у беларускім вайсковым руху. У складзе адной зь беларускіх вайсковых фармацый ужо пасъля капітуляцыі Нямеччыны быў выдадзены заходнімі саюзнікамі бальшавікам, з рук якіх ён вырваўся на пачатку нямецка-савецкай вайны. У 1950-х Сокал-Кутылоўскі выйшаў на волю і вярнуўся ў Ганцавічы. Яго імя бальшавіцкія пропагандысты выкарыстоўвалі, каб давесыці, што Слуцкага збройнага чыну не было... Пасъля яму дазволілі выехаць у Польшчу.

У 1990-х у некаторых публікацыях у Беларусі съцвярджалася, што А. Сокал-Кутылоўскі памёр і пахаваны ў Ганцавічах. Некаторыя пісалі пра гэта аж да нядыўняга часу. Цяпер жа маем дакумэнт — фотаздымак магілы беларускага вайскоўца. Сайт “Беларускай нацыянальнай памяці” падае і каардынаты магілы: *Cmentarz Centralny, nr. kwatery 72b, rzad 13, nr.grobu 6*.

МІРОН ВЫВЕШВАЎ У ВІЦЕБСКУ СЪЦЯГ У ГОНАР ЯНКІ ФІЛІСТОВІЧА

Памяць Янкі Філістовіча, сябра Рады БНР, які нелегальна ў 1951 годзе патрапіў у Беларусь і дзейнічаў каля году — да арышту, адзначыў змагар Мірон. 14 студзеня 2008-га над пяціпавярховым будынкам у Віцебску залунаў бел-чырвона-белы съязг у гонар Філістовіча, паведамляе Радыё Рашыя. Акцыя была прымеркавана да дня нараджэння эмісара Рады БНР, якому 14 студзеня споўнілася б 82 гады. У 1990-я гады была распаўсюджаная легенда, паводле якой Янка Філістовіч быў расстраляны ў дзень съмерці Сталіна (5 сакавіка 1953-га). Аднак гэта не адвядзе рэчаіснасці, бо суд над Філістовічам праходзіў увесень 1953-га. Больш падрабязна пра гэта гл. у № 1 “БР” за 2004 г.

ЗЬЯВІЎСЯ ДАКУМЭНТАЛЬНЫ ФІЛЬМ ПРА БЕЛАРУСКІ СУПРАЦІЎ

хальнага тыдня). Украінскае тэлебачаныне дало адмысловы станоўчы рэпартаж аб Кіеўскай прэм'еры. Яго паказы былі наладжаныя беларускім асяродкамі ў некаторых краінах Эўропы, у ЗША.

У БЕРАСЬЦІ ЧЫТАЛІ ЛЕКЦЫЮ ПРА “АСОБНЫ АТРАД БНР” СТ. БУЛАК-БАЛАХОВІЧА

На 90-я ўгодкі абвяшчэння дзяржаўнай незалежнасці БНР, у Берасьці адбылася публічная лекцыя пра генэрала Станіслава Булак-Балаховіча і ягонае войска, якую прачытаў вядомы беларускі гісторык з Польшчы прафэсар Алех Латышонак. Як паведамляе “Наша ніва” ад 27 сакавіка 2008-га, лекцыя выклікала вялікую цікавасць у мясцовай інтэлігенцыі, моладзі і студэнтаў-гісторыкаў — паслухаць выступ дасыльчыка, які спэцыяльна займаўся дасыльданьнем упольскіх архіваў гісторыі беларускіх вайсковых фармаванняў, прыйшлого каля васьмі дзесяткаў чалавек.

Падчас лекцыі адбылася прэзентацыя шматлікіх унікальных архіўных фотаздымкаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю Станіслава Булак-Балаховіча, зь яго сям'ёй і войскам. Таксама ўдзельнікі імпрэзы пабачылі ўнікальны 10-хвілінны фільм-хроніку, знятую ў час, калі Асобны атрад БНР генэрала С. Булак-Балаховіча ваяваў супраць большавікоў у Эстоніі.

У ГЛЫБОКІМ ПРАЗ ТРЫ ДНІ ЗНЯЛІ ДОШКУ Ў ГОНАР ДЗЕЯЧА БНР

Толькі тры дні правісела ў Глыбокім мэмарыяльнай дошка ў гонар дзеяча Беларускай Народнай Рэспублікі Клаудзія Дуж-Душэўскага (1891 — 1959). З дому № 22 на вуліцы М. Горкага яе загадалі зняць мясцовыя ўлады. Адбылося гэта якраз на Дзень Волі сёлета. Як паведамляе “Наша ніва” (ад 24 красавіка 2008 г.), мэмарыяльная дошка была ўстраивана мясцовымі краязнаўцамі са згоды цяперашніх гаспадароў дома. Аўтарам партрэтнай выявы К. Дуж-Душэўскага выступіў мастак Аляксандар Мядзелец. Побач зь ёй быў надпіс: “Тут у 1891 годзе нарадзіўся Клаудзій Дуж-Душэўскі — палітык, асьветнік, дойлід”.

Здымаючы мэмарыяльную шыльду, чыноўнікі спасылаліся на тое, што гарвыканкам не даваў дазвол на яе ўсталяванье.

У СЛОНИМЕ ПРАЙШЛА ВЕЧАРЫНА, ПРЫСЬВЕЧАНЯ ВАСІЛЮ СУПРУНУ

У Слоніме 4 траўня адбылася вечарына, прысьвеченая Васілю Супруну (1926 — 2007), паэту, краязнаўцу, аднаму з кіраунікоў павенага беларускага моладзевага антысавецкага падпольля (“Чайка”, “Цэнтар Беларускага вызваленчага руху”). Яна прайшла ў цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Я. Коласа, дзе сабраліся сябры В. Супруна, прыхільнікі яго творчасці, сваякі. Гаворка ішла пра яго жыццёвы шлях, пра яго творчасць. Мікола Ракевіч нагадаў прысутным пра кансьпірацыйную арганізацыю “Чайка”, якую ў 1946 годзе стварыў з сябрамі ў Слоніме Васіль Супрун. Некаторых падпольшчыкаў Ракевіч ведаў асабіста і ён распавёў пра лёсы гэтых людзей, якія за сваю любоў да Беларусі шмат гадоў адпакутвалі ў турмах і канцлагерах.

ДАЙДЖЭСТ

ЯК У “БАНДУ” Ў ИВАНАЎСКІМ РАЁНЕ ЗАСЛАЛІ МІЛІЦЫЯНТА, ЯКІ “ВЫДАТНА ВЕДАЎ БЕЛАРУСКУЮ МОВУ”

Былога партызана Анатоля Краўчанку разам з групай іншых партызанаў летам 1944-га адправілі на службу ў органы НКВД. Ён пачынаў участковым упаўнаважаным у Драгічыне, пасля, як здольнага апэратуёніка, яго прызначылі памочнікам апэратуёнага ўпаўнаважанага.

У паваенныя гады ў палескіх лясах, у прынцыпе як і па ўсёй Беларусі, дзейнічалі бандыты — былыя паліцаі і старасты. Яны забівалі прадстаўнікоў улады, камуністу, афіцэраў, рабавалі і падпальвалі крамы, калгасныя пабудовы. Летам 1946 году зьявілася інфармацыя, што на адным з хутароў Іванаўскага раёну мусіць адбыцца перамовы камандзіраў дзвюх бандаў. Яны зьбіраліся абмеркаваць аб'яднаныне сваіх сілаў для правядзеньня сумесных акций. Было вырашана гэтamu перашкодзіць. Кіраўніцтва ўпраўлення ўнутраных справаў і Міністэрства ўнутраных справаў вырашила заслаць у склад адной з бандаў Краўчанку, які выдатна ведаў беларускую мову.

Паводле распрацаванай легенды Анатоль Краўчанка — член разгромленай чэкістамі банды, якому цудам удалося пазбегнуць арышту. Экіпіравалі маладога апэратуёніка як мясцовага жыхара. Укараненіне прыйшло ўдала. Але злачынцы ўсё ж падазравалі, што Краўчанка засланы чэкістамі, аднак доказаў не было. Усе, хто мог бы пацвердзіць альбо абвергнуць “алібі”, знаходзіліся за кратамі альбо на тым съвеце.

Між тым бандыты жылі ў сялянскіх хатах, выконваючы для гаспадароў нейкую працу, але пераважна пілі самагон і гулялі ў карты. Анатоль Краўчанка паціху высьвятляў колькасць удзельнікаў банды, іх дысьлякацыю, узбраеніне, пляны, месцы канспірацыйнага збору. І кожны дзень, рызыкуючы жыцьцём, пакідаў пісьмовыя данія сеніні ва ўмоўленым месцы.

Неўзабаве чэкісты ўкаранилі яшчэ аднаго чалавека. А камандзіры банды вырашылі правесіці апошнюю праверку Краўчанкі, а разам зь ім і таго новага чалавека. І было вырашана іх... расстраляць. Але не забіваць, а толькі параніць. Разылік быў такі: калі абодва застануцца ў вёсцы пад апекай мясцовых жыхароў, непрафэсійных лекараў — значыць, свае. Калі хто-небудзь адвязе іх у бальніцу райцэнтра — значыць, чужынцы....

Паводле звестак намесніка старшыні вэтэранская арганізацыя апарату УУС падпалкоўніка міліцыі ў адстайцы Марата Гудзіка, у абодвух, пастаўленых да сцяны хлява, стрэлілі з вінтовак. А як успамінае ўдава Краўчанкі Аляксандра Фёдарайна, іх саміх прымусілі стравяць адзін у

аднаго. Краўчанка атрымаў цяжкае раненіне ў грудзі. На яго шчасьце, хутар ужо быў акружаны апэратуёнікамі і салдатамі ўнутраных войскай. А стрэлы сталі сыгналам да зынішчэння бандаў. Анатоля Краўчанку тэрмінова прывезылі ў бальніцу горада Іванава.

Краўчанка практычна ня згадваў пра гэту гісторыю. Па-першае, апэрацыя лічылася сакрэтнай, таму і разгaloшванье неіх яе падрабязы насыцяў не ўхвалялася. А па-другое, ён не лічыў сябе героям. Пазней Краўчанка ачольваў раённы аддзел міліцыі ў Драгічыне, гарадзкія аддзелы ў Баранавічах і Берасці, быў намеснікам начальніка УУС Берасцейскай вобласці. Памёр ён 30 траўня 1994 году.

Друкуюцца паводле наступнай публікацыі: Куликова О. Неизвестный подвиг // На страже, 2008, 16 траўня // <http://mvd.gov.by>

Алег Пліндаў¹

ВЯСКОВЫ ДЭТЭКТЫЎ

Мой бацька Назар Пліндаў у 20-я гады працаваў начальнікам міліцыі ў Бялынічах. Разъбіраючы яго дзёньнікі, я знайшоў запісы, адзін зь якіх мне падаўся асабліва захапляючым.

Летняй ноччу 1927 году ў лесе недалёка ад Бялынічаў быў забіты сакратар мясцовага райкаму камсамола. Удалося высьветліць, што яго застрэлілі з абрэзу і что бандытаў было не менш чатырох. Праз гэты лес праходзіла дарога ў Магілёў, па якой у раённы цэнтр вазілі тавары. Апошнім часам абозы часта рабавалі, але абыходзіліся без забойстваў. Усё навакольле трывожылі весткі пра банду, натрапіць на яе сълед спрабавала міліцыя.

Аднойчы да бацькі прыйшоў працаўнік суседняга сельсавета і з засыярогай пацікавіўся. ці ёсьць якія-небудзь зачэпкі, бо, можа так здаравіца, што банда зъявіцца і ў суседзяў. “Будзьце ўпэўненыя, мы іх зловім!” — супакоў бацька. А неўзабаве настайніца з той жа вёскі прыгадала, што менавіта гэты прадстаўнік улады, яго брат і двое невядомых накроўваліся ў лес напярэдадні забойства. За ім прасачылі, і страшная згадка пацвердзілася: сельсаветавец аказаўся кіраўніком банды!

Неўзабаве міліцыя затрымала ўсіх удзельнікаў банды. Падчас пепратрусаў у іх было знойдзена шмат нарабаваных рэчаў. Распавялі злачынцы і пра забойства камсамольскага кіраўніка. Ён вяртаўся з Магілёва з прадуктовым абозам, сярод нападнікаў з жахам пазнаў працаўніка суседняга сельсавета, за што і заплатіў жыцьцём. Бандыты атрымалі па заслугах, іх прысудзілі да доўгага зняволення ў лягер, а кіраўніка — расстралялі...

¹ Советская Белоруссия, 2006, 28 студзеня.